

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

*****[ग्रन्थाङ्क १४]*****

महोपाध्यायमेघविजयगणिविरचित

दिग्विजयमहाकाव्य

SINGHI JAIN SERIES

*****[NUMBER 14]*****

MEGHAVIJAYOPĀDHYĀYA'S

IGVIJAYA MAHĀKĀVYA

क ल क सा नि वा सी
साधुचरित-श्रेष्ठिवर्य श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी पुण्यस्मृतिनिमित्त
प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

[जैन आगमिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, कथात्मक - इत्यादि विविधविषयगुम्फित ;
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूर्जर-राजस्थानी आदि नानाभाषानिबद्ध ; सार्वजनीन पुरातन
वाक्य तथा नूतन संशोधनात्मक साहित्य प्रकाशिनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थावलि.]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्पुत्र

स्व० दानशील - साहित्यरसिक - संस्कृतिप्रिय

श्रीमान् बहादुर सिंहजी सिंघी

नियामक एवं प्रधान-सम्पादक

श्री जिन विजय मुनि

आचार्य - भारतीय विद्या भवन - बम्बई

संरक्षक एवं संचालक

श्री राजेन्द्र सिंहजी सिंघी

तथा

श्री नरेन्द्र सिंहजी सिंघी

व्यवस्थापक तथा प्रकाशक

भारतीय विद्या भवन

ग्रन्थांक १४]

॥ बम्बई ॥

POST. १९३३

उपग्रन्थादि सर्वाधिकार, मा. वि. भ. द्वारा संरक्षित

महोपाध्यायमेघविजयगणिविरचित
दिग्विजयमहाकाव्य

[मूल-संस्कृत ग्रन्थ तथा ग्रन्थकारकृतटिप्पणी, प्रस्तावना, विशेषनामसूच्यादि समन्वित]

सं पा द क

प णि ड त अ म्बा ला ल प्रे म च न्द्र शा हा

(न्याय-व्याकरण तीर्थ)

प्र का श क

श्री जयन्तकृष्ण ह० देवे, एम्. ए., एल्.एल्. बी.,

ऑनररि रजिष्ट्रार

भा र ती य वि द्या भ व न

बं ब ई

*

विक्रमाब्द २००१] * प्रथमावृत्ति; पंचशत प्रति * [१९३५ सिखाब्द

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

अस्ति बङ्गाभिधे देशे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुर्शिदाबाद इत्याख्या पुरी वैभवशालिनी ॥	१
बहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊकेशवंशजाः । घनाढ्या नृपसदृशा धर्मकर्मपरायणाः ॥	२
श्रीडालचन्द इत्यासीत् तेष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सच्चरित्रो यः सिंघीकुलप्रभाकरः ॥	३
बाल्य एवागतो यश्च कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकातामहापुर्यां कृतधर्मार्थनिश्चयः ॥	४
कुशाग्रीयस्वबुद्धयैष सदृश्या च सुनिष्ठया । उपाज्य विपुलां लक्ष्मीं कोट्यधिपोऽजनिष्ट सः ॥	५
तस्य मन्त्रकुमारीति सन्नारीकुलमण्डना । अभूत् पतिव्रता पत्नी शीलसौभाग्यभूषणा ॥	६
श्रीयद्वादुरसिंहाख्यो गुणवोस्तनयस्तयोः । अभवत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीनिधिः ॥	७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकसुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥	८
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठः पुत्रः सुशिक्षितः । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् पितुर्दक्षिणबाहुवत् ॥	९
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यस्तेजस्वी मध्यमः सुतः । सूनुर्वीरेन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥	१०
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आत्मभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भव्याः पितुर्मार्गानुगामिनः ॥	११
अन्येऽपि बहवस्तस्याभवन् स्वसादिबान्धवाः । धनैर्जनैः समृद्धः सन् स राजेव व्यराजत ॥	१२

अन्यच्च-

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥	१३
नाहंकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्व्ययः । दृष्टः कदापि तद्गोहे सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥	१४
भक्तो गुरुजनानां स विनीतः सज्जनान् प्रति । बन्धुजनेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥	१५
देश-कालस्थितिक्षोऽसौ विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सत्कलाप्रियः ॥	१६
समुन्नत्यै समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्तं तेन धनं धनम् ॥	१७
गत्वा सभा-समित्यादौ भूत्वाऽध्यक्षपदान्वितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥	१८
एवं धनेन वेदेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथाशक्ति सत्कर्माणि सदाशयः ॥	१९
अथान्यदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं स कार्यं मनस्यचिन्तयत् ॥	२०
पूज्यः पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः स्वयम् । तस्मात् तज्ज्ञानवृद्ध्यर्थं यतनीयं मयाऽप्ययम् ॥	२१
विचार्यैवं स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्पत्तिम् । श्रद्धास्पदस्वमित्राणां विदुषां चापि तादृशाम् ॥	२२
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शान्तिं नि के त ने । सिंघीपदाङ्कितं जैन ज्ञान पीठ मतीष्ठिपत् ॥	२३
श्रीजिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विश्रुतः । स्वीकर्तुं प्रार्थितस्तेन तस्याधिष्ठायकं पदम् ॥	२४
तस्य सौजन्य-सौहार्द-स्वयौदार्यादिसङ्गणैः । वशीभूय मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥	२५
कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपावनपाणिना । रत्न-नीगाङ्क-चन्द्राब्दे तत्प्रतिष्ठा व्यधीयत ॥	२६
प्रारब्धं मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूनां तथैव ग्रन्थगुम्फनम् ॥	२७
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दानिना । व्ययितं पुष्कलं द्रव्यं तत्तत्कार्यसुसिद्धये ॥	२९
छात्राणां वृत्तिदानेन नैकेषां विदुषां तथा । ज्ञानाभ्यासाय निष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	३०
जलघातादिकानां तु प्रातिकूल्यादसौ मुनिः । कार्यं त्रिवार्षिकं तत्र समाप्यान्यत्र चास्थितः ॥	३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥	३२
नन्द-निधेय-चन्द्राब्दे जाता पुनः सुयोजना । ग्रन्थावल्याः स्थिरत्वाय विस्तराय च नूतना ॥	३३
ततः सुहृत्परामर्शात् सिंघीवंशनभस्वता । भा विद्याभवनायेयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
आसीत्तस्य मनोवाञ्छाऽपूर्वा ग्रन्थकाशने । तदर्थं व्ययितं तेन लक्षावधि हि रूप्यकम् ॥	३५
दुर्विलासाद् विधेर्हन्त ! दौर्भाग्याच्चात्मबन्धुनाम् । स्वपेनैवाथ कालेन स्वर्गं स सुकृती ययौ ॥	३६
इन्दु-स-शून्य-नेत्राब्दे मासे आषाढसम्भवे । कलिकाताख्यपुर्यां स प्राप्तवान् परमां गतिम् ॥	३७
पितृभक्तैश्च तत्पुत्रैः श्रेयसे पितुरात्मनः । तथैव प्रपितुः स्मृत्यै प्रकाश्यतेऽधुना पुनः ॥	३८
इयं ग्रन्थावलिः श्रेष्ठा श्रेष्ठ प्रकाशतां प्रया । भूयाद् भूत्यै सतां सिंघीकुलकीर्तिप्रकाशिका ॥	३९
विद्वज्जनकृताङ्गादा सन्निदानन्ददा सदा । चिरं नन्दित्वयं लोके श्रीसिंघी ग्रन्थपद्धतिः ॥	४०

***

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेदपाटाख्यो देशो भारतविश्रुतः । रूपाहेलीति सन्नाम्नी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥	१
सदाचारविचारभ्यां प्राचीनवृत्तैः समः । श्रीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोडान्वयभूमिपः ॥	२
तत्र श्रीवृद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाक् । क्षात्रधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥	३
मुञ्ज-भोजमुखा भूषा जाता यस्मिन् महाकुले । किं वर्ण्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥	४
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-लावण्य-सुवाक्सौजन्यभूषिता ॥	५
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णा शौर्योद्दीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वैव जनो मेने राजन्यकुलजा ह्यसौ ॥	६
पुत्रः किसनसिंहाख्यो जातस्तयोरतिप्रियः । रणमल्ल इति चान्यद् यन्नाम जननीकृतम् ॥	७
श्रीदेवीहंसनामाऽत्र राजपूज्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्मैषज्यविद्यानां पारगामी जनप्रियः ॥	८
आगतो मरुदेशाद् यो भ्रमन् जनपदान् बहून् । जातः श्रीवृद्धिसिंहस्य प्रीति-भ्रष्टास्पदं परम् ॥	९
तेनाथाप्रतिभ्रमेणा स तत्सुनुः स्वसन्निधौ । रक्षितः, शिक्षितः सम्यक्, कृतो जैनमतानुगः ॥	१०
दौर्भाग्यात् तच्छिशोर्बाल्ये गुरु-तातौ दिवंगतौ । विमूढः खगृहात् सोऽथ यदृच्छया विनिर्गतः ॥	११
तथा च-	
आत्वा नैकेषु देशेषु सेवित्वा च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ॥	१२
ज्ञातान्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना तेन तत्त्वातस्त्वगवेषिणा ॥	१३
अधीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽन्येवं प्रज्ञ-नूतनकालिकाः ॥	१४
येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिह्यतथ्यगुम्फिताः ॥	१५
स बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सत्कृतः । जिनविजयनाम्नाऽसौ ख्यातोऽभवद् मनीषिषु ॥	१६
यस्य तां विश्रुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात् स्वयमन्यदा ॥	१७
पुरे चाहम्मदाबादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठ इति ख्यातः प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥	१८
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्नियुक्तः स महात्मना । रस-मुनि-निधीन्द्रन्दे पुरा तत्त्वाख्यमन्दिरे ॥	१९
वर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूष्य तत् पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे स तत्संस्कृतिमधीतवान् ॥	२०
तत आगत्य सल्लग्नो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावासोऽपि सम्प्राप्तो येन खराज्यपर्वणि ॥	२१
क्रमात् ततो विनिर्मुक्तः स्थितः शान्तिनिकेतने । विश्ववन्द्यकवीन्द्रश्रीरवीन्द्रनाथभूषिते ॥	२२
सिंघीपदयुतं जैनज्ञानपीठं तदाश्रितम् । स्थापितं तत्र सिंघीश्रीडालचन्दस्य सुनुना ॥	२३
श्रीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥	२४
प्रतिष्ठितश्च तस्यासौ पदेऽधिष्ठातृसञ्ज्ञके । अध्यापयन् वरान् शिष्यान् ग्रन्थयन् जैनवाङ्मयम् ॥	२५
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे ह्येषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२६
अथैवं विगतं यस्य वर्षाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालाविकासार्थप्रवृत्तिषु प्रयस्यतः ॥	२७
बाण-रत्न-नैवेन्द्रन्दे मुंबाईनगरीस्थितः । मुंशीति विरुद्ध्यातः कन्हैयालालधीसखः ॥	२८
प्रवृत्तो भारतीयानां विद्यानां पीठनिर्मितौ । कर्मनिष्ठस्य तस्याभूत् प्रयत्नः सफलोऽचिरात् ॥	२९
विदुषां श्रीमतां योगात् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भारती य पदोपेत विद्याभवनसञ्ज्ञया ॥	३०
आहूतः सद्गकाराय सुहृदा स मुनिः कृतौ । ततः प्रभृति तत्रापि सहयोगं प्रदत्तवान् ॥	३१
तद्भवनेऽन्यदा तस्य सेवाऽधिका ह्यपेक्षिता । स्वीकृता नम्रभावेन साऽप्याचार्यपदाश्रिता ॥	३२
बन्ध-निर्घ्यङ्ग-चन्द्रान्दे वैक्रमे विहिता पुनः । एतद्ग्रन्थावलीस्थैर्यकृत् तेन नव्ययोजना ॥	३३
प्रथमंशोऽतस्तस्य श्रीसिंघीकुलभास्वता । भाविद्याभवनायेयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
प्रदूषा दशसहस्री पुनस्तस्योपदेशतः । स्वपितृस्मृतिमन्दिरकरणाय सुकीर्तिना ॥	३५
दैवादल्पे गते काले सिंघीवर्यो दिवंगतः । यस्तस्य ज्ञानसेवायां साहाय्यमकरोत् महत् ॥	३६
पितृकार्यप्रगल्भ्यै यत्नशीलैस्तदात्मजैः । राजेन्द्रसिंहमुख्यैश्च सत्कृतं तद्वचस्ततः ॥	३७
पुण्यश्लोकपितुर्नाम्ना ग्रन्थागारकृते पुनः । बन्धुज्येष्ठो गुणश्रेष्ठो ह्यर्जलक्षं प्रदत्तवान् ॥	३८
ग्रन्थमालाप्रसिद्धयर्थं पितृवत्तस्य कांक्षितम् । श्रीसिंघीबन्धुभिः सर्वं तद्गिराऽनुविधीयते ॥	३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वयं लोके जिनविजयभारती ॥	४०

सिंधी जैन ग्रन्थमाला

अद्यावधि मुद्रित ग्रन्थनामावलि

१ मेस्तुज्ञाचार्यरचित प्रबन्धचिन्तामणि मूलग्रन्थ. २ पुरातनप्रबन्धसंग्रह. ३ राजशेखरसूरिरचित प्रबन्धकोश. ४ जिनप्रभ-
सूरिकृत विविधतीर्थकल्प. ५ मेघविजयोपाध्यायविरचित देवानन्दमहाकाव्य. ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैनतर्कभाषा. ७ हेमचन्द्रा-
चार्यकृत प्रमाणमीमांसा. ८ भद्रकलङ्कदेवकृत अकलङ्कग्रन्थत्रयी. ९ प्रबन्धचिन्तामणि-हिन्दी भाषान्तर. १० प्रभाचन्द्रसूरिरचित
प्रभावकचरित. ११ Life of Hemachandrāchārya : By Dr. G. Buhler. १२ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित भानुचन्द्र-
गणिकरित. १३ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानविन्दुप्रकरण. १४ हरिवेणाचार्यकृत बृहत् कथाकोश. १५ जैनपुस्तकप्रशस्तिसंग्रह-
प्रथम भाग. १६ हरिभद्रसूरिविरचित धूर्ताख्यान. १७ मेघविजयोपाध्यायकृत दिग्विजयमहाकाव्य. १८ दुर्गदेवकृत रिष्टसमुच्चय.

* *

संप्रति मुद्र्यमाण ग्रन्थनामावलि

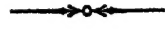
१ खरतरगच्छगुर्वावलि. २ कुमारपालचरित्रसंग्रह. ३ विविधगच्छीयपद्यवलिसंग्रह. ४ जैनपुस्तकप्रशस्ति संग्रह, भाग २.
५ विज्ञप्तिखण्डसंग्रह. ६ उद्द्योतनसूरिकृत कुबलयमालाकथा. ७-८ उदयप्रभसूरिकृत धर्माभ्युदयमहाकाव्य तथा कीर्तिकौमुदी आदि
अन्यान्य अनेक प्रशस्त्यादि कृतिसंग्रह. ९ जिनेश्वरसूरिकृत कथाकोषप्रकरण. १० शान्त्याचार्यकृत न्यायावतारवार्तिकवृत्ति. ११ महासुनि
गुणपालविरचित जंबूचरित्र (प्राकृत). १२ जयपाहुडनाम निमित्तशास्त्र. १३ कोऊहलविरचित लीलावती कथा (प्राकृत).
१४ गुणचन्द्रविरचित मंत्रीकर्मचन्द्रवंशप्रबन्ध. १५ नयचन्द्रविरचित हम्मीरमहाकाव्य. इत्यादि, इत्यादि.

* *

मुद्रणार्थ निर्धारित एवं सज्जीकृत ग्रन्थनामावलि

१ भानुचन्द्रगणिकृत विवेकविलासटीका. २ पुरातन रास-भासादिसंग्रह. ३ प्रकीर्ण वाङ्मय प्रकाश. ४ भद्रबाहुसूरिकृत
भद्रबाहुसंहिता. ५ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित वासवदत्ता टीका. ६ जयसिंहसूरिकृत धर्मोपदेशमाला. ७ देवचन्द्रसूरिकृत मूलशुद्धि-
प्रकरणवृत्ति. ८ रत्नप्रभाचार्यकृत उपदेशमाला टीका. ९ यशोविजयोपाध्यायकृत अनेकान्तव्यवस्था. १० जिनेश्वरचार्यकृत प्रमा-
लक्षण. ११ महानिशीथसूत्र. १२ तत्त्वप्रभाचार्यकृत आवश्यकबालावबोध. १३ राठोड वंशावलि. १४ उपदेशगच्छप्रबन्ध.
१५ सिद्धिचन्द्रकृत काव्य प्रकाशखण्डन. १६ वर्द्धमानाचार्यकृत गणरत्नमहोदधि. १७ प्रतिष्ठासोमकृत सोमसौभाग्यकाव्य. १८ नेमि-
चन्द्रकृत षष्ठीशतक (पृथक् पृथक् ३ बालावबोध युक्त). १९ शीलान्काचार्य विरचित महापुरुष चरित्र (प्राकृत महाग्रंथ).
२० चंदपहचरियं (प्राकृत). २१ नम्मयासुंदरीकथा (प्राकृत). २२ नेमिनाह चरित्र (अपभ्रंश महाग्रंथ). २३ उपदेश पदटीका
(वर्द्धमानाचार्यकृत). २४ निर्वाणलीलावती कथा (सं. कथा ग्रंथ). २५ सनत्कुमारचरित्र (संस्कृत काव्य ग्रंथ). २६ राजवल्लभ
पाठककृत भोजचरित्र. २७ प्रमोदमाणिक्यकृत वाग्भट्टालंकारवृत्ति. २८ सोमदेवादिकृत विदग्धमुखमण्डनवृत्ति. २९ समयसुन्दरादिकृत
वृत्तरत्नाकरवृत्ति. ३० पाण्डित्यदर्पण. ३१ पुरातनप्रबन्धसंग्रह-हिन्दी भाषान्तर. ३२ भुवनभानुचरित्र बालावबोध. ३३ भुवनसुन्दरी
चरित (प्राकृत कथा) इत्यादि, इत्यादि.

स म र्प ण म्

यद्विद्यासरसीमवाप्य तृषितास्तुष्टाश्च जिज्ञासव

आङ्गला मालव-गौर्जरा मरुजना नैकेऽपि ये मादृशाः ।

तस्मै दिग्विजयाख्यमर्पयति योऽम्बालालनामाऽऽदरात्

श्रीविद्याविजयाय काव्यमनघं संपादकः कृत्यवित् ॥

अनुक्रम ।

स्व० बाबूश्री बहादुर सिंहजी सिंघी	....	....	....	....	§ १-९
प्रास्ताविक — मुख्यसंपादक लिखित	....	....	....	....	§ १०
प्रस्तावना	....	....	....	....	१-१६

ॐ

दिग्विजयमहाकाव्य-विषयानुक्रम

	पृ०		पृ०
१ जम्बूद्वीपवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।	१-१३	९ प्रस्थानवर्णनो नाम नवमः सर्गः ।	८१-९३
२ श्रीभरतवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।	१४-१९	१० नगरवर्णनो नाम दशमः सर्गः ।	९४-१०३
३ कथानायकवंशमूलस्य श्रीवीरस्य भगवतो दिग्विजयवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।	२०-२७	११ पूर्वदिक्प्रयाणवन-भवन-नगरमार्गवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ।	१०४-११६
४ कथानायकगुरोर्दिग्विजयवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ।	२८-३६	१२ पूर्वपत्तन-विहारनगर-श्रीचिन्तामणि- पार्श्वप्रभुस्तुतिवर्णननामा द्वादशः सर्गः ।	११७-१२५
५ कथानायकस्य उत्तराशाविजयवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ।	३७-४८	१३ श्रीतीर्थराजगिरि-श्रीगौतमस्वामि- सुधर्मस्वामिस्तुतिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ।	१२६-१३३
६ कथानायकस्य ईशानदिग्विजयवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ।	४९-५४	१ परिशिष्टम् ।	१३४-१४१
७ पश्चिमदिग्विजयो नाम सप्तमः सर्गः ।	५५-६६	२ विशिष्टनामसूचिः ।	१४२-१४४
८ श्रीशिवपुरीस्थित-शङ्खेश्वरपार्श्ववर्णनो नाम अष्टमः सर्गः ।	६७-८०		

ख० बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी

अने

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

मारा अनन्य आदर्शपोषक, कार्यसहायक, उत्साहप्रेरक अने सहृदय जेहास्पद बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी, जेमणे मारी विशिष्ट प्रेरणाथी, पोताना खर्गवासी साधुचरित पिता श्री डालचंदजी सिंघीना पुण्य-स्मरण निमित्त, आ 'सिंघी जैन ग्रन्थ माला' नी कीर्तिकारिणी स्थापना करीने, एना निमित्ते दरवर्षे हजारो रूपीआ खर्च करवानी आदर्श उदारता प्रकट करी हती; अने जेमनी आवी असाधारण ज्ञानभक्ति साथे अनन्य आर्थिक उदारवृत्ति जोईने में पण, मारा जीवननो विशिष्ट शक्तिशाली अने बहु ज मूल्यवान् अशेष उत्तर काळ, ए ग्रंथमाळाना ज विकास अने प्रकाशने माटे सर्वात्मनाए समर्पित करी दीधो; तथा जेमणे आ ग्रन्थमाळानुं विगत १३-१४ वर्षोंमां आबुं सुंदर, समृद्ध अने सर्वादरणीय कार्यफल आवेलुं जोईने भविष्यमां आना कार्यने वधारे प्रगतिमान् अने वधारे विस्तीर्ण रूपमां जोवानी पोताना जीवननी एक मात्र परम अभिलाषा राखी हती; अने तदनुसार, गतवर्षमां ज मारी प्रेरणा अने योजनाने अनुसरीने, प्रस्तुत ग्रंथमाळानी कार्यव्यवस्था 'भारतीय विद्याभवन'ने समर्पित करी देवानी महती उदारता बतावीने जेमणे आना भावी अंगे निश्चित थवानी आशा राखी हती, ते पुण्यवान्, साहित्यरसिक, उदार आत्मा आजे हवे आ ग्रन्थनुं थएलुं प्रकाशन प्रत्यक्ष नजरे जोवा, आ संसारमां विद्यमान् नथी. गतवर्ष (सन् १९४४) जुलाई मासनी ७ मी तारीखे, ५९ वर्षनी उमरे ए महान् आत्मा आ लोकमांथी प्रस्थान करी गयो. एमना खर्गवासने एक वर्ष पूरुं थयुं छे, अने ए वर्षना अंते प्रस्तुत ग्रंथ छपाईने बहार पडे छे तेथी एमना जीवननी थोडीक सूचक हकीकत अहिं आपवामां आवे छे.

✽

सिंघीजीना जीवन साथेना मारा खास खास स्मरणोनुं विस्तृत आलेखन में हिंदीमां करुं छे अने ते खास करीने सिंघीजीना ज 'स्मारक ग्रंथ' तरीके प्रकट करवामां आवेल 'भारतीय विद्या' नामक पत्रिकाना त्रीजा भागनी अनुपूर्तिरूपे प्रसिद्ध करवामां आवुं छे. सिंघीजी विषे विशेष जाणवानी इच्छा वाळा वाचकोने ए 'स्मारक ग्रंथ' जोवानी भळामण छे.

✽

बाबू श्री बहादुर सिंहजीनो जन्म बंगालना मुर्शिदाबाद जिल्लामां आवेल अजीमगंज नामक स्थानमां, संवत् १९४१ मां थयो हतो. तेओ बाबू डालचंदजी सिंघीना एक मात्र पुत्र हता. तेमनी माता मन्नुकुमारी अजीमगंजना ज बैद कुटुंबना बाबू जयचंदजीनी पुत्री थती हती. श्री मन्नुकुमारीनी एक ब्हेन जगत्सेठने स्थां परणावेली हती अने बीजी ब्हेन सुप्रसिद्ध नाहार कुटुंबमां परणावेली हती. कलकत्ताना ख० सुप्रसिद्ध जैन स्कॉलर अने आगोवान व्यक्ति बाबू पूरणचंदजी नाहार, बाबू बहादुर सिंहजी सिंघीना मासीआई भाई थता हता. सिंघीजीनो विवाह, बाबूचर-जीआगंजना सुप्रसिद्ध धनाढ्य जैन गृहस्थ लक्ष्मीपत सिंहजीनी पौत्री अने छत्रपत सिंहजीनी पुत्री श्रीमती तिलकसुंदरी साथे संवत् १९५४ मां थयो हतो. ए रीते श्री बहादुर सिंहजी सिंघीनो कौटुंबिक संबंध बंगालना खास प्रसिद्ध जैन कुटुंबो साथे गाढरीते संकळाएलो हतो.

✽

बाबू श्री बहादुर सिंहजीना पिता बाबू डालचंदजी सिंघी बंगालना जैन महाजनोमां एक बहु ज प्रसिद्ध अने सच्चरित पुरुष थई गया. तेओ पोताना एकीला जात पुरुषार्थ अने उद्योगथी, एक बहु ज साधारण स्थितिना व्यापारीनी कोटिमांथी मोटा करोडाधिपतिनी स्थिति ए पढोंच्या हता अने साराय बंगालमां एक सुप्रतिष्ठित अने

જ્યોગ્રાફિકલ સોસાયટી ન્યુયાર્ક, બંગીય સાહિત્યપરિષદ્ કલકત્તા, ન્યુમેસ્મેટિક સોસાયટી ઑફ ઇન્ડિયા વિગેરે અનેક પ્રસિદ્ધ સંસ્થાઓના તેઓ ઉત્સાહી સભાસદ્ હતા.

સાહિત્ય અને શિક્ષણ વિષયક પ્રવૃત્તિ કરનારી જૈન તેમ જ જૈનેતર અનેક સંસ્થાઓને તેમણે મુક્ત મને દાન આપી એ વિષયોના પ્રસારમાં પોતાની ઉત્કટ અભિરુચિનો ઉત્તમ પરિચય આપ્યો હતો. તેમણે આવી રીતે કેટ-કેટલી સંસ્થાઓને આર્થિક સહાયતા આપી હતી તેની સંપૂર્ણ યાદી મળી શકી નથી. તેમનો સ્વભાવ આવાં કાર્યોમાં પ્રાયઃ મૌન ધારણ કરવાનો હતો અને એ માટે પોતાની પ્રસિદ્ધિ કરવાની તેઓ આકાંક્ષા નહોતા રાખતા. તેમની સાથે કોઈ વચ્ચે પ્રસંગોચિત વાર્તાલાપ થતાં આવી બાબતની જે આડકતરી માહિતી મળી શકી તેના આધારે તેમની પાસેથી આર્થિક સહાયતા મેળવનારી કેટલીક સંસ્થાઓનાં નામો વિગેરે આ પ્રમાણે જાણી શકાયાં છે—

હિંદુ એકેડેમી, દોલતપુર (બંગાળ), રૂ. ૧૫૦૦૦)	કલકત્તા—મુર્શિદાબાદના જૈન મંદિરો, ૧૧૦૦૦)
તરક્કી-ઉર્દૂ બંગાળા, ૫૦૦૦)	જૈનધર્મ પ્રચારક સમા, માનમૂમ, ૫૦૦૦)
હિંદી સાહિત્ય પરિષદ્ ભવન (ઇલાહાબાદ), ૧૨૫૦૦)	જૈન ભવન, કલકત્તા, ૧૫૦૦૦)
વિશુદ્ધાનંદ સરસ્વતી મારવાડી હોસ્પિટલ, કલકત્તા, ૧૦૦૦૦)	જૈન પુસ્તક પ્રચાર મંડલ, આગરા, ૭૫૦૦)
એક મેટર્નિટીહોમ, કલકત્તા, ૨૫૦૦)	જૈન મંદિર, આગરા, ૩૫૦૦)
બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટી, ૨૫૦૦)	જૈન હાઈસ્કૂલ, અંબાલા, ૨૧૦૦)
જીયાગંજ હાઈસ્કૂલ, ૫૦૦૦)	જૈન ગુરુકુલ, પાલીતાણા, ૧૧૦૦૦)
જીયાગંજ લંડનમિશન હોસ્પિટલ, ૬૦૦૦)	જૈન પ્રાકૃત્ કોષ માટે, ૨૫૦૦)

એ ઉપરાંત હજાર-હજાર પાંચસો-પાંચસોની નાની રકમો તો તેમણે સેંકડોની સંખ્યામાં આપી છે જેનો સરવાલો લાખ-દોઢ લાખ જેટલો થવા જાય.

સાહિત્ય અને શિક્ષણની પ્રગતિ માટે સિંધીજીનો જેટલો ઉત્સાહ અને ઉદ્યોગ હતો તેટલો જ સામાજિક પ્રગતિ માટે પણ તે હતો. અનેકવાર તેમણે આવી સામાજિક સમાજો વિગેરેમાં પ્રમુખ તરીકે ભાગ લઈને પોતાનો એ વિષેનો આંતરિક ઉત્સાહ અને સહકારભાવ પ્રદર્શિત કર્યો હતો. જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના સન્ ૧૯૨૬ માં મુંબઈમાં ભરાયેલા ખાસ અધિવેશનના તેઓ પ્રમુખ બન્યા હતા. ઉદયપુર રાજ્યમાં આવેલા કેશરીયાજી તીર્થના વહીવટના વિષયમાં સ્ટેટ સાથે જે જ્ઞાપકો ઊભો થયો હતો તેમાં તેમણે સૌથી વધારે તન, મન અને ધનનો ભોગ આપ્યો હતો. આ રીતે તેઓ જૈન સમાજના હિતની પ્રવૃત્તિઓમાં યથાયોગ્ય સંપૂર્ણ સહયોગ આપતા હતા પરંતુ તે સાથે તેઓ સામાજિક મૂઢતા અને સાંપ્રદાયિક કઠ્ઠરતાના પણ પૂર્ણ વિરોધી હતા. બીજા બીજા ધનવાનો કે આગેવાનો ગણાતા રૂઢીબક્ત જૈનોની માફક તેઓ સંકીર્ણ મનોવૃત્તિ કે અન્ધશ્રદ્ધા પોષક વિકૃત મત્તિથી સર્વથા પર હતા. આચાર, વિચાર કે વ્યવહારમાં તેઓ બહુ જ ઉદાર અને વિવેકશીલ હતા.

તેમનું ગૃહસ્થ તરીકેનું જીવન પણ બહુ જ સાદું અને સાત્ત્વિક હતું. બંગાળના જે જાતના નવાબી ગમ્મતા વાતાવરણમાં તેઓ જન્મ્યા હતા અને ઉછર્યા હતા તે વાતાવરણની તેમના જીવન ઉપર કશી જ ખરાબ અસર થઈ ન હતી અને તેઓ લગભગ એ વાતાવરણથી તદ્દન અલિપ્ત જેવા હતા. આટલા મોટા શ્રીમાન્ હોવા છતાં, શ્રીમંતાઈના ઓટા વિલાસ કે મોટા આડંબરથી તેઓ સદા દૂર રહેતા હતા. દુર્વ્યય અને દુર્વ્યસન પ્રત્યે તેમનો ભારે તિરસ્કાર હતો. તેમની સ્થિતિના ધનવાનો જ્યારે પોતાના મોજ-શોખ, આનન્દ-પ્રમોદ, વિલાસ-પ્રવાસ, સમારંભ-મહોત્સવ इत्यादिમાં લાખો રૂપિયા ઉડાવતા હોય છે ત્યારે સિંધીજી તેનાથી તદ્દન વિમુક્ત રહેતા હતા. તેમને શોખ માત્ર સારા વાચનનો અને કલામય વસ્તુઓ જોવા-સંપ્રદેશનો હતો. જ્યારે જુઓ ત્યારે, તેઓ પોતાની ગાદી ઉપર બેઠા બેઠા સાહિત્ય, ઇતિહાસ, સ્થાપત્ય, ચિત્ર, વિજ્ઞાન,

भूगोल के भूगर्भविज्ञाने लगतां सामयिको के पुस्तको वांचता ज सदा देखाता हता. पोताना एवा विशिष्ट वाचनना शोखने लीधे तेओ इंग्रेजी, बंगाली, हिंदी, गुजराती आदिमां प्रकट थता उच्च कोटिना, उक्त विषयोने लगता विविध प्रकारनां सामयिक पत्रो अने जर्नलस् आदि नियमित मंगावता रहेता हता. आर्ट, आर्किऑलॉजी, एपीग्राफी, न्युमेस्मैटिक्स, ज्योग्राफी, आइकोनोग्राफी, हिस्टरी अने माइनींग आदि विषयोनां पुस्तकोनी तेमणे पोतानी पासे एक सारी सरखी लॉब्रेरी ज बनावी लीधी हती.

तेओ खभावे एकान्तप्रिय अने अल्पभाषी हता. नकामी बातो करवा तरफ के गप्पांसप्पां मारवा तरफ तेमने बड्ड ज अभाव हतो. पोताना व्यावसायिक व्यवहारनी के विशाल कारभारनी बाबतोमां पण तेओ बड्ड ज मितभाषी हता. परंतु ज्यारे तेमना प्रिय विषयोनी—जेवा के स्थापत्य, इतिहास, चित्र, शिल्प आदिनी—चर्चा जो नीकळी होय तो तेमां तेओ एटला निमग्न थई जता के कलाकोना कलाको वही जता तो पण तेओ तेथी थाकता नहीं के कंटाळता नहीं.

तेमनी बुद्धि अत्यंत तीक्ष्ण हती. कोई पण वस्तुने समजवामां के तेनो मर्म पकडवामां तेमने कशी वार न लागती. विज्ञान अने तत्त्वज्ञाननी गंभीर बाबतो पण तेओ सारी पेठे समजी शकता हता अने तेमनुं मनन करी तेमने पचावी शकता हता. तर्क अने दलीलमां तेओ मोटा मोटा कायदा शास्त्रीओने पण आंटी देता. तेम ज गमे तेवो चालाक माणस पण तेमने पोतानी चालाकीथी चकित के मुग्ध बनावी शके तेम न हतुं.

पोताना सिद्धान्त के विचारमां तेओ खूब ज मक्कम रहेवानी प्रकृतिना हता. एक वार विचार नक्की कर्था पछी अने कार्यनो स्वीकार कर्था पछी तेमांथी चलित थवानुं तेओ बिल्कुल पसंद करता नहीं.

व्यवहारमां तेओ बड्ड ज प्रामाणिक रहेवानी वृत्तिवाळा हता. बीजा बीजा धनवानोनी माफक व्यापारमां दगा-फटका के साच-झूठ करीने धन मेळववानी तृष्णा तेमने यत्किंचित् पण थती न हती. तेमनी आधी व्यावहारिक प्रामाणिकताने लक्ष्मीने इंग्लैंडनी मर्केटाईल बैंकनी डायरेक्टरोनी बॉर्डे पोतानी कलकत्तानी शाखानी बॉर्डेमां, एक डायरेक्टर थवा माटे तेमने खास बिनंती करी हती के जे मान ए पहेलां कोई पण हिंदुस्थानी व्यापारीने मळ्युं न होतुं.

प्रतिभा अने प्रामाणिकता साथे तेमनामां योजनाशक्ति पण घणी उच्च प्रकारनी हती. तेमणे पोतानी ज स्वतंत्र बुद्धि अने कुशळता द्वारा एक तरफ पोतानी घणी मोटी जमीनदारीनी अने बीजी तरफ कोलीयारी किंगेरे माइनींगना उद्योगनी जे सुव्यवस्था अने सुघटना करी हती ते जोईने ते ते विषयना ज्ञाताओ चकित थता हता. पोताना घरना नानामां नाना कामथी ते छेक कोलीयारी जेवा मोटा कारखाना सुधीमां—के ज्यां हजारो माणसो काम करता होय—बड्ड ज नियमित, व्यवस्थित अने सुयोजित रीते काम चाल्यां करे तेवी तेमनी सदा व्यवस्था रहेती हती. छेक दरवानथी लई पोताना समोवडीया जेवा समर्थ पुत्रो सुधीमां एक सरखुं उच्च प्रकारनुं शिस्त-पालन अने शिष्ट-आचरण तेमने त्यां देखातुं हतुं.

सिंधीजीमां आधी समर्थ योजकशक्ति होवा छतां—अने तेमनी पासे संपूर्ण प्रकारनी साधनसंपन्नता होवा छतां, तेओ घमालवाळा जीवनथी दूर रहेता हता अने पोताना नामनी जाहेरातने माटे के लोकोमां मोटा माणस गणावानी खातर तेओ तेवी कशी प्रवृत्ति करता न हता. रावबहादुर, राजाबहादुर के सर-नार्ड विंगेरेना सरकारी खेताबो धारण करवानी के काउन्सीलोमां जई ऑनरेबल मेंबर बनवानी तेमने क्यारेय इच्छा थई न हती. एवी खाली आडम्बरवाळी प्रवृत्तिमां पैसानो दुर्व्यय करवा करतां तेओ सदा साहित्योपयोगी अने शिक्षणोपयोगी कार्योमां पोताना धननो सद्व्यय करता हता. भारतवर्षनी प्राचीन कळा अने तेने लगती प्राचीन वस्तुओ तरफ तेमनो उत्कट अनुराग हतो अने तेथी ते माटे तेमणे लाखो रुपीया खर्चा हता.

સિંધીજી સાથેનો મારો પ્રત્યક્ષ પરિચય સન્ ૧૯૩૦ માં શરૂ થયો હતો. તેમની ઇચ્છા પોતાના સદ્ગત પુણ્ય-શ્લોક પિતાના સ્મારકમાં જૈન સાહિત્યનો પ્રસાર અને પ્રકાશ થાય તેવી કોઈ વિશિષ્ટ સંસ્થા સ્થાપન કરવાનો હતો. મારા જીવનના સુદીર્ઘકાલીન સહકારી, સહચારી અને સન્મિત્ર પંડિતપ્રવર શ્રી સુખલાલજી, જેઓ બાબૂ શ્રી ડાહ-ચંદજીના વિશેષ શ્રદ્ધાભાજન હોઈ શ્રી બહાદુર સિંહજી પળ એમની ઉપર તેટલો જ વિશિષ્ટ સદ્ભાવ ધરાવતા હતા, એમના પરામર્શ અને પ્રસ્તાવથી, તેમણે મને એ કાર્યની યોજના અને વ્યવસ્થા હાથમાં લેવાની વિનંતિ કરી અને મેં પણ પોતાને અમીઘ્તમ પ્રવૃત્તિના આદર્શને અનુરૂપ ઉત્તમ કોટિના સાધનની પ્રાપ્તિ થતી જોઈ તેનો સહર્ષ અને સોહાસ સ્વીકાર કર્યો.

સન્ ૧૯૩૧ ના પ્રારંભ દિવસે, વિશ્વવંદ્ય કવીન્દ્ર શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના વિભૂતિવિહારસમા વિશ્વવિહ્યાત શાન્તિનિકેતનના વિશ્વભારતી-વિદ્યાભવનમાં ‘સિંધી જૈન જ્ઞાનપીઠ’ની સ્થાપના કરી અને ત્યાં જૈન સાહિત્યના અધ્યયન-અધ્યાપન અને સંશોધન-સંપાદન આદિનું કાર્ય ચાલુ કર્યું. આ વિષેની કેટલીક પ્રાથમિક હકીકત, આ ગ્રંથમાળાના સૌથી પ્રથમ પ્રકટ થયેલા ‘ગ્રંથચિન્તામણિ’ નામના ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં મેં આપેલી છે, તેથી તેની અહિં પુનઃકૃતિ કરવાની જરૂર નથી.

સિંધીજીએ મારી પ્રેરણાથી, ‘સિંધી જૈન જ્ઞાન પીઠ’ની સ્થાપના સાથે, જૈન સાહિત્યના ઉત્તમોત્તમ ગ્રંથરત્નોને આધુનિક શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ સુન્દર રીતે સંશોધિત-સંપાદિત કરી-કરાવી પ્રકટ કરવા માટે અને તેમ કરી જૈન સાહિત્યની સાર્વજનિક પ્રતિષ્ઠા સ્થાપિત કરવા માટે, આ ‘સિંધી જૈન ગ્રંથ માળા’ પ્રકટ કરવાની વિશિષ્ટ યોજનાનો પણ સ્વીકાર કર્યો અને એ માટે આવશ્યક અને અપેક્ષિત અર્થવ્યય કરવાનો ઉદાર ઉત્સાહ પ્રદર્શિત કર્યો.

પ્રારંભમાં, શાન્તિનિકેતનને લક્ષીને એક ૩ વર્ષનો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢવામાં આવ્યો અને તે પ્રમાણે ત્યાં કામનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો. પરંતુ એ ૩ વર્ષના અનુભવના અંતે શાન્તિનિકેતન મને મારા પોતાના કાર્ય અને સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ બરાબર અનુકૂળ ન લાગવાથી, અનિચ્છાએ મારે એ સ્થાન છોડવું પડ્યું અને અમદાવાદમાં, ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સાન્નિધ્યમાં ‘અને કાન્ત વિહાર’ બનાવી ત્યાં આ કાર્યની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી. આ ગ્રંથમાળામાં પ્રકટ થયેલા ગ્રંથોની ઉત્તમ પ્રશંસા, પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા થયેલી જોઈને સિંધીજીનો ઉત્સાહ સ્ખૂબ વધ્યો અને તેમણે એ અંગે જેટલો સ્ખર્ચ થાય તેટલો સ્ખર્ચ કરવાની અને જેમ બને તેમ વધારે ગ્રંથો પ્રકટ થયેલા જોવાની પોતાની ઉદાર મનોવૃત્તિ મારી આગળ વારંવાર પ્રકટ કરી. હું પણ તેમના એવા અપૂર્વ ઉત્સાહથી પ્રેરાઈ યથાશક્તિ આ કાર્યને વધારે-ને-વધારે વેગ અને વિસ્તાર આપવા માટે પ્રયત્નવાન રહેતો.

સન્ ૧૯૩૮ ના જુલાઈમાં, મારા પરમ સુહૃદ્ શ્રીયુત કન્હૈયાલાલ માણેકલાલ મુંશીનો—જેઓ તે વખતે મુંબઈની કોંગ્રેસ ગવર્નમેંટના ગૃહમંત્રીના ઉચ્ચ પદ પર અધિષ્ઠિત હતા—અકસ્માત્ એક પત્ર મને મળ્યો જેમાં એમણે સૂચવ્યું હતું કે ‘સેઠ મુંગલાલ ગોએનકાએ બે લાખ રૂપિયાની એક ઉદાર રકમ એમને સુપ્રત કરી છે જેનો ઉપયોગ ભારતીય-વિદ્યાઓના કોઈ વિકાસાત્મક કાર્ય માટે કરવાનો છે અને તે માટે વિચાર-વિનિમય કરવા તેમ જ તદુપયોગી યોજના ઘડી કાઢવા અંગે મારી જરૂર હોવાથી મારે તરત મુંબઈ આવવું વિગેરે’. તદનુસાર હું તરત મુંબઈ આવ્યો અને અમે બન્ને સાથે બેસી એ યોજનાની રૂપરેખા તૈયાર કરી; અને તે અનુસાર, સંવત્ ૧૯૯૫ ની કાર્તિક સુદી પૂર્ણિમાના દિવસે શ્રી મુંશીજીના નિવાસસ્થાને ‘ભારતીય વિદ્યાભવન’ ની, એક મોટા સમારંભસાથે સ્થાપના કરવામાં આવી.

ભવનના વિકાસ માટે શ્રીમુંશીજીનો અથક ઉદ્યોગ, અખંડ ઉત્સાહ અને ઉદાર આત્મભોગ જોઈ, મને પણ એના કાર્યમાં યથાયોગ્ય સહકાર આપવાની પૂર્ણ ઉત્કંઠા થઈ અને હું તેની આંતરિક વ્યવસ્થામાં પ્રમુખપણે ભાગ લેવા લાગ્યો. ભવનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં સાહિત્ય પ્રકાશન સંબંધી જે એક વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિ સ્વીકારવામાં આવી હતી તે મારી આ

ગ્રંથમાલ્લાના કાર્ય સાથે એક પ્રકારે પરસ્પર સહાયક સ્વરૂપની જ પ્રવૃત્તિ હોવાથી, મને એ પૂર્વ-અંગીકૃત કાર્યમાં બાધક ન થતાં ઊલટી સાધક જ જણાઈ અને તેથી મેં એમાં યથાશક્તિ પોતાની વિશિષ્ટ સેવા આપવાનો નિર્ણય કર્યો. સિંધીજીને એ બધી વસ્તુસ્થિતિની જાણ કરવામાં આવતાં તેઓ પળ ભવનના કાર્યમાં રસ ધરાવતા થયા અને એના સંસ્થાપક-સદસ્ય બની એના કાર્ય માટે પોતાની પૂર્ણ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરી.

જેમ મેં ઉપર જણાવ્યું છે તેમ, ગ્રંથમાલ્લાના વિકાસ માટે સિંધીજીનો ઉત્સાહ અત્યંત પ્રશંસનીય હતો અને તેથી હું પળ મારા સ્વાસ્થ્ય વિગેરેની કશી દ્રરકાર રાખ્યા વગર, એ કાર્યની પ્રગતિ માટે સતત પ્રયત્ન કર્યા કરતો હતો. પરંતુ ગ્રંથમાલ્લાની વ્યવસ્થાનો સર્વે ભાર, મારા એકલાના પંડ ઉપર જ આશ્રિત થઈને રહેલો હોવાથી, મારું શરીર જ્યારે એ વ્યવસ્થા કરતું અટકી જાય, ત્યારે એની શી સ્થિતિ થાય તેનો વિચાર પળ મને વારંવાર થયાં કરતો હતો. બીજી બાજુ સિંધીજીની પળ ઉત્તરાવસ્થા હોઈ તેઓ વારંવાર અસ્વસ્થ થવા લાગ્યા હતા અને તેઓ પળ જીવનની અસ્થિરતાનો આભાસ અનુભવવા લાગ્યા હતા. એટલે ગ્રંથમાલ્લાના ભાવી વિષે કોઈ સ્થિર અને સુનિશ્ચિત યોજના ઘડી કાઢવાની કલ્પના હું કર્યા કરતો હતો.

ભવનની સ્થાપના થયાં પછી ૩-૪ વર્ષમાં જ એના કાર્યની વિદ્વાનોમાં સારી પેઠે પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા જામવા લાગી હતી અને વિવિધ વિષના અધ્યયન-અધ્યાપન અને સાહિત્યના સંશોધન-સંપાદનનું કાર્ય સારી પેઠે આગલ વધવા લાગ્યું હતું, એ જોઈ સુદ્ધર શ્રીમુંશીજીની ખાસ આકાંક્ષા થઈ કે સિંધી જૈન ગ્રંથમાલ્લાની કાર્યવ્યવસ્થાનો સંબંધ જો ભવન સાથે જોડી દેવામાં આવે તો તેથી પરસ્પર બંનેના કાર્યમાં સુંદર અભિવૃદ્ધિ થવા ઉપરાંત ગ્રંથમાલ્લાને સ્થાયી સ્થાન મળશે અને ભવનને વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાની પ્રાપ્તિ થશે; અને એ રીતે ભવનમાં જૈન શાસ્ત્રોના અધ્યયનનું અને જૈન સાહિત્યના પ્રકાશનનું એક અદ્વિતીય કેન્દ્ર બનશે. શ્રીમુંશીજીની એ શુભાકાંક્ષા, ગ્રંથમાલ્લા વિષેની મારી ભાવી ચિંતાની યોગ્ય નિવારક લાગી અને તેથી હું તે વિષેની યોજનાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. યથાવસર સિંધીજીને મેં શ્રીમુંશીજીની આકાંક્ષા અને મારી યોજના સૂચિત કરી. તેઓ ભા. વિ. મ. ના સ્થાપક-સદસ્ય હતા જ અને તદુપરાન્ત શ્રીમુંશીજીના ધર્મ ક્ષેત્રાસ્પદ મિત્ર પળ હતા; તેથી તેમને પળ એ યોજના વધાવી લેવા લાયક લાગી. પण्डितપ્રवर श्रीमुखलालजी જેઓ આ ગ્રંથમાલ્લાના આરંભથી જ અંતરંગ હિતચિંતક અને સક્રિય-સહાયક છે તેમની સાથે પળ એ યોજના સંબંધે મેં ઊચિત પરામર્શ કર્યો અને સંવત્ ૨૦૦૧ ના વૈશાખ સુદમાં (મે, સન ૧૯૪૩) સિંધીજી કાર્યપ્રસંગે મુંબઈ આવેલા ત્યારે, પરસ્પર નિર્ણય વિચાર-વિનિમય કરી, આ ગ્રંથમાલ્લાની પ્રકાશન સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા ભવનને સ્વાધીન કરવામાં આવી. સિંધીજીએ, એ ઉપરાન્ત, તે અવસરે મારી પ્રેરણાથી ભવનને બીજા ૧૦ હજાર રૂપીઆની ઉદાર રકમ પળ આપી જેના વડે ભવનમાં તેમના નામનો એક હોલ વંધાવવામાં આવે અને તેમાં પ્રાચીન વસ્તુઓ તેમ જ ચિત્ર વિગેરેનો સંગ્રહ રાખવામાં આવે.

ભવનની પ્રબંધક સમિતિએ સિંધીજીના આ વિશિષ્ટ અને ઉદાર દાનના પ્રતિષ્ઠાપરૂપે ભવનમાં પ્રચલિત 'જૈન શાસ્ત્ર-શિક્ષણ' વિભાગને સ્થાયીરૂપે 'સિંધી જૈન શાસ્ત્રશિક્ષા પીઠ' ના નામે પ્રચલિત રાખવાનો સવિશેષ નિર્ણય કર્યો.

ગ્રંથમાલ્લાના જનક અને પરિપાલક સિંધીજીએ, આરંભથી જ એની સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થાનો ભાર મારા

ઉપર મુક્તીને તેઓ તો ફક્ત ખાસ એટલી જ આકાંક્ષા રાખતા હતા કે ગ્રંથમાલ્લામાં કેમ વધારે ગ્રંથો પ્રકટ થાય અને કેમ તેમનો વધારે પ્રસાર થાય. તેમના જીવનની એક માત્ર એ જ પરમ અમિલાષા હતી કે આ ગ્રંથમાલ્લા દ્વારા જેટલા બને તેટલા સારા સારા અને મહત્ત્વના ગ્રંથો જલ્દી જલ્દી પ્રકાશિત થાય અને જૈન સાહિત્યનો સ્વરૂપ પ્રસાર થાય. એ અંગે જેટલો ખર્ચ થાય તેટલો તે વધુ જ ઉત્સાહથી આપવા ઉત્સુક હતા. ભવનને ગ્રંથમાલ્લા સમર્પણ કરતી વખતે તેમણે મને કહ્યું કે—'અત્યાર સુધી તો વર્ષમાં સરેરાસ ૩-૪ ગ્રંથો પ્રકટ થતા આવ્યા છે પરંતુ જો આપ પ્રકાશિત કરી શકો તો, દરમહિને બમ્બે ગ્રંથો પળ પ્રકાશિત થતા જોઈ હું ધરાઉં તેમ જી. જ્યાં સુધી આપની

અને મારી જીંદગી છે 'ભાં સુધી, જેટલું સાહિત્ય પ્રકટ કરવા-કરાવવાની આપની ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણેની આપ વ્યવસ્થા કરો. મારા તરફથી પૈસાનો સંકોચ આપને જરાય નહીં જણાય'. જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધાર માટે આવી ઉત્કટ આકાંક્ષા અને આવી ઉદાર ચિત્તવૃત્તિ ધરાવનાર દાની અને વિનમ્ર પુરુષ, મેં મારા જીવનમાં બીજો કોઈ નથી જોયો. પોતાની હયાતી દરમ્યાન તેમણે મારા હસ્તક ગ્રન્થમાલ્યા ખાતે લગભગ ૭૫૦૦૦ પોળોલાખ રૂપીઆ ખર્ચ કર્યા હશે; પરંતુ એ ૧૫ વર્ષના ગાળા દરમ્યાન તેમણે એકવાર પણ મને એમ નથી પૂછ્યું કે કઈ રકમ કયા ગ્રન્થ માટે ખર્ચ કરવામાં આવી છે કે કયા ગ્રન્થના સંપાદન માટે કોને શું આપવામાં આવ્યું છે. જ્યારે જ્યારે હું પ્રેસ ઇત્યાદિના બીજો તેમની ઉપર મોકલતો ભારે ભારે, તેઓ તે માત્ર જોઈને જ ઑફિસમાં તે રકમ ચુકવવાના શેરા સાથે મોકલી દેતા. હું તેમને કોઈ બીજીની વિગત સંમજાવવા ઇચ્છતો, તો પણ તેઓ તે વિષે ઉત્સાહ ન બતાવતા અને એનાથી વિરુદ્ધ ગ્રન્થ-માલ્યાની સાઈફ, ટાઈપ, પ્રીટીંગ, બાઈન્ડીંગ, હેડીંગ આદિની બાબતમાં તેઓ ખૂબ ક્ષીણવટથી વિચાર કરતા રહેતા અને તે અંગે વિસ્તારથી ચર્ચા પણ કરતા. તેમની આવી અપૂર્વ જ્ઞાનનિષ્ઠા અને જ્ઞાનભક્તિ એ જ મને તેમના સ્નેહપાશમાં બંધ કર્યો અને તેથી હું યત્કિંચિત્ આ જ્ઞાતની જ્ઞાનોપાસના કરવા સમર્થ થયો.

ઉક્ત રીતે ભવનને ગ્રન્થમાલ્યા સમર્પિત કર્યા બાદ, સિંધીજીની ઉપર જણાવેલી ઉત્કટ આકાંક્ષાને અનુલક્ષીને મને પ્રસ્તુત કાર્યમાટે વધારે ઉત્સાહ થયો અને જો કે મારી શારીરિક સ્થિતિ, એ કાર્યના અવિરત શ્રમથી પ્રતિદિન વધારે-ન-વધારે ક્ષીણ થતી જાય છે, છતાં મેં એના કાર્યને વધારે વેગવાન અને વધારે વિસ્તૃત બનાવવાની દૃષ્ટિ કેટલીક વિશિષ્ટ-યોજના કરવા માંડી, અને સંપાદનના કાર્યમાં વધારે સહાયતા મળે તે માટે કેટલાક વિદ્વાનોના નિયમિત સહયોગની પણ વ્યવસ્થા કરવા માંડી. અનેક નાના-મોટા ગ્રન્થો એક સાથે પ્રેસમાં છાપવા આપ્યા અને બીજા તેવા અનેક નવા નવા ગ્રન્થો છાપવા માટે તૈયાર કરવા માંડ્યા. જેટલા ગ્રન્થો અત્યાર સુધીમાં કુલ પ્રકટ થયા હતા તેટલા જ બીજા ગ્રન્થો એક સાથે પ્રેસમાં છાપવા શુરુ થયા અને તેથી પણ વમણી સંખ્યાના ગ્રન્થો પ્રેસ કૉપી આદિના રૂપમાં તૈયાર થવા લાગ્યા.

એ પછી થોડા જ સમય દરમ્યાન, એટલે સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૩ માં, ભવન માટે કલકત્તાના એક નિવૃત્ત પ્રોફેસરની મોટી લાઈબ્રેરી ખરીદ કરવા, હું ભાં ગયો. સિંધીજી દ્વારા જ એ પ્રોફેસર સાથે વાટાઘાટ કરવામાં આવી હતી અને મારી પ્રેરણાથી એ આશી લાઈબ્રેરી, જેની કિંમત રૂ. ૫૦ હજાર જેટલી માંગવામાં આવી હતી, સિંધીજીએ પોતાના તરફથી જ ભવનને મેટ કરવાની અતિમહનીય મનોવૃત્તિ દર્શાવી હતી. પરંતુ તે પ્રોફેસર સાથે એ લાઈબ્રેરી અંગેનો યોગ્ય સોદો ન થયો અને તેથી સિંધીજીએ, કલકત્તાના સુપ્રસિદ્ધ સ્વર્ગવાસી જૈન સદ્ગૃહસ્થ બાબૂ પૂર્ણચંદ્રજી નાહારની મોટી લાઈબ્રેરી લઈ લેવા વિષે પોતાની સલાહ આપી અને તે અંગે પોતે જ યોગ્ય રીતે એની વ્યવસ્થા કરવાનું માથે લીધું.

કલકત્તામાં અને આખા બંગાળમાં એ વર્ષ દરમ્યાન અન્ન-દુર્મિશ્વનો ભયંકર કરાલ કાલ વર્તી રહ્યો હતો. સિંધીજીએ પોતાના વતન અજીમગંજ, મુર્શિદાબાદ તેમ જ બીજાં અનેક સ્થળે ગરીબોને મફત અને મધ્યવિત્તોને અલ્પ-મૂલ્યમાં પ્રતિમાસ હજારો મળ ધાન્ય વિતીર્ણ કરવાની મોટી અને ઉદાર વ્યવસ્થા કરી હતી, જેના નિમિત્તે તેમણે એ વર્ષમાં લગભગ ત્રણ-સાડા ત્રણ લાખ રૂપીઆ ખર્ચ ખાતે માંડી વાળ્યા હતા. બંગાળના વતનીયોમાં અને જમીનદારોમાં આવો મોટો ઉદાર આર્થિક ભોગ એ નિમિત્તે અન્ય કોઈએ આપ્યો હોય તેમ જાણવામાં નથી આવ્યું.

અક્ટોબર-નવેમ્બર માસમાં તેમની તબિયત બગડવા માંડી અને તે ધીરે ધીરે વધારે-ને-વધારે શિથિલ થતી ગઈ. જાન્યુઆરી (૧૯૪૪) ના પ્રારંભમાં હું તેમને મળવા ફરી કલકત્તા ગયો. તા. ૬ ઠી જાન્યુઆરીની સંધ્યાએ તેમની સાથે બેસીને ૩ કલાક સુધી ગ્રન્થમાલ્યા, લાઈબ્રેરી, જૈન ઇતિહાસના આલેખન આદિ અંગેની ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક વાતોચીતો કરી પરંતુ તેમને પોતાના જીવનની અલ્પતાનો આભાસ જાણે થઈ રહ્યો હોય તેમ વચ્ચે વચ્ચે તેઓ તેવા ઉદ્ગારો પણ કાઢ્યા કરતા હતા. ૫-૭ દિવસ રહીને હું મુંબઈ આવવા નીકળ્યો ભારે છેછી મુલાકાત વચ્ચે તેઓ બહુ જ

ભાવભરેલે હૃદયે મને વિદાય આપતા બોલ્યા કે—‘કોણ જાણે હવે આપણે ફરી મઠીશું કે નહિં ?’ હું એમના એ દુઃખદ વાક્યને બહુ જ દબાવેલા હૃદયે સાંભળતો અને ઉદ્વેગ પામતો, એમનાથી સદાના માટે છૂટો પડ્યો. તે પછી તેમની સાથે મુલાકાત થવાનો પ્રસંગ જ ન આવ્યો. ૫-૬ મહિના તેમની તબિયત સારી-નરસી રહ્યાં કરી અને આખરે જુલાઈની (સન્ ૧૯૪૪) ૭ મી તારીખે તેઓ પોતાના વિનશ્વર દેહને છોડી પરલોકમાં ચાલ્યા ગયા. મારી સાહિત્યોપાસનાનો મહાન્ સહાયક, મારી સેવાનો મહાન્ પરીક્ષક અને મારી નિષ્ઠાનો મહાન્ પ્રેરક સહૃદય સુપુરુષ આ અસાર સંસારમાં મને શૂન્ય હૃદય બનાવી પોતે મહાશૂન્યમાં વિલીન થઈ ગયો.

સિંઘીજી જો કે આ રીતે નાશવંત સ્થૂલ શરીરથી સંસારમાં વિલુપ્ત થયા છે પરંતુ તેમણે સ્થાપેલી આ ગ્રંથમાળા દ્વારા તેમનું યશઃશરીર સંકલ્પે વર્ષો સુધી આ સંસારમાં વિદ્યમાન રહી તેમની કીર્તિ અને સ્મૃતિની પ્રશસ્તિનો પ્રભાવક પરિચય સતત આપ્યાં કરશે.

સિંઘીજીના સુપુત્રોનાં સત્કાર્યો

સિંઘીજીના સ્વર્ગવાસથી જૈન સાહિત્ય અને જૈન સંસ્કૃતિના મહાન્ પોષક નરરત્નની જે મોટી છોટ પડી છે તે તો સહજભાવે પૂરાય તેમ નથી. પરંતુ મને એ જોઈને હૃદયમાં ઝંચી આશા અને આશ્વાસક આલ્હાદ થાય છે કે તેમના સુપુત્રો—શ્રીરાજેન્દ્ર સિંહજી, શ્રીનરેન્દ્ર સિંહજી અને શ્રીવીરેન્દ્ર સિંહજી પોતાના પિતાના સુયોગ્ય સન્તાનો હોઈ પિતાની પ્રતિષ્ઠા અને પ્રસિદ્ધિના કાર્યમાં અનુરૂપ ભાગ ભજવી રહ્યા છે અને પિતાની ભાવના અને પ્રવૃત્તિને ઉદારભાવે પોષી રહ્યા છે.

સિંઘીજીના સ્વર્ગવાસ પછી એ બંધુઓએ પોતાના પિતાના દાન-પુણ્ય નિમિત્તે અજીમગંજ વિગેરે સ્થાનોમાં લગભગ ૫૦-૬૦ હજાર રૂપિયા ખર્ચ કર્યો હતા. તે પછી થોડા જ સમયમાં, સિંઘીજીના વૃદ્ધમાતાનો પણ સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેથી પોતાના એ પરમ પૂજનીયા દાદીમાના પુણ્યાર્થે પણ એ બંધુઓએ ૭૦-૭૫ હજાર રૂપિયાનો વ્યય કર્યો. ‘સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળા’ ખાતે પણ એ સિંઘી બંધુઓએ વિગત વર્ષમાં, પિતાજીએ નિર્ધારેલ વિચાર પ્રમાણે પૂર્ણ ઉત્સાહથી ખર્ચ ઉપાડી લીધો, અને તે ઉપરાન્ત કલકત્તાના ઇન્ડિયન રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટને બંગાળીમાં જૈન સાહિત્ય પ્રકટ કરવા માટે સિંઘીજીના સ્મારકરૂપે ૫૦૦૦ રૂપિયાની પ્રારંભિક મદત આપી.

સિંઘીજીના જ્યેષ્ઠ ચિરંજીવ બાબૂ શ્રી રાજેન્દ્ર સિંહજીએ, મારી ઇચ્છા અને પ્રેરણાના પ્રેમને વશ થઈ, પોતાના પુણ્ય-શ્લોક પિતાની અજ્ઞાત ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે, ૫૦ હજાર રૂપિયાની નાદર રકમ ભારતીય વિદ્યાભવનને દાન કરી, અને તેના વડે કલકત્તાની ઉક્ત નાહાર લાઈબ્રેરી ખરીદ કરીને ભવનને એક અમૂલ્ય સાહિત્યિક નિધિરૂપે મેટ કરી છે. ભવનની એ મહત્વ લાઈબ્રેરી ‘બાબૂ શ્રી બહાદુર સિંહજી સિંઘી લાઈબ્રેરી’ ના નામે સદા ઓઝણાશે અને સિંઘીજીના પુણ્યાર્થે એ એક મોટામાં મોટી જ્ઞાનપરબ બનશે. બાબૂ શ્રી નરેન્દ્ર સિંહજીએ, પોતાના પિતાએ બંગાળની સરાક જાતિના સામાજિક અને ધાર્મિક ઉત્થાન નિમિત્તે જે પ્રવૃત્તિ ચાલુ કરી હતી, તેને અપનાવી લીધી છે અને તેના સંચાલનનો મારુ પ્રમુખ પણ પોતે ઉપાડી લીધો છે. ગત (સને ૧૯૪૪) નવેમ્બર માસમાં કલકત્તામાં દિગંબર સમાજ તરફથી ઝજવાંણા ‘વીરશાસન જયન્તી મહોત્સવ’ના પ્રસંગે તેના ફાળામાં એમણે ૫૦૦૦ રૂપિયા આપ્યા હતા તેમ જ કલકત્તામાં જૈન શ્વેતાંબર સમુદાય તરફથી બાંધવા ધારેલા ‘જૈન ભવન’ માટે ૩૧૦૦૦ રૂપિયા દાન કરી પોતાની ઉદારતાની શુભ શરૂઆત કરી છે. મવિષ્યમાં ‘સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળા’ નો સર્વ આર્થિક ભાર આ બંને બંધુઓએ ઉત્સાહ પૂર્વક સ્વીકારી લેવાની પોતાની પ્રશંસનીય મનોભાવના પ્રકટ કરીને, પોતાના પિતાના એ પરમ પુનીત યશોમન્દિરને ઉત્તરોત્તર ઉન્નત સ્વરૂપ આપવાનો શુભ સંકલ્પ કર્યો છે. તથાસ્તુ.

પ્રાસ્તાવિક

સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલાના ૧૪

મા મણિ તરીકે આજે મહોપાધ્યાય મેઘવિજય ગણિકૃત આ 'દિગ્વિજય મહાકાવ્ય' પ્રકાશ પામે છે. આ મહોપાધ્યાયની આવી જ એક મહાકાવ્ય સ્વરૂપની પ્રૌઢ ગ્રન્થકૃતિ, ગ્રન્થમાલાના ૭ મા મણિ તરીકે 'દેવાનન્દમહાકાવ્ય' નામે પૂર્વે પ્રકાશિત થયેલી છે. એ પૂર્વે પ્રકાશિત કાવ્યમાં ગ્રન્થકારે, મુખ્ય કરીને વિજયદેવ સૂરિનું ચરિતવર્ણન કર્યું છે ત્યારે પ્રસ્તુત કાવ્યમાં એ સૂરિના પટ્ટધર વિજયપ્રભ સૂરિનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. મહોપાધ્યાય મેઘવિજય ગણિ, પોતાના ગચ્છપતિ આચાર્ય વિજયદેવ સૂરિ તથા તેમના પટ્ટધર વિજયપ્રભ સૂરિના બહુ જ ભક્ત જણાય છે. કારણ કે તેમણે એ આચાર્યોનું ગુણવર્ણન કરવા માટે નાનાં મોટાં ૩-૪ કાવ્યોની રચના કરી છે. 'દેવાનન્દ કાવ્ય' તથા પ્રસ્તુત 'દિગ્વિજય કાવ્ય' ઉપરાંત તેમની મેઘદૂત-કાવ્યની સમસ્યાપૂર્તિરૂપે 'મેઘદૂતસમસ્યાલેખ' નામની પણ એક કાવ્યાત્મક રચના છે, જેમાં વિજયપ્રભ સૂરિની ગુણવર્ણના કરવામાં આવી છે. એ ઉપરાંત 'વિજયદેવમાહાત્મ્ય' નામક ચરિત્રગ્રન્થ કે જેની રચના સ્વતરંગચ્છીય શ્રીવલ્લભપાઠકે કરી છે તેના ઉપર પણ મેઘવિજયજીએ વિવરણ લખીને એ ચરિત્રનાયક પ્રત્યેની પોતાની વિશિષ્ટ ભક્તિ પ્રદર્શિત કરી છે.

વિજયદેવ સૂરિ અને વિજયપ્રભ સૂરિના પરિચય માટે મેં દેવાનન્દકાવ્યની તેમ જ વિજયદેવમાહાત્મ્યની પ્રસ્તાવનામાં સંક્ષેપમાં કેટલુંક લખ્યું છે તેથી ફરી અહીં તેની પુનરાવૃત્તિ કરવાની જરૂર નથી.

મહોપાધ્યાય મેઘવિજયજી પોતાના સમયના એક બહુશ્રુત અને વિશ્વદ પ્રતિભાવાન વિદ્વાન્ હતા, એ તેમની આવી અનેક કૃતિયોના અવલોકનથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. વ્યાકરણ, કાવ્ય, જ્યોતિષ, અધ્યાત્મ વિગેરે કેટલાક વિષયોના તેઓ બહુ જ સમર્થ જ્ઞાતા અને પ્રૌઢ ગ્રન્થકાર હતા. ગ્રન્થ-રચના વિષયક તેમનો ઉદ્યોગ પણ અથક હતો એમ તેમણે રચેલા વિવિધ વિષયોના સંખ્યાબન્ધ ગ્રન્થોની નામાવલી ઉપરથી જોઈ શકાય છે. વિવિધ વિષયોના અનેક ગ્રન્થોની રચના કરનારા જૈન યતિયોમાં તેઓ સૌથી છેલ્લા હોય એમ લાગે છે. તેમના પછીના વિગત અઢીસો વર્ષોમાં એવો કોઈ સમર્થ જૈન ગ્રન્થકાર થયો નથી.

તેઓ વ્યાકરણ, કાવ્ય વિગેરે વિષયોમાં તો પારંગત હતા જ પરંતુ જ્યોતિષ, નિમિત્ત, રમલ અને મંત્ર-યંત્ર જ્ઞાત્રોમાં પણ બહુ નિપુણ હતા અને એ વિષયોનો તેમનો ખાસ ગંભીર અભ્યાસ હતો એમ તેમના બનાવેલા વર્ષપ્રબોધ, હસ્તસંજીવન, રમલશાસ્ત્ર, યંત્રવિધિ, પ્રશ્નસુન્દરી વિગેરે વિગેરે ગ્રન્થોના અવલોકનથી જાણી શકાય છે. તેમનો રચેલો 'વર્ષપ્રબોધ' - જેનું બીજું નામ 'મેઘમહોદય' પણ છે - ગ્રન્થ તો જૈનેતર વિદ્વાનોમાં પણ સ્વર્ણ અભ્યસનીય થયેલો છે, અને તેનું પ્રકાશન પણ જૈનેતર પण्डितોએ કરેલું છે. હસ્તેલાવિષયક 'હસ્ત-સંજીવન' નામનો તેમનો બનાવેલો ગ્રન્થ પણ પટલો જ ઉપયોગી અને વિદ્વત્પ્રિય છે. હસ્તેલાને લગતી અનેક એવી નવીન વાબતો એ ગ્રન્થમાં તેમણે આપેલી છે જે બીજા ગ્રન્થોમાં ઉપલબ્ધ થતી નથી. વર્ષપ્રબોધ અને હસ્તસંજીવન એ બન્ને ગ્રન્થો, એ વિષયના રસિક વિદ્વાનોને ખાસ અધ્યયન કરવા જેવા છે અને તે ઉપર તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ આલોચન-પ્રત્યાલોચન પણ કરવા જેવું છે. સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલામાં આ બન્ને ગ્રન્થોની સંશોધિત અને સુસંપાદિત આવૃત્તિયો પ્રકટ કરવાનો મનોરથ છે જ.

ન્યાય-વ્યાકરણતીર્થ પંડિત શ્રી અમ્બાલાલ પ્રે. શાહાએ આ દિગ્વિજય મહાકાવ્યનું સુંદર રીતે સંશોધન-સંપાદન કરી તથા કેટલાક વિષમર્થ શબ્દો ઉપર ટિપ્પણી આદિ લખીને, ગ્રન્થને સુપાઠ્ય બનાવવાનો યોગ્ય પ્રયાસ કર્યો છે. આશા છે કે એના અભ્યાસિયોને એ અવશ્ય ઉપકારક થશે.

આવળી પૂર્ણિમા, સં. ૨૦૦૧

તા. ૨૪-૮-૪૫; મા. વિ. મ. મુંબઈ. }

જિન વિજય મુનિ

પ્રસ્તાવના

૧. પ્રતિ પરિચય

પ્રસ્તુત “દિગ્વિજય મહાકાવ્ય” ના સંપાદનમાં મને બે પ્રતિઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. એક પ્રતિ આગરાના શ્રીવિજયધર્મ-લક્ષ્મી-જ્ઞાનમંદિરમાંથી મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજી મહારાજ દ્વારા અને બીજી પૂનાના માંડારકર ઈન્સ્ટિટ્યુટમાંથી વિદ્વદ્વર્ય આચાર્ય શ્રીજિનવિજયજી દ્વારા મળી હતી. એ માટે બંને વિદ્વાનોનો આભાર માનું છું.

બંને પ્રતિઓ લગભગ શુદ્ધ હતી અને લિપિ પણ સરસ હતી. આગરાની પ્રતિમાં ૧૯ મું પત્ર નહોતું, જેથી તેટલો ભાગ મેં પૂનાની પ્રતિ પરથી લીધો છે; બાકીનો સમગ્ર પાઠ મેં આગરાની પ્રતિને આદર્શ રાખીને લીધો છે.

આગરાની પ્રતિના હાંશિયામાં કઠિન શબ્દોનાં ટિપ્પણો આપેલાં છે; તે જ ટિપ્પણો દિગ્વિજય કાવ્યના કઠિન શબ્દોના ટિપ્પણોવાળી એક છ પાનાની પ્રતિ મને આગરાના તે જ વિજયધર્મલક્ષ્મીજ્ઞાનમંદિરમાંથી મળી હતી, તેની સાથે મળતાં હતાં. યદ્યપિ તેમાં કર્તાનું નામ જણાવ્યું નથી પણ કેવલ સપ્તમ સર્ગનાં ટિપ્પણોની અંતે “इति श्रीदिग्विजयकाव्ये महोपाध्याय-श्रीमेघविजयगणिकृते सप्तमसर्गविवरणम्” આ ઉલ્લેખથી કેવલ સાતમા સર્ગનાં જ નહીં પરંતુ સમગ્ર કાવ્યનાં ટિપ્પણો ગ્રન્થકર્તાનાં પોતાનાં જ હોય એવું મારું અનુમાન છે. કેમકે શબ્દાલંકાર જેવા કઠિન શબ્દોના અર્થો, કર્તા સિવાય આટલાં સ્ફુટ બીજા ન કરી શકે. વળી ‘દેવાનન્દ કાવ્ય’નું ટિપ્પણ કર્તાએ પોતે જ રચેલું છે તેથી આ સમગ્ર ટિપ્પણ પણ કર્તાએ પોતે જ રચેલું હશે; એમ માની મેં પહેલા પૃષ્ઠમાં જ “ग्रन्थकारकृतानि टिप्पणानि” એ મથાઢા નીચે જ અર્થો આપ્યા છે. તેની નીચેનું ટિપ્પણ જે અંગ્રેજી આંકડા-ઓથી “संपादककृतानि टिप्पणानि”ના મથાઢા નીચે આપ્યું છે, તે મારું છે. લગભગ આઠ સર્ગ સુધી જ કર્તાનું ટિપ્પણ મળી આવે છે. તે પછીના સર્ગો પર હશે કે કેમ તે જાણી શકાતું નથી પરંતુ પાછળના સર્ગો સરઢ અને તેમાં કાવ્યદૃષ્ટિનું વર્ણન હોવાથી તેના પર ટિપ્પણની જરૂર નથી એમ સમજીને મેં પણ ટિપ્પણો આપવાનું માંડી વાઢ્યું.

ગ્રન્થકારના ટિપ્પણોમાં નિર્દિષ્ટ કોશોનાં સ્થલો શોધીને તેના અધ્યાય, કાંડ આદિ આપવા મેં યાવત્ શક્ય પ્રયત્ન કર્યો છે અને સંપાદનમાં પણ સાવધાની રાખી છે છતાં ક્યાંઈ અશુદ્ધિઓ દૃષ્ટિગોચર થાય તો વિભ્ર પાઠકગણ સૂચિત્ત કરવાની કૃપા કરે એવી આશા રાખું છું.

કવિએ પોતાની મોટી કૃતિથી લઈને યાવત્ નાની કૃતિઓમાં પણ પોતાની પ્રશસ્તિ આપેલી છે; એ તેમના સમગ્ર ગ્રંથોના અવલોકન પરથી માલમ પડે છે. ડ્યારે આ વિસ્તૃત મહાકાવ્યની અંતે કવિએ કંઈ જ પરિચય આપ્યો નથી; એથી સંભવતઃ આ કાવ્ય કવિની અપૂર્ણ કૃતિ હશે. છતાં કાવ્યનો અંત જોતાં કંઈ પણ વર્ણ્ય વસ્તુ બાકી હોય તેમ જણાતું નથી. એમ કહેવું અઘટિત નથી કે આ કાવ્ય કવિની અંતિમ કૃતિ હશે અને તેથી પોતાનો પરિચય આપવાનું બાકી રહી ગયું હાગે છે.

કાવ્યાન્તે એક “परिशिष्ट” આપ્યું છે, તે આ કવિની જ કૃતિ છે. તેમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિથી લઈને શ્રીવિજય-પ્રભસૂરિ સુધીની પટ્ટાવલી આપી છે, જેમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિ, શ્રીવિજયસેનસૂરિ, શ્રીવિજયદેવસૂરિ, શ્રીવિજય-સિંહસૂરિ અને શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનાં ચરિત્રોનું વર્ણન ગદ્યમાં આપેલું છે. આ પટ્ટાવલી શ્રીધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે

રચેલી પદ્યાવલીની અનપૂર્તિરૂપે આલેખાયેલી છે; અને ટૂંકમાં ઘટનાઓનો ક્રમ સાલવાર આપવા પ્રયત્ન કરેલો છે. આવી પદ્યાવલી આવા કવિત્વ દૃષ્ટિએ આલેખાયેલા કાવ્યમાં પૂરક બને એ હેતુથી પરિશિષ્ટરૂપે આપેલી છે.

૨. કવિનો પરિચય

શ્રીમેઘવિજય ઉપાધ્યાયનો જન્મ, સ્થાન કે ગૃહસ્થાવસ્થાનો પરિચય ક્યાંઈથી જાણી શકાતો નથી, તેમ તેમના શ્રમણ જીવનમાંની બીજી કોઈ પણ માહિતી મળતી નથી.

તેઓએ પોતાની પ્રત્યેક કૃતિઓના અંતે પ્રશસ્તિ રચી છે; જેમાં પોતાનું નામ, ગુરુ શ્રીકૃપાવિજયનું નામ અને શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ પ્રતિ ભક્તિ-અતિરેક દર્શાવતી પંક્તિઓ મળી આવે છે. શ્રીવિજયપ્રભસૂરિએ તેમને ઉપાધ્યાયપદ આપેલું તેથી તેમની પ્રતિ તેઓ આ પ્રકારે કૃતજ્ઞતા દર્શાવતા, એમ જણાઈ આવે છે.

તેઓ સાહિત્યના પ્રખર અભ્યાસી મહાકવિ હતા; એ તેમની અનેક કાવ્યરચનાઓથી જણાઈ આવે છે. કિરાત, માઘ, નૈષધ, મેઘદૂત આદિ કાવ્યના સતત વાચનથી તેમને સમસ્ત કાવ્યો કંઠસ્થ હશે, એ તેમની તે તે કાવ્યોની સમસ્યાપૂર્તિઓથી માલમ પડી આવે છે. તેઓ દર્શન-તત્ત્વજ્ઞાનના પંડિત હતા; એ તેમના ‘યુક્તિપ્રબોધ નાટક’ પરથી જણાઈ આવે છે. એ નાટકમાં તેમણે તે વસ્તુના પ્રધાનતઃ દિગંબર મતાનુયાયી બનારસીદાસના સિદ્ધાંતોનું આવેશપૂર્વક ધ્વજન કર્યું છે અને તેથી રૂઝવણીના ધ્વજનાત્મક દૃઢમાર્ગને મૂકીને જૈનદર્શનના નવીનમત સંસ્થાપનનું યુક્તિપૂર્વક ધ્વજન કરવાનો નવીન માર્ગ અપનાવ્યો છે. વ્યાકરણમાં તેમણે ‘હૈમકૌમુદી’ અપર નામ ‘ચંદ્રપ્રભા’ રચીને શ્રીદેવચંદ્રસૂરિની ‘સિદ્ધદેવચંદ્રશબ્દાનુશાસન-લઘુવૃત્તિ’ ને ગોઠવી સરલ અને વિશદ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. એ સિવાય તેમણે યૌની નાની ‘લઘુપ્રક્રિયા’ અને તેથી યે નાની ‘દેવશબ્દચન્દ્રિકા’ રચીને વૈયાકરણ તરીકેની રૂઝવણી ઉઘાડી બનાવી છે. સૌથી ધ્યાન ઈર્ષ્યે તેવા તેમના જ્યોતિષવિષયક અભ્યાસને લગતા ગ્રંથો છે. જૈન આચાર્યોમાંથી શ્રીમદ્રાહુણ રચેલી ફલ્ગુદેશ વિષયક ‘મદ્રાહુણસંહિતા’ અને શ્રીકાલકાચાર્યે રચેલી ‘કાલકસંહિતા’નાં નામો મળે છે, પણ હસ્તરેખાના વિષયમાં ‘હસ્તસંજીવન’ જેવું સ્પષ્ટ અને વિસ્તારયુક્ત સંસ્કૃતની વિસ્તૃત ટીકા સાથે બીજા કોઈએ આલેખેલું જણાતું નથી. તે સિવાય ‘ઉદયદીપિકા’, ‘વર્ષપ્રબોધ’, ‘પ્રશ્નસુંદરી’ વગેરે ગ્રંથો તો જ્યોતિષના વિશિષ્ટ અભ્યાસી તરીકેનું તેમનું અપૂર્વ કૌશલ બતાવી આપે છે. તેઓ અધ્યાત્મવિષયના પણ મોટા વિદ્વાન્ હતા એ તેમના ‘માતૃકાપ્રસાદ’ અને ‘અર્હટીતા’ વગેરે ગ્રંથોથી જાણી શકાય છે. તેમનું ‘સત્ત્વસંધાન મહાકાવ્ય’ તો એક અદ્ભુત ગ્રંથ છે; જેમાંથી સાત મહાપુરુષોનાં ચરિત્રો એક જ પદ્યમાંથી સાત અર્થ દ્વારા નીકળે છે; એ તેમનો અનેકાર્થક શબ્દભંડોળ બતાવી આપે છે.

તેઓ ગુજરાતી ભાષાના પણ સિદ્ધહસ્ત કવિ-લેખક છે; એ તેમની કેટલીક ગુજરાતી કૃતિઓ ઉપરથી જાણી શકાય છે.

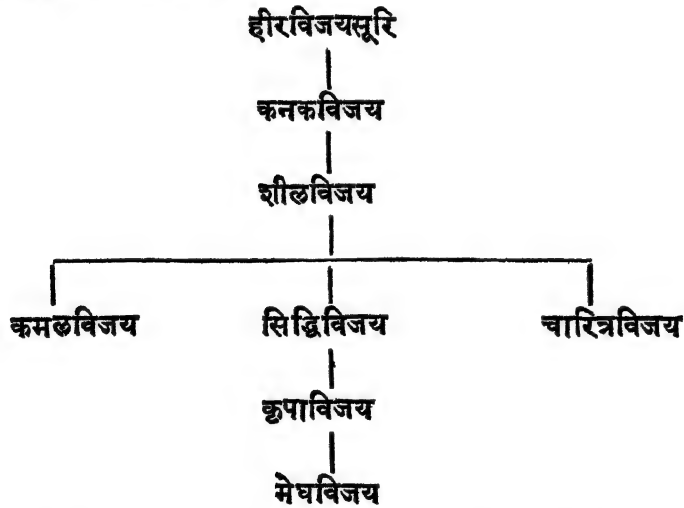
આમ તેઓ પ્રતિભાશાલી કવિ, સ્ફુરન્મતિ દાર્શનિક, પ્રયોગવિશુદ્ધ વૈયાકરણ, સમયજ્ઞ જ્યોતિષી, આધ્યાત્મિક આત્મજ્ઞાની હતા; એ તેમના ગ્રંથોમાંનાં તદ્વિષયક આલેખનો પરથી જાણી શકાય છે.

તેઓ ઉપા° યશોવિજય અને ઉપા° વિનયવિજયના સમકાલીન વિદ્વાન્ હતા, છતાં એક બીજાએ ક્યાંઈ કોઈનું નામ ઉલ્લેખ્યું નથી; તેથી જૈન પરંપરામાં ચાલી આવતી નામ ન ઉલ્લેખવાની રૂઢિથી જાણી શકાય છે કે તેઓ પણ તેમના જેવા જ સમર્થ હતા અને તેથી સમાન સામર્થ્યના કારણે એક બીજાને ન ઉલ્લેખ્યા હોય એ સ્વાભાવિક લાગે છે.

મુનિરાજ શ્રીદર્શનવિજયજી દ્વારા સંપાદિત ‘પટ્ટાવલીસમુચ્ચય’ નામના ગ્રંથમાં મુનિવર્ય શ્રીચારિત્રવિજયજી એ આલેખેલી પૃ૦ ૧૦૧ પરની ‘ગુરુમાલા’ માં શ્રીમેઘવિજય ઉપાધ્યાયનો પરિચય આપેલો છે પણ એ પરિચય અભ્રાન્ત નથી; કેમકે તે સમયમાં કંઈક આગળપાછલ મેઘવિજય નામના બે વિદ્વાનો થયા છે. તેમાંથી એક તો શ્રીવિજયસેનસૂરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય હતા અને તેઓ ઠેઠ શ્રીવિજયરત્નસૂરિ સુધી લગભગ સોથીયે વધુ વર્ષો સુધી જીવિત રહી, છેવટ સુધી રચના કર્યે જાય એ સંભવિત નથી. તેથી એ મેઘવિજય તો ‘વિજયતિલક-સૂરિરાસ’ માં જણાવેલા નંદિવિજય વાચકના સમાનશીલ સહકારી હતા અને જેમને સં૦ ૧૬૫૬ માં ઉપાધ્યાયપદવી આપ્યાનું સૂચન ‘વિજયપ્રશસ્તિમહાકાવ્ય’ ના પૃષ્ઠ ૫૧૭-૧૮ માં કરાયું છે. પણ આ મેઘવિજય તો તે પછી થયેલા શ્રીકૃપાવિજયના શિષ્ય હતા. છતાં આ બંને મેઘવિજયને એક સમજી લઈ તેમાં વર્ણન કરેલું છે. તેમના શિષ્યોનું વંશવૃક્ષ પણ તેમાં સૂચવેલું છે તે પણ એ જ રીતે સેઝમેલ નામોનું બનેલું હોવાથી વાસ્તવિક નથી. છતાં શ્રીમેઘવિજયનું શિષ્યમંડલ મોટું હશે તેમાં શક નથી. તેમણે નીચે જણાવેલા ગ્રંથોની પ્રશસ્તિમાં કેટલાક ગ્રંથો તો પોતાના અમુક અમુક શિષ્યોને મળવા માટે બનાવ્યા; એવું સૂચન નામોલેખપૂર્વક કર્યું છે.

તેમના ગુરુ શ્રીકૃપાવિજયજીની ‘શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ નિર્વાણરાસ’ સિવાય કોઈ રચના ઉપલબ્ધ થઈ નથી છતાં તેઓ મોટા કવિ હતા એ તેમણે જ્યાં ત્યાં કરેલા હલ્લેખોથી જણાઈ આવે છે. વઢી તેઓ ષટ્દર્શનના પ્રશ્નરવેત્તા અને સાહિત્ય તેમજ સિદ્ધાન્તના પण्डित હતા.^૧ શ્રીકૃપાવિજયજીના દીક્ષા અને શિક્ષા ગુરુ ક્રમશઃ શ્રીકમલવિજયજી અને શ્રીસિદ્ધિવિજયજી હતા. તે બન્ને ગુરુઓએ સન્માનક નગરમાં હુમ્પાકોને હરાવી જયશ્રી પ્રાપ્ત કરી હતી.^૨

તેમના ગુરુઓનું વંશવૃક્ષ આ પ્રમાણે છે:—

કવિના ગ્રંથોમાં છેલ્લામાં છેલ્લું સં૦ ૧૭૬૦ માં રચાયેલું ‘સપ્તસંધાનમહાકાવ્ય’ મઢી આવે છે અને ‘વિજયદેવમાહાત્મ્યવિવરણ’ જેની લિપિ સં૦ ૧૭૦૧ માં થયાની પહેલવહેલી રચના સાલ મઢે છે. આમ

૧ “યઃ ષટ્તર્કવિતર્કકર્કશમતિઃ સાહિત્ય-સિદ્ધાન્તવિત્ પ્રાણમક્ષિતિપઃ કૃપાદિવિજયઃ પ્રાણો વિનેયસ્તયોઃ ।

તત્પ્રાદામ્બુજમૃદ્ધમેઘવિજયોપાધ્યાયલબ્ધાઽઽત્મના ગ્રન્થો મેરુમહીધરાવધિરયં સિદ્ધિશ્રિયૈ નન્દતાત્” ॥ ૧૬ ॥

—યુક્તિપ્રબોધનાટક, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૨ “આથઃ શ્રીકમલ્લાદિમથ્ વિજયસ્તસ્યાનુજન્મા બુધઃ શ્રીસિદ્ધેર્વિજયોઽત્ર તૌ મમ ગુરોર્દીક્ષાઽભુષિક્ષાગુરુ ।

શ્રીસન્માનકનાન્નિ ધાન્નિ મહસૌ દ્રઢે વિજિલ્ય ક્ષણાલ્હુમ્પાકૈન્દ્રગણાન્ જયશ્રિયમમૂ સંપ્રાપ્તુર્વિશ્વતામ્ ॥ ૧૫ ॥

—યુક્તિપ્રબોધનાટક, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

તેમનો ૫૦ વર્ષ સુધીનો ગ્રન્થોનો રચનાકાલ તો નોંધાયેલો મળે જ છે; પણ તેમની બાલ્યાવસ્થા અને છેછી વૃદ્ધાવસ્થાનાં કુલ ૨૦-૨૫ વર્ષ ઝમેરીએ તોયે ઓછામાં ઓછું તેઓ ૮૦ વર્ષ કે તે કરતાં યે વધુ જીવ્યાનું અનુમાન થાય છે.

તેમની પ્રલેક કૃતિ સંશોધિત-સંપાદિત થઈ પ્રકાશમાં આવે તો તેમના અલંકાર વ્યક્તિત્વની જ્ઞાંત્રી થઈ શકે છતાં તેમના જેટલા ગ્રન્થો મળી આવે છે તેની નોંધ જ્યાં ત્યાંથી એકત્રિત કરી અને તેમાં શું વિષય આવે છે તે નીચે મુજબ વિષયવાર આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૩. ગ્રન્થકારે રચેલા ગ્રન્થોની વિષયવાર નોંધ

[કાવ્યગ્રંથો]

૧. શાંતિનાથચરિત્ર—તેમાં રચનાસમય નોંધ્યો નથી. આ કાવ્યમાં ‘નૈષધીય-મહાકાવ્ય’ ની સમસ્યા-પૂર્તિ છે. તેમાં સોઢમા તીર્થંકર શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ચરિત્ર વર્ણન છે. વીરવિજય મુનિ સં. ૧૭૧૦ માં વિજયપ્રભસૂરિ બન્યા તે પછી આ કાવ્ય રચાયું હશે, કેમકે તેની પ્રશસ્તિમાં શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનું સ્મરણ કરેલું છે. આ કાવ્ય ‘જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા’ માં પ્રકાશિત થયેલું છે.

૨. દેવાનન્દમહાકાવ્ય—સં. ૧૭૨૭ માં આ કાવ્ય મારવાડના સાદહી નગરમાં રચાયું હતું.^૧ આ કાવ્યમાં ‘માઘકાવ્ય’ની સમસ્યાપૂર્તિ છે અને શ્રીવિજયદેવસૂરિ તેમજ શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનું ચરિત્રવર્ણન છે. આ કાવ્ય ‘સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલા’માં પ્રગટ થયું છે.

૩. કિરાત સમસ્યાપૂર્તિ (૧)—આ કાવ્યનું નામ શું છે તે જાણી શકાયું નથી. પણ તેમાં ‘કિરાતાર્જુનીય-કાવ્ય’ની સમસ્યાપૂર્તિ તો છે જ. એની એક પ્રતિ આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ પાસે હતી જેની પ્રેસકોપી મેં કેટલાયે વર્ષો અગાઉ તેમને કરી આપેલી, એ સ્મરણ ઉપરથી જણાવું છું. તે પ્રતિ મને મળી શકી નથી. તે બે એક સર્ગાત્મક જ હતી. સંભવતઃ ક્યાંઈ થી તેની પૂરી પ્રતિ પણ મળી આવે.

૪. મેઘદૂતસમસ્યાલેખ—આમાં રચના સમય આપ્યો નથી. આ કાવ્ય ‘મેઘદૂત’ કાવ્યની સમસ્યાપૂર્તિ-રૂપ હોઈ એક પત્ર રૂપે છે. કવિએ ભાદ્રપદ પાંચમ પછી આ પત્ર પોતાના ગચ્છાચાર્ય શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ, જેઓ તે સમયે દેવપાટણમાં સ્થિત હતા તેમને નવરંગપુર^૨—અવરંગવાદથી લખ્યો છે. આ સમસ્યાના અંતે કવિએ લખ્યું છે કે—વિજયદેવસૂરિની ભક્તિમાટે માઘકાવ્યની સમસ્યાપૂર્તિદ્વારા અને શ્રીવિજયપ્રભસૂરિની ભક્તિ માટે મેઘદૂત કાવ્યની સમસ્યાપૂર્તિરૂપે તેમની પ્રશંસા કરી છે.^૩ આ કથનમાં ગ્રંથકારે પોતાની બે કૃતિઓનો અનુક્રમ બતાવ્યો છે તેથી જણાય છે કે માઘસમસ્યાપૂર્તિ પછી જ મેઘદૂતસમસ્યાપૂર્તિ બની. ઇટલે સં. ૧૭૨૭ પછી જ તે રચાયું. આ ગ્રંથ ‘આત્માનન્દજૈનસભા-ભાવનગર’ તરફથી પ્રગટ થયેલો છે.

૧ “ગચ્છાધીશ્વરહીરહીરવિજયાઽઽમ્નાયે નિકાયે ધિયાં પ્રેમ્યઃ શ્રીવિજયપ્રભાઽઽલ્યસુગુરોઃ શ્રોમત્તપાઽઽલ્યે ગણે ।

ક્ષિપ્યઃ પ્રાજ્ઞમણેઃ કૃપાદિવિજયસ્યાઽઽશાસ્યમાત્રાપ્રણીશ્વકે વાચકનામમેઘવિજયઃ શસ્ત્રાં સમસ્યામિમામ્” ॥

—શાંતિનાથચરિત્ર, પ્રતિસર્ગપ્રાન્તે ।

૨ “મુનિનયનાશ્વેન્દુમિતે (૧૭૨૭) વર્ષે હવેણ સાદહીનગરે । ગ્રન્થઃ પૂર્ણઃ સમજનિ વિજયદશમ્યામિતિ શ્રેયઃ” ॥ ૮૫ ॥

—દેવાનન્દમહાકાવ્ય, પ્રાન્તપ્રસસ્તિ ।

૩ “સ્તિશ્રીમદ્ગુણદિનકૃદ્વીરતીર્થાભિનેતુઃ પ્રાપ્યાદેશં તપગણપતેર્મેઘનામા વિનેયઃ ।

જ્યેષ્ઠસ્થિત્યાં પુરમનુસરં નવ્યરક્તં સસર્જ ક્ષિપ્યગચ્છાયાતરુષુ વસતિ રામગિર્યાશ્રમેષુ” ॥ ૧ ॥

—મેઘદૂતસમસ્યાલેખ, પ્રારંભ ।

૪ “માઘકાવ્યં દેવગુરોર્મેઘદૂતં પ્રભપ્રભોઃ । સમસ્યાર્થં સમસ્યાર્થં નિર્મમે મૈઘપણ્ડિતઃ” ॥ ૧૩૧ ॥

—મેઘદૂતસમસ્યાલેખ, પ્રાન્તભાગ ।

૫. સપ્તસંધાન મહાકાવ્ય — રચના સમય સં. ૧૭૬૦.^૧ આ કાવ્ય કર્તાની શક્તિ માટે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરાવે તેવું છે. કેમકે તેમાં એક જ શ્લોકમાં સાત પુરુષોની કથા કહેવામાં આવી છે. ઋષભદેવ, શાંતિનાથ, નેમિનાથ, પાર્શ્વનાથ, મહાવીરસ્વામી, રામચંદ્ર અને કૃષ્ણચંદ્ર — આ સાતે મહાપુરુષોનાં જીવન ચરિત્ર આ કાવ્યના પ્રત્યેક શ્લોકમાં વર્ણિત છે. ગ્રંથ પ્રમાણ ૪૪૨ શ્લોકનું છે. ગ્રંથકાર સ્વયં લખે છે કે, “આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિનું બનાવેલું ‘સપ્તસંધાનકાવ્ય’ હતું પરંતુ તે હવે મળતું ન હોવાથી મેં આ નવું બનાવ્યું છે.” આ ગ્રંથ “જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા”માં પ્રગટ થયેલો છે અને આચાર્ય શ્રીઅમૃતસૂરિજીએ તેના પર ટીકા બનાવી હમણાં જ સૂરત થી પ્રગટ કરેલો છે.

૬. દિગ્વિજય મહાકાવ્ય — પ્રસ્તુત મહાકાવ્ય. રચના સમય આપેલો નથી. આમાં શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનું જીવનચરિત્ર છે. તેર સર્ગોનું આ કાવ્ય ગ્રંથકારે બનાવેલાં કાવ્યોમાં સૌથી મોટું છે.

૭. લઘુત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર — હેમચંદ્રાચાર્યે રચેલા ‘ત્રિષ્ટિશલાકા’ના દશે પર્વોને સંક્ષેપમાં લગભગ ૫૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણમાં પદ્યરૂપે આલેખ્યો છે.^૧ તેમાં રચનાસમય જણાવ્યો નથી. આ ગ્રંથ મુદ્રિત થયો નથી.

૮. ભવિષ્યદત્તકથા — પંચમીમાહાત્મ્ય ઉપર ભવિષ્યદત્તની કથા, શ્રીવિજયરત્નસૂરિ સં. ૧૭૫૦ માં ગચ્છપતિ બન્યા પછી પદ્યરૂપે આલેખેલી છે.^૧ આ ગ્રંથ ‘દાનદયામૃતહિમ્મતગ્રંથમાલા’માં પ્રગટ થયો છે.

૯. પશ્ચાત્કથા — પૂર્ણભદ્રે રચેલા મૂળ પંચાત્કથાને ગદ્યરૂપે સંસ્કૃતમાં આલેખેલું છે. આ ગ્રંથ મુદ્રિત થયો નથી.

૧૦. વિજયદેવમાહાત્મ્ય વિવરણ — [ટીકાગ્રંથ.] રચના સમય અજ્ઞાત છે. પરંતુ આ ગ્રંથની લિપિ સં. ૧૭૦૯ માં થઈ છે,^૧ તેથી માલમ પડે છે કે મૂળ ગ્રંથ એની પહેલાં બન્યો હશે અને વિવરણ મૂળગ્રંથની સાથે યા પાછળ બન્યું હશે. મૂળ ગ્રંથ બૃહત્પરતરગચ્છીય જિનરાજસૂરિસંતાનીય શ્રીજ્ઞાનવિમલશિષ્ય પાઠક શ્રીવલ્લભ-ઉપાધ્યાયે બનાવ્યો છે. તેમાં મુખ્ય વિષય શ્રીવિજયદેવસૂરિના જીવનનું સવિસ્તર વર્ણન છે. ઉપાધ્યાય મેઘવિજયજીએ આ મૂળ ગ્રંથ પર વિવરણ કર્યું છે. ઇટલે કઠિન શબ્દોનો અર્થસ્ફોટ કર્યો છે. આ ગ્રંથ ‘જૈન-સાહિત્ય સંશોધક સમિતિ’ તરફથી પ્રગટ થઈ ચૂક્યો છે.

[ન્યાયગ્રંથ]

૧૧. યુક્તિપ્રબોધ નાટક — (વાણારસીય-દિગમ્બરમત-લખણનમય) આ ગ્રંથ મૂળ પ્રાકૃત ગાથામાં

૧ “વિયદ્રસુનિન્દનાં (૧૭૬૦) પ્રમાણાત્ પરિવત્સરે । કૃતોડયમુદયમઃ પૂર્વાચાર્યચર્યાપ્રતિષ્ઠિતઃ” ॥

— સપ્તસંધાનમહાકાવ્ય, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૨ “શ્રીહેમચંદ્રસૂરીશૈઃ સપ્તસંધાનમાદિમમ્ । રવિતં તદલામે તુ સ્ત્રાદિદં તુષ્ટયે સતામ્” ॥

— સપ્તસંધાનમહાકાવ્ય, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૩ “કૃપાવિજયનામકવીન્દ્રાઃ સાન્દ્રચાન્દ્રમહસો યશસા તે । તદ્વિનૈયવાગ્ વિનયાઽઽવ્યો નિર્મમે જિનપવિત્રચારિત્રમ્” ॥૬૦૩॥

— લઘુત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૪ “તપાગણામ્બોજસહસ્રભાતુઃ સૂરિર્જયી શ્રીવિજયપ્રમાહઃ ।

તત્પટ્ટવીપઃ શ્રમણાવનીપઃ પ્રભાસતે શ્રીવિજયાદિરત્નઃ ॥ ૭૬ ॥

રાજ્યે તવીયે વિજયિન્યજનં પ્રાજ્ઞાઃ કૃપાદેર્વિજયા બભૂવુઃ ।

શિષ્યો હિ મેઘાદ્ વિજયસ્તવીયોઽન્વભુદુપાધ્યાયપદપ્રતિષ્ઠામ્ ॥ ૭૭ ॥

વ્યરીરવદ્ ધીરગમીરવાચા સુસ્ત્રાવબોધાય કથાપ્રબન્ધમ્ ।

સ વાવકઃ પશ્ચમિકાતપસ્યાફલેન ભોક્તું શિવરૂપલક્ષ્મીમ્” ॥-૭૮ ॥

— ભવિષ્યદત્તચરિત્ર, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૫ “લિખિતોડયં ગ્રંથઃ પण्डितश्री५श्रीरङ्गसोमगणि-शिष्यमुनिसोमगणिना सं. १७०९ वर्षे चैत्रमासे कृष्णपक्षे एकादशी-तिथौ बुधे लिखितं राजनगरे श्रीतपागच्छाधिराज-भ.० श्रीविजयदेवसूरीश्वरविजय(वि)राज्ये” ।

— વિજયદેવમાહાત્મ્ય, પ્રાન્તપુણિકા ।

અને તેના પર સ્વોપજ્ઞ સંસ્કૃત ટીકા સહિત રચેલો છે. તેમાં તેમણે મુખ્યતઃ બનારસીદાસની^૧ એકાન્તી નિશ્ચયનયની માન્યતાને બનારસીમત^૨-અધ્યાત્મમત જણાવી તેનું આવેશપૂર્વક સ્ખંડન કર્યું છે. આ મત સં૦ ૧૬૮૦ માં નીકળ્યો એમ જણાવ્યું છે. ‘દ્રવ્ય ક્રિયાઓ છે તે કષ્ટક્રિયાઓ છે માટે અધ્યાત્મમાં લીન રહેવું’ એવી તે મતની માન્યતાનું અને દિગમ્બરો શ્વેતામ્બરોથી ૮૪ બાબતોમાં ભિન્ન પડે છે તે દિગમ્બરમતનું પણ સ્ખંડન કર્યું છે. આ ગ્રન્થનું પ્રમાણ ૪૩૦૦ શ્લોકનું છે.^૩ આ ગ્રન્થ શ્રીવિજયરત્નસૂરિના રાજ્યમાં સં૦ ૧૭૫૦ પછી બનાવલો છે.” આ ગ્રંથ રતલામ-ઋષભદેવ-કેશરીમલપેઢી તરફથી પ્રગટ થયો છે.

૧૨. ધર્મમંજૂષા—આ ગ્રન્થનો રચના સમય મઠી શક્યો નથી. તેમાં હુંડકોના મન્તવ્યોનું સ્ખંડન છે. આ ગ્રંથ અમુદ્રિત છે, વડોદરા અને આગરામાં તેની પ્રતિઓ છે.

[વ્યાકરણગ્રંથ]

૧૩. ચન્દ્રપ્રભા (હૈમકૌમુદી)—રચના સમય ૧૭૫૭.^૪ આ ગ્રંથ વ્યાકરણનો છે. શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ રચિત ‘સિદ્ધહેમચન્દ્રવ્યાકરણ’ ને કૌમુદીના રૂપમાં મૂકીને પ્રસ્તુત ગ્રંથ બનાવ્યો છે. આની રચના ‘આગરામાં થઈ હતી, જેનું ગ્રંથ પરિમાણ ૮૦૦૦ શ્લોકનું છે.” આ ગ્રંથ કૌમુદી માફક પોતાના શિષ્ય ભાનુવિજય માટે

૧ “સત્તરમી સદીમાં બનારસીદાસ નામના શ્રાવક હિંદીભાષાના શ્રેષ્ઠ જૈન કવિ થયા. તેઓ આગરાના રહેવાસી શ્રીમાલી વૈદ્ય હતા. તેમનો જન્મ સં. ૧૬૪૩ માં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ સ્વરગસેન હતું. તેમને સ્વેરાતનો વેપાર હતો. બનારસીદાસ સ્વરત્તર ગચ્છીય મુનિ ભાનુચંદ્ર (મુનિ અમયધર્મ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય) ના સમાગમમાં આવતાં ધાર્મિક ક્રિયાસૂત્રો સાથે છંદ, અલંકાર, કોશ અને વિવિધ વિષયના કેટલાક શ્લોકો કંઠસ્થ કર્યા. તેઓએ પહેલો શૃંગાર વિષયનો ગ્રંથ રચ્યો હતો પણ સં. ૧૬૮૦ માં તેમનું ભારે પરિવર્તન થયું. આગરામાં અર્થમલ્લજી નામના એક અધ્યાત્મરસિક સજ્જન સાથે પરિચય થતાં શ્રીરાયમલ્લકૃત બાલાવબોધ સહિત દિગમ્બરાચાર્ય શ્રીકુંદકુંદકૃત ‘સમયસાર-નાટક’ મનનપૂર્વક વાંચતાં કવિને સર્વત્ર નિશ્ચય નય જ સૂઝવા લાગ્યો. તેમને વ્યવહાર નય પરથી શ્રદ્ધા જ ઊઠી ગઈ, તેથી તેમણે ‘જ્ઞાનપત્રીશી’, ‘અધ્યાત્મવત્તીસી’, ‘ધ્યાનવત્તીસી’, ‘શિવમન્દિર’ આદિ કેવલ નિશ્ચય નયને જ પોષતી આધ્યાત્મિક કૃતિઓ રચી. મગવાન પર ચહેલું નૈવેદ્ય (નિર્માલ્ય) પણ તેઓ ખાતા. ચંદ્રમાળ, ઉદયકરણ, યાનમલ્લજી આદિ મિત્રોની પણ એ જ દશા હતી. છેવટે તો તેઓ ચારે જળ એક ઓરડીમાં નમ્ર બની પોતાને પરિગ્રહ રહિત (દિગંબર મુનિ) માનીને ફરતા. તેથી શ્રાવકો બનારસીદાસને “સોસરામતી” કહેવા લાગ્યા. આ એકાન્ત દશા સં. ૧૬૯૨ સુધી રહી.”

—જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પૃ. ૫૭૬-૭૮

૨ “કવિ બનારસીદાસના અનુયાયીઓમાંથી કુમારપાલ અને અમરચંદ આદિ, જેઓ પોતાને આધ્યાત્મિકો કહેવડાવતા હતા, તેમનો શ્વે. ઉપા. શ્રીયશોભિજયજીને આગરામાં સાક્ષાત્ પરિચય થયો અને તે મતનું સ્ખંડન કરવા તેમણે ‘અધ્યાત્મમત સ્ખંડન’ મૂળ ૧૮ શ્લોક પર સ્વોપજ્ઞકૃતિ સાથે અને ‘અધ્યાત્મ મતપરીક્ષા’ નામે પ્રાકૃતના ૧૧૮ શ્લોકો રચી તે પર સવિસ્તર ટીકા પણ રચી”.

—જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, પૃ. ૫૭૮ નું ટિપ્પણ.

૩ “ચતુઃસહસ્રીશ્લોકાનાં શતત્રયસમન્વિતમ્ । પ્રમાણમસ્ય ગ્રન્થસ્ય નિર્મિતં તત્કૃતા સ્વયમ્” ॥ ૧ ॥

૪ “તત્પટ્ટભૂષા મહસાડતિપૂષા સુવર્ણનૈર્મલ્યવિધાનભૂષા । વિરાજતે શ્રીવિજયાદિરત્નઃ પ્રભુઃ પ્રમાધ્યાપિતદેવરત્નઃ ॥ ૪ ॥
તેષાં રાજ્યે મુદાડકારિ વાઙ્મયં યુક્તિબોધનમ્ । મેઘાદ વિજયસંજ્ઞેન વાચકેન તપસ્વિના” ॥ ૫ ॥

—યુક્તિપ્રબોધનાટક, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૫ “વિજયન્તે લે ગુરવઃ શૈલશરણંન્દુવત્સરે (૧૭૫૭) તેષામ્ । આદેશાદ્ દેશપતેઃ સ્થિતિઃ કૃતા રાજધાન્યન્તઃ” ॥ ૭ ॥

૬ “વાતુર્માસ્યામસ્યાં નામ્ના શ્રીઆગરાવરાડસ્યાયામ્ । નાનાયોગૈરુચિતૈ રચિતા ચન્દ્રપ્રભા સુધિયા ॥ ૮ ॥

૭ “સ્વાજ્ઞે સ ઇસહસલક્ષણધરઃ ક્રુસામિષેકઃ સુરૈઃ સેન્દ્રૈઃ સાહસહસમાનસહિતૈઃ કુમ્ભૈશ્ચ વૃત્તૈઃ સ્તુતઃ ।

ગ્રન્થેડપ્યઘસહસસમિતતયા સહસ્રાગ્નૈર્લક્ષિતે કુર્યાત્ સોડમ્યુદયં ધિયાં સમુદયં વીરશિલોકીગુરુઃ” ॥ ૧૪ ॥

બનાવ્યો' અને સૌભાગ્યવિજય તેમજ મેરુવિજયે તપાસ્યો હતો.' આ ગ્રંથ 'મેસાણા — શ્રેયસ્કર મંડલ' તરફથી પ્રગટ થયેલો છે.

૧૪. હૈમશબ્દચન્દ્રિકા — આ વ્યાકરણગ્રંથ વિદ્યાર્થીને પ્રાથમિક પ્રવેશ માટે બહુ જ સંક્ષેપમાં બનાવેલ છે. આ ગ્રંથ 'કચ્છ-પત્રી, ચેતશી સ્ત્રીયશી' તરફથી પ્રગટ થયો છે.^૧

૧૫. હૈમશબ્દપ્રક્રિયા — આ વ્યાકરણ ગ્રંથ ઉપર્યુક્ત ચંદ્રિકાથી મોટો છે. તેની પ્રતિ પૂનાના ભાંડારકર ઈન્સ્ટિટ્યૂટમાં છે.

[જ્યોતિષગ્રંથ]

૧૬. વર્ષપ્રબોધ — રચના સમય જ્ઞાત નથી, પરંતુ ગ્રંથની પ્રાન્ત પ્રશસ્તિમાં શ્રીવિજયપ્રભસૂરિના પટ્ટધર શ્રીવિજયરત્નસૂરિની શાસનધુરામાં આ ગ્રંથ બનાવ્યો એવું સ્વયં ગ્રંથકારે જ લખ્યું છે; તેથી પ્રતીત થાય છે કે આ ગ્રંથની રચના સં. ૧૭૩૨ માં શ્રીવિજયરત્નસૂરિ આચાર્ય બન્યા તે પછી થઈ; એમ નક્કી થાય છે.^૨ પોતાના શિષ્ય મેરુવિજયનું તેમાં સ્મરણ કર્યું છે. ગ્રંથમાં તેર અધિકાર છે; ઉત્પાતપ્રકરણ, કર્પૂરચક્ર, પશ્ચિની-ચક્રમંડલપ્રકરણ, સૂર્ય અને ચન્દ્રના ગ્રહણનું ફલ, પ્રત્યેક માસમાં વાયુનો વિચાર, વરસાદ લાવવાના અને બંધ કરવાના મંત્ર-ચંત્ર, સાઠ સંવત્સરોનાં ફલ, ગ્રહોની રાશિઓ ઉપર ઉદય અસ્ત વા વક્રીનું ફલ, અયન માસ પક્ષ અને દિનનો વિચાર, સંક્રાન્તિફલ, વર્ષના રાજા મન્ત્રી આદિનો, વરસાદના ગર્ભનો, વિશ્વાનો, આય-વ્યયનો વિચાર, સર્વતોમદ્રચક્ર અને વરસાદ જાણવાના શકુન આદિ વિષયોનો સમાવેશ છે. ગ્રંથકારે ઉક્તગ્રંથનો સંબંધ 'સ્થાનાન્ગસૂત્ર' નામના ત્રીજા અંગ સૂત્ર સાથે બતાવ્યો છે. આનું બીજું નામ 'મેઘમહોદય' પણ છે. આ ગ્રંથ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત બંને ભાષામાં છે, હિંદી-ગુજરાતી ભાષામાં અનૂદિત થઈ પ્રગટ થયેલ છે.

૧ “શ્રીમેઘવિજયનામ્નોપાધ્યાયોઽધ્યાયતત્પરઃ પરમઃ । ચન્દ્રચન્દ્રપ્રભાં ચક્રે ભાનુદયબુદ્ધિદિકરી ॥ ૧૧ ॥

મહોજિનામ્ના ભવદીક્ષિતેન સિદ્ધાન્તયુક્તા વર કૌમુદી યા ।

શ્રીસિદ્ધહેમાનુગતા વ્યધાયિ સૈવાશ્રિયા ભાનુવિમોદયાય” ॥ ૧૨ ॥

૨ “હેમચન્દ્રસુગુરોઃ વિનયસ્ય સિદ્ધેઃ શાસ્ત્રાણંબોઽલભત પૂર્ણદશાં રસેન ।

શીપોત્સવસ્ય દિવસે કુશલેન યોઽસૌ સૌભાગ્ય-મેરુવિજયાદિભિરીક્ષ્યમાણઃ” ॥ ૧૫ ॥

— ચન્દ્રપ્રભાવ્યાકરણ, પૂર્વાર્ધપ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૩ “શ્રીવિજયપ્રભસૂરેઃ પ્રેમ્યઃ શિષ્યઃ કૃપાદિવિજયકવેઃ । શ્રીમેઘવિજયવાચકવરઃ કૃતાં ચન્દ્રિકાં ચક્રે ॥

પ્રોઢાયાઃ સરસામાં વૃથા વિનિર્માન્તુ બાલસ્ય । [ભાવાઃ શર્મદા મુગધાયા રૂપશ્રીઃ પઠનકૃતાં ક્રીડાદેતુઃ ॥]

ટીકા—શ્રીવિજયપ્રભસૂરેરિત્યાદિ સ્પષ્ટમ્ । શ્રીશ્વ વિજયશ્ચ તૌ શ્રીવિજયો તાભ્યાં યુક્તા પ્રમા બુદ્ધિસ્તેજઃ પ્રતિષ્ઠા શોભા યસ્મિન્, ઈદ્દશઃ સુરિર્ગણપતિસ્તસ્ય સેવકઃ કૃતપ્રત્યયાનાં ચન્દ્રિકામિત્વ ચન્દ્રિકાં પ્રકાશરૂપાં ચક્રે ।

પ્રોઢાયા इति હૈમવૃહદ્વૃત્તિસ્તસ્યાઃ । કે કે ભાવાઃ ? વચનસૂત્રવ્યવસ્થાદયઃ શર્મ સુખં તસ્ય દાયકા ન સન્તિ, સર્વેઽપિ સુખદાઃ સદા અસ્યા લઘુલાત્ । મુગધાયાઃ વૈચિત્યકલિતાયાઃ ક્રીડામાત્રપ્રવૃત્તાયાઃ રૂપશ્રીઃ રૂપપ્રસાધનં સૈવ પઠનકૃતાં વિલોકનકૃતાં ક્રીડાદેતુઃ” ॥

— હૈમશબ્દચન્દ્રિકાવ્યાકરણ, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૪ “શ્રીમત્તપાગણવિભુઃ પ્રસરત્પ્રભાવઃ પ્રચોતતે વિજયતઃ પ્રભનામસૂરિઃ ।

તત્પટ્ટપદ્મતરણિર્વિજયાદિરક્ષઃ સ્વામી ગણસ્ય મહસા વિજિતદ્યુરજઃ ॥

તચ્છાસને જયતિ વિશ્વવિભાસનેઽમૃદ્ વિદ્વાન્ કૃપાદિવિજયો દિવિજન્મસેવ્યઃ ।

શિષ્યોઽસ્ય મેઘવિજયાઽઽહયવાચકોઽસૌ ગ્રન્થઃ કૃતઃ સુકૃતલામકૃતેઽન્ન તેન” ॥

— વર્ષપ્રબોધ, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૧૭. રમલશાસ્ત્ર — યદ્યપિ આ ગ્રંથ મઝ્યો નથી પરંતુ ઉપર્યુક્ત ‘મેઘમહોદય’માં તેનો ઉલ્લેખ આવે છે. આ ગ્રંથ પળ પોતાના શિષ્ય મેરુવિજય માટે લખ્યો હતો.

૧૮. હસ્તસંજીવન — આ ગ્રંથના ૫૨૫ શ્લોકો છે. તે ઉપર કર્તાની સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ ‘રેલાશાસ્ત્ર’ નામે છે. આ ગ્રંથ હસ્તરેલાના વિષયમાં ભારતીય જ્યોતિષનું સપ્રમાણ સુરેખ વર્ણન પૂરું પાડે છે, તેનું બીજું નામ ‘સિદ્ધજ્ઞાન’ પણ છે. આ ગ્રંથ ‘મોહનલાલજી ગ્રંથમાલા’માં પ્રગટ થયો છે.

૧૯. ઉદયદીપિકા — આ ગ્રંથમાં પ્રશ્ન કાઢવાની પદ્ધતિ માટેનું વિશદ વર્ણન છે. સં. ૧૭૫૨ માં શ્રાવક મદનસિંહ માટે પ્રશ્નોત્તરરૂપે રચેલી છે.^૧ આ ગ્રંથ છપાયો નથી.

૨૦. પ્રશ્નસુન્દરી — આ ગ્રંથમાં પણ પ્રશ્ન કાઢવાની પદ્ધતિનું ટૂંકમાં વર્ણન છે. આની પ્રશસ્તિમાં કેટલાક ગ્રંથોનો રચનાક્રમ પણ જણાવ્યો છે.^૨ આ ગ્રંથ પ્રગટ થયો નથી.

૨૧. વીસાયંત્રવિધિ — આમાં વીસાયંત્રની વિધિનું વર્ણન છે. જે પદ્માવતી સ્તોત્રના અન્તર્ગત કાવ્ય વિવરણ પર વૃત્તિ સમાન છે. તેમાં અર્જુન પતાકા,^૩ વિજયયંત્ર વાપરવાની વિધિ છે. આ સિવાય બીજાં કેટલાંક યંત્રો રચ્યાં હોય એમ પણ જણાય છે. આ ગ્રંથ ‘મહાવીર ગ્રંથમાલા’માં પ્રગટ થયો છે.

૧ “નત્વાઽર્હન્તં પાર્શ્વભાસ્વદ્રૂપં શક્લેશ્વરસ્થિતમ્ । શ્રીશ્રાદ્ધમદનાત્ સિંહે ધર્મલાભઃ પ્રતપ્યતે ॥ ૧ ॥

કૃપામૂલેઽર્હતાં ધર્મે શ્રીમેઘવિજયોદયઃ । ગવાં રસપ્રસારેણ મૂયાદ્ જીવનસંપદે ॥ ૩ ॥

— ઉદયદીપિકા, પ્રારમ્ભ ।

૨ “ચર્યાઽસૌ પ્રશ્નસુન્દર્યા ધુર્યા માધુર્યચાલિનામ્ । વ્યાનકેનીનુકાર્યા (૧) ધાર્યા ત્વાર્યાદિભિઃ શ્રિયે ॥ ૧ ॥

પ્રેષ્યસ્તપાગણપતેર્વિજયપ્રભાસ્યસૂરીશિલુઃ કવિકૃપાવિજયસ્ય શિષ્યઃ ।

ચક્રે વિચાર્ય રચનાં સાઽસ્તુ નિલ્યા મોગશ્રિયે સમનુયોજિતધર્મલાભાત્ ॥ ૨ ॥

સૂર્યાચન્દ્રમસૌ યાવદ્ યાવન્મેરુમહીધરઃ । શ્રીપ્રશ્નસુન્દરીસિદ્ધૈ તાવત્ ત્રિપુરસુન્દરી ॥ ૩ ॥

પદ્માવતી નાગલોકે મધ્યલોકે પ્રભાવતી । શ્રુતદેવીશ્વરી તૂર્ક્ષ્ણલોકે ત્રિપુરસુન્દરી ॥ ૪ ॥

તદ્ મુક્ત (૧) મેઘવિજયૈઃ વલકૈઃ (વાચકૈઃ) પ્રશ્નસુન્દરી । વિહિતા ધર્મલામેન કૂરતા ગતંતી (મક્ષતી) શ્રિયાઃ ॥ ૫ ॥

આયં સામુદ્રિકં નાત્રા દ્વિતીયં લોકવિશ્રુતમ્ । સુક્ષ્માક્ષરં તૃતીયં સ્યાત્ તુર્યં ત્રિપુરસુન્દરી ॥ ૬ ॥

પદ્માવત્યભિધાનામં શુદ્ધં પ્રકરણં સ્મૃતમ્ । પશ્ચમં પદ્મમૈર્વાચ્યં સંશોધ્યાધિકધીધનૈઃ” ॥ ૭ ॥

— પ્રશ્નસુન્દરી, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ (આચાર્ય શ્રીક્ષમાભદ્રસૂરિપ્રાસેશી પ્રાપ્ત) ।

૩ “શ્રીમેઘવિજયઃ પ્રાતોપાધ્યાયપદવિશ્રુતઃ । મૂલિશ્વેત્યાદિકાવ્યસ્ય વ્યાખ્યાનં ચક્રવાનિદમ્” ॥ ૧ ॥

વિજયયન્ત્રપ્રભાવે —

૪ “એવં શકુનચેટાનાં સ્થાનાદ્ વિંશતિયન્ત્રકમ્ । નિશ્ચિતં મેઘવિજયશ્રિયા વિભવવૃદ્ધિદમ્” ॥ ૨૧ ॥

અર્હપદેન વિંશયન્ત્રવ્યવસ્થા —

“પ્રાચીનાનુચાનૈશ્ચિભાગદાનાદિહૈકશેષેઽપિ । કૃતગુણયન્ત્રં રચિતં સ્વચાણહયન્ત્રં દ્વયે શેષે” ॥ ૨ ॥

“તન્માર્ગાનુગતધિયોપાધ્યાયપદસ્થમેઘવિજયેવ । વિહરજ્ઞિનયન્ત્રમિહ સ્ફુટીકૃતં વિજયકરમ્” ॥ ૩ ॥

“રેફસ્ય વ્યજ્જનલેનૈકોનલે પદ્મ વા સ્થિતાઃ । અર્હપદાદ્ વિંશયન્ત્રં મેઘાદિવિજયોદિતમ્” ॥ ૧૨ ॥

પદ્માવતીસ્તવને કથિતાવિંશતિયન્ત્રપ્રતિષ્ઠા —

“વાચકૈર્મેઘવિજયૈર્વિંશદ્યન્ત્રસુત્રિતમ્ । શ્રીવીર-પાર્શ્વયત્પદ્માનુભાવાદસ્તુ સિદ્ધિદમ્” ॥

વિજયયન્ત્રાષ્ટમગત્યા યવનમતવિંશતિયન્ત્રપ્રતિષ્ઠા —

“દેવ્યા પદ્માવત્યા મગવત્યા સ્વપ્રકથિતયન્ત્રસ્ય । સંવાદાર્યં વિવૃતં વાચકમેઘાદિવિજયેત્” ॥ ૧૦ ॥

“તપાગચ્છેશસૂરીશવિજયપ્રભસેવકઃ । કૃપાદિવિજયધીરાણાં ક્ષિપ્યોઽર્હચ્છાસત્ત્રિયે” ॥ ૪૧ ॥

— અનુભૂતસિદ્ધવિંશાદિકલ્પસંગ્રહ ।

[અધ્યાત્મ]

૨૨. માતૃકાપ્રસાદ - રચના સમય સં. ૧૭૪૭. આ ગ્રંથ અધ્યાત્મવિષયનો છે. આ ગ્રંથમાં “ૐ નમઃ સિદ્ધમ્” વર્ણાન્નાય પર વિવરણ કર્યું છે અને ૐ શબ્દનું રહસ્ય સ્પષ્ટરૂપે બતાવ્યું છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથ ધર્મનગર (ધરમપુરી) માં બનાવ્યો એવું સ્વયં ગ્રંથકારે જ લખ્યું છે.^૧

૨૩. બ્રહ્મવોદ - આ ગ્રંથ યદ્યપિ મઠ્યો નથી પરંતુ સંભવતઃ તેમાં આધ્યાત્મિક વિષયોનું વર્ણન હશે, એમ લાગે છે.

૨૪. અર્હદ્રીતા - આ ગ્રંથના ૩૬ અધ્યાયો છે અને તેમાં જૈનદર્શનનું વર્ણન સ્પષ્ટરૂપે કર્યું છે. આ ગ્રંથ “મહાવીર ગ્રંથ માલા”માં પ્રગટ થયો છે.^૨

બહી તેમણે ‘પંચતીર્થસ્તુતિ-સટીક’, તેમજ ‘મક્તામરસ્તોત્ર’ પર ટીકા રચી છે. આ સિવાય કવિએ અનેક ગુજરાતી કૃતિઓ-૧ જૈનધરમ દીપક, ૨ જૈન શાસનદીપક ૩ આહારગવેષણા, ૪ શ્રીવિજયદેવસૂરિ નિર્વાણરાસ, ૫ કૃપાવિજય નિર્વાણરાસ, ૬ ચોવિશ જિન સ્તવન, ૭ પાર્શ્વનામસ્તોત્ર, વગેરે રચેલાં મઠી આવે છે.

૩. કાવ્ય પરિચય

પ્રસ્તુત ‘દિગ્વિજય મહાકાવ્ય’ સત્તરમી-અઠારમી શતાબ્દિના મહાન્ પ્રાભાવિક અને મહાવીરસ્વામીની પટ્ટપરંપરાના ૬૧ મા મટ્ટારકાચાર્ય શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનું ચરિતવર્ણન આલેખે છે અને પ્રાસંગિકરૂપે તેમના ગુરુ શ્રીવિજયદેવસૂરિનું પણ ચરિત વર્ણવે છે. યદ્યપિ શ્રીવિજયદેવસૂરિનું ચરિત પ્રસ્તુત કાવ્યના કર્તા મહો-પાધ્યાય શ્રીમેઘવિજય ગણિએ જ સ્વતંત્રપણે આલેખ્યું ‘દેવાનન્દ મહાકાવ્ય’ રચ્યું છે; તેમાં પણ તેમણે શ્રીવિજય-પ્રભસૂરિનું વર્ણન આપીને પોતાનો ભક્તિ-અતિશય બતાવ્યો છે. એ સિવાય સ્વરતરંગચ્છીય ઉપાધ્યાય શ્રીવલ્લભ-પાઠકનું ‘વિજયદેવમાહાત્મ્ય’ પણ તેમનું ચરિત વિસ્તારથી આલેખે છે.

પ્રસ્તુત કાવ્ય અને ઉપર્યુક્ત ‘દેવાનન્દકાવ્ય’ના અધ્યાસથી એમ કહેવું અત્યુક્ત નહિ ગણાય કે આ બંને કાવ્યો શ્રીવિજયદેવસૂરિ અને શ્રીવિજયપ્રભસૂરિના ચરિતવર્ણનમાં પૂર્વાર્દ્ધ અને ઉત્તરાર્દ્ધરૂપે ભાગ ભજવે છે; કેમકે ‘દેવાનન્દકાવ્ય’માં આરંભેલું શ્રીવિજયદેવસૂરિ અને શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનું ચરિત વર્ણન ‘દિગ્વિજયકાવ્ય’માં તેના જ અનુસન્ધાનરૂપે આગલ વધે છે. ‘દેવાનન્દકાવ્ય’ ‘માઘકાવ્ય’ની સમસ્યાપૂર્તિરૂપે સાત સર્ગોમાં છે, જ્યારે ‘દિગ્વિજયકાવ્ય’ તેર સર્ગોમાં સ્વતંત્રપણે શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકારના કવિત્વમય વર્ણનથી ભરેલું છે. તેથી આમાં પ્રસ્તુત આચાર્યનું વર્ણન બહુજ ઓછું છે.

૪. નામકરણ

કવિએ આ કાવ્યનું નામ ‘દિગ્વિજયકાવ્ય’ રાખ્યું છે, તે નામાનુકરણના ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં ‘શાકુરદિગ્વિજય’ આદિ દિગ્વિજયાન્ત કાવ્યનામોનું સ્મરણ કરાવે છે. ‘દિગ્વિજયકાવ્ય’ એટલે દિશાઓના વિજયનું વર્ણન; એથી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિએ કરેલા ગામ, નગર કે શહેરના વિહારવર્ણનદ્વારા ભૌગોલિક માહિતી આપે એ સહેજે સમજાય તેવું છે. કવિએ ઉદયપુર, શંલેશ્વર, સિરોહી, આગરા, બનારસ, પટના અને સમેત-

૧ “ૐ નમઃ સિદ્ધમિત્યાદેવૈર્ણાન્નાયસ્ય વર્ણનમ્ । ચક્રે શ્રીમેઘવિજયોપાધ્યાયો ધર્મસાધનમ્ ॥

સંવત્સરેઽશ્વવાર્ષ્યશ્ચભૂમિતે (૧૭૪૭) પોષ ઉજવલે । શ્રીધર્મનગરે ગ્રન્થઃ પૂર્ણશ્રિયમશ્ચિશ્રિયત્” ॥

— માતૃકાપ્રસાદ, પ્રાન્તપ્રશસ્તિ ।

૨ “હતોઽધિકં કિશ્ચન માતૃકાયા વ્યાખ્યાતમાદેશિ મયા ત્રિતસ્ય । શ્રીતત્ત્વગીતાહિતસત્પ્રતીતાઽધ્યાયેષુ સખ્યેયધિયોત્તરેષુ” ॥

— માતૃકાપ્રસાદ ।

શિખર આદિ મોટાં મોટાં સ્થલોનું વર્ણન કર્યું છે, તે હકીકત કરતાં કવિસ્વદૃષ્ટિને વધુ સ્પર્શે છે. તેથી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનું ચરિત જાણવા માટે અન્તમાં આપેલ પરિશિષ્ટનો ભાવાનુવાદ આપ્યા પછી કાવ્યસાર ત્રીજે આપવામાં આવે છે.

૫. પરિશિષ્ટનો ભાવાનુવાદ

શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ પ્રત્યક્ષ પ્રભાવશાલી, પ્રતિજ્ઞાશીલ, જ્ઞાનાભ્યાસી, મંથસંશોધક, પ્રતિભાવાન, ઉપદેશ-પ્રભાવનામાં પ્રયત્નશીલ અને ક્રિયાનિષ્ઠ હતા. તેઓ દુષ્કર તપથી વિગ્નોને દૂર કરતા. ગચ્છને સ્મારણ-વારણાદિ જગે વ્યવસ્થિત રાખતા અને પોતાને આધીન ગીતાર્થો તેમજ સંઘના અભ્યુદય માટે યત્નશીલ રહેતા.

તેમનો જન્મ કચ્છના મનોહરપુરમાં સં. ૧૬૭૭ ના માહસુદિ ૧૧ ના દિવસે થયો હતો. પિતાનું નામ શંભુગણ અને માતાનું નામ માનુમતી (માંખી) હતું. તેઓ વૃદ્ધોપકેશવંશના અને ઘોષા ગોત્રના હતા. પોતે નવ વર્ષની લઘુ વયે ૯૮૬ સં. ૧૬૮૬ માં શ્રીવિજયદેવસૂરિ પાસે શિક્ષા લઈ શ્રીવીરવિજય નામ ધારણ કર્યું હતું. તેમને સં. ૧૭૦૧ માં પંન્યાસપદ અને સં. ૧૭૧૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના દિવસે ગંધારમાં આચાર્યપદ મળતાં તેઓ શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા.

એક સમયે પરમગુરુ તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીવિજયદેવસૂરિ જિનશાસનની પટ્ટપરંપરાના પ્રવાહને વધારવા “મારા પછી શાસનાધીશ કોણ થશે;” એ પ્રકારે સૂરિમંત્રવડે ધ્યાન કર્યું ત્યારે વધતા તપ-જપથી આકર્ષિત થયેલા મંત્રાધિષ્ઠાયક દેવે તે સ્થળે આવીને નમસ્કારપૂર્વક સૂરિને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, “હે સ્વામિન્ ! હજી શાસનના અધિષ્ઠાતાની શિક્ષા એ થઈ નથી. આપનું આયુષ્ય પણ લાંબું છે. તેથી આવી ચિંતા કરવાથી શું ? અવસરે સામાન્ય તપથી મને સંભારતાં હું આવીને તરત જ કહી જઈશ.” એ પ્રમાણે કહીને દેવ તિરોહિત થયા.

કેટલોક કાલ વીત્યા પછી પોતાની પાઠે જિનશાસનના અધિરાજની સ્થાપનાનો અવસર જોઈ ગંધપુર (ગંધાર) માં જઈને ગુરુએ ધ્યાન કર્યું ત્યારે તે જ ક્ષણે મંત્રાધિષ્ઠાયક દેવે આવીને નિવેદન કર્યું કે, “હે સ્વામિન્ ! સૌભાગ્યનિધાન, વિદ્યા-મહાસાગર, ત્યાગી, ઉત્કટ ચારિત્રશીલ, સરલ સ્વભાવી શ્રીવીરવિજય (શ્રીવિજયપ્રભ-સૂરિ) મહારાજને પદે સ્થાપવા યોગ્ય છે. તેઓ કેશવની જેવા ત્રણ ભુવનના ઉપકારક, પુરુષોત્તમની જેવા નરકના નાશ કરનાર, અને જગત્ને આનંદદાયી, શિવની જેમ મહાવ્રતી, કામવિજેતા અને દક્ષ, પ્રજા પ્રતિ પ્રેમાલ્લ, બૃહસ્પતિની જેવા નિર્મલબુદ્ધિ તેમજ વિદ્વાનોમાં શ્રેષ્ઠ છે. એમની આગલ માનથી એ મહિમા અધિક વધશે” આ પ્રમાણે કહી દેવ તિરોહિત થયા.

ગાંધીર્યસાગર ગુરુએ બહાર દેવવાણીને અનુમોદન આપતા શુભ શક્તિનો જોયાં તેથી શાસનના અધિનાયક માટે સંઘને વિશ્વાસ આપ્યો અને દૃઢચિત્તે નિર્ણય કરીને રાજનગર (અમદાવાદ) થી તરત આવેલા રત્ના શાહ પ્રમુખ રાજનગરસંઘના આગ્રહથી લંબાત, પાટણ, સૂરત વગેરે અનેક દેશ, નગર અને ગામોના સંઘ સમક્ષ ગંધાર બંદરે અતિશયવાળી શ્રીમહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ આગલ, મંદિરના પ્રાંગણમાં વિક્રમસંવત્ ૧૭૧૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને ગુરુવારે પુણ્યનક્ષત્રમાં સારા મુહૂર્તે શ્રીવિજયદેવસૂરિએ શ્રીવીરવિજયને પોતાની પાઠે સ્થાપ્યા.

એ સમયે ત્યાંના ચિત્રવિચિત્ર મોટા મોટા મંડપોની મધ્ય શોભા નિહાળવા માનવમેદની ઝલટી હતી. વિવિધ વાજિંત્રોના નાદે આકાશ પ્રદેશને ક્યાંઈ સુધી વ્યાપ્ત કરી દીધો હતો. ધૂપાદિની સુગંધે વાતાવરણને ભરી દીધું હતું અને જ્યાં ત્યાં હર્ષ-પ્રમોદભરી વાર્તાનો શરો વહી રહ્યો હતો. ત્યારે સજ્જન શિરોમણિ અલ્પજ્ઞના પુત્ર વર્ધમાને પોતાની માતા સાહેબદેવી સાથે પ્રત્યેક ઘરે રૂપિયા સહિત થાલીની લાંખી કરી અને ચતુર્વિધ સંઘને વસ્ત્રાદિ દાન વડે ઉત્સવની શોભા વધારી.

શ્રીગુરુષ્ ચિંતવેલું, ઇષ્ટ ઉપદેશથી નિર્ણીત કરેલું અને ઉપાધ્યાય શ્રીકમલવિજય ગણિની અતુજ્ઞાપૂર્વક આચાર્યપદ આપીને તેમનું નામ શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ રાખ્યું. કેમકે વિજયી, જગતને આરાધ્ય, યશસ્વી, પ્રભાવ-શાળી એવા ભગવાનનું આદ્ય વર્ણોથી ‘શ્રીવિજયપ્રભ’ એવું નામ જોડાતું હોવાથી એ નામ પાડવામાં આવ્યું.

તે પછી ગુરુષ્ શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ સાથે સૂરત બંદરે એ ચતુર્માસ કરી, રાજનગરમાં ચતુર્માસ કર્યું. સંઘમાં મુખ્ય (નગરશેઠ) શા. સૂરાના પુત્ર શા. ધનજીએ ગુરુને વિજ્ઞપ્તિ કરી વંદન મહોત્સવ શરૂ કર્યો. એ મહોત્સવમાં એકઠા થયેલા અનેક મનુષ્યોને રહેવા માટે મોટા મોટા પટમંડપો એવા બાંધવામાં આવ્યા હતા કે તેમાં સૂર્યના કિરણનો સંચાર થઈ શકે તેમ નહોતો. અનેક પ્રકારનાં ધવલગીતો સાંભળવામાં ચિત્રની માફક એકાગ્ર થયેલી માનવમેદનીથી મુશોભિત મોટા પટમંડપમાં મૂકેલા સિંહાસન પર શ્રીવિજયપ્રભસૂરિને સ્થાપીને ગુરુ શ્રીવિજયદેવસૂરિએ પોતાની સમાન જ તેમને ગણવા-ગણાવવા માટે આગળ ઝુકા રહી સારા મુહૂર્તમાં વંદન કર્યું. આ જોઈ લોકોએ આનંદ કલરવ કર્યો. તે પછી સર્વ સંઘ સમક્ષ પરમગુરુષ્ કહ્યું, “જેવો હું છું તેવા આ છે માટે સમગ્ર સંઘે તેમને ઉપાસવા. સંસારસાગરમાં પ્રવાસ કરતા માનવીઓને આ ગુરુ નૌકા સમા હોવાથી તેમને કદાપિ છોડવા નહિ”.

તે પછી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ વંદન મહોત્સવથી મણિની માફક સંસ્કારશુદ્ધ થઈ અધિક તેજ-પ્રભાવથી ધીપવા લાગ્યા. એ સમયે શા. ધનજીએ અઢાર હજાર મહમૂદિકાની પ્રભાવના કરી અને સર્વ સંઘની પરિધાનિકા કરી. તે પછી એક ચતુર્માસ અહમ્મદપુરમાં કરીને ગુરુની સાથે શ્રીવિજયપ્રભસૂરિએ શ્રીયુગાદિદેવ (શત્રુંજયતીર્થ)ની યાત્રા કરીને દીવના રહેવાસી મળશાલી શા. રાયચંદ પ્રમુખ સંઘ સાથે (ગિરનાર વગેરેની) યાત્રા કરીને તેઓ સૌરાષ્ટ્ર-સંઘના આગ્રહથી ઉન્નતપુર (ઝુના) પધાર્યા.

સં. ૧૭૧૩ ની અષાઢ દેવશાયી એકાદશીના દિવસે પ્રાતઃકાળે શ્રીવિજયપ્રભસૂરિએ નિર્ચામના વિધિ કર્યા પછી શ્રીવિજયદેવસૂરિ સ્વર્ગે સંચર્યા. ભગવાન મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણથી જે દુઃખ ગૌતમ ગણધરને થયું હતું તેવું શ્રીવિજયદેવસૂરિના નિર્વાણથી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિને થયું. કેટલાક દિવસો આ દુઃખાવેગમાં વહી ગયા.

જીવન-મરણ એ સંસારનો સ્વભાવ છે, એવું સમજી શોક રહિત થયા ત્યારે ચતુર્વિધસંઘના આગ્રહથી સં. ૧૭૧૩ માં સારા મુહૂર્તે શ્રીવિજયપ્રભસૂરિએ મટ્ટારકપદ લઈ ગુરુની પાટને અલંકૃત કરી. તેજ દિવસથી શિવપુરી (સિરોહી) પ્રદેશમાં યતિઓના વિહારનો બે વર્ષ પહેલાંથી જ નિષેધ થયેલો હોવાથી ત્યાંની વધામણી આવી. તે જ વર્ષે દીવના રહેવાસી શાહ નેમિદાસે આઠ હજાર મહમૂદિકાના વ્યયથી ગુરુને સાથે લઈને શત્રુંજયતીર્થનો મોટો સંઘ કાઢ્યો.

એ પ્રકારે ગુરુષ્ સૌરાષ્ટ્રમાં દશ ચતુર્માસો કર્યા. તેમના તપઃપ્રભાવથી સં. ૧૭૧૫-૧૭ અને ૨૦ ના વર્ષોમાં પહેલા ત્રણ દુષ્કાળો સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં પ્રસાર ન પામ્યા; કેમકે જીર્ણદુર્ગ (જૂનાગઢ) અને ગુજરાતમાં ધાન્ય આવ્યા જ કરતું. સં. ૧૭૨૩ ના વર્ષે ઘોઘા બંદરે જસૂ નામની શ્રાવિકાએ ભરાવેલી અનેક જિન-પ્રતિમાઓની શ્રીસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. ગુરુનું માહાત્મ્ય જોઈ વિપક્ષીઓ તિરસ્કાર પામતા શરમાવા લાગ્યા અને ગુરુનો મહિમા વધવા લાગ્યો.

[આમ મટ્ટારક બન્યા પછી ગચ્છનો માર વહન કરતાં ઉપદેશ-પ્રભાવના ઉપરાંત સંઘ સાથેની યાત્રાઓ, વિંબ પ્રતિષ્ઠાઓ યોગ-ઉપધાન વહન વગેરે ધર્મ કાર્યો અને મહોત્સવો કર્યા. સોરઠ, કચ્છ, હાલાર, મરુધર, મેવાત, માલવ અને દક્ષિણનો જૈન સંઘ તેમની આજ્ઞામાં હતો. તેમણે આવૂ, સુવર્ણગિરિ, શત્રુંજય, ગિરનાર, શંકેશ્વર, વારાણસી અને સમેતશિખર મુધીનાં તીર્થ સ્થળોની યાત્રા કરી ત્યાંના ધર્મસ્થાનોની તેમજ સંઘની વ્યવસ્થા

પણ કરી. આમ ઉગ્ર વિહાર કરી કચ્છદેશમાં આવ્યા ત્યારે ત્યાંના રાજાએ તેમનું સન્માન કર્યું. દીવબંદરમાં મેઘબાઈ નામની શ્રાવિકાને ગચ્છપતિને પધરાવવાનો ઉત્સાહ થતાં ત્યાંના સંઘનો શ્રીસૂરિને બોલાવવાનો વિચાર થયો. આથી મેઘબાઈએ પોતાની વહૂઓ વગેરે પરિવાર સહિત કચ્છ જઈ આચાર્યને વિનંતિ કરી. આથી સૂરિ દીવ આવ્યા. અજાહરા પાર્શ્વનાથ, શ્રીવિજયહીરસૂરિનો થૂમ વગેરેને વંદન કરીને તેઓ ડૂના પધાર્યા. આ ઉત્સવમાં મેઘબાઈએ ઘણું દ્રવ્ય સ્વરચ્યું. ગુરુએ દીવમાં લાગલાગટ ચાર ચોમાસાં કર્યાં. તે પછી જેતાંબાઈએ શત્રુંજયનો સંઘ કાઢ્યો. તેમાં શ્રીગુરુએ સંઘ સાથે પાછા દીવ પધારીને નવલખ પાર્શ્વનાથને વંદન કર્યાં. દેશ દેશના સંઘપતિઓ અને મનુષ્યોએ આવીને પૂજા-પ્રભાવના કરી. દીવમાં સંઘપતિ અભયચંદ અને સામા નામના મંત્રીએ આગ્રહથી ગુરુને ત્રણ ચોમાસાં કરાવ્યાં. ગુરુએ છઠ, અઢમ, નિત્ય એકાશન, આયંબિલ, નીવી વગેરે તપશ્ચર્યાઓ કરી. તે પછી ગુરુ ડૂના પધાર્યા અને ત્યાં સં. ૧૭૪૯ ના વૈશાખ વદિ એકાદશીને દિને અનંશનપૂર્વક ચઢવિહાર આદરી તેરસને દિને સ્વર્ગવાસ પામ્યા. પરિશ્વર જેસંગ સુત વિજયસંગે તેરસંઢી મંઢાવી તેમાં શબને પધરાવ્યું ત્યારે શ્રાવકોની ઠઠ જામી હતી. જે સ્થળે શ્રીહીરવિજયસૂરિ અને વિજયદેવસૂરિના થૂમો હતા તેની નજીકમાં જ સુગંધી દ્રવ્યથી શબનો સંસ્કાર કર્યો. ત્યાં પરિશ્વર વિજયસંગે શ્રીવિજયપ્રભસૂરિનો થૂમ કરાવ્યો. તે પછી શ્રીવિજયરત્નસૂરિ પટ્ટધર થયા. [—જુઓ, ‘શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ-નિર્વાણરાસ’.]

૬. કાવ્ય સાર

સર્ગ. ૧ — કવિએ કાવ્યારંભમાં ચોવિશ શ્લોકોમાં ‘સ્વસ્તિશ્રી’ થી શરૂ થતા ચોવિશે તીર્થકરોની સ્તુતિ કરી છે. પછી શ્રીગૌતમ તથા ઇન્દ્રભૂતિ પ્રમુખ ગણધરોને સ્તવીને દુર્જનનિંદા, કાવ્યહેતુ, કાવ્યનામ અને જંબૂ-દ્વીપનું વર્ણન — જેમાં નદી, પર્વતો અને વનોનું વર્ણન ‘સંગ્રહણી’ મુજબ આપેલું છે.

સર્ગ. ૨ — ભરતક્ષેત્રનું આલું એ વર્ણન ‘સંગ્રહણી’ મુજબ આલેખ્યું છે.

સર્ગ. ૩ — ભગવાન્ મહાવીરના અતિશયો અને સમવસરણમાં રહીને ભગવાને ઉપદેશ કર્યો તેનું વર્ણન છે.

સર્ગ. ૪ — ભગવાન્ મહાવીરની પટ્ટપરંપરામાં થયેલા શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ સુધીના પટ્ટધર આચાર્યોનું વર્ણન છે, તેમાં શ્રીવિજયદેવસૂરિ ૬૦ માં મટ્ટારક થયા; તેમનું ચરિત વર્ણવે છે—

શ્રીવિજયદેવસૂરિ મટ્ટારક થયા તે પછી મારવાઢ, સૌરાષ્ટ્ર, ગૂજરાત, મેવાઢ આદિ દેશોમાં વિહરતાં ભવ્ય પ્રાણીઓને ઉપદેશ આપ્યો. એ ઉપદેશથી ધર્મ પામેલાઓએ મોટાં મોટાં ચૈલો, જીર્ણોદ્ધારો અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી.

મેવાઢાધીશ રાણા જગત્સિંહે શ્રીદેવસૂરિના ઉપદેશથી હૃદયસાગર અને પીછોલા નામનાં બે મોટાં સરોવરોમાં થતી જીવહિંસા બંધ કરી. વઢી લંઢિત જિનમંદિરોનો ઉદ્ધાર પણ તે રાજા પાસે કરાવ્યો.

મેવાઢથી તેઓ વિહાર કરી અમદાવાદ આવ્યા અને પોતાના સમુદાયનો વધી પડેલો ભાર હઠવો કરવા તેમના શિષ્ય શ્રીવિજયસિંહસૂરિને યુવરાજપદે સ્થાપ્યા. શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ પણ તે સમયના ઉપસ્થિત કઢહ-શત્રૂઓને જીતવા પ્રયત્ન કર્યો, અને નિર્મોહ ભાવે ગુરુના હૃદયને જીતી લીધું. પોતાના સમુદાયને વારણા-સ્મારણાદિ શિક્ષાપ્રકારોથી વશમાં કર્યો.

પછી દેવસૂરિ ત્યાંથી વિમલગિરિની યાત્રાએ સંઘસહિત ચાલ્યા. તે સંઘમાં બીજા નગરોના અનેક સંઘો આવીને મળ્યા હતા. તેમાં અનેક રથ, ઘોઢા, ડંટ અને હાથીઓ હતા. સંઘના ધનાઢ્ય શ્રાવકોએ માર્ગના પ્રલેક ગામ-નગરોમાં અંગપૂજા માટે અને દાનમાં સોના-રૂપાની પુષ્કલ મુદ્રાઓ વાપરી, સૌરાષ્ટ્રનો પુણ્યોચિત કાર્યોથી ઉદ્ધાર કર્યો.

નવાનગર (જામનગર) માં દેવસૂરિ ચાતુર્માસ સ્થિત રહ્યા. તે સમયે દક્ષિણ દેશની ચતુરિકા નામની ભક્ત શ્રાવિકા દેવસૂરિને વાંદવા આવી અને તેણે અનેક મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી તેમજ સમધર્મિકવાત્સલ્યથી ત્યાંના સંઘને પ્રસન્ન કર્યો.

ચતુરિકા જે, દેવસૂરિનાં છેલ્લાં ચાર ચતુર્માસમાં આવીને તેમને દક્ષિણમાં પધારવા વિજ્ઞાપિત કરતી હતી; તેણે અવસર જોઈ વ્યાખ્યાન સમયે જ સવિનય વિનતિ કરી કે, ગુરુદેવ ! દક્ષિણમાં અપના પધારવાથી અનેક પ્રકારનાં સુકૃત-પુણ્યકાર્યો થવાની આશા છે.

આ પ્રકારની પ્રતિદિન વિજ્ઞાપિત કરતાં શ્રીદેવસૂરિએ ચાતુર્માસ પછી દક્ષિણ તરફ વિહાર કર્યો અને દક્ષિણના ઔરંગાબાદમાં પ્રથમ ચાતુર્માસ કર્યું. તે પછી વીજાપૂરમાં ચાતુર્માસ કર્યું જ્યાં દેવચંદ્ર નામના ધનિક શ્રાવકે દેવસૂરિહસ્તક વિંબપ્રતિષ્ઠા કરાવી. તે પછી દેવસૂરિએ મોટા સંઘસહિત કલિકુંડ પાર્શ્વ અને કરહેડા પાર્શ્વ નામના તીર્થોની યાત્રા કરી વીજાપૂર તથા બહાનપુરમાં બે ચતુર્માસ વીતાવ્યાં. પછી તેઓ તિલંગદેશમાં વિચર્યા અને તેમણે ભાગ્યપુરમાં યવનપતિ (કુતુબસાહિ)ને ઉપદેશ આપી જિનવિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી. પછી તેઓ વીજાપૂર આવ્યા અને ત્યાં ચતુર્માસ કર્યું અને તેમના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થયેલા ત્યાંના પાદશાહ (હદલસાહિ) એ સમગ્ર દેશમાં ગોવધના નિષેધની આજ્ઞા ફરમાવી.

ત્યાં દેવચંદ્ર નામના શ્રાવકે જિનવિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી અને અમરચંદ્ર નામના મુનિને વાચક પદવી અપાવી.

દેવસૂરિ દક્ષિણમાંથી સીધા ગુજરાત તરફ આવ્યા અને શ્રીવિજયપ્રભસૂરિને આચાર્ય બનાવ્યા. ગુરુશ્રી વિજયપ્રભસૂરિ આચાર્યશ્રેષ્ઠ દેવસૂરિ સાથે સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યા અને ત્યાં ઝનામાં દેવસૂરિ અનશન લઈ દેવગત થયા.

સર્ગ, ૫—તે પછી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિએ મટ્ટારકરૂપે સંઘસમુદાય પર પોતાની આજ્ઞાનો દૌર જમાવ્યો અને સંઘીય વ્યવસ્થાને બનાવી રાખવા ઉગ્ર વિહારો કર્યા.

તેઓ પ્રથમ દીવ નગરમાં આવ્યા અને ત્યાંથી નાવદ્વારા દરિયાને વટાવી, ગામ-નગરોમાં ઉપદેશ આપતા શત્રુંજય તીર્થે આવ્યા. અને ત્યાં ઘનૌઘપુર (ઘોષા) માં ચતુર્માસ કર્યું. ત્યાંથી પુનઃ વિમલગિરિનાં દર્શન કરી તેઓ અમદાવાદ આવ્યા અને ત્યાં બે ચતુર્માસ કર્યા. ત્યાંથી તેઓ શંભેશ્વર તીર્થે થઈને, તેમણે પાટણ આવી ચતુર્માસ કર્યું. ત્યાંથી પુનઃ શંભેશ્વર થઈ સ્મયહૃતિપુર (સિરોહી) માં ચતુર્માસ વીતાવી જીવા નામના શ્રાવકના દૃઢ આગ્રહથી હૃદયપુરમાં પાર્શ્વજિનની પ્રતિષ્ઠા કરવાને અચ્છલગિરિ (આબૂ) ગયા. ત્યાંના મીલોના નાયકે ગુરુના ઉપદેશથી ત્રસ પ્રાણીઓનો વધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. ત્યાંથી તેઓ નાહીપૂર થઈને હૃદયપુર આવ્યા. ત્યાં ભવ્ય સમારોહપૂર્વક તેમનું સ્વાગત થયું. ત્યાંના રાણાએ પોતાના સેના-સરંજામ સાથે શાહીરીતે તેમનું સ્વાગત કરી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિને વંદન કર્યું.

• સર્ગ, ૬—ગુરુરાજ ત્યાંથી આદિ જિનેશ્વરના વંદન માટે સ્વડગ નામના વાગડ મંડલમાં ગયા. ત્યાં વાગડ ભૂપતિને પ્રતિબોધ પમાડી તેઓએ પાછા હૃદયપુર આવીને ચતુર્માસ કર્યું અને ત્યાંના રાણાને જૈનધર્મમાં દૃઢાનુરાગી બનાવ્યો.

ચતુર્માસ વીતતાં ગુરુરાજે મેવાહના પ્રત્યેક ગામે વિહરતાં વિરહતાં જિનધર્મનો ઉપદેશ કર્યો અને પ્રતિષ્ઠા-મહોત્સવો કર્યા.

સર્ગ, ૭—હૃદયપુરથી તેઓ સાત્તલ્લિકપુર (સાદલી) આવ્યા. ત્યાંથી મેદિનીપુર, નારાયણપુર,

સંગ્રામપુર, માલ્યપુર, અને મારવાડ આવ્યા. મારવાડમાં તેમણે [સં૦ ૧૭૩૨ માં] શ્રીવિજયરત્નસૂરિને આચાર્યપદે સ્થાપ્યા.

સર્ગ. ૮—તેઓ સં૦ ૧૭૩૭ માં શિવપુરી (સિરોહી) આવ્યા અને ત્યાંના શંખેશ્વર પાર્શ્વજિનને સ્તુતિ-પૂર્વક વંદન કર્યું. (કવિએ તેનું વર્ણન અત્યંત કવિત્વમય વાણીમાં કરતાં આશ્ચર્ય રોક્યો છે.)

સર્ગ. ૯—સિરોહીમાં વસતાં શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ ત્યાંના સંઘ અને પોતાના શિષ્યાદિ વર્ગને ઉપદેશ આપતા જ રહ્યા. ત્યાંથી તેઓ સુવર્ણગિરિ (જાલોર) ગયા. તે ગિરિ પરનાં જિનચૈત્યોની લક્ષ્મી, પર્વતની શોભાને વધારતી હતી. તેના પર રહેતા મોટા ધનાઢ્યો (કોઠ્યાધીશો), કવિઓ, પંડિતો અને ત્યાં વિદ્યાધરોની રમણીઓ આવતી હોવાથી એ ગિરિ સ્વર્ગ સમો દીસે છે. તેની નીચે જાલંધર (જાલોર) ગામ છે. ત્યાં પણ અનેક જિનવિહારો શોભે છે.

ત્યાંથી તેઓ મેદિનીપુર ગયા અને કેટલોક સમય ત્યાં પસાર કર્યો.

સર્ગ. ૧૦—ત્યાંથી તેઓ વિહાર કરતા કરતા બાદશાહ જહાંગીરના પાટનગર (આગરા) માં આવ્યા. આગરાની વાટિકાઓ, પ્રાકારો, જિહાનાબાદ, બાદશાહનો મહેલ, વેપારીઓની હવેલીઓ, ઉપવનો વગેરેનું વર્ણન કવિત્વદ્રષ્ટિએ કરાયેલું છે.

સર્ગ. ૧૧—આગરાનું વર્ણન, યમુના, ગંગા, સરસ્વતી અને ત્રણે નદીઓથી બનેલી ત્રિવેણીનું વર્ણન, પાર્શ્વનાથના જન્મસ્થલ વારાણસી નગરી અને ત્યાં વસતા લોકો, ત્યાંનાં ગૃહો, ઉપવનો વગેરેનું સુંદર વર્ણન છે. ત્યાંથી પૂર્વદેશ તરફ વિહાર કરતાં પત્તન-પટણા આવ્યા અને તેના માર્ગનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

સર્ગ. ૧૨—પટણાના જિનમંદિરો અને નાગરિકોનું વર્ણન તેમજ બિહાર નગરના નાગરિકો અને ત્યાંના સુંદર ભવનોનું વર્ણન રોચકભરી શૈલીએ કર્યું છે.

સર્ગ. ૧૩—આ સર્ગમાં સમ્મેતશિખરનું વર્ણન છે. વધાયે પર્વતોમાં આ પર્વત શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર છે. ચોવિશે તીર્થંકરો અને ગણધરોનું સ્તુતિપૂર્વક આ પર્વતનું માહાત્મ્ય કવિએ ભક્તિ-આવેશમાં વર્ણવ્યું છે.

પ્રાન્તે, સાક્ષરરત્ન આચાર્ય શ્રીજિનવિજયજી અને વિદ્વદ્વર્ય પં૦ બેચરદાસજીએ સમય સમય પર આપવા યોગ્ય સૂચનાઓ અને પ્રેરણાઓ ન આપી હોત તો આ ગ્રંથનું સંપાદન કાર્ય આ સ્વરૂપે ભાગ્યે જ પ્રકાશમાં આવી શકત; એ બદલ તેમનો આભાર માનું છું.

અમદાવાદ }
૧-૯-૪૪ }

અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ

परिशिष्टोल्लिखित-भट्टारकानां घटनाक्रमः ।

१ विजयसेनसूरिः—

- सं० १६०४ नारदपुर्यां जन्म ।
- सं० १६१३ दीक्षा ।
- सं० १६२६ पंन्यासपदम् ।
- सं० १६२८ उपाध्यायपदपूर्वकमाचार्यपदम् ।
- सं० १६३२ चांपानेरदुर्गेऽर्हत्प्रतिमाशतानां प्रतिष्ठा ।
- सं० १६५२ भट्टारकपदम् ।
- सं० १६५४ विजयचिन्तामणिपार्श्वबिम्बस्य शकन्दर-
पुरे प्रतिष्ठा ।
- सं० १६७१ स्वर्गमनम् ।

२ श्रीविजयदेवसूरिः—

- सं० १६३४ ईडरदुर्गे जन्म ।
- सं० १६४३ दीक्षा ।
- सं० १६५५ पण्डितपदम् ।
- सं० १६५६ उपाध्यायपदपूर्वमाचार्यपदम् ।
- सं० १६५८ पत्तने गणानुष्ठानन्दिमहोत्सवः ।
- सं० १६७१ भट्टारकपदम् ।
- सं० १६७३ कतिचिदुपाध्यायैः स्वकीयमतं
प्रादुष्टम् ।
- सं० १६८७ मीरमोजाख्यभूपसमीपे सागरपाक्षिकैः
सह वादः ।

सं० १७०५ ईलादुर्गे प्रतिष्ठा कारिता ।

सं० १७१३ ऊनानगरे स्वर्गमनम् ।

३ श्रीविजयसिंहसूरिः—

- सं० १६४४ जन्म ।
- सं० १६५४ दीक्षा ।
- सं० १६७२ वाचकपदम् ।
- सं० १६८१ सूरिपदम् ।
- सं० १६८४ गणानुष्ठानन्दिमहोत्सवः ।
- सं० १७०८ नवीनपुरे स्वर्गमनम् ।

४ श्रीविजयप्रभसूरिः—

- सं० १६७७ मनोहरपुरे जन्म ।
- सं० १६८६ दीक्षा ।
- सं० १७०१ पंन्यासपदम् ।
- सं० १७१० आचार्यपदम् ।
- सं० १७१३ भट्टारकपदम् ।
- सं० १७१५ } सुराष्ट्रादेशे चातुर्मासकम् ।
- सं० १७१७ }
- सं० १७२० }
- सं० १७२३ घोघाबन्दिरे जसूकारिताऽर्हत्प्रतिमानां
प्रतिष्ठा कारिता ।

महोपाध्यायश्रीमन्मेघविजयगणिविरचितं

दिग्विजयमहाकाव्यम् ।

प्रथमः सर्गः ।

ओं ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं अहं श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वपरमेश्वराय
जगदीश्वराय जगदेकवीराय नमः ॥

5

स्वस्तिश्रीर्चसुरासुरक्षितिभृतां बाल्लभ्यमभ्यस्यति
यत्पादाम्बुजसेवनापरिचयादुन्नीतपीतद्युतिः ।
तारुण्यातिशये जगन्नयजयं रूपेण लब्ध्वा स्वयं
कारुण्याद् भगवान् स नाभितनयः^१ पुष्पांतु पुण्योदयम् ॥ १ ॥

ग्रन्थकारकृतानि टिप्पणानि

श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वार्हद्व्यानोद्बुद्धधिया मया । काव्ये दिग्विजयाह्वाने किञ्चिद् विव्रियतेऽधुना ॥ १ ॥

[१] १ 'स्वस्तिश्रीः' - मङ्गलरुक्मीः सर्वत्र - [शुभकार्याऽऽ- चयाद्' अत एव 'उन्नीतपीतद्युति'रिति हेतुरलङ्कारः ।
रम्भे] वल्लभा । २ तत्र कवेरुपेक्षा 'यत्पादाम्बुजसेवनापरि-

संपादककृतानि टिप्पणानि

यत्कीर्तितगुणाम्भोधिबिन्दुस्पर्शप्रसादितः । मादृशोऽप्यल्पमेघः स्यात् किं पुनः स्तुतिकृद् गणी ॥ १ ॥

पूर्वाऽऽचार्यैरनेकैर्यद्गुणाम्भोधिनिमज्जने । कृतेऽपि न गताः पारं तद्गुणाम्भोधये नमः ॥ २ ॥

गुणाम्भोधिं श्रीमद्वीरं प्रणिपत्य च सद्गुरुम् । अम्बालालाऽऽह्वविद्यार्थी कुरुते काव्यटिप्पणम् ॥ ३ ॥

[1] 1 'बाल्लभ्यम्' प्रियताम् । 2 'अभ्यस्यति' अधीते । पीतवर्णं रजः स्यात् । 4 'नाभितनयः' नाभिनाम्नः राज्ञः पुत्रः
3 'पीतद्युतिः' ऋषभदेवप्रभोः सुवर्णकान्तिमत्त्वाद् । कमलेऽपि श्रीऋषभदेवप्रभुः ।

खस्तिश्रीरिव यस्य मूर्तिरमला मूर्तेव लोकप्रिया
सेव्या भव्यसुरासुरैर्नवरविप्रौढप्रभाभासुरैः ।

श्रीपद्मासनसंस्थिता करतले लीलाम्बुजालङ्कृता
सोऽस्माकं विजयाय नाम विजयासूनुर्जिनः स्ताद् भुवि ॥ २ ॥

5

खस्तिश्रीविभवाय शंभवविभुर्भूयात् तृतीयोऽर्हतां
यस्य ध्यानविधाननिश्चितधियां सर्वे विधेयाः सुराः ।
आधेयं हृदि नामधेयमनिशं स्वाहाभुजामीश्वरै-
र्ध्येयं निस्तुलरूपधेयमपि च स्यात् पुण्यनैपुण्यतः ॥ ३ ॥

खस्तिश्रीसरितां पयोनिधिरधिज्ञानं महर्षे(शे)वधिः

10

सिद्धीनामवधिर्विधिर्विधिऋचां कारुण्यतारुण्यभाक् ।
आद्यः सर्वविदां विदान्तिकघृतिर्ध्यानेऽद्वितीयो गिरि-
मैरुर्मे रुचयेऽभिनन्दनविभू रत्नत्रयस्यास्तु सः ॥ ४ ॥

खस्तिश्रीरतिकर्मकर्मठमतियौ योगभाजां पतिः

सौभाग्यप्रकृतिः कृतिस्तुतिशतैर्व्यावर्ण्यमानाऽऽकृतिः ।

15

नम्रामर्त्यपतिः प्रतिष्ठितमहालक्ष्मीयशःसंतति-

स्तीर्थेशः सुमतिश्चिरं स जयति ध्यानाधिलीनाऽऽयतिः ॥ ५ ॥

[२] १ 'श्रीपद्मासनसंस्थिता करतले' अन्यापि लक्ष्मीः करतले अम्भोजं धत्ते, पद्मासने तिष्ठति इयमपि करतले पद्मरे-
खयाऽङ्किता ।

[३] २ 'विधेयाः' विनयस्थाः । 'विधेये विनयस्थः' स्याद्
इति [है० कां० ३ श्लो० ९६] ।

[४] ३ 'अधिज्ञानम्' ज्ञानमधिकृत्य निधिरेव । ४ 'सिद्धी-

नाम्' अणिमादीनाम् ['अणोर्भावंऽणिमा, महानपि भवत्यणुः' ।
है० कां० २ श्लो० ११६] । ५ 'विधिः' ब्रह्मा । ६ 'विधि-
ऋचाम्' विधयः क्रियाऽऽचाररूपास्तल्लक्षणवेदपाठानाम् ।

[५] ७ 'ध्यानाधिलीनाऽऽयतिः' ध्यानेऽधिलीना स्पष्टीभूता
आयतिरुत्तरकालो यस्य सः ।

[२] १ 'नवरविप्रौढप्रभाभासुरैः' नव्यो यः सूर्यस्तद्वत् प्रौढा
या प्रभा ताभिः देखीप्यमानैः । २ 'विजयासूनुः' 'विजया' मातुः
पुत्रः अजितनाथप्रभुः ।

[३] ३ 'शंभवविभुः' संभवनाथप्रभुः । 'शंभवे संभवोऽपि
च' इति [शब्दरत्नाकरः, कां० १ श्लो० ४] ४ 'आधेयम्' आघातुं
योग्यं स्थेयमिति यावत् । ५ 'स्वाहाभुजामीश्वरैः' देवतानामधिपैः
इन्द्रैरिति । ६ 'निस्तुलरूपधेयम्' निरुपमं रूपधेयं रूपम् 'नामरूप-
भागाद् द्वेयः' ७-२-१५८ इति सिद्धहैमसूत्रेण स्वार्थे धेयप्र-
त्ययः ।

[४] ७ 'महाशेवधिः' महानिधिः 'निधानं तु-कुनाभिः शेव-

धिर्निधिः' इति [है० कां० २ श्लो० १०६] ८ 'विदान्तिकघृतिः'
विशेषेण दान्तिकानां तपःक्लेशसह्यं धैर्यम् 'तपःक्लेशसहो दान्तः'-
इति [है० कां० २ श्लो० ४७५]

९ 'अद्वितीयः' श्रेष्ठः । १० 'विभू रत्न' अत्र 'रो रे लुग् दीर्घ-
श्चादिदुतः' १-३-४१ इति सिद्धहैमसूत्रेण रकारलोपः पूर्व-
उकारस्य दीर्घश्च । ११ 'रत्नत्रयस्य' ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यरूपरत्नत्रयस्य ।

[५] १२ 'सौभाग्यप्रकृतिः' शोभनो भगो रूपं श्रीर्वा यस्य स
सुभगस्तस्य भावः सौभाग्यं-सौभाग्या प्रकृतिः स्वभावः यस्य सः ।

२ 'कृतिः' विद्वान् । १३ 'नम्रामर्त्यपतिः' नम्राः अमर्त्याः देवा-
स्तेषां पतिः ।

खस्तिश्रीर्मकराकरात् समुद्रभूच्छैवी कथाऽसौ वृथा
किन्तु स्नात्रजदुग्धवार्धिकलिकासंलब्धजन्मा ह्यसौ ।
तद् यस्य क्रमपूजनैर्बहुजनैः सद्यः समासाद्यते
श्रीपद्मप्रभनामधेयभगवान् जीयात् स पद्माऽङ्कितः ॥ ६ ॥

खस्तिश्रीर्वसति स्म विस्मयकरप्राज्यप्रभाभाजने
यत्पादद्वितयाम्बुजन्मनि ततस्तत् खस्तिकालङ्कृतम् ।
प्राणम्रामरमौलिरत्नरुचिभिश्चित्रीयितं दीव्यति
श्रीमान् सोऽस्तु सुपार्श्वशाश्वतरविदोषाभिः शोषाय नः ॥ ७ ॥

खस्तिश्रीर्निजसोदरं जिनपतेर्यस्यांहियुग्मे स्थिरं*
मत्वा पूर्णकलाधरं समुदितस्निग्धाऽऽशया सत्वरम् ।
रेमेऽभ्येत्य ततः प्राणेषु जने ह्येषा विशेषाऽऽदरा
श्रीचन्द्रप्रभशम्भुरद्भुततया भाग्योदयायास्तु नः ॥ ८ ॥

खस्तिश्रीर्करपीडनोत्सवविधौ बद्धावधानः प्रभुः
प्रावीण्याद् धवलं दुकूलमदधादामूलचूलाऽऽवृतम् ।
गङ्गाभङ्गतरङ्गसङ्गसुभगा तेनैव यस्य धुतिः
स श्रीमान् सुविधिर्विबोधविधये साहाय्यकर्त्ताऽस्तु नः ॥ ९ ॥

खस्तिश्रीः प्रतिलोकमोर्कसि गुणैः स्वस्यानुरूपं पतिं
मन्येऽन्वेष्टुमिव भ्रमन्त्यनुदिनं संगत्य मुञ्चत्यमुम् ।
अन्तस्तापभृता वृता जिनपतिं यं शीतलत्वं श्रिता
सारस्यान्ननु शीतलः स भगवाँस्तन्यादलं मङ्गलम् ॥ १० ॥

5

10

15

20

[६] १ 'खस्तिश्रीः' खस्तिश्रीनिवासचिह्नमेतद् येन खस्ति-

कालङ्कारः स्त्रीवसतौ तद्वैशिष्ट्यात् ।

[६] १ 'मकराकरात्' समुद्रात् । २ 'शैवी कथा' शिवान्नाया पौराणिकी कथा; यथा चतुर्दशरत्नानां मध्ये लक्ष्मीविशिष्टरत्नस्य जन्म समुद्राद्भवति । ३ 'स्नात्रजदुग्धवार्धिकलिकासंलब्धजन्मा' [प्रभोः जन्मावसरे ज्ञानार्थं देवता मेरोः शिखरे प्रभुं नयन्तीति जैनाम्नायस्तस्मात्] स्नानाद् समुद्रतो यो वार्धिः समुद्रस्तस्य कलिका वीचयस्ताभ्यः प्राप्तजन्मा । ४ 'असौ' लक्ष्मीः । ५ 'पद्माऽङ्कितः' पद्मालङ्घनेन चिह्नितः अथवा लक्ष्मीरेख्या युक्तः ।

[७] ६ 'अम्बुजन्मनि' कमले । ७ 'प्राणम्रामरमौलिरत्नरुचिभिः' प्रकर्षेण वा समन्ताद्भ्रमाः प्रणताः ये अमरास्तेषां मस्तकेषु यानि रत्नानि तेषां कान्तिभिश्चित्रीयितम् । 'प्राणम' इत्यत्र 'अदु-रुपसर्ग' २-३-७७ इति हैमसूत्रेण णत्वम् ।

८ 'दोषाऽभिः शोषाय' रात्रीणां पापानां वा नाशाय ।

[८] ९ 'निजसोदरं' स्वभ्रातरम् [चन्द्रोऽपि समुद्रादजनीति

प्रसिद्धेः] १० 'प्राणेषु' प्रणामं कर्तारि अत्र "अदुरुपसर्ग" इत्यनेन णत्वभावः ॥

[९] ११ 'करपीडनं' 'करपीडनं' विवाहः । १२ 'दुकूलं' 'क्षौमं' दुकूलं दुगूलं स्याद् इति [है० का० ३ श्लो० ३३३] १३ 'अदधाद्' 'दुधाङ्ग' धारणे च इति धातोः ह्यस्तन्याः रूपम् । १४ 'आमूलचूलाऽऽवृतम्' पादाभ्यां आरभ्य मस्तकशिखापर्यन्तं लब्धम् । १५ 'विबोधविधये' सम्यग्ज्ञानकर्मणे ।

[१०] १६ 'भोर्कसि' गृहे 'भोको निवास आवासो' इति [है० का० ४ श्लो० ५७] १७ 'भ्रमन्ती' 'भ्रमू' चलने इति धातोः शतृप्रत्ययत्वात् स्त्रीलिङ्गस्य रूपम् । १८ 'वृता' सम्भक्ता । 'वृद्' सम्भक्तौ 'सम्भक्तिः संसेवा' इति धातोः क्तप्रत्ययस्य रूपम् । १९ 'सारस्यात्' सरसस्य भावः सारस्यं तस्मात् । २० तन्याद् 'तनूरी' विस्तारे इति धातोः आशीर्लिङ्गे रूपम् ।

- स्वस्तिश्रीमति योगशालिमनसि स्थेयान् विमुक्तिल्लियाः
 प्रेयान् यः प्रभुरद्भुतैरतिशयैः श्रेयान् विनेयान् प्रति ।
 जेयान् कर्मरिपून् विजित्य सहसा मेयान् शिवस्याध्वनो
 ध्येयान् बोधनयान् दिदेश सुहृशां पेयान् स नः श्रेयसे ॥ ११ ॥
- 5 स्वस्तिश्रीर्देवपूजोपहितहितकृतां दीप्रदीपाङ्कुराणां
 व्याजाद् राजा सुराणामरुणकिरणभाग या डुढौके पुरस्तात् ।
 सा नित्याऽऽसीद् यदंहयोर्दशनं खरशिखावेशतोऽशेषतोषं
 देवः श्रीवासुपूज्यः प्रथयतु परमानन्ददीपोत्सवं नः ॥ १२ ॥
- 10 स्वस्तिश्रीर्विमलैऽऽशयेऽनुरजति स्नानार्चदानादिभि-
 र्भक्तिव्यक्तिमुपेयुषी जिनगुणोद्गानस्पृशां भूस्पृशाम् ।
 यत्पादाब्जनखावलीमिषबलाल्लक्ष्मीप्रसूनप्रस्त-
 स्तत्कण्ठस्थितकण्ठिका किमु वदत्येवं स देवो मुदे ॥ १३ ॥
- 15 स्वस्तिश्रीः समुपाश्रयत् किमु मिषाद् यत्कौङ्कुमाऽऽलेपजाद्
 व्याख्यायां पुरुषोत्तमोऽयमिति तद्वागेण यस्य प्रभोः ।
 गौरीं देहरुचिं विचिन्त्य निचितामङ्गे ह्यनन्तप्रभो-
 र्मास्त्वेषा पतिवल्लभेति हृदये स्पर्द्धाऽनुसंवर्धनात् ॥ १४ ॥
- 20 स्वस्तिश्रीः स्थिरतामुपैति नियतेः श्रीधर्मभक्ताऽऽत्मना-
 मिलेषाऽत्र जनश्रुतिः श्रुतिभृता निश्चीयते स्वाख्यया ।
 येनानन्तचतुष्टयी रसमयी भूताऽतिपूताऽऽत्मना
 श्रीधर्मो भगवान् नवान् स विभवान् देयात् सतां सोत्सवान् ॥ १५ ॥
- स्वस्ति श्रीविश्वसेनक्षितिधव ! भवते यस्य वंशोष्णकेतु-
 र्हेतुः कीर्त्तैर्बभासेऽजनि जनितविपच्छान्तिरर्हन् स शान्तिः ।
 राज्ञस्त्राणोऽपि लब्धे वियति नियतितः सैहिकेयो हिनस्ती-
 त्यामृद्याऽऽर्यस्य यस्य क्रमशरणमगाच्चारुगोकर्णतर्णः ॥ १६ ॥

[१२] १ 'राजा' इत्यत्र तृतीया ।
 [१४] २ 'कौङ्कुमाऽऽलेपजाद् मिषाद्' कौङ्कुमाऽऽलेपमिषेण
 स्वस्तिश्रीरेवास्ति इत्युल्लेखा । ३ 'गौरीदेहरुचिं' यतोऽयम-
 नन्तप्रभुस्तदस्य गौरी भवानीदेहश्रुतिमिषादाश्रिता, इयं बहु-
 तया वल्लभा । ४ 'अनन्तप्रभोः' अनन्तः शेषनागस्तदाभरण-

त्वात् प्रभुस्तस्य ।

[१६] ५ 'श्रीविश्वसेनक्षितिधव !' इति सम्बोधनम् ।
 ६ भवते स्वस्ति अस्तु । ७ 'राज्ञः' चन्द्रस्य । ८ 'सैहिकेयः'
 राहुः सिंहश्च । ९ 'आर्यस्य' आचार्यस्य उद्यमं विधाय । १० 'गोक-
 र्णतर्णः' गोकर्णो मृगविशेषस्तस्य तर्णः बालः ।

[११] १ 'श्रेयान्' श्रेयः कर्ता । [अस्मिन् श्लोके श्रेयांस-
 प्रभोः स्पष्टोल्लेखो नास्ति परं 'श्रेयान्' इति शब्देन श्रेयांसनाथः
 प्रतीयते] २ 'शिवस्याध्वनः' मोक्षस्य मार्गस्य ।
 [१२] ३ 'नखरं' नखरः नखः 'करजे नखरङ्गीषु नखोऽस्त्री-'
 इति शब्दरत्नाकरः [कां० ३ श्लो० १७२]
 [१३] ४ 'विमलऽऽशये' निर्मलभावे अथवा विमलप्रभोः
 विचारे । ५ 'अवदानादिभिः' शुद्धकर्मादिभिः 'अवदानं कर्म शुद्धम्'

[है० कां० ३ श्लो० ४७५]

[१४] ६ 'पुरुषोत्तमः' पुरुषश्रेष्ठः कृष्णश्च । ७ 'अनन्तप्रभोः'
 अनन्तनाथस्य सम्बोधनम् ।

[१५] ८ 'भूता' प्राप्ता । 'भूडः प्राप्ता' २-४-१९ इत्यादिना
 णिङि भावयते प्राप्नोति इति 'भू'धातोः कप्रत्ययस्य रूपम् ।

९ 'अतिपूताऽऽत्मना' अतिपवित्रिताऽऽत्मना ।

[१६] १० 'त्राणे' रक्षणे ।

स्वस्ति श्रीकुक्षयेऽस्तु स्तुतिशतमथवाऽवैतु वै तुष्टिभाजां
 राजां स्वर्गस्य रम्भानदनघटनया धीरनीराजनां सा ।
 यस्यामश्यामकीर्तिस्त्रिभुवनविजयी चक्रभृत्तीर्थनाथः
 पाथोधिर्बोधिवारां समजनि भगवान् कुन्थुनामाऽभिरामः ॥ १७ ॥

स्वस्ति श्रीहृदयप्रियैः सहृदयैर्योगीव यो गीयते
 भोगी श्रीभरतस्य मुक्तसमरः श्रीमानरस्तीर्थकृत् ।
 बिम्बे यस्य मणीमये सुमनसां स्रक् कण्ठगा संक्रमाद्
 द्वे रूपे दधतीव वक्ति विभुतां तीर्थेशचक्रिभ्रियोः ॥ १८ ॥

स्वस्ति श्रीभ्रमरीव यन्मणिमयाऽर्चासन्निधौ बम्भ्रमी-
 त्युत्फुल्लन्नवमल्लिकासुमनसामामोदमेदस्वला । 10

खच्छन्दादमरीगतागतविधौ जातप्रतिच्छन्दत-
 भिन्न्यान्मल्लिंजिनो जनेऽत्र वृजिनाज्जन्यान्यजन्यानि नः ॥ १९ ॥

स्वस्ति श्रीमुनिसुव्रतोऽभिदिशतादुद्दिश्य दिश्यं सैतः
 पद्मानन्दनसंज्ञयाऽङ्गमहसा विस्मारयन् स स्मरम् ।
 यत्पादप्रणमवृत्नाकिमुकुटज्योतिर्जलान्तर्लल-
 न्नङ्कस्थः कर्मठोऽपि कर्मठ इव प्रोद्भासते चर्यया ॥ २० ॥

स्वस्ति श्री सरसी इवामृतरसाऽऽपूणे विमोर्लोचने
 यन्नीलोत्पलवैभवं जगृहतुश्चित्रं न तत् किञ्चन ।
 तेनैतन्ननु सेवतेऽङ्गमिषतो यस्यांहिपङ्केरुहं
 पुत्रः श्रीविजयस्य नः स विजयं पुण्याज्जिनेन्दुर्नमिः ॥ २१ ॥ 20

[१९] १ 'श्रीकुक्षये' श्रीनाम्न्याः राजपत्न्याः [कुन्थ-
 नाथप्रभोः मातुर्नाम श्रीस्तत्याः] कुक्षये स्वस्ति अस्तु ।
 २ स्वर्गस्य राजां स्तुतिशतं सा कुक्षिः भवैतु प्राप्नोतु ।

[१९] ३ 'अजन्यानि' इत्ययः ।
 [२०] ४ 'दिश्यं' दिग्भवं वस्तु । २ सतः सज्जनान् उद्दिश्य
 दिशतात् । ५ 'पद्मा' पद्मादेवी लक्ष्मीश्च ।

[१७] १ 'चक्रभृत् तीर्थनाथः' चक्रवर्तिले तीर्थङ्करपदप्राप्तिः ।
 २ 'पाथोधिः' समुद्रः । ३ 'बोधिवारां' सम्यग्दर्शनरूपजलानाम् ।
 [१८] ४ 'श्रीभरतस्य भोगी' षट्खण्डभारतस्य भोक्तृत्वेन
 चक्रवर्ती । ५ 'मुक्तसमरः' इति स्थाने 'नन्दितनरः' इति
 पाठान्तर्ग मूलप्रती दार्शितम् ।

६ श्रीमान्, अरः, तीर्थकृत्, इति पदविभागाः । ७ 'अरः'
 स्मरनाथप्रभुः । ८ 'सुमनसां' देवतानाम् । ९ 'संक्रमाद्'
 प्रतिबिम्बनात् । १० 'तीर्थेशचक्रिभ्रियोः' तीर्थकृत् चक्रवर्ती च
 तयोः श्रीः लक्ष्मीस्तयोः ।

[१९] ११ 'बम्भ्रमीति' 'भ्रमू' चलने इति धातोः यङ्लुब-
 न्तस्य रूपम् । १२ 'आमोदमेदस्वला' सुगन्धेन मेदयुक्ता ।

१३ 'वृजिनात्' पापात् । १४ 'जन्यानि अजन्यानि' उत्पादितानि
 अजन्यानि इत्ययः ।

[२०] १५ 'पद्मानन्दन' पद्मायाः नन्दनः पुत्रः कामदेवः
 १६ 'वृत्नाकिमुकुट' मनुष्यदेवतानां मुकुटः शिरस्त्राणः ।

१७ 'कर्मठः' कच्छपः 'कच्छपः कर्मठः कूर्मः' इति [है० कां०
 ४ श्लो० ४१९] प्रभोः कूर्मलाञ्छनयुक्तत्वात् । १८ 'चर्यया'
 पूजया ।

[२१] १९ 'सरसी' कासारः 'कासारः सरसी सरः' इति
 [है० कां० ६ श्लो० १६०] २० 'अङ्गमिषतः' लाञ्छनव्याजात्
 [नमिनाथप्रभोर्लाञ्छनं पद्ममिति प्रसिद्धिः]

खस्ति^१श्रीपतिना त्रिखण्डभरते साम्राज्यरूपं रया-
 छेभे वैरिबलं विजित्य सकलं यस्याङ्गसाहायकात् ।
 सर्वाङ्गीणशिवाय सोऽस्तु भगवान् नेमिः शिवानन्दनो
 भास्वाँश्चारुसुन्दारुशैलशिखरे नित्योदयश्रीमयः ॥ २२ ॥

5

खस्तिश्रीसुखसंततिः शुभमतिर्विद्याऽनवद्या स्थितिः
 नित्यं सज्जनसंगतिः शिवगतिः साम्राज्यलक्ष्मीः स्थिरा ।
 यस्य श्रीपरमेश्वरस्य चरणान्भोजनमसंसेविनां
 स श्रीपार्श्वजिनोऽष्टसिद्धिविधये ध्येयस्त्रिसन्ध्यं बुधैः ॥ २३ ॥

10

खस्तिश्रीरनुगामिनी बहुरसा स्यात् कामिनीवाऽऽहता
 विघ्नानां विलयस्तथा रिपुजयः क्षुद्रादिभीतिक्षयः ।
 यस्य श्रीत्रिजगत्पतेः स्मृतिकृतां पञ्चास्यलक्ष्मा प्रभुः
 श्रीवीरोऽतिगभीरधीरचरितैः पायादपायात् स नः ॥ २४ ॥

येषां विशेषाङ्गभृतां प्रवृत्तेरनेकपानामिव गर्जितानाम् ।
 धैर्यं धियां स्यान्नजिपाक्षिकाणां ते गौतमाद्या गणिनो जयन्तु ॥ २५ ॥

15

यदङ्गशोभा त्रिपदीनिबन्धाद्धस्तेन येषां संकलार्थसिद्धिः ।
 जाल्येव भद्रा गणनायकास्ते महेन्द्रभूतिप्रमुखाः सुखाय ॥ २६ ॥

[२५] १ 'विशेषाङ्गभृताम्' विशेषेण महाकायानां पक्षे
 आचाराद्यङ्गधारिणाम् । 'प्रवृत्तेः' प्रवृत्तिः वृत्तिः तस्याः
 ['वार्त्ता प्रवृत्तिवृत्तान्त उदन्तः' इति है० कां० २ श्लो० १७४]
 पक्षे दानवारितस्य । २ 'अनेकपानाम्' अनेकान् पानितं
 ह्यनेकपासोषाम् । पक्षे [गजानाम्] ३ 'गर्जितानाम्' मत्ता
 नाम् ['मत्ते प्रभिन्न-गर्जितौ' इति है० कां० ४ श्लो० २८६]

४ 'धैर्यम्' साहसं पाण्डित्यञ्च ।

[२६] ५ 'त्रिपदी' गात्रबन्धः उत्पादादि [उत्पादव्ययप्रौ-
 व्यादि] पदत्रयी वा । ६ 'हस्तेन' शुण्डादण्डेन पाणिना वा ।
 ७ 'महेन्द्रभूतिप्रमुखाः' इन्द्रभूत्याद्याः [गणधराः] शक्रकद्वौ
 प्रकृष्टाः ।

[२२] १ 'श्रीपतिना' कृष्णेन । [अस्मिन् श्लोके इतिद्वयं
 वर्तते तद् यथा-कृष्णजरासन्धयोर्युद्धप्रसङ्गे-यादवसैन्यं जरास-
 न्धेन जराप्रस्तं कृतं तेन नेमिनाथसंदर्शितमूर्त्याः स्नात्रजवारि
 आनेतुं कृष्णं प्राहिणोत् । कृष्णस्य प्रत्यागमनं यावत् नेमिनाथः
 स्वस्य भुजबलेन शत्रुसैन्यमरुणत् । वारि आनीय कृष्णेन सैन्यं
 जराविमुक्तं कृतं पश्चात् शत्रुसैन्यं विजित्य जयलक्ष्मीं लेप्ते इति ।
 २ 'सुदारु' 'सुदारुः पारियात्रकः' इति [है० कां० ४ श्लो०
 ९७] अत्र कवे रैवतक इष्टः परं सुदारुशैलः पारियात्रकस्य
 वाचकः, न रैवतकस्य । कविना कुत्रचिद् सुदारुशब्दः रैवतकवाची
 इष्टः स्यात् तेनात्र प्रयोजितो ज्ञायते ।

[२३] ३ 'अष्टसिद्धिविधये' अणिमाद्यष्टसिद्धिविधानार्थम् ।
 अष्टसिद्धयस्तावद्-

'लंघिमावैशिते' शिल्पं प्रौकाम्यं महिमाऽणिमा ।

यत्रकामावसायिलं प्राप्तिरैश्वर्यमष्टधा ॥

[इति है० कां० २ श्लो० ११६]

[२५] ४ 'पञ्चास्यलक्ष्मा' सिंहलाञ्छनः । ५ 'अपायात्' विघ्नान्
 पापाद् वा ।

[२६] ६ 'गौतमाद्याः' गौतमगणधरादयः ।

[२६] ७ 'यदङ्गशोभा' यस्य शरीरकान्तिः पक्षे यस्य प्रभो-
 राचाराद्यङ्गानां कान्तिः । ८ 'त्रिपदी' द्वयोरप्रजङ्गयोः पश्चिमजङ्गायां
 गजस्य बन्धनम् 'त्रिपदी' गात्रयोर्बन्ध एकस्मिन्नपरेऽपि च' इति
 [है० कां० ४ श्लो० २९६] ९ 'संकलार्थसिद्धिः' समप्रवस्तुनां
 सिद्धिः । १० 'जाल्येव भद्राः' भद्रजातिकाः हस्तिषु भद्रजातिकाः
 गजाः श्रेष्ठा गण्यन्ते । पक्षे स्वभावेन ऋजुप्रकृतिकाः ।

एकोऽपि सूरिर्धनराशिभर्ता यदाऽऽगमो राजगृहे शुभाय ।
 पदप्रसादाज्जगतीं पुनाना वन्द्या न किं सूरिपरम्परा सा ? ॥ २७ ॥
 सूरस्वती सन्निहिता हिताय जडेऽपि पद्माऽभ्युदयेन भूयात् ।
 आनन्दनीया कविना विनोदर्या राजहंसैः सरसोद्यतेऽर्थे ॥ २८ ॥
 ये संयता अप्यर्परस्य बन्धं विनाशनं वा जनयन्त्यवश्यम् ।
 दूरेण हेया न मुमुक्षुणा किं ते शृङ्खलाऽभासि खलाः फलार्थे ॥ २९ ॥
 असङ्ख्यकूटैः स्थपुटाः प्रपातस्थानानि भीमा विलसन्महेभ्यः ।
 सदोच्चगोत्रा अपि मेखलाऽङ्का हिताय तेषां भुवि पक्षपातः ॥ ३० ॥
 युक्तोऽतिजिह्वैर्विटपैरगम्यः प्रवृत्तिहेतुर्बहुनिर्गगानाम् ।
 गोत्रार्धरोऽध्यायतमेखलो यस्मिन् वरत्राशिखराधिरोहः ॥ ३१ ॥

[पाठान्तरम्]

जगज्जुगुप्सुः समितिप्रयोगी सदाप्यसाधुर्मलहृद् विरागः ।
 स्फुरद्गुणग्रामकथासु मौनी निबन्धभेदं न विवेद किं सः ॥ ३२ ॥

[२७] १. 'सूरिः गुरुः । २ 'धनराशिभर्ता' धनसमूहं पुष्पाति । ३ 'यदाऽऽगमः' यस्य सूरैरागमः सिद्धान्तः । ४ 'राजगृहे' राजगृहनामनगरे । ५ 'शुभाय' [कल्याणाय] अभूदिति शेषः । पक्षे- 'यदाऽऽगमः' यस्य गुरोः आगमनम् । 'राजगृहे' चन्द्रगृहे कर्कराशौ उच्चस्थानत्वात् । ६ 'पदप्रसादाद्' पदालि वाचकादीनि प्रदानात् ।

[२८] ७ 'सरस्वती' सरस्वती देवी । ८ 'सन्निहिता' योजिता । ९ 'अडे' मादृशे मूले । १० 'पद्माऽभ्युदयेन' लक्ष्मीवर्धनेन । ११ 'आनन्दनीया' वर्द्धनीया । १२ 'कविना' पण्डितेन । १३ 'राजहंसैः' राजसु हंसैः श्रेष्ठैः । १४ 'अर्थे सरसा' इति ॥

[पक्षे 'सरस्वती' वाणी । 'जडेऽपि' जडेऽपि । 'पद्मा' लक्ष्मीः शोभा इति यावत् । 'राजहंसैः' चन्द्रसूर्यैः । 'जह्यते' धार्यते । चन्द्रार्कमण्डले लिखितैव ॥ 'सरस्वती' नदी । 'जडे' जले ['इल्लोरैक्यम्' इति नियमात्] । 'कविना' ब्रह्मणा । देवीपक्षेऽपि राजहंसैः जह्यते विमृश्यते]

[२९] १५ 'संयता' अन्योऽन्यं बद्धा । १६ 'अपरस्य बन्धं जनयन्ति' १७ 'विनाशनम्' अशनं भोजनं विना ।

[पक्षे 'संयताः संवरकुशलाः । 'अपरस्य बन्धम्' काव्यादि-संदर्भम् । 'विनाशनं जनयन्ति' विनाशं प्रापयन्ति ॥

[३०] १८ 'कूटैः' कूटालि शिखराणि छलानि वा । १९ 'स्थ-पुटाः' विषमोन्नताः । २० 'प्रपातस्थानानि' प्रपातोऽवटः स्थलितं वा तदास्पदम् । २१ 'भीमाः' रुद्राः । २२ 'विलसन्महेभ्यः'

बिल, सद्, महा, इभ्य, इति पदविभागः [वच्योरैक्यमिति] बिले सीदन्तीति बिलसद्: सर्पाः महामहिषास्तेभ्योऽपि । २३ 'सदोच्चगोत्रा' विशिष्टवंशा अपि । २४ 'मेखलाऽङ्काः' मे, खल, अङ्का, इति पदविभागः । 'मे' मम, 'खलाङ्काः' खलवत्, अङ्कश्चिह्नं लक्षणं येषां ते ॥

[३१] २५ 'अतिजिह्वैः' अतिवक्रैः । २६ 'विटपैः' विटपाः शाखाः दुर्जनाश्च तैः । २७ 'प्रवृत्ति' शिक्षाकरः । २८ 'निर्गगानाम्' असन्मार्गगानां पुंसाम् । २९ 'गोत्रार्धरः' सूचरो गोत्रेण हीनो वा । ३० 'अध्यायतमेखलः' अधिकं आयता मेखला यत्र । अधि, आयतमे, खलः, इति पदविभागे प्रकृष्टः अध्यायः अध्यायतमस्तत्र खलः वृषकः । ३१ 'तस्मिन् वरत्राशिखराधि-रोहः' तस्मिन् वरत्रया रज्जुकया शिखरेऽधिरोहः । वर, त्रासि, खरे, अधिरोहः, इति पदविभागे त्रासोऽस्मिन्नस्तीति त्रासी [त्रासयतीति त्रासी इहृक्] खरेऽधिरोहो वरम् ॥

[३२] ३२ 'जगज्जुगुप्सुः' संसारनिन्दकः संसाररक्षको वा । ३३ 'समितिप्रयोगी' समितय इयाद्याः समितिः कलहः [समि-तिप्रयोगी रणतत्परः] ३४ 'सदाप्यसाधुः' सतामाप्यः सेव्यः [प्राप्योऽभिगम्य इति यावत् ; साधुः सज्जनः] ३५ 'मलहृद्' मलं पापं हरति पक्षे मलो देवादिपूजायामश्राद्धस्तद्वत् हृदयं यस्य सः ; पक्षे पापहृत्] ३६ 'गुणग्रामकथासु' गुणभाजन-रूपास्त्रिग्रामकथासु । पक्षे गुणसमूहवार्तासु । ३७ 'मौनी' अभावकः देशकथानिवेधात् । ३८ 'निबन्धभेदः' निबन्धः कर्म-बन्धस्तस्य प्रकारं पक्षे काव्यादिदोषम् । ३९ 'विवेद' वेत्ति ।

[३०] १ 'अविलसद् महेभ्यः' महेभ्यः महाऽऽव्यः लक्ष्मी-चान् अविलसद् विलासं करोति स्म । २ 'गोत्राः' पर्वताः । ३ 'मेखला' कटिसूत्रं पर्वतस्य मध्यभागो वा । ४ 'पक्षपातः' पक्षे पातः पक्षाणां वा पातः नाश इति यावत् ।

[३१] ५ 'निर्गगानाम्' सरिताम् 'स्रोतस्त्रिणी धुनी सिन्धुः स्रवन्ती निगगाऽऽपगा' इति [धनञ्जयः श्लो० २४]

[३२] ६ 'अधरः' अथाधरः हीनवादिनि इति [है० कां २ श्लो० ११]

- प्रयान्ति ये प्रेम जनेष्वपूर्वं वैधेयराजोऽपि विना निमित्तम् ।
 परस्य वैकृत्यनिबद्धचित्तास्ते सज्जनाः सन्तु मयि प्रसन्नाः ॥ ३३ ॥
 मुंखे निबन्धस्य खलप्रवृत्तिं बुधाः सुधावन्न मुधाऽऽद्रियन्ते ।
 स्रवेद् विनेतां विलसत्पदा गौरसौ रसौघं न यतोऽद्भुताऽपि ॥ ३४ ॥
 स भासतामन्यगुणानुरागः सभा सतामुल्लसतीव यस्मात् ।
 प्रमोदयं प्राप्य गवां रहस्ये प्रमोदयन्ती हृदयं कवीनाम् ॥ ३५ ॥
 लभ्याः कवीनां सुकृतैः पुराणैः सभ्याः कृपापूर्णदृशं दिशन्तु ।
 ययाऽब्जबन्धुप्रभयेव लोकोऽपदोषवृत्तिर्गिरिसानुरागः ॥ ३६ ॥
 जगद्गुरुणामतिगौरवेणाभिनम्य सम्यक् चरणारविन्दम् ।
 प्रारभ्यतेऽपूर्वधियाऽनुभाव्यं श्रव्यं मया दिग्विजयाख्यकाव्यम् ॥ ३७ ॥
 इहास्ति जम्बूपपदः प्रथीयान्, द्वीपोऽवनीपः सकलाश्रयाणाम् ।
 प्रदीपरूपः स्वसमीपवृत्त्योरुर्द्ध्वस्थिताऽधः स्थितलोकयोर्यः ॥ ३८ ॥
 खर्णाऽऽतपत्रप्रतिमं सुमेरुमुच्चैर्दधानः क्षितिभृत्प्रधानः ।
 शीतातिशीतोदकयो रयाभ्यां कृतोत्तरासङ्ग इवैष रेजे ॥ ३९ ॥

[३३] १ 'अपूर्वं प्रेम' अप्रेमो द्वेष इत्यर्थः ।

२ 'वैधेयराजोऽपि' मूर्खवरा अपि पक्षे विधेय एव वैधेयो विनयी तद्वाजोऽपि । विनयकराः सन्तः । ३ 'विना निमित्तम्' निष्कारणं स्वार्थं विना पक्षे निरर्थकम् ।

४ 'परस्य वैकृत्यनिबद्धचित्ताः' परदूषणलज्जमनसः पक्षे वै निश्चितं परस्य कार्यानुरागिमनसः ।

[३४] ५ 'गौः' वाणी सुरभिश्च ।

[३५] ६ 'सभा सतामुल्लसतीव' सतां सभा उल्लसतीव । ७ 'प्रमोदयम्' ज्ञानोदयम् ।

[३६] ८ 'अपदोषवृत्तिः' अपगता दोषवृत्तिर्यस्मात् सः ।

९ 'गिरिसानुरागः' इति समस्तपदे पर्वतेषु सानूनां छिन्न-
 राणां रागो लोहितमा ।

[३३] १ 'वैधेय' वैधेयो मूर्खः 'वैधेयो मातृशासितः' इति [है० कां० ३ श्लो० १६] 'वैधेय' विनयस्थः 'विधेये विनयस्थः स्यात्' इति [है० कां० ३ श्लो० १६]

३४] २ 'मुंखे' प्रारम्भे । ३ 'निबन्धस्य' ग्रन्थस्य । ४ 'खल-
 प्रवृत्तिम्' दुर्जनप्रवृत्तिम् ।

५ 'बुधाः' पण्डिताः कवयः ग्रन्थकर्तार इति यावत् ।

६ 'आद्रियन्ते' गृह्णन्ति । ७ 'विलसत्पदा' विलसन्ति पदानि
 पादा वा यस्यां सा । ८ 'रसौघम्' शृङ्गारवीरादिरसानां ओघः प्रवाहः ।

[३५] ९ 'भासताम्' दीप्यताम् 'भासि' दीप्तौ इति धातोः
 पञ्चम्याः रूपम् । १० 'अन्यगुणानुरागः' अन्येषां गुणानामनुरागः
 प्रीतिः । ११ 'गवाम्' वाणीनाम् । १२ 'प्रमोदयन्ती' आनन्द-
 यन्ती प्रमोदं कुर्वन्ती ।

[३६] १३ 'कृपापूर्णदृशम्' कृपया प्रसादेन पूर्णाश्च ते दृशस्तम् ।
 अथवा कृपाविजयः इति स्वगुरोर्नाम स्मृतम् । १४ 'अब्जबन्धु-
 प्रभया' सूर्यकान्त्या । अथवा चरित्रनायकस्य 'प्रभ' इत्यनेन श्रीप्रभ-
 सूरेः स्मरणम् । १५ गिरि सानुराग इति पदविभागे 'गिरि'
 वाण्याम् । १६ 'सानुरागः' अनुरागेन प्रीत्या सह वर्तमान इति ।

[३७] १७ 'जगद्गुरुणाम्' जगतो गुरवस्तेषाम् । अत्र
 'जगद्गुरु' इत्यनेन हीरविजयसूरेः स्मरणं संभाव्यते तस्य
 तथाविधविरुद्धत्वात् ।

१८ 'अपूर्वधिया' अपूर्वबुद्ध्या अथवा 'पूर्वधिया' इति पदत्वे
 पूर्वेषां बुद्ध्या यथा पूर्वं कथितं तथैव ।

१९ 'अनुभाव्य' स्वयमनुभूयमानं चरित्रविषयं खं प्रयुज्येति ।

२० 'श्राव्यम्' श्रोतुं श्रावयितुं वा योग्यम् ।

[३८] २१ 'जम्बूपपदः' उप समीपे पूर्व वा पदस्येत्युपपदं
 जम्बू उपपदं यस्य सः । जम्बूतरप्रधानत्वाज्जम्बूद्वीपः ।

२२ 'प्रथीयान्' विस्तृतः । 'योजनशतसहस्रविष्कम्भो जम्बू-
 द्वीपः' इति [तत्त्वार्थः ३-९] २३ 'अवनीपः' अवनीं पृथ्वीं पाति
 रक्षतीत्यवनीपः राजा ।

[३९] २४ 'खर्णातपत्रप्रतिमम्' सुवर्णस्य छत्रतुल्यम् । २५
 'क्षितिभृत्प्रधानः' पर्वतेषु श्रेष्ठः । २६ 'शीतातिशीतोदकयोः' शीत-
 लातिशीतलजलयुक्तयोः 'शीता' 'अतिशीता' इति नाम्न्यौ नयौ ।
 २७ 'रयाभ्याम्' वेगाभ्याम् । २८ 'उत्तरासङ्गः' प्रावारः 'वैकक्षे'
 प्रावारोत्तरासङ्गौ बृहद्विकाऽपि च' इति [है० कां० ३ श्लो० ३३६]

रत्नप्रभायाः प्रथमांशरूपे सिंहासनेऽयन्ननिबद्धरत्ने ।
 यस्तस्थिवान् दिग्बरकन्यकाभिव्याधूयमानानिलचामरश्रीः ॥ ४० ॥
 वेलाऽबलास्तुङ्गततरङ्गहस्तैः पयोनिधेर्य समवाकिरन्ति ।
 समीरनुत्ता मणिमौक्तिकानां व्रजेन वर्द्धापनयोजितेन ॥ ४१ ॥
 यः स्वैर्मणीभिर्नगराजजन्यैर्नदीमहावेगलघुप्रयुक्तैः ।
 रत्नाकरत्वं जलधेर्विधत्ते समानयोर्न्याय्यतमौचितीयम् ॥ ४२ ॥
 किं खर्निवासः स्फुटतामुपैति तारावतारात्रिशि भीतभीतः ।
 क्वचित् प्रभाते प्रपलाय्य याति स्थानेऽधिपः कौशिक एव तस्य ॥ ४३ ॥
 खर्गेऽपि सम्भाव्य भियाऽसुराणां चलाचलत्वं तदिदं सुराणाम् ।
 पुंरी सुमेरोः शिखरेऽध्युवास द्वीपाधिराजः शरणं प्रपद्य ॥ ४४ ॥
 एकैव सिन्धुर्वनमेकमेव संरोऽपि चैकं दिवि वेद्यते ज्ञैः ।
 द्वीपे सहस्रप्रमितास्तैर्दिन्यः कोटिः प्रमाणं सरसां वनानाम् ॥ ४५ ॥
 मन्यामहे द्वीपवरे ह्यमुष्मिन् महौषधीमृतपयसां विशेषम् ।
 इन्द्राभिषेके तत एव तेषामादित्सयाऽऽयान्ति सुरा धरायाम् ॥ ४६ ॥
 रसो न तादृक् दिवि देवभोज्ये सुधान्वसो द्वीपमुपेत्य तस्मात् ।
 जोहूयमानं हविराखदन्ते जाज्वल्यमाने ज्वलने प्रविश्य ॥ ४७ ॥
 तावद् विमानस्थललक्षपूर्णखर्गस्य लक्ष्मीविजयस्य चिह्नम् ।
 द्वात्रिंशदेते विजया विभान्ति द्वीपे जिनानां जनुषाऽतिपूताः ॥ ४८ ॥
 यत्प्राभृतं काञ्चनभूमिभागे तारावतारात् त्रिदिवं करोति ।
 मुक्तामयेऽराजत कुम्भशोभा तत्रेन्दुबिम्बप्रतिबिम्बनेन ॥ ४९ ॥
 दिवा विभूतिर्बहुधैव यस्य द्वीपाधिराजः प्रतिभाति रत्नैः ।
 तैत्संवरे रात्रिचरोद्भुरत्नैः स्वर्गस्य शोभाऽभिनिवेशलेशः ॥ ५० ॥

[40] 1 'रत्नप्रभायाः' 'रत्नप्रभा' इति प्रथमनरकस्थित-
पृथिव्या नाम तस्याः । "अथ रत्नप्रभा घर्मा" इति हैमः [अभि०
चि० कां० ५ श्लो० ३ स्थितशेषे श्लो० १] ।

[41] 2 'समीरनुत्ताः' पवनेन क्षिताः । 3 'व्रजेन' समू-
हेन । 4 'वर्द्धापन' वधामणी इति भाषायाम् ।

[42] 5 'नगराजजन्यैः' पर्वतराजोत्पन्नैः । 6 'रत्नाऽऽकर-
लम्' रत्नानामाकरस्तस्य भावः । 7 'समानयोः' नदीपर्वतयोः ।

[43] 8 'कौशिकः' इन्द्रः 'कौशिकः' पूर्वदिग्देवाऽप्सरःख-
र्गश्चापतिः इति हैमः [अभि० चि० कां० २ श्लो० ८७] ।

[44] 9 'पुंरी' अमरावती [अभि० चि० कां० २ श्लो० ९२]

[45] 10 'सिन्धुः' खर्गज्ञा । 11 'वनम्' नन्दनम् [अभि०
चि० कां० २ श्लो० ९२] 12 'सरः' नन्दीसरः [अभि० चि०
कां० २ श्लो० ९२] 13 'ज्ञैः' बुधैः । 14 'तदिन्यः' नद्यः ।

[46] 15 'महौषधीमृतपयसाम्' महती चासौ औषधी च
महौषधी मृत पयश्च इति ।

दि० म० २

[47] 16 'सुधान्वसः' सुधाऽमृतमन्वोऽन्नं भोज्यं येषां ते
देवाः 'अन्वः' पीयूषममृतं सुधा' इति हैमः [अभि० चि० कां० ३
श्लो० ३] ।

17 'जोहूयमानम्' अतिशयेन हूयमानम् 'हुंक्' दानादनयोः
[दानमत्र हविष्प्रक्षेपः, अदनं भक्षणम्] इति घातोः यत्किं कृते
आनश्च प्रत्ययस्य रूपम् । 18 'ज्वलने' अग्नौ ।

[48] 19 'विजयाः' महाविदेहस्थितद्वात्रिंशद्विजयाः ।

20 'जनुषा' जन्मना [अद्यापि विंशतिविह्वलमानजिनानां विदेहे
जन्मसम्भवात्] ।

[49] 21 'प्राभृतम्' दौकनम् ।

[50] 22 'तत्संवरे' तत्पिधाने ।

23 'रात्रिचरोद्भुरत्नैः' रात्रिचरश्चन्द्रः, उद्भूति ताराश्चेति रात्रिच-
रोद्भूति एव रत्नानि तैः ।

24 'अभिनिवेशलेशः' ईषद् निर्बन्धः 'निर्बन्धोऽभिनिवेशः'
स्यात् इति हैमः [अभि० चि० कां० ६ श्लो० १३६] ।

- यद्भूषणानां मणिमौक्तिकानां रात्रौ विद्यद्दर्पणविम्बितानि ।
उत्पश्यतो नश्यति रूपगर्वः स्वर्गप्रदेशस्य तदैव सर्वः ॥ ५१ ॥
कविर्बुधो वा गुरुरेक एव स्वर्गे हरेर्मानसरञ्जनाय ।
समुद्भवन्त्यत्र सहस्रशस्ते कस्तेन नाकस्य तुलाविमर्शः ॥ ५२ ॥
5 द्वीपेन सार्धं तुलने गुणौघैर्यदूर्ध्वलोके लघुता बभूव ।
तेनायमुच्चैः स्थिरतामवाप निदर्शयन् स्वं त्रपया निशीव ॥ ५३ ॥
अत्याकुलो भोगिकुलेन नागलोको द्विजिह्वाऽऽश्रयदोषबुद्ध्या ।
अधःकृतोऽतः परितापयोगाद् विषोपशान्त्यै पवमानमत्ति ॥ ५४ ॥
न वस्तुतः कश्च न भोगभावादमुष्य लक्ष्म्यास्त्रिदिवेऽतिरेकः ।
10 नक्षत्रलोकस्पृशि सम्भृतस्य जनेन सत्सङ्गरसङ्गतेन ॥ ५५ ॥
श्रीनन्दनोऽप्यङ्गविभासरङ्गः कृष्णो न यस्मिन् ननु जिष्णुलोकः ।
न रुद्रता कापि महेश्वरेषु द्वीपोऽतिशेते खगुणैः खरेवम् ॥ ५६ ॥
वनेऽपि रम्भाः शतशोऽधिपात्रं नृणां सुखायांप्सरसां प्रसङ्गे ।
नासत्यरूपा जनता समाऽस्मिन् द्वीपः कथं स्वर्गजयाय नालम् ॥ ५७ ॥
15 द्विजाधिपराजोऽपि कलङ्कपङ्कः सूर्येऽपि यत्र ग्रहणप्रसङ्गः ।
भोक्ता पुराणः पुरुषो रमायाः खर्वाससौख्यं त्वयितैव गम्यम् ॥ ५८ ॥
कलाविलासः सततं द्विजेशे सूर्येऽत्र निर्दोषसुवृत्तभावः ।
लक्ष्म्या नु रागः पुरुषोत्तमानां द्वीपस्य न खर्विषयः प्रतीपः ॥ ५९ ॥
राजाऽपि कन्यां परिभोक्तुमीष्टे गुरोः कवेः काऽत्र नये जुगुप्सा ।
20 प्रभाकरो मीनमजं च भुङ्क्ते खर्वासिनां धर्मकथाव्यथाऽसौ ॥ ६० ॥

[५५] १ 'न वस्तुतः' नव । वस्तुतः इति पदविभागे नवीन-
स्तुतः वर्णितः । २ 'कश्चन भोगभावाद्' कश्च । नभोगभावाद् ।
इति पदविभागे देवसङ्गात्वात् । ३ 'अमुष्य' जम्बूद्वीपस्य ।
['कश्च' । न । भोगभावाद्' इति पदविभागे कश्च न अस्ति । पक्षे
अमुष्य द्वीपस्य भोगभावात् अतिशयः कश्चन वस्तुतः स्वर्गेऽपि
नास्ति] ४ 'त्रिदिवे' स्वर्गे । ५ 'अतिरेकः' अतिशयः । ६ 'नक्षत्र-

लोकस्पृशि' दिवि । ७ 'सत्सङ्गरसङ्गतेन' सतां सङ्गस्य यो रसस्तं
प्राप्तेन; अथवा सन् यः सङ्गरो व्याधरणस्तत्र सङ्गतो मिलितस्तेन ॥

[५६] ८ 'श्रीनन्दनः' व्यवहारी पक्षे स्मरः ।

[५७] ९ 'अप्सरसाम्' अब्युक्तानि सरांसि तेषाम् ।

१० 'नासत्यरूपा' नासत्यावस्थिनीकुमारौ तद्वद् रूपं यस्याः सा ।

[52] 1 'कविः' शुकः । 2 'बुधः' सौम्यः । 3 'गुरुः'
बृहस्पतिः । 4 'हरेः' इन्द्रस्य । 5 'नाकस्य' स्वर्गस्य ।
6 'तुलाविमर्शः' तुलनाविचारः ।

[54] 7 'भोगिकुलेन' सर्पकुलेन । 8 'नागलोकः' नागकुमार-
देवतागणः ।

[56] [स्वर्गे स्मरस्यानङ्गत्वम् कृष्णस्य कृष्णत्वम्; रुद्रस्य महा-
देवस्य रुद्रता अस्ति] परमत्र द्वीपे [परिहारस्वरूपे] 9 'अङ्गविभा-
सरङ्गः' व्यवहारी लोकः । 10 'जिष्णुलोकः' विजयिलोकः कृष्णो न ।
11 महेश्वरेषु महाऽऽब्धेषु रुद्रता न । तस्माद् द्वीपः खगुणैः स्वरं
स्वर्गमतिशेते ।

[57] 12 'रम्भाः' कदल्यः अप्सरसश्च ।

13 'नासत्यरूपा' स्ववैधरूपा; असत्यरूपा न ।

[58] 14 'द्विज' द्विजः चन्द्रमाः । 15 'सूर्ये' सूर्ये ।

16 'ग्रहणप्रसङ्गः' राहोः प्रसनप्रसङ्गः । 17 'पुराणः पुरुषः' ब्रह्मा ।

18 'रमायाः' लक्ष्म्याः स्वपुत्र्या भोक्तेति प्रसिद्धिः ।

[59] 19 'कलाविलासः' चतुःषष्टिकलानां विलासः वैभवः ।

20 'द्विजेशे' ब्राह्मणश्रेष्ठे । 21 'सूर्ये' सूर्ये, 'हरे' वीरे ।

22 'निर्दोषसुवृत्तभावः' निर्गतः दोषः यस्माद् स निर्दोषः ।
सुवृत्तः सुष्ठु वृत्तं चरित्रं यस्य सः सुवृत्तः । निर्दोषश्च सुवृत्तश्च निर्दो-
षसुवृत्तयोः भावः । 23 'प्रतीपः' प्रतिकूलम् ।

[60] 24 'राजा' चन्द्रस्तस्य कन्याराक्षेपमिभोगत्वात् ।

25 'गुरोः' बृहस्पतेः । 26 'प्रभाकरः' सूर्यः ।

क्षमाधराणां गुरुतां प्रपन्नो जनः प्रवृत्तिं भजते सुशीलाम् ।
 कलाधरोऽधःकुरुते भवाङ्गं द्वीपे ह्यसौ धार्मिकताऽसधर्मा ॥ ६१ ॥
 पराक्रमाऽऽक्रान्तदिगन्तरालौ द्वीपस्य बाहू इव तौ विशालौ ।
 शैलाधिराजौ निषधोऽथ नीलः पूर्वापरायामधरौ धरायाम् ॥ ६२ ॥
 तन्मध्यगं भाति विदेहवर्षं विचित्ररूपैर्विजयैः सहर्षम् ।
 द्वीपश्रियाऽमण्डिं दुरोदराङ्गस्तद्व्याजतस्त्विद्वितीयजयाय ॥ ६३ ॥
 नीलाद्रिणाऽमा निषधाचलेनाऽन्योऽन्यं युयुत्सावशतो व्यतायि ।
 खं खं भुजद्वन्द्वमिवैतदन्ताच्चकासिरे ते किल हस्तिदन्ताः ॥ ६४ ॥
 माध्यस्थ्यमास्थाय किमन्तरेऽस्याद् नगाधिराजोऽतिमहान् सुमेरुः ।
 नमेरुरूपैः कलितोऽपि चित्रं महात्मनां स्यादयमेव भावः ॥ ६५ ॥
 अपारिजातोऽपि सपारिजातस्त्रैलोक्यलक्ष्म्या इव नाभिभूतः ।
 युक्तो वनैरप्यवनः सुराणां रराज राजेव स शैलराजः ॥ ६६ ॥
 राशिर्मणीनां रमणीयभावं नीतः सुरैः क्रीडनहेतवे किम् ।
 गतीर्भवस्तेन जलैरपूरि स भूरिभिर्वारिनिधिप्रतीत्या ॥ ६७ ॥

5

10

कचित् स्फटिकसानुभिर्धवलभावमुद्गावयन्
 कचिच्च बहुधातुभिर्बहल्लशोणिमानं वमन् ।
 कचिन्मणिमरीचिभिर्धनुरथैन्द्रमुल्लासयन्
 करोति सुरयोषितां मनसि मान्मथोद्दीपनम् ॥ ६८ ॥

15

[६१] १ 'भवाङ्गम्' कोधादिपक्षे ईश्वरदेहम् ।

सेत्वनर्थेषु विशदाऽऽशये' इत्यनेकार्थः ।

[६६] २ 'अपारिजातोऽपि' [अपारीणि बहुनि जातानि सम्भूताः प्रक्रमात् तरुणां तिरश्चां वा यत्र] अपगतानि [रलयो-
रैक्यत्वाद्] आलिजातानि अनर्थसंभूता यत्र 'आलिः सख्यावली३ 'अवनः' सुराणां तर्पणम् । 'प्रीणनेऽवनतर्पणे' इति हैमः
[अभि० चि० कां० ६ श्लो० १३८][६१] १ 'क्षमाधराणाम्' पर्वतानां तपस्विनां च । २ 'कला-
धरः' चन्द्रः । ३ 'अधःकुरुते' तिरस्कुरुते ।इत्यनेन हैमसूत्रेण अद्यतन्यां कर्तरि भिच् वा स्यात् । १५ 'भुजद्व-
न्द्वम्' सुण्डाद्वन्द्वम् । १६ 'चकासिरे' दिदीपिरे । १७ 'हस्तिदन्ताः'
हस्तिनो दन्ताः अनेन वलयाकृतिलं द्वीपसमुद्राणामिति ज्ञेयम् ।[६२] ४ 'निषधः' 'नीलः' इत्याख्यौ पर्वतौ । ५ 'पूर्वा-
परायाम्' पूर्वायां पश्चिमायां दिशि । ६ 'अधरौ' ओष्ठौ ।

[६५] १८ 'नमेरुरूपैः' वृक्षविशेषस्वरूपैः ।

[६३] ७ 'विदेहवर्षम्' विदेहनामकं क्षेत्रम् । ८ 'विजयैः'
द्राक्षिणदिजयैः ।[६७] १९ 'गतीर्भवन्' अगर्तः गर्तः भवन्निति 'चिप्रत्यये'
गतीर्भवन् ।९ 'अमण्डि' अशोभि । १० 'दुरोदराङ्गः' द्युतस्य पाशकः ।
'दुरोदरं' कैतवं च द्युतमक्षवती पणः इति हैमः [अभि० चि० कां०
३ श्लो० १५०] ।[६८] २० 'शोणिमानम्' लोहितम् । २१ 'मणिमरीचिभिः'
मणीनां मरीचयः किरणास्तैः । २२ 'धनुरथैन्द्रम्' ऐन्द्रं इन्द्रस-
म्बन्धि धनुः । अथेत्यव्ययम् । २३ 'सुरयोषिताम्' सुरलल्लानाम् ।
२४ 'मान्मथोद्दीपनम्' मन्मथस्य स्मरस्य भावः मान्मर्थं तस्यो-
द्दीपनम् ।[६४] ११-१२ 'नीलाद्रिः'-'निषधाचलः'-इति नामकौ
पर्वतौ । १३ 'युयुत्सा' योद्धुमिच्छा युयुत्सा । १४ 'व्यतायि' व्यस्तारिः
'तायृच्' सन्तानपालनयोरिति धातोः "दीपजनबुध"-३-४-६७

इतः शशिकरक्षरत्सलिलचान्द्रसान्द्रच्छटा-

मिलद्घनघटापटुं सृजति नित्यवर्षाऽऽगमम् ।

इतो रविकरैस्तपत्तपनरत्नजाताऽस्तपा-

न्निदाघसमयः शमं नयति जाड्यमेणीदृशाम् ॥ ६९ ॥

5

इतो विबुधसुन्दरी व्रजति साऽभिलाषं दरीः

प्रियेण सहसा हसन् मनसि मान्मथं बिभ्रती ।

इतोऽनवरतं रतं सपदि कर्तुकामः स्फुरन्

सुरः सुरसभाषितैर्नयति सान्त्वनं कामिनीम् ॥ ७० ॥

इतस्तपति चारणः सकलजन्तुसाधारणः

10

शमी शमितपातकः क्षपितमोहदुर्घातकः ।

इतोऽर्चनमहोत्सवं रचयतीह देवोऽर्हतां

पटुर्बटुवधूरितो नटति हावभावोद्भटम् ॥ ७१ ॥

गुञ्जन्मञ्जुमृदङ्गजङ्गमरसाऽऽवेशात् समादेशतः

खनाथस्य सभासु भासुरमणीहारान्विता खर्वधूः ।

15

नृत्यन्ती जनयत्यनन्यजर्महो यूनां मयूनां हृदि

वैराग्यं शमिनामहो विषमता पात्रेतरप्राणिनाम् ॥ ७२ ॥

उच्चैर्योजनलक्षसम्मिततनुः श्रीरत्नसानुर्महान्

मूर्द्धन्यार्हतचैत्यनित्यविलसद्भ्रजध्वजान्दोलनात् ।

जम्बूद्वीपमहीपतेर्मणिभुवां कोटीश्वरत्वं जने

20

किं प्रख्यापयतीव प्रीवरतरस्वर्णांशुभिर्भास्वरः ॥ ७३ ॥

द्वीपः श्रीपतिनर्मकर्मभवनं निर्दम्भसंरम्भभूः

स्तम्भस्तस्य सुरेन्द्रशैलमिषतो मध्ये बभावुच्छ्रितः ।

भित्तेः सा जगती प्रतीतिमदधाद् धौताम्बुधेर्वीचिभिः

सूर्याचन्द्रमसोर्द्वयी वितनुते दीपक्रियां सर्वतः ॥ ७४ ॥

[69] 1 “चान्द्र” चान्द्रं चन्द्रोपलः । 2 “तपनरत्न” तपन-
रत्नं सूर्योपलः । 3 “निदाघसमयः” ग्रीष्मकालः । 4 “एणी-
दृशाम्” मृगीदृशां मृगनयनानाम् ।

[70] 5 “विबुधसुन्दरी” देवललता । 6 “दरीः” गुहाः ।
7 “अनवरतम्” सततम् । 8 “रतम्” सम्भोगः । 9 “सुरसभा-
षितैः” सुष्ठु रसो येषु भाषितेषु तैः । 10 “कामिनीम्” कामुकीम् ।

[71] 11 “चारणः” कुशीलवः, “चारणस्तु कुशीलवः” इति
हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० २४३] । 12 “बटुवधूः” माणवक-
प्रिया । 13 “हावभावोद्भटम्” हावश्च [स्वचित्तवृत्तिं परत्र जुह्वतीं
ददतीं हावयतीति हावो भ्रूतारकादीनां बहुविकारः] भावश्च [अन्त-
र्गतवासनात्मतया वर्तमानं रत्याह्वं भावं भावयतीति भावः,
अज्ञस्याल्पो विकारः] इति हावभावौ ताभ्यामुद्भटम् ।

[72] 14 “भासुरमणीहारान्विता” देदीप्यमानानां मणीनां
हारास्तेर्युक्ता । 15 “महः” उत्सवः । 16 “मयूनाम्” किनराणाम्
“किनरस्तु किंपुरुषस्तुरङ्गवदनो मयुः” इति हैमः [अभि० चिं० कां०
२ श्लो० १०८] । 17 “पात्रेतरप्राणिनाम्” नाट्येऽधिकृतः, पात्रं
तस्माद्भिज्जानां जीवानाम् ।

[73] 18 “श्रीरत्नसानुः” लक्ष्मीयुक्तो मेरुः “अथ मेरुः
कर्णिकाचलः रत्नसानुः” इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो०
९७-९८] । 19 “कोटीश्वरत्वम्” कोट्याधीशत्वम् ।

[74] 20 “श्रीपतिनर्मकर्मभवनम्” लक्ष्मीपतेः विष्णोर्वा केलि-
क्रियामन्दिरम् । 21 “निर्दम्भसंरम्भभूः” निर्दोषोद्यमस्त्वं भूमी ।
22 “सुरेन्द्रशैलमिषतः” मेरोर्व्याजतः ।

महाहिमाद्रिर्ननु रुक्मिनामा द्वीपे परौ द्वौ सहजाविर्वागौ ।
 दिशोरुदगदक्षिणयोर्दिहक्षोरन्तर्जवन्याविव रत्नसानोः ॥ ७५ ॥
 तदन्तराले हरिवर्ष-रम्यक्षेत्रे पुनर्भोगभुवौ प्रतीते ।
 कल्पद्रुमाऽऽमोदमिषाद् यशोभिः स्त्रीयैर्द्युलोकश्रियमाश्रयन्त्यौ ॥ ७६ ॥
 लघुहिमाद्रिः शिखरी द्वितीयोऽचलावमू तत्परतोऽतितुङ्गौ । 5
 वार्द्धिं तितीर्षू इव पाणिपादं विस्तार्य कार्यं कुरुतः प्रमायाः ॥ ७७ ॥
 हेमन्त-हैरण्यकनामधेयं क्षेत्रद्वयी सौख्यमयीव भोगैः ।
 यस्या नरैः प्राग्भवदानयोगाद् वश्याः क्रियन्ते त्रिदशा रसाऽऽद्यैः ॥ ७८ ॥
 तथोत्तरस्यां शिखरीन्द्रशैलादैरावतं वर्षमतर्षलोकम् ।
 यन्नाम रागादिव किं समागात् स्वर्गस्थितिः सूरकलाधराद्यैः ॥ ७९ ॥ 10
 वर्षाणि सप्तापि विभज्य शैलैर्निवेशयामास यथाऽर्हवृत्त्या ।
 यः सप्तलोकप्रभुतां स्वकीयां प्रख्यापयन् सर्वजने समृद्ध्या ॥ ८० ॥
 जम्बूवृक्षसमाश्रयन् निजकुले पत्रावलम्बीव यो
 द्वीपाम्भोनिधिवेष्टितो निधिरिव खर्णाद्रिसान्द्रच्छविः ।
 चक्रीवोत्तमदैवतोत्तरकुरुक्षेत्रद्वयाऽऽभोगवान् 15
 संवासेन महोदयश्रियमयं द्वीपो ददात्यव्ययाम् ॥ ८१ ॥
 इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
 जम्बूद्वीपवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

[७५] १ 'अन्तर्जवन्याविव रत्नसानोः' इत्यत्र मेरुवृक्ष इति न ताभ्यां तद्व्यवधानमिति विचार्य दूरस्थत्वात् । लघुना-

ऽपि वस्तुना दूरस्थमाच्छाद्यते ॥

[७५] १ 'महाहिमाद्रिः' एतन्नामा पर्वतः । २ 'रुक्मिनामा' 'रुक्मि' इत्याख्यो गिरिः । ३ 'सहजौ' भ्रातरौ । ४ 'अगौ' पर्वतौ । ५ 'जवन्यौ' यवनिके ।
 [७६] ६ 'हरिवर्ष-रम्यक्षेत्रे' एतन्नाम्नी क्षेत्रे । ७ 'कल्पद्रुमाऽऽमोदमिषाद्' कल्पवृक्षस्य सुरभिर्व्याजतः ।

[७७] ८ 'लघुहिमाद्रिः' एतन्नामा पर्वतः । ९ 'शिखरी' तन्नामकः पर्वतः । १० 'प्रमायाः' मानस्य ।

[७८] ११ 'हेमन्त-हैरण्यकनामधेयम्' 'हेमन्तश्च' 'हैरण्यकश्च' इत्येतयोर्नामधेयमभिधानम् ।

[७९] १२ 'सूरकलाधराद्यैः' सूर्याचन्द्रमसावादी येषां तैः ।

द्वितीयः सर्गः ।

अथास्त्यमुष्मिन् दिशि दक्षिणस्यां हिमाद्रितः श्रीभरताऽऽख्यवर्षम् ।

तच्चारुतां द्रष्टुमिवोदुनेत्रैर्विभाति रात्रौ त्रिदिवं सतर्षम् ॥ १ ॥

सुवर्णमौलिर्हिमवान् नगेन्द्रो यस्योत्तमाङ्गे नृपचिह्नमाभात् ।

रूप्याद्रिरस्याऽऽभरणं बभूव 'त्रैवेयकं' रत्नमयूखपूर्णम् ॥ २ ॥

मुक्ताकलापश्रियमस्य धत्ते स्वःसिन्धुसिन्धुद्वितयस्य धारा ।

पयोधिरूपं दधतो दुकूलं वेलानुकूलं नृपतेरिवात्र ॥ ३ ॥

वैताल्यशृङ्गस्थितचैल्यमूर्द्ध्वजैर्विजेत्रै रजतप्रमाणाम् ।

स्वर्गस्य शोभाजयजन्यमन्तस्तापं व्यपाकर्तुमिवोद्यतो यः ॥ ४ ॥

काश्मीरजार्चिर्निचयैरजस्रं धृताङ्गरागोऽद्भुतकौशलाऽऽख्यः ।

वहन् सजीवां धनुराकृतिं स राजेव रेजे भरतप्रदेशः ॥ ५ ॥

स्वर्गेऽन्धकारस्य विकारसत्ता स्वर्भाणुकाष्ण्याद्रनुमीयते ज्ञैः ।

उच्चैः क्षिपन्त्यंशुभरं मणीनां यः सौहृदात् तामिव धिक् चिकीर्षुः ॥ ६ ॥

सुरानुभावान्मदवार्त्तयैव स्वर्गोऽतिशेतां भरतप्रदेशात् ।

न तत्त्वतो यत्र चतुर्दशापि रत्नानि सिन्धोर्मथनाद् धृतानि ॥ ७ ॥

राजा कलङ्की मधवाऽपि गोत्रच्छेदी तथाऽभूद्विदारजारः ।

प्रजापतिः स्वां चकमेऽङ्गजातां स्वर्गेऽमुना किं समतानयेन ॥ ८ ॥

[५] १ 'काश्मीर०' काश्मीरो देशः पक्षे काश्मीरजं कुङ्कुमम् । २ 'अङ्गरागः' अङ्गरागो विलेपनं पक्षे अङ्गो देशस्तस्य रागः । ३ 'कौशल०' कौशलं पाण्डित्यं पक्षे कौशल-

लाऽयोध्या ॥

[७] ४ 'सुरा०' सुराः देवाः मदिरा च ।

[१] १ 'उदुनेत्रैः' उदुनि तारका एव नेत्राणि चक्षुषीति ।

[२] २ 'सुवर्णमौलिः' सुवर्णं मौलौ शिखरे यस्य सः ।

३ 'उत्तमाङ्गे' मस्तके । ४ 'नृपचिह्नम्' मुकुटम् । ५ 'त्रैवेयकम्' प्रीवाप्रदेशनिविष्टं कण्ठभूषणार्थः । 'त्रैवेयकं कण्ठभूषा' इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० ३२१] । ६ 'रत्नमयूखपूर्णम्' रत्नानां मयूखैः किरणैः पूर्णम् ॥

[३] १ "प्रावारलीलामनुशीलतीव" इति वा पाठः मूलप्रती निर्दिष्टम् । ७ 'मुक्ताकलापश्रियम्' मुक्तानां कलापः समूहस्तस्य श्रीः शोभा ताम् । ८ 'स्वःसिन्धु०' स्वर्गज्ञा । ९ 'दुकूलम्' क्षौमम् "क्षौमं दुकूलं दुगूलं स्याद्" इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० ३३३] । १० 'वेलानुकूलम्' समयानुकूलं समुद्राम्भसः वृद्धेरनुकूलं वा ।

[४] ११ 'वैताल्यशृङ्ग०' वैताल्यो नाम पर्वतस्तस्य शृङ्गं शिखरम् । १२ 'विजेत्रैः' विजयनशीलैः । १३ 'रजतप्रमाणम्' सुवर्णप्रमाणम् । १४ 'व्यपाकर्तुम्' दूरीकर्तुम् ।

[५] १५ 'निचयैः' समूहैः । १६ 'अजस्रम्' निलम् ।

१७ 'सजीवाम्' जीवा ज्या तथा युक्ताम् । "इच्छावगाहोनावगाहाभ्यस्तस्य विष्कम्भस्य चतुर्गुणस्य यन्मूलं सा मण्डलक्षेत्रस्य जीवा भवति" । १८ 'अंशुः' इषुः । "ज्याविष्कम्भयोर्वर्गविशेषमूलं विष्कम्भाच्छोष्यं शेषार्धमिषुः भवति" ।

[६] १९ 'ज्ञैः' पण्डितैः । २० 'अंशुभरम्' किरणसमूहम् । २१ 'ताम्' अन्धकारस्य विकारसत्ताम् । २२ 'चिकीर्षुः' कर्तुमिच्छुः 'कृ'धातोः सनन्तलाद् कृतो दुप्रत्ययः ।

[७] २३ 'सुरानुभावात्' देवानां सुराया वा प्रभावात् । २४ 'मदवार्त्तया' गर्वप्रवृत्त्या ।

[८] २५ 'राजा' चन्द्रः । २६ 'मधवा' इन्द्रः । २७ 'गोत्रच्छेदी' गोत्रं पर्वतं छिनत्ति भिनत्तीति । २८ 'विदारजारः' विश्वामित्रो मेनकायां जारतया कामुकत्वेन प्रवृत्त इति प्रसिद्धेः । २९ 'प्रजापतिः' ब्रह्मा । ३० 'चकमे' 'कमूङ् कान्तौ'—कान्तिरभिलाषस्तस्य प्ररोक्षकालस्य रूपम् । ३१ 'अङ्गजाताम्' पुत्रीं कङ्कसीम् । ३२ 'समतानयेन' साम्यनीत्या ।

स्वर्गस्य नाथा बलिनो महेन्द्रमुख्या जितास्तेऽपि पुराऽसुराद्यैः ।
 अमुष्य राजा किल चक्रवर्ती सुरासुरैरप्यहतप्रभावं ॥ ९ ॥
 गङ्गाप्रसङ्गाद्भूतानां कथञ्चित् स्वर्गोऽस्य साम्यं न तथाऽपि सम्यक् ।
 सिन्धुप्रबन्धव्यतिरेकतस्तत् स्पर्द्धाऽर्द्धरूपैव विवर्द्धनीया ॥ १० ॥
 द्वात्रिंशदस्मिन् वरसन्निवेशा देशाः सहस्राणि सुराऽऽलयाद् ये । 5
 लक्षा विमाना अपि नाधिकत्वं योगान्नराणामुत ! किं नराणाम् ॥ ११ ॥
 न भूमिभागे भरतस्य रोगा भोगाश्च साऽऽभोगतया रसाढ्याः ।
 स्वर्गे न भोगा वपुषोऽनुयोगात् सविक्रियास्तेऽनिमिषत्ववृत्त्या ॥ १२ ॥
 षड्भूमिदेशा भरतप्रदेशे स्वर्गे पुनः द्वादशधा प्रयोगः ।
 सैत्पुण्यनैपुण्यवशान्न जेयो द्वाभ्यामथैकोऽपि च देशलेशः ॥ १३ ॥ 10
 ध्रुवस्थलं किञ्चन देवलोके तत्रापि मेरोः सविधानुभावः ।
 सप्तैव तस्मिन् ऋषयोऽथ तेऽपि सारुन्धतीकाः प्रगटव्यलीकाः ॥ १४ ॥
 तीर्थेश्वराश्चक्रभृतो बलाद्या आर्यान्त्यकार्याय कृतावताराः ।
 सहस्रशः सर्वबुधो मुनीन्द्राः स्वर्गेऽस्य साम्यं न जडेन काम्यम् ॥ १५ ॥
 नैकेन जेयो भरतप्रदेशः स्वर्गेण युग्मे च मिथोऽनुबद्धे । 15
 मुख्ये तथान्त्ये विबुधाऽऽलयानां मध्ये तदेकत्वमभीतिभावात् ॥ १६ ॥
 द्वयोर्द्वयोस्ताविषयोश्च सारमादाय धाता विदधेऽशषट्कम् ।
 क्षेत्रस्य नूनं भरतस्य तस्मात् स्वः सङ्ख्यया षोडशता न युक्ता ॥ १७ ॥

[१६] १ 'मिथोऽनुबद्धे युग्मे' मुख्ये युग्मेऽनुबद्धेऽन्त्ये युग्मेऽप्यनुबद्धे मध्ये, एक एकः स्वर्गः ।

[९] १ 'असुराद्यैः' तारकाद्यसुरैः । २ 'अमुष्य' भारत-
 वर्षस्य ।

[१०] ३ 'गङ्गाप्रसङ्गाद्' भरतप्रदेशे यथा गङ्गा वरीवर्ति
 तथैव स्वर्गेऽपि गङ्गा वर्तते । ४ 'स्पर्द्धाऽर्द्धरूपैव' अर्द्धरूपैव सा
 स्पर्द्धा न पूर्णत्वार्थः ।

[११] ५ 'वरसन्निवेशाः' श्रेष्ठसंस्थानानि । ६ 'विमानाः'
 वायुयाना विगतमाना वा सरलाश्चैत्यर्थः । ७ 'किं नराणाम्' किञ्च-
 राणां कुत्सितपुरुषाणां वा ।

[१२] ८ 'साभोगतया' ज्ञानयुक्तया विस्तारेण सहितया वा ।
 ९ 'नभोगाः' देवाः, भोगाः नेत्यर्थोऽपि । १० 'अनिमिषत्ववृत्त्या'
 न निमिषति लोचनेऽनिमिषस्तस्य भावः ।

[१३] ११ 'षड्भूमिदेशाः'—“भरतवंशस्य योजनानां चतु-
 र्दश सहस्राणि चत्वारि वीतानि च षड्भागा विशेषेणा ज्ञा वर्तते,
 तेन तस्य षट् भागाः वर्तन्ते” । १२ 'सत्पुण्यनैपुण्यवशात्' सौख्या-
 त्तिरेकाच्च तत्पुण्यकौशलमधिगन्तुं शक्ताः । यथोक्तम्—“देवानां
 कृच्छ्रावाप्तविषयसुखलवाऽऽस्वादपद्धतचेतसामनवाप्तगुरुदितश्रवणानां

केषाञ्चित् कथञ्चिद्विश्रवणसंभवेऽप्यवश्यभोगकर्माधीनत्वादकर्मभूमि-
 त्वाच्च विरलभावस्तेन भरतप्रदेशो न जेयः” । १३ 'द्वाभ्याम्'
 द्वाभ्यां स्वर्गाभ्यामेको भागोऽपि न जेयः ।

[१४] १४ 'सारुन्धतीकाः' वशिष्ठपत्नी अरुन्धत्यासहि-
 ताः । १५ 'प्रगटव्यलीकाः' व्यक्तदोषास्तेषां स्त्रीपरिग्रहत्वात् ।

[१५] १६ 'बलाद्याः' बलभद्रादयः । १७ 'सर्वबुधः' सर्व
 बोधन्तीति ।

[१६] १८ 'तदेकत्वमभीतिभावात्' भरतप्रदेशस्य वीरताऽऽ-
 दिगुणप्रकर्षेण तस्यैकत्वं भयाभावात् । स्वर्गश्च तावद् मयान्वितलेन
 मिथोऽनुबद्धः ।

[१७] १९ 'ताविषयोः' स्वर्गयोः । २० 'षोडशता' अत्र दिग-
 म्बराणां प्रत्याक्षेपो यत् तैरभिमता स्वर्गाणां षोडशता न युक्ता ।
 सा चैयम्—“सौधर्मेशानसानत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मब्रह्मोत्तस्त्वन्तवकापि-
 ष्टशुक्रमहशुक्रशतारसहस्रारेज्वानतप्राणतयोरारणाच्युतयोर्वबुधु प्रैवे-
 यकेषु विजयजयन्तापराजितेषु सर्वार्थसिद्धौ च” इति तत्त्वार्यराजवा-
 र्त्तिकम् [अ० ४ सू० १९] ।

सौधर्मरूपं श्रमणाऽऽश्रमेषु आद्यास्तथेशानदशा रसाऽऽख्याः ।

स्याद् ब्रह्मभूयं सुरतोपशान्ते सदानत-प्राणतता विनेये ॥ १८ ॥

महेन्द्रलक्ष्मीधरणीधवेषु सनत्कुमाराः पचनाधिकाराः ।

चक्रे सहस्रारविधिश्च शुक्राधिकत्वमङ्गे रसिकासुभाजाम् ॥ १९ ॥

5

ऐश्वर्यलक्ष्मी-धन-धर्म-कीर्ति-प्रज्ञा-प्रभा-वैभव-दर्शनेषु ।

परिस्फुरत्यच्युतता प्रजानामस्मिस्ततः किं दिवि^{१५} वस्तु शिष्टम् ॥ २० ॥

त्रिभिर्विशेषकम् ॥

खानिः सुखानां विषयोन्मुखानां सुलोचनौदारिकदेहवृत्त्या ।

न साधुलोकेऽथ सुखं न किञ्चिद् येनोपमेयो भरतप्रदेशः ॥ २१ ॥

10

एको गुरुः पाठयिता न नव्यं शास्त्रं कुतस्तद् दिवि बोधवृद्धिः ।

नाम्ना न तत्त्वाद् विबुधाः सुधाशा यल्लेखशालाजुष एव नित्यम् ॥ २२ ॥

यस्मिन्ननेके गुरवो विवेके प्रत्याश्रमं सातिशया नयार्थम् ।

विधाय शास्त्राणि नवानि बालानध्यापयन्ति भरतेऽतिदक्षाः ॥ २३ ॥

धनैर्न धर्मैर्न गुणैर्न बोधैः स्वर्गाधिकः स्याद् भरतात् ततोऽदः ।

15

शङ्के शशाङ्कार्कमुखैः प्रकाश्यं वर्षान्महेन्द्रो भजतीव वर्षम् ॥ २४ ॥

तस्मिंस्तृतीयारकदेश्यकाले मुख्योऽर्हतां श्रीवृषभो बभूव ।

धर्म्यस्थितीनां जनजीविकानां कर्त्ताऽपहर्त्ता युगलस्थितीनाम् ॥ २५ ॥

कल्पद्रुमाणां परिणामसारैरभीष्टकारैस्समहोपकारैः ।

सम्भूय भूयः सुखसम्पदर्थं प्रादुष्कृतो दुष्कृतकृन्तनाय ॥ २६ ॥

[18] 1 'सौधर्मरूपम्' सुष्ठु धर्मस्तस्य भावः सौधर्मस्तस्य रूपम् । प्रथमदेवलोकश्च । 2 'श्रमणाऽऽश्रमेषु' साधूनां वसति-गृहेषु 3 'ईशानदशाः' इन्द्ररूपाः । द्वितीयदेवलोकश्च । 4 'ब्रह्मभूयम्' ब्रह्मणो भवनं, ब्रह्मभूयं ब्रह्मणैकलं मोक्ष इत्यर्थः । पञ्चमदेवलोकश्च । 5 'सुरतोपशान्ते' संभोगोपरते सति । 6 सदानत-प्राणतता' सुष्ठुरीत्या-आनतता समन्ताभ्यनक्रिया, प्राणतता प्रकर्षेणाऽऽनमनक्रिया च । नवम-दशमस्वर्गश्च । 7 'विनेये' क्षिप्ये ।

[19] 8 'महेन्द्रलक्ष्मीः' महौश्वासाविन्द्रश्च महेन्द्रस्तस्य लक्ष्मीः ऋद्धिः । चतुर्थस्वर्गः । 9 'धरणीधवेषु' राजसु । 10 'सनत्कुमाराः' सनन्तो भक्तिमन्तः कुमाराः । सनत्कुमारचक्रवर्त्या-या वा । तृतीयदेवलोकश्च । 11 'सहस्रारविधिः' सहस्रप्रकारेण मङ्गलविधिः । अष्टमस्वर्गश्च । 12 'शुक्राधिकत्वम्' बलाधिकत्वम् । सप्तमस्वर्गः । 13 'रसिकासुभाजाम्' रसिकप्राणमृताम् ।

[20] 14 'अच्युतता' न च्यवत इत्यच्युतस्तस्य भावः । द्वादशदेवलोकश्च । 15 'दिवि' स्वर्गे । 16 'शिष्टम्' "एषु त्रिषु श्लोकेषु द्वादशदेवलोकानां केवलं नामरूपत्वमस्तीति निर्दिष्टं, न गुण-

भाक्त्वम् । देवलोकानां नामानुरूपं गुणत्वं तु भरतप्रदेशे एव दृश्यते तस्मात् तेषु स्वर्गेषु न किञ्चिद्वैशिष्ट्यं भरतप्रदेशात्" ।

[21] 17 'खानिः' आकरः । "स्यादाकरः खानिः खानिर्गङ्गा" इति हैमः [अभि० चि० का० ४ श्लो० १०२] । 18 'औदारिकदेहवृत्त्या' औदारिकशरीरप्रकारेण । यथोक्तम्—“औदारिकम्—उदारं बृहद्सारं यद् द्रव्यं तच्चिह्नमौदारिकमसारस्थूलद्रव्यवर्गणा-समारब्धमौदारिकप्रायोग्यपुद्गलग्रहणकारणपुद्गलविपाक्यौदारिकशरीर-नामकर्मोदयनिष्पन्नम्” ।

[22] 19 'लेखशाला' स्वर्गः कुमारकपाठस्थानश्च ।

[23] 20 'भरते' क्रीडाविशेषे क्षेत्रे वाऽतिदक्षाः ।

[24] 21 'शशाङ्कार्कमुखैः' चन्द्र-सूर्यप्रमुखैः ।

[25] 22 'तृतीयाऽऽरक' 'सुषमा' नामकमारकम् । "तिलः कोटिकोव्यः सागरोपमाणां सुषमा" । 23 'धर्म्यस्थितीनाम्' धर्मा-नुकूलरीतीनाम् । 24 'जनजीविकानाम्' मनुष्याणामाजीविका इति जनजीविकास्तेषाम् ।

कौमारके विंशतिलक्षपूर्वाण्यतीत्य जाते जनकौशलार्थे ।
 राज्येऽभ्यवेचि त्रिदशाधिपेन श्रीकौशलायां पुरि पौरहर्षात् ॥ २७ ॥
 त्रिषष्टिलक्षानतिगम्य राज्ये पूर्वाणि लोकान्तिकदेववाचा ।
 स्वयं प्रबुद्धोऽपि विशिष्य दीक्षां जिघृक्षुरासीद् बहुदानवर्षी ॥ २८ ॥
 राज्यं परित्यज्य नृणां हिताय प्रव्रज्य संवत्सरदानयुक्त्या ।
 तपोऽपि सांवत्सरमेव तप्यन् श्रेयांसतः पारणमप्यकार्षात् ॥ २९ ॥
 सहस्रवर्षाणि पुनस्तपांसि छद्मस्थभावे विविधानि तत्त्वा ।
 कैवल्यकेलिं कलयाश्चकार न्यग्रोधमूले स युगादिदेवः ॥ ३० ॥
 विशालसालत्रितयादिनीत्याऽस्याः स्थानभूमी रचिता सुरेन्द्रैः ।
 अध्यास्य यामाद्यविभुर्विरेजे पूर्वाद्रिमूर्ध्नीव सहस्रभानुः ॥ ३१ ॥
 तीर्थं व्यवस्थाप्य सभासदां स प्रबोधदानाय दिदेश धर्मम् ।
 संसारबाधौ निपतज्जनानामालम्बदायी ह्यविलम्बनेन ॥ ३२ ॥
 व्याख्यातुरीशस्य मुखामृतांशोज्योत्स्नेव साक्षात् प्रकटीबभूव ।
 प्रक्षालयन्ती जनमानसान्तस्तमः समग्रं दशनाऽऽलिदीप्तिः ॥ ३३ ॥
 ध्यानं मनोऽन्तस्थितमस्य शुक्लं प्रवर्द्धमानं बहिरुज्जगार ।
 रागं पराकर्तुमिवोष्ठभागे निलीनमुच्चैर्दशनांशुदम्भात् ॥ ३४ ॥
 पदाक्षरव्यक्ततयैव वाचां प्रचारणेऽस्य द्विजराजकान्तिः ।
 बभौ विभोरुज्ज्वलवाससा गौः^{१४} प्रादुर्भवन्तीव मुखारविन्दे ॥ ३५ ॥
 यन्मृष्टताऽभूद् वचसां जिनस्य द्वेधाऽपि तापापनया त्रिलोक्याः ।
 शङ्के ततोऽसौ वसुधाऽवतीर्णा सुधाऽभिधावद् दशनांशुरूपा ॥ ३६ ॥
 मांसे समांशेऽन्दसृजि प्रसक्ता दुग्धं परं मुग्धमपास्य कान्तिः ।
 भदन्तदन्ताऽऽवलिरश्मिरूपात् तदा मदादेव विनिर्जगाम ॥ ३७ ॥

5

10

15

20

[27] 1 'त्रिदशाधिपेन' इन्द्रेण । 2 'पौरहर्षात्' नागर-
 जनानामानन्दात् ।

[28] 3 "लोकान्तिकदेववाचा" लोकान्तिकाः देवास्तेषां वाण्या
 लोकान्तिकदेवानां तथैवाऽऽचारत्वात् । यथोक्तम्—“लोकान्तिकदेवाः
 किल भक्तिप्रवणीकृतचेतसः सर्वदा जिनेन्द्रजन्मादिप्रलोकनपराः शुभा-
 व्यवसायप्रायाः वरीवर्तन्ते” ।

[29] 4 'संवत्सरदानयुक्त्या' वार्षिकदानसहितया । 5 'श्रेयां-
 सतः' श्रेयांसनामककाष्ठभारवाहिपुरुषात् क्षीराक्षमादाय पारणाम-
 कृत इति श्रुतिः ।

[30] 6 'कलयाश्चकार' समधिगतवान् । 7 'न्यग्रोधमूले'
 वटवृक्षस्याधोभागे ।

[31] 8 'विशालसाल' दीर्घप्राकाराः "समवसरणे देवाः
 रत्नसुवर्ण-रूप्यमयं प्राकारत्रयं रचयन्ति" । 9 'अध्यास्य' उपविश्य ।

दि० म० ३

10 'याम्' स्थानभूमिं समवसरणस्थितनिर्मलं स्फटिकमयं सिंहासनं
 तद्रूपाम् ।

[33] 11 'व्याख्यातुः' देशनादातुः । 12 'मुखामृतांशोः'
 मुखचन्द्रस्य । 13 'दशनाऽऽलिदीप्तिः' दन्तसमूहानां कान्तिः ।

[34] 14 'निलीनम्' प्रच्छन्नम् । 15 'दशनांशुदम्भात्'
 दन्तकिरणकपटात् ।

[35] 16 'पदाक्षरव्यक्ततयैव' पदानि-अक्षराणि च पदाक्ष-
 राणि तयोः व्यक्ता प्राकट्यं तेन । 17 'द्विजराजकान्तिः' चन्द्र-
 दीप्तिः । 18 'गौः' वाणी ।

[36] 19 'यन्मृष्टता' यच्छुद्धता । 20 'तापापनया' संतापं
 कष्टं दूरीकरणेन । 21 'असौ' वाणीशुद्धता । 22 'सुधाऽभिधावद्'
 अमृतनामवत् ।

[37] 23 'अन्दसृजि' मेघसृजि ।

अङ्गानुषङ्गादिव जातरङ्गा गङ्गाऽप्यभङ्गा विलसत्तरङ्गा ।
 आप्लावयन्ती निरियाय भव्यास्तदा रदांशुपद्मिना जिनस्य ॥ ३८ ॥
 सरस्वतीयं रदनच्छदांशुर्जटा घटाया रुचिरैर्कपुत्री ।
 मन्दाकिनीह द्विजराजकान्तिर्व्याजाद् विरेजेऽत्र ततस्त्रिवेणी ॥ ३९ ॥
 5 यदुज्ज्वलत्वं दशनांशुजाले मुखारविन्दे रूचे विशाले ।
 प्रालेयरश्मेरपि विस्मयाय श्रियं जिगीषोर्दिनमात्रमेकम् ॥ ४० ॥
 ववर्ष हर्षाद् दशनांशुनीरैः सोत्साहमर्हन् जलवाह एषः ।
 रसेन तस्माज्जनमानसानि प्रपूर्य सन्तापमपाचकार ॥ ४१ ॥
 यः स्पर्द्धनोऽभून्महसा शशाङ्कः साङ्कस्तु पूर्णो दिनमात्रमेव ।
 10 मुखाम्बुजं तज्जयमांशशंस जैनं सदैव द्विजराजिदीप्त्या ॥ ४२ ॥
 द्विजाधिपः किं द्विजमात्रकान्त्या विनिर्जितः खं त्रपयोत्पपात ।
 तदत्र जैनस्थितिरेव हेतुरहो ! महोत्साहदशाऽऽश्रयेण ॥ ४३ ॥
 दोषाकरोऽश्रजमीनराशिमुद्योतते यद् द्विजनायकः खे ।
 तत्कारणं श्रीजिनवक्त्रपद्मसेवा द्विजानां प्रसृतांशुकानाम् ॥ ४४ ॥
 15 बाणदिव्यसिन्धोः सहसा रसान्तर्निर्मज्ज्य मुक्तातचरी द्विजाऽऽली ।
 जलाञ्जलीनातनुते जपान्ते धारा तीदीयांशुमिषात् ससार ॥ ४५ ॥
 उत्फुल्लमल्लीवनसौरभाणि श्वासो जिनानां जयतीत्यभाणि ।
 पुरातनैस्तद्विजकान्तिदम्भात् कर्पूरपूरः पुरतो लुलोठ ॥ ४६ ॥
 ब्राह्मी* जिनाऽऽस्याम्बुरुहप्रदेशाद् विनिर्गमे संभ्रमतो निपेतुः ।
 20 मुक्तालताया इव मौक्तिकानि व्याकीर्यमाणद्विजरश्मिदम्भात् ॥ ४७ ॥
 यदास्यदास्यं भजते कलाभृत् तीर्थेशितुस्तद्रुचयस्तदीयाः ।
 द्विजांशुदम्भादिव शश्वदेव स्फुरन्ति नूनं परितो मुखानाम् ॥ ४८ ॥

[38] 1 'आप्लावयन्ती' आपयन्ती । 2 'निरियाय' निर्जगाम । 3 'भव्यान्' मोक्षगमनयोग्यपुरुषान् । 4 'रदांशु-पाद्मिना' दन्तकिरणोपाधिना ।

[39] 5 'अर्कपुत्री' सूर्यपुत्री । 6 'मन्दाकिनी' गङ्गा । 7 'त्रिवेणी' गङ्गा ।

[40] 8 'प्रालेयरश्मेः' हिमरश्मेः चन्द्रसेल्यर्थः ।

[41] 8 'जलवाहः' मेघः । 9 'रसेन' धर्मदेशनारूपवा-
 रिणा । 10 'प्रपूर्य' संसृत्य । 11 'सन्तापम्' कष्टम् । 12 'अपा-
 चकार' दूरीकृतः ।

[42] 13 'आशशंस' कथयामास ।

[43] 14 'द्विजाधिपः' चन्द्रमाः । 15 'विनिर्जितः' परा-
 जितः । 16 'खं त्रपयोत्पपात' स्वर्गं लज्जयोद्वयत् ।

[44] 17 'दोषाकरः' चन्द्रमाः । 18 'अश्रज्' भक्षयन् ।

19 'प्रसृतांशुकानाम्' विकसितकिरणानाम् ।

[45] 20 'बाणदिव्यसिन्धोः' बाणीरूपदिव्यनद्याः । 21 'निर्म-
 ज्य' बुद्धिजा । 22 'जलाञ्जलीनातनुते' जलेन संसृतान् अञ्जलीन्
 प्रकरोति । 23 'तीदीयांशुमिषात्' प्रभोः बाणीकिरणव्याजात् ।

[46] 24 'उत्फुल्लमल्लीवनसौरभाणि' उत्फुल्लं विकसितं मल्ली
 विचकिलपुष्पविशेषस्तस्य वनमुद्यानं तस्य सौरभाणि सौगन्धानि ।
 "अञ्ज [मल्लिका] गन्धः श्वासः तीर्थकराणामतिशयविशेषः" ।
 25 'कर्पूरपूरः' घनसारसमूहः ।

[47] 26 'ब्राह्मी' बाणी । 27 'जिनाऽऽस्याम्बुरुहप्रदेशात्'
 जिनेश्वरस्य मुखकमलप्रदेशात् । 28 'व्याकीर्यमाणद्विजरश्मिदम्भात्'
 विक्षिप्ताश्चन्द्रकिरणास्तेषां व्याजात् ।

[48] 29 'यदास्यदास्यम्' यस्य प्रभोः मुखसेवकत्वम् ।
 30 'कलाभृत्' चन्द्रः ।

वितीर्यमाणे किल बोधिदाने जिनेन तुर्याण्यभिनेदुरुच्चैः ।
 तत्राभवत् किं सुमनोऽभिवृष्टिः प्रसृत्वरैर्दन्तरुचां प्रचारैः ॥ ४९ ॥
 जिनस्य दिव्यध्वनिनोऽर्जितेन ज्ञानार्णवः पूर्णतया जगज्ज ।
 पीयूषमाविर्भवति स्म तस्माद् द्विजन्मराजीरुचिकैतवेन ॥ ५० ॥
 अस्पष्टवर्णत्वमुशान्ति चान्ये जिनेन्द्रवाचस्तदिदं विनेतुम् ।
 वर्णा रदांशुज्ज्वलवर्णवेषमाधाय वक्त्राम्बुरुहाग्निरियुः ॥ ५१ ॥
 शब्दे गुणत्वं ह्यपरे दिशन्ति तदप्रमाणं द्विजकान्तिदम्भात् ।
 यन्निःसरन्नेव जिनस्य शब्दः प्रोज्जृम्भतेऽत्युज्ज्वलवर्ण एव ॥ ५२ ॥
 सुरासुराद्यान् प्रतिबोधयन् स क्षमापीठपावित्र्यविधित्सयैव ।
 मिथ्यामतध्वान्तमपास्य सर्व भाखानिबोच्चैर्विजहार लोके ॥ ५३ ॥
 विहृत्य चैकं किल पूर्वलक्षं धर्म स्थिरीकृत्य सभासमक्षम् ।
 कैलासशैलेऽनशनेन मोक्षं स प्राप्य भेजे तदनन्तसौख्यम् ॥ ५४ ॥
 श्रीचक्रवर्ती भरताभिधानस्तदङ्गजन्मा महसा प्रधानः ।
 बभूविवान् दिग्विजयी नैयीशस्तदाख्यया वर्षमिदं सहर्षम् ॥ ५५ ॥
 क्रमेण तुर्याऽऽरकसंप्रवृत्तौ जज्ञे चतुर्विंशतिरर्हतां सा ।
 यस्याः स्मृतेर्ध्यानविधानतो वा जागर्त्ति लोकस्य महोदयश्रीः ॥ ५६ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते

श्रीभरतवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

[49] 1 'वितीर्यमाणे' ददति । 2 'बोधिदाने' सम्यग्दर्शनप्रदाने । 3 'तुर्याणि' वाजिआणि । "दुन्दुभिनाद उच्चैर्मुवनव्यापी स्यादिति तीर्थकराणामतिशयविशेषः" । 4 'सुमनोऽभिवृष्टिः' पुष्पाणां वर्षा । "बहुवर्णपुष्पवृष्टिरपि तीर्थकराणामतिशयविशेषः" ।

[50] 5 'दिव्यध्वनिनः' पञ्चत्रिंशद्वाचां गुणैर्युक्तस्य शब्दस्य । 6 'अर्जितेन' उत्पादितेन । 7 'ज्ञानार्णवः' ज्ञानसमुद्रः । "अनेन प्रभोः ज्ञानातिशयो व्यज्यते" । 8 'पीयूषम्' अमृतम् । 9 'आविर्भवति' उद्भवति । 10 'द्विजन्मराजीरुचिकैतवेन' दन्तसमूह-किरणव्याजेन ।

[51] 11 'उशान्ति' इच्छन्ति 'वशक् कान्तौ' इति धातोः वर्तमानकालस्य "वशेरयञि" ४-१-८३ इति सिद्धहेमसूत्रेण ष्यति रूपम् । 12 'विनेतुम्' देष्टुम् ।

[52] 13 'शब्दे गुणत्वम्' 'शब्दगुणकमाकाशम्' इति नैयायिका मन्वते । 14 'यन्निःसरन्' यस्मात् मुखाग्निःसरन् बहिर्गच्छन् । 15 'प्रोज्जृम्भते' प्रकाशते ।

[53] 16 'प्रतिबोधयन्' उपदिशन् । 17 'क्षमापीठपावित्र्य-विधित्सया' पृथ्वीतलस्य पवित्रतां विधातुमिच्छया । 18 'मिथ्या-मतध्वान्तम्' मिथ्यादृष्टीनां मतरूपमन्धकारम् । 19 'अपास्य' निराकृत्य ।

[55] 20 'तदङ्गजन्मा' तस्य ऋषभदेवस्य पुत्रः । 21 'नैयीशः' न्यायकर्तृणां स्वामी ।

[56] 22 'तुर्याऽऽरक-संप्रवृत्तौ' चतुर्थाऽऽरकाऽऽरम्भे । 23 'सा' महोदयश्रीः ।

तृतीयः सर्गः ।

- श्रीवर्द्धमानभगवानुदियाय साक्षाद् विश्वोपकारकरणे करणे नियोगी' ।
 प्राच्यार्हतां समुदितैर्मुदितैर्महोभिर्यो जातरूप इव निर्जितजातरूपः ॥ १ ॥
 उन्निद्रभक्तिभिरुपेन्द्रयुतैर्महेन्द्रैः सर्वैः सुपर्वकृतपर्वणि पर्वतेशे ।
 5 क्षीराम्बुधेर्मधुरवारिभिरभ्यषेचि मेरौ जिनः प्रसवजातमहोत्सवाहे ॥ २ ॥
 लोकेश-केशव-महेश-सुरेशमुख्यैः शिष्यैरिवाप्तविनयैरभिनूयमानः ।
 साचीकृताननशचीजनपीयमानस्त्रात्रेण तेन विधिना भगवान् स रेजे ॥ ३ ॥
 वादित्रचित्ररववैभवपूर्णलोकं लोकम्पृणं तद्वृणं सघृणं जनानाम् ।
 दिष्ट्या दिनं सकलजन्तुहितं बभूव भूवल्लभस्य बहुदुर्लभपुत्रसूत्या ॥ ४ ॥
 10 सिद्धार्थपार्थिवकुलाम्बरभानुमाली ज्ञातान्ववायजलधौ कलधौतवर्णः ।
 चन्द्रायते स महसामतिशायिवृत्त्या धुन्वन् द्विधापि रिपुचक्रमनुक्रमेण ॥ ५ ॥
 क्रीडारसेन विलसन् विलसत्स्वरूपं वैतालभावमनुनीय सुरेण देवः ।
 संत्रासितोऽपि न मनाग् भयमाससाद् तेनाभवद् विभवसम्भविवीरनामा ॥ ६ ॥
 बाल्यं व्यतीत्य वयसा जयशालिरूपं बिभ्रन्मनोभवनवस्त्रयहारि-हारि ।
 15 द्वेधापि दारपरिकर्मपराङ्मुखोऽपि चक्रे कैरग्रहमहं खजनानुवृत्त्या ॥ ७ ॥
 मत्वा विषेन तुलितान् विषयानसारानारादपारभवदुःखपरम्परायाः ।
 दीक्षां जिघृक्षुरपि मङ्गु सुरैर्यबोधि लोकान्तिकैर्जयजयारवमीरयद्भिः ॥ ८ ॥
- सांवत्सरं वितरणं तरणं भवान्भेदेत्वाऽऽददे विरमणं रमणं शिवान्तः ।
 त्यक्तवाऽऽश्रवान् स भगवान् विजहार भूम्यां सम्यक् तृणे मणिगणे समतां दधानः ॥ ९ ॥

[१] १ 'करणे' अधिकाराऽऽस्पदे ।

[1] 1 'उदियाय' आविर्बभूव । 'प्रभोः वीरस्य जन्म विक-
 मार्कात् पूर्वं चतुःशतसप्ततितमे [४७०] वर्षेऽभूदिति विद्वज्जनसम्म-
 तम् । 2 'नियोगी' कर्मसचिवः । 'नियोगी कर्मसचिव आयुक्तो
 व्यापृतश्च सः' इति हैमः [अभि० चि० कां० ३ श्लो० ३८३] ।
 3 'प्राच्यार्हताम्' पूर्वतीर्थकृतां ऋषभारिपार्थपर्यन्तानाम् । 4 'समु-
 दितैः' समुत्पन्नैः । 5 'जातरूपः' जातं रूपमस्य जातरूपमकृतस्वरूपं
 सुद्रीदेशजं सुवर्णं वीरस्य सुवर्णवर्णत्वात् । 6 'निर्जितजातरूपः'
 पराजितः कामदेवो-येन सः ।

[2]-7 'उन्निद्रभक्तिभिः' जाग्रदुत्सेवाभिः । 8 'सुपर्वकृत-
 पर्वणि' देवकृतपर्वणि । 9 'पर्वतेशे' श्रेष्ठपर्वते मेराविलयर्थः ।
 10 'प्रसवजातमहोत्सवाहे' जन्मकृतमहोत्सवदिवसे ।

[3] 11 'लोकेश केशव-महेश-सुरेशमुख्यैः' लोकेशः राजा,
 केशवः कृष्णः, महेशः महादेवः, सुरेशः इन्द्रः-तेषां मुख्यैः
 प्रधानैः । 12 'साचीकृताननं' तिर्यक्कृतं मुखं येन । 'तिर्यगर्थे
 क्षिरः सात्वि' इति हैमः [अभि० चि० कां० ६ श्लो० १७०]
 यथा-"सात्वि लोचनयुगं रमयन्ती" ।

[4] 13 'लोकम्पृणम्' लोकान् प्रीणाति, आनन्दयतीति तम् ।
 14 'सघृणम्' करुणायुक्तम् । 15 'दिष्ट्या' सम्मदेन । 'दिष्ट्या
 सम्मदे' इति हैमः [अभि० चि० कां० ६ श्लो० १६४]

[5]-16 'सिद्धार्थपार्थिवं' सिद्धार्थनामा नृपः वीरस्य पिता ।
 17 'ज्ञातान्ववायजलधौ' ज्ञातनामकवंशसमुदे 'वंशोऽन्वयोऽन्व-
 वायः' इति धनञ्जयः [श्लो० १२५] । 18 'कलधौतवर्णः' सुवर्ण-
 वर्णः 'तपनीयं कलधौतम्' इति धनञ्जयः [श्लो० १४] ।
 19 'चन्द्रायते' चन्द्रमिवाचरतीति ।

[6] 20 'वैतालभावम्' वैतालिकस्वरूपं उच्चैः तालदृक्षमिव
 स्वरूपं । 21 'अनुनीय' कृत्वा । 22 'संत्रासितः' भापयमानः ।

[7] 23 मनोभवनवस्त्रयहारि' कामदेवस्य नवीनो यः स्त्रयस्तं
 हरत इति । 24 'दारपरिकर्म' पत्नीपरिग्रहः । 25 'करग्रहमहम्'
 विवाहोत्सवम् ।

[8] 26 'ईरयद्भिः' कुर्वद्भिः ।

[9] 27 'वितरणम्' दानम् । 28 'विरमणम्' हिंसादि-पञ्चक-
 षायेभ्यः विरमणं विरतिः । 29 'आश्रवान्' आस्रवन्ति कर्माणि
 यैः द्विचत्वारिंशत्प्रकारैः तात् ।

सोढुं परीषद्गणानुपसर्गवर्गैरक्षोभ एव सहसा स यथार्थनामा ।
 तीव्रैस्तपोभिरवधूतवधूविलासः कक्षीचकार किल केवलबोधलीलाम् ॥ १० ॥
 देवध्वनिध्वनितदिग्बलयः ससार व्योम्नस्तदा सुमनसो द्विविधाऽवतेरुः ।
 निर्दम्भदुन्दुभिर्भिन्नरवो जगज्ज संन्तर्जयन्निव विमोहमहोर्जितानि ॥ ११ ॥
 रत्नैः सुवर्णनिवहै रजतैर्निस्तृष्टा सालत्रयी भगवतः परितो बभासे । 5
 अस्याश्चलेन बलयाकृतिशैलराजाः प्राप्तास्त्रयोऽपि जिनऋद्धिदिदक्षयेव ॥ १२ ॥
 सिंहासनं समधिरुह्य जिनस्तदासांचक्रे मणीगणलसत्किरणैर्विचित्रम् ।
 भास्वानिवोदयनगोन्नतशृङ्गसङ्गी सङ्गीतवाद्यगणमाद्यदमन्दशब्दैः ॥ १३ ॥
 छत्रत्रयी द्युतिमयी प्रचयीकृतानां सान्द्रेन्द्रनीलमणिमौक्तिककाञ्चनानाम् ।
 रेजे जगन्नयनिविष्टपदार्थसार्थप्रोद्भासनाय वपुषस्त्रितयीव भानोः ॥ १४ ॥ 10
 उच्चामरावलिबिकीर्णसितप्रकीर्णकान्दोलनैरनिलमूर्च्छनतस्त्रिलोक्याः ।
 बाह्यस्तथान्तरगतः समपैति तापः किं किं न शर्म महतामुदये जगत्याम् ॥ १५ ॥
 आखण्डलेन विधृतं जिनराजपृष्ठे भामण्डलं किल रराज करैरखण्डम् ।
 मार्तण्डमण्डलमिवाऽऽर्हतसेवयेव नित्योदयं न तमसा श्रमसादनीयम् ॥ १६ ॥
 निशोक्ततां समधिगच्छति सर्वलोकस्तीर्थेशसन्निधिवलार्दचलातलेऽस्मिन् । 15
 इत्येवमाह नवपल्लवनैर्जिनेन्दोरारादुपेत्य किमु चैत्यतरुर्ह्यशोकैः ॥ १७ ॥
 केचिज्जिनेशमभितुष्टुवुरात्तुष्ट्या प्राचीकटन् नटनकर्मघटां च केचित् ।
 सर्वाङ्गसाङ्गविधिना जिनपूजनानि केचिद् व्यधुर्जनवरा नवरागभाजः ॥ १८ ॥
 पुष्पाणि तत्र ववृषुर्बहुसौरभाणि संसिच्य गन्धसलिलैः परितो धरित्रीम् ।
 आजानुभागमपि मेघकुमारदेवाः सेवाविधेरसमयं समयं प्रतीक्ष्य ॥ १९ ॥ 20

[10] 1 'अक्षोभः' न क्षुब्धो विचलितो वा । 2 'यथार्थ-
 नामा' अर्थमनतिक्रम्य 'महावीर' इति यथार्थं नाम यस्य सः ।
 3 'अवधूतवधूविलासः' तिरस्कृतपत्नीविलासः ।

[11] 4 'निर्दम्भदुन्दुभिः' दम्भः कपटत्वेन रहितः निर्द-
 म्भश्चासौ दुन्दुभिश्चेति । "भगवतः देवताकृतैकोनविंशतिरतिश-
 यानां मध्ये द्वादशोऽतिशयः" । 5 'सन्तर्जयन्' तिरस्कृत्तुं ।

[12] 6 'सालत्रयी' प्राकारत्रिकम् । "समवसरणे रत्न-सुवर्ण-
 रूप्यमयं प्राकारत्रयं देवता रचयन्तीति सप्तमोऽतिशयः" । 7 'बल-
 याऽऽकृतिशैलराजाः' बलयाकारकाः श्रेष्ठपर्वताः ।

[13] 8 'सिंहासनम्' मृगैन्द्रासनम्, "स्फटिकरत्नालङ्कृतमिति
 तृतीयोऽतिशयः" ।

[14] 9 'छत्रत्रयी' "छे छत्रत्रयं देवता धारयन्तीति चतुर्थो-
 ऽतिशयः" । 10 'प्रचयीकृतानाम्' एकत्रीकृतानाम् । 11 'जगन्नय-
 निविष्टपदार्थसार्थप्रोद्भासनाय । त्रिषु जगत्सु निविष्टः स्थितो यो
 पदार्थानां वस्तूनां साधो समूहस्तं प्रोद्भासनाय प्रकाशनाय ।

[15] 12 'उच्चामरावलिबिकीर्णसितप्रकीर्णकान्दोलनैः'

"उर्ध्वं छे चमरा इति द्वितीयोऽतिशयः" । उच्चामराणामावलिभिः
 बिकीर्णः, प्रसृताः सितप्रकीर्णकाः श्वेतरोमगुच्छास्तेषामान्दोलनैः
 संचालनैरिति । "चामरं बालव्यजनं रोमगुच्छः प्रकीर्णकम्" इति
 हैमः [अभि० चि० कां० ३ ख० ३८१] 13 'समपैति' नश्यति ।

[16] 14 'आखण्डलेन' इन्द्रेण । 15 'भामण्डलम्' "भानं
 प्रभाणां मण्डलमिति कर्मक्षयजस्तृतीयोऽतिशयः" ।

[17] 16 'अचलातले' पृथ्वीतले । 17 'चैत्यतरुर्ह्यशोकः'
 "चैत्याभिधानो द्रुमोऽशोकवृक्षो देवकृतो नवमोऽतिशयः" ।

[18] 18 'प्राचीकटन्' प्राकाशयन् । 19 'सर्वाङ्गसाङ्गविधिना'
 नवाङ्गपूजाऽष्टप्रकारकविधियुक्तेन । साङ्गमाचाराद्यङ्गसूत्रं तस्मिन्
 कथितविधिना ।

[19] 20 'पुष्पाणि' "पञ्चवर्णानां जानूत्सेधप्रमाणपुष्पाणां
 वृष्टिरिति षोडशोऽतिशयः" । 21 'गन्धसलिलैः' "गन्धोदकैरिति
 पञ्चदशोऽतिशयः" । 22 'आजानुभागम्' जानूत्सेधप्रमाणम् ।
 23 'प्रतीक्ष्य' दृष्ट्वा ।

वश्या इवास्य परितो भुवनाधिभर्तुस्तस्थुः प्रसन्नमनसः सुहृशः सदस्याः ।

पीता वचोऽमृतरसात्तरसाऽस्तमोहास्ते द्वादशाऽऽष्टविदिशस्त्रिदशाधिपाद्याः ॥ २० ॥

यत्कोटिकोटिगणितोऽय्यधियोजनान्तमास्ते स्म मानव-पशु-द्युसदां समूहः ।

चित्रं न तत् किमु विभोः सकलोऽपि लोकोऽलोकश्च माति न विबोधमयाऽऽत्मदर्शे ॥ २१ ॥

५ आयोजनं जिनविभोर्ध्वनिर्ध्वनीनान् उद्बोधयन् शिर्वगमे परमागमोक्त्या ।

स्पष्टीकरोति भवसम्भववर्द्धिवार्द्धिक्षोभेण लाभमिह रत्नवरत्रयस्य ॥ २२ ॥

वाणी विभोरमर-मर्त्य-पशुस्वभाषासंवादमेत्य सुगमाधिगमं वितेने ।

मन्दाकिनीव सरसा त्रिपथप्रयाता नानानयैर्ननु सहस्रमुखीति रूढा ॥ २३ ॥

ईतिर्न भीतिरपनीतिरसत्प्रतीतिस्तन्मण्डले स्म न रुजा प्रसरीसरीति ।

१० यत्र प्रभुः कनकपद्मनिविष्टपादः कैवल्यभाग विहरते वरतेजसाऽऽढ्यः ॥ २४ ॥

समवसरणलक्ष्मीर्लक्षणैरित्युदीता जवनपवनयोगादुल्लसत्केतुहस्तैः ।

नटति श्रुतिरिति शुभ्रैर्दिव्यपुष्पैः प्रवृष्टैस्तदनु विहसतीव खामिसंसर्गतुष्टा ॥ २५ ॥

अथ प्रथमतः प्रभुर्त्रिदशराज-भूमीभुजां

लसत्सदसि सङ्गते सुभगमङ्गले स्फुर्जति ।

१५ पदत्रितयमादिशद् विशदसर्वभावे विशत्

बभूव गणभृद्गणस्तदनु तस्य मीमांसया ॥ २६ ॥

श्रीइन्द्रभूतिरपरोऽग्निपदाद् विभूतिः श्रीवायुभूतिरिति गोतमवंशजाताः ।

व्यक्तः सुधर्मगणभृद् गणिमण्डितोऽथ श्रीमौर्यपुत्र इति तद् द्वितयं गणेन्द्रौ ॥ २७ ॥

[21] 1 'यत्कोटिकोटिगणितः' येषां 'मानव-पशु-द्युसदाम्' नृ-तिर्यग्-देवानां कोटिकोटिसङ्ख्यातः । 2 'अधियोजनान्तम्' 'योजनप्रमाणमिति कर्मक्षयजः' प्रथमोऽतिशयः । 3 'विबोध-मयाऽऽत्मदर्शे' केवलज्ञानयुक्ताऽऽत्मरूपदर्शे ।

[22] 4 'अध्वनीनान्' पान्थान् 'अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः' पान्थः पथिकदेविकौ इति हैमः [अमि० वि० कां० ३ श्लो० १५७] । 5 'उद्बोधयन्' उपदेशयन् । 6 'शिर्वगमे' मोक्षगमने । 7 'रत्नावरत्रयस्य' ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यात्मकश्रेष्ठरत्नत्रिकस्य ।

[23] 8 'वाणी' भाषा अर्द्धमागधी । 9 'अमर-मर्त्य-पशु-स्वभाषासंवादम्' देव-नर-तिरश्वां भाषाया संवदतीति 'वाणी नृ-ति-र्यक्-सुरलोकभाषासंवादिनी योजनगामिनी च' इति कर्मक्षयजो द्वितीयोऽतिशयः [अमि० वि० कां० १ श्लो० ५९] । 10 'त्रिपथ-प्रयाता' त्रिषु पथिषु गता । 11 'नानानयैः' विविधनयैः 'नया अने-कविधास्तथापि तेषां पञ्चलं लक्षणतो निर्दिष्टं तत्त्वार्थाधिगमादि-सूत्रेषु । यथा 'नैगम-संग्रह-व्यवहार-सूत्र-शब्दा नयाः'—'आद्य-शब्दो द्वि-त्रिमेदौ' इति तत्त्वार्थसूत्रम् [अ० १ सू० ३४-३५] ।

[24] 12 'ईतिर्न' 'धान्याद्युपद्रवकारी प्रचुरो मूषकादिः प्राणि-

गणो न स्यादिति कर्मक्षयजः षष्ठोऽतिशयः' । 13 'भीतिः' 'स्वराष्ट्राद् परराष्ट्राच्च भयं [न स्याद्] इत्येकादशोऽतिशयः' । 14 'अपनीतिः' 'परस्परविरोधः [न स्याद्] इति पञ्चमोऽतिशयः' । 15 'असत्प्र-तीतिः' असद्रस्तुतां प्रतीतिः । 'मारिरौत्पातिकं सर्वगतं मरणम् ; अतिवृष्टिः निरन्तरवर्षणम्, अवृष्टिः सर्वथा वृष्ट्यभावः, तथा दुर्मिक्षं भिक्षाणामभावः—इत्याद्यसद्रस्तुदर्शनं [न स्याद्] इति सप्तम-अष्टम-नवम-दशमातिशयाः' । 16 'रुजा' 'रोगो ज्वरादिः [न स्याद्] इति चतुर्थोऽतिशयः' । 17 'प्रसरीसरीति' अतिशयेन प्रसार-माप्नोति । 18 'कनकपद्मनिविष्टपादः' 'सुवर्णकमले न्यासीकृतौ पादौ येन स इति देवकृतः षष्ठोऽतिशयः' ।

[25] 19 'जवनपवनयोगाद्' वेगयुक्तपवनात् । 20 'उल्लस-त्केतुहस्तैः' उल्लसन्तश्च ते केतवश्च ध्वजा एव हस्तास्तैः ।

[26] 21 'त्रिदशराज-भूमीभुजाम्' इन्द्र-राज्ञाम् । 22 'पद-त्रितयम्' 'उत्पाद-व्यय-ध्रौव्ययुक्तं सत्' इति तत्त्वार्थसूत्रम् [अ० ५ सू० २९] इति पदत्रयीम् । 23 'गणभृद्गणः' एकादश-गणधरसमूहः ।

तस्मादकम्पित इतोऽचलशब्दपूर्वो भ्राता गणप्रभुरभूद् गुणरत्नभूमिः ।

मेतार्य आर्यजनकार्यकृतां मुनीनां शास्ता प्रभासगणभृच्चरणप्रवीणः ॥ २८ ॥

एवं विधाय गणिनः श्रुतिसम्पदाढ्यान् दाढ्येन तीर्थमपि धर्मधियां समर्थम् ।

भव्याम्बुजानिव विबोधयितुं स लोके नव्यांशुमान् प्रविततान गवां विलासान् ॥ २९ ॥

मोहाभ्यमित्रविधिना गणनायकेभान् सज्जान् लसन्निपदिकान् पुरतो विधाय । 5

संस्कृत्य बाडवगणान् चरणोपदेशे देशे चचाल विजिगीषुरिवाऽऽप्तराजः ॥ ३० ॥

संवर्धयन् समितितत्परसाधुलोके भावाद् गुणाधिकतया परमार्थवृत्तिम् ।

न्यस्यन्नपूर्वकरणे स नियोगिराजान् श्रीइन्द्रभूतिकलितश्चलितो बभासे ॥ ३१ ॥

श्रीधर्मचक्रमनुवृत्य कृतप्रयाणः सद्यः प्रसाधितसुमागधलोकपूज्यः ।

शुद्धव्रतप्रवरदामनियोजिताऽऽज्ञः प्राज्यप्रभासमधिगम्य चिरं स रेजे ॥ ३२ ॥ 10

प्राभाकरीं रुचिसधः कृतवान् विलासैः काये गवां विधिर्वशाऽऽत्मनिदर्शनेन ।

ब्राह्मीमपि ध्रुवनियोगमहाबलेन तां वैष्णवीमथ जिनो गतदोषमुत्तया ॥ ३३ ॥

निष्काश्य दास्यकरसर्वपलाददोषं कादम्बरीरसकथां वितथां वितन्वन् ।

व्यावर्तयन् जनतां परदारभोगाच्चक्रीव सर्वविषयान् रुच्ये स जित्वा ॥ ३४ ॥

[३०] १ 'त्रिपदिकान्' त्रिपदी गात्रबन्धः, पक्षे 'उपपेक्षे' वेत्यादिका । २ 'बाडवगणान्' अश्वान् पक्षे विप्रान् । ३ 'चरणम्' चारित्र्यं पक्षे रणोपदेशे चः समुच्चये ।

[३१] ४ 'समितिः' समितय ईर्याद्याः पक्षे सङ्ग्रामः । यद्वाऽऽस्थानं समितिस्तत्र तत्पराः । ५ 'गुणाधिकतया' गुणा धैर्यादयः पक्षे गुणस्थानकाधिकतया । ६ 'परमार्थवृत्तिम्' परमार्थं आध्यात्मिकभावः पक्षेऽर्थसम्बन्धिनीं वृत्तिमाणीविकाम् । ७ 'अपूर्वकरणे' करणानि राजदेयभागस्थानानि पक्षेऽपूर्वकरण आत्मवीर्यविशेषः । 'नियोगिराजान्' ८ नियोगिनो मन्त्रिणः पक्षेजिनाऽऽदेशकारिणः ।

[३२] ९ 'मागधलोकपूज्यः' मागधा मगधदेशवास्तिनः पक्षे मागधतीर्थवासिदेवास्तेषु पूज्यः । १० 'शुद्धव्रतप्रवरदामनियोजिताऽऽज्ञः' शुद्धमहाव्रतान्येव वरदाममालिका तत्र निर्दि-

ष्टाऽऽज्ञः पक्षे वरदामतीर्थम् । ११ 'प्राज्यप्रभासम्' प्राज्यां प्रकृष्टभासं दीप्तिं पक्षे तीर्थम् ।

[३३] १२ 'प्राभाकरीम्' प्रभाकरः सूर्यः पक्षे प्रभाकरो मीमांसकविशेषः । १३ 'रुचिम्' रुचिः कान्तिरिच्छा च ताम् । १४ 'काये' देहे षडकायलक्षणे । १५ 'गवाम्' कान्तीनां पक्षे वचसाम् । १६ 'विधिर्वशाऽऽत्मनिदर्शनेन' विधिर्ज्ञानमयाऽऽत्मिकधनेन । १७ 'ब्राह्मीम्' ब्राह्मीमपि रुचिमधस्कृतवान् । १८ 'ध्रुवनि-योगः' ध्रुवाधिकारेण नियोगकथने । १९ 'नियोगः' नियोगः निरासः । २० 'वैष्णवीम्' वैष्णवीमपि रुचिं निर्दोषाऽऽहारेण रात्रौ भोजननिषेधेन राजपक्षे सूर्य-ब्रह्मविष्णूनां रुचिपराजयात् ॥

[३४] २१ 'पलाददोषम्' मांसभोजनम् । २२ 'कादम्बरी' कादम्बरी सुरा । २३ 'सर्वविषयान्' सर्वे विषयाः शब्दादयः पक्षे देशाः ।

[२८] १ 'चरणप्रवीणः' चरणं चारित्र्यं सावद्ययोग्या-गस्तस्मिन् प्रवीणः कुशलः ।

[२९] २ 'गणिनः' गण्यन्ते पूज्यतयेति गणिनस्ताननुचानान् "अनुचानः प्रवचने साङ्गेऽधीति गणिश्च सः" इति हैमः [अभि० चि० कां० १ श्लो० ७८] । ३ श्रुतिसंपदाढ्यान् श्रुतिः द्वादशाङ्गी सैव संषट् तयाऽऽढ्यान् सहितान् । ४ 'तीर्थम्' तीर्थे संसारसमुद्रो-ऽनेनेति तीर्थं प्रवचनाधारः साधु-साध्वी-श्रावक-श्चाविकारूपश्च-तुर्विधसङ्घस्तम् । प्रथमगणधरं वा । ५ 'भव्याम्बुजान्' भव्या मोक्षगमनयोग्यास्त एवाम्बुजास्तान् । ६ 'विबोधयितुम्' उपदेश-यितुं विकासयितुं वा । ७ 'नव्यांशुमान्' नवीनसूर्यः । ८ 'गवाम्' गवां किरणानां वा ।

[३०] ९ 'मोहाभ्यमित्रविधिना' मोहः कामस्तस्मादभ्यमित्र-विधिनाऽऽभिमुख्येन मित्रानलंगामी तस्य विधिस्तेन । १० 'गण-

नायकेभान्' गणनायकेष्विभान् हस्तिनः श्रेष्ठगणधरानित्यर्थः । ११ 'त्रिपदिकान्' त्रिपदी गात्रबन्धः गात्रयोर्द्वयोरप्रजङ्गयोः पश्चिम-जङ्गयां गजस्य बन्धस्तान् । १२ 'आप्तराजः' आप्तो हितोपदेशक-त्वादात इव स आप्तस्तेषु राजेति ।

[३२] १३ 'श्रीधर्मचक्रम्' "श्रीधर्मप्रकाशकं चक्रमिति देवकृतः प्रथमोऽतिशयः" । १४ 'अनुवृत्त्य' अनुसृत्य ।

[३४] १५ 'पलाददोषम्' राक्षसस्वरूपचौरादिदोषम् ।

[३७] १६ 'विबुधसन्निधिः' "भवनपत्यादिचतुर्विधदेवनिकायानां सन्निधिः सासीप्यं सा जघन्यतोऽपि कोटिर्भवतीति देवकृतोऽष्टादशो-ऽतिशयः" । १७ 'वद्मादयः' पद्मादिनवनिधयस्ते चमे- "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकर-कच्छपौ । मुकुन्द-कुन्द-नीलाश्च चर्वाश्च निधयो नवः" इति हैमः [अभि० चि० कां० २ श्लो० १०७] ।

- औदारिकप्रकृतिना कृतिनायकेनाऽऽजह्रेऽनुपाधिकबलैः सह साधनं यत् ।
लोके कृपाबलमिदं लभतां यदेष तस्मादनन्तगुणवित्तगुणं प्रतीत्य ॥ ३५ ॥
पुन्नागतः प्रववृते वरदानवृत्तिर्गन्धर्वसङ्गतिरतिप्रबलप्रमोदात् ।
तन्मण्डले विहरति क्षितिनाथरूपे सर्वस्य वश्यकरणं ननु वीतरागे ॥ ३६ ॥
5 निलोऽभवद् विबुधसन्निधिरेव सेवा देवाधिपैरपि समाद्रियते स्म भद्रा ।
पद्मादयोऽथ निधयो वसुपद्मवर्गच्छद्वाश्रयात् क्षितितले प्रकटीबभूवुः ॥ ३७ ॥
जन्या इवास्य पुरतो मरुतोऽपि धन्या धन्यास्तदानृतुबला ननृतुर्बलात् ते ।
सद्भावनापरवशाः खलु भावनानां नाथा दधुर्मधुरगानविधिं गुणानाम् ॥ ३८ ॥
आस्थाय धीरपुरुषश्चरणोन्मुखः सन् स्थानानि नाम बहुधाऽङ्गनियोजितानि ।
10 जीवानुचिन्तनमतिर्भुवि चापरागः को वा जिगाय न रयात् परमोहवर्गम् ॥ ३९ ॥
कश्चित्त्वैजिह्मगमनाः कृतहस्तमुख्यो दण्डं दधौ समरसङ्गत एव कश्चित् ।
आक्रान्तमौलिकलया कैरवालकर्षी कश्चित् परस्परमभूत् सहसाऽस्त्रबुद्धिः ॥ ४० ॥
उज्जागरः प्रबलसंयतिकर्मशूरः पार्श्वस्थतां न चकमे बहुधा रणार्थी ।
नैव प्रतिग्रहरुचिर्बहुसाधुवाही दण्डादिसज्जनकरः परचारणैषी ॥ ४१ ॥
15 उच्चारणेऽप्युपनता बहुशोधनाऽऽह्या विद्याधरा अनवसन्नचरित्रभाजः ।
वीरक्रियाप्रियतया गंगनाध्वनीना आज्ञां जिनस्य विपुलां व्यधुर्दुर्दलोके ॥ ४२ ॥
क्षेत्राश्रयेण धनुरादिविमर्शनानि जीवावधारणधियः प्रवितेनिरेऽमी ।
तत्रेषुयोजनगतिं हृदि निर्णयन्तो लक्षादिमाङ्गविनिविष्टदृशोऽधिसङ्ख्यम् ॥ ४३ ॥
मोहोदयेन पतिताः पुनरप्रमत्ताः सम्यग् गुणादरभृतोऽधिकमार्गणानाम् ॥
20 संयोजनेन विजयश्रियमाश्रयन्तः प्रासादि केवलितर्याऽनवसानसौख्यम् ॥ ४४ ॥

[३५] १ 'आजह्रे' लङ्लोकानुग्रहाय । २ 'अनुपाधिकबलैः' अनुपाधिभिर्निर्दोषकबलैः पक्षे स्वाभाविकसेनाभिः ३ 'साधनम्' चारित्रं तेन सह यथा स्यात् तथा । 'सहसा, धनम्' इति पद-विभागे धनं सहसाऽऽजह्रे तदपि लोकानुग्रहाय न्यायवतां राज्ञां न लोभतः ।

[३६] ४ 'पुन्नागतः' पुन्नागाः श्रेष्ठनरा गजाश्च । ५ 'गन्धर्व' अश्वाः गायकाश्च । ६ 'क्षितिनाथरूपे' प्रशस्तः क्षितिनाथः क्षितिनाथरूपस्तस्मिन् । ७ 'वीतरागे' वीतमङ्कुशवारणं निषादिनां पादकर्म तद्द्वयं तत्र रागे यस्य [—'यातमङ्कुशवारणम् । निषादिनां पादकर्म यत् वीतं तु तद्द्वयम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २९१] यद्वा 'नु' इति वितर्के न वीतरागे वीतं फल्गुहयद्विपमिति हैमः ।

[३८] १ 'अनृतुबलाः' ऋतुभावबलाः । "अनुकूलो वायुः ऋतुभावेऽपि वहतीति देवकृतश्चतुर्दशोऽतिशयः" ।

[३९] २ 'चरण' चारित्रं पक्षे चः समुच्चये रणे । ३ 'जीवानु-चिन्तनमतिः' षट्जीवनिष्कायेषु अनुचिन्तनमतिः रक्षणबुद्धिः ।

[४०] ४ 'कैरवालकर्षी' तरवारं कर्षत यः सः ।

[४१] ५ 'उज्जागरः' जागरूकः । ६ 'प्रबलसंयतिकर्मशूरः' प्रबला प्रकृष्टा या संयतिः संयमस्तस्य कर्मणि शूरः । ७ 'चकमे'

[३७] ८ 'वसुपद्म' वसु स्वर्गं तस्य पद्मानि ।

[३८] ९ 'वन्याः' वानमन्तरा मरुतो देवाः, पक्षे वन-वायवः । १० 'भावनानाम्' भवनपतिदेवानाम् । ११ 'गुणानाम्' वासनागीतगुणानाम् ।

[३९] १२ 'स्थानानि' आलीढादीनि । १३ 'जीवा' जीवा मौर्वी । १४ 'अपरागः' विगतरागः, पक्षे धनुषि रागवात् ।

[४०] १५ 'अजिह्मगमनाः' अजिह्मं ऋजु मनो यस्य, पक्षे शरे मनो यस्य ।

[४४] १६ 'प्रासादि' प्रासम् । १७ 'केवलितया' [के, बलितया-इति पदविभागे]-बलितया न वशाः स्वच्छन्दाः केन सुखं प्राप्ताः । १८ 'अनवसानसौख्यम्' अनवसानमनुन्तं सुखम् ।

इयेष । ८ 'प्रतिग्रहरुचिः' प्रतिग्रहं सैन्यपृष्ठे रुचिर्यस्य । ९ 'बहुसा-धुवाही' बहुन् साधुन् वोढुं शीलं यस्य सः ।

[४२] १० 'अनवसन्नचरित्रभाजः' नावसीदत्यनवसन्नं चरित्रं भजन्त इति । ११ 'गंगनाध्वनीनाः' आकाशचारिणः ।

[४३] १२ 'अमी' विद्याधराः । १३ 'अधिसङ्ख्यम्' युद्धम् ।

[४४] १४ 'अधिकमार्गणानाम्' अधिकबाणानाम् । १५ 'सं-योजनेन' व्यापृतेन ।

केचित् पुनः प्रतिमयाऽऽसमयानुसारा व्युत्सृष्टकायमुपसर्जनभावेन ।
 स्थानं विधाय सैमपादमिवाऽऽदरेण तस्थुर्निरर्गलबलप्रजिघांसयैव ॥ ४५ ॥
 तेजोऽदसीयमपहन्तुमिवासमर्थान् आलोचनोपधिपरिग्रहदण्डजार्थान् ।
 निश्चित्य दुष्टपरमोहमहीश्वरोऽपि प्राप्तः क्रमाच्छिथिलतां स्वत एव विभ्यत् ॥ ४६ ॥
 दक्षाः पराक्रमधियाऽऽवरणस्य भङ्गे शूरा विचेरुरभितो विषये क्षमायाः । 5
 मुक्तैषिणः सरसमूहमिहोऽऽदिशन्तः सन्तः स्थिता धृतरुचः खलु मण्डलाग्रे ॥ ४७ ॥
 बाणी विभोर्भगवती वरशक्तिरूपा सन्मानसंहततरा प्रविवेश साक्षात् ।
 तस्या हविप्रबलमण्डलदर्शनेन भीतः पलाय्य विगतः कचनापि मोहः ॥ ४८ ॥
 एवं क्षमाधनवरैः प्रभुशासनेन प्रोद्भासिते समितिकर्मणि सांयुगीनैः ।
 विश्वाभ्युदीर्णचरमोहबलक्षयोऽभूदेकातपत्रजिनराजमहोदयाय ॥ ४९ ॥ 10
 विद्याश्चतुर्दश जिनेश्वरशासनान्तः प्रादुर्बभूवुरूपमानमितास्तु रत्नैः ।
 प्रत्येकमाखधिकृता मुनयः सहस्रं तस्माच्चतुर्दशसहस्रगणस्तदीयः ॥ ५० ॥
 नन्दीरवादभिनवाद् भुवि गर्जयन्तः सर्वानुयोजनविधौ निपुणा गुणाढ्याः ।
 गुप्तीश्वराः कुसमयार्थविनाशनेन भान्ति स्म साधुगणिनो जिनशासनेन ॥ ५१ ॥
 केचिज्जनाः प्रकृतिनिश्चलताऽभ्युपायं व्यातेनिरे नरवरस्थितिबन्धतर्कम् । 15
 यस्मात् परः शतगुणो रसबन्ध एव प्रादेशिकं समुदयं जनयत्यवश्यम् ॥ ५२ ॥

[४५] १ 'प्रतिमया' कायोत्सर्गेण, पक्षे मयो नाम उद्ग-
 विशेषसं प्रतीति प्रतिमयम् । २ 'आसमयानुसारा' आसमयं
 यथाऽवसरमनुसारदृष्ट्यादिना येषां ते । ३ 'व्युत्सृष्टकायम्'
 शक्तस्त्रीरं यथा स्यात् तथा । ४ 'उपसर्जनभावेन' स्वदेहेऽ-
 प्यवाद्रुष्ट्या गौणत्वभावनया । ५ 'समपादम्' समपादं स्थानं
 कायोत्सर्गे, बाणविसर्गे वा । ६ 'निरर्गलबलं' निरर्गलं स्वतन्त्रं
 प्रबलं वा-बलं शारीरम् ।

[४६] ७ 'अदसीयम्' कायोत्सर्गकृतं छलेन रणकर्मणा वा ।
 ८ 'आलोचनोपधिपरिग्रहदण्डजार्थान्' आलोचना प्रायश्चित्तस्थानं
 पक्षे आलोचनं मन्त्रः, उपधिपरिग्रहो वस्त्र-पात्रादि स्थलं वा,
 दण्डा मचोदण्डादयः सैन्यं वा तेनोत्पन्नार्थान् ।

[४७] ९ 'पराक्रम' पराक्रमो बलं, पर उत्कृष्टोऽक्रमो
 युगपज्जावः । १० 'आवरणस्य' आवरणं ज्ञानावरणादिवरणो
 वप्रसक्तः । ११ 'विषये' देशे गोचरे वा । १२ 'क्षमायाः'
 क्षान्तेः, भूम्या वा । १३ 'मुक्तैषिणः' मुक्ताः सिद्धजीवाः, मुक्तं
 शस्त्रविद्येष्टः पाणियन्त्राभ्याम् । १४ 'सरसमूहम्' सरसं रसयुक्तं,

ऊहं वितर्कं पक्षे शरवजः । १५ 'आदिशन्तः' कथयन्तो
 मुञ्चन्तो वा । १६ 'धृतरुचः' धृतदीप्तयः । १७ 'मण्डलाग्रे'
 खङ्गे मण्डलमुखे मण्डलमन्त्र सूत्रमण्डलं वा ।

[४८] १८ 'हविप्रबलमण्डलदर्शनेन' हविर्दिष्टारूपं प्रबल-
 मण्डलं प्रकृष्टतरवारि तस्य दर्शनेन दीप्तेः प्रकर्षपुञ्जदर्शनेन वा ।

[४९] १९ 'क्षमाधनवरैः' क्षमाधना मुनयो भूपा वा ।

[५१] २० 'नन्दीरवाः' वाद्यसमूहशब्दः नन्दीसूत्रपाठो
 वा । २१ 'सर्वानुयोजनं' सर्वानुयोजनं सर्वमनुयोजनं पृच्छा,
 अनुयोगो वा । २२ 'गुप्तीश्वराः' गुप्तयो मनोगुप्ताद्याः कारागृहं
 वा ।

[५२] २३ 'प्रकृति' प्रकृतयो ज्ञानावरणाद्याः, प्रजा लोको
 वा । २४ 'निश्चलता' निश्चलता स्वास्थ्यं निर्जरणं वा ।
 २५ 'नरवरस्थितिबन्धतर्कम्' राज्यस्थितिविचारं, मनुजगत्याद्यु-
 स्थितिबन्धं वा । २६ 'रसबन्धः' प्रजास्नेहः-कर्मरसबन्धो
 वा । २७ 'प्रादेशिकः' देशसम्बन्धी प्रदेशबन्धो वा ।

[४६] १ 'अदसीयम्' अत्येदमदसीयम् । २ 'दुष्टपरमोहमही-
 श्वरः' दुष्टो यः परश्चासौ मोहश्च शत्रुस्वरूपः कामदेवः स एव मही-
 श्वरो राजा ।

[४८] ३ 'सन्मानसंहततरा' सन्मानेन सम्यगतिशयेन दृढेति ।
 ४ 'पलाय्य' नष्टा । ५ 'मोहः' कामदेवः ।

[४९] ६ 'समितिकर्मणि' ईर्यादिकार्ये रणे वा । ७ 'सांयुगीनैः'
 तत्परैः । ८ 'विश्वाभ्युदीर्णचरमोहबलक्षयः' विश्वेऽभ्युदीर्णः कृतः
 चरतो मोहस्य कामदेवस्य बलं तस्य क्षयः नाशो येन सः ।
 ९ 'एकातपत्रं' एकमद्वितीयमातपत्रं छत्रं यस्य सः ।

- आचारवर्तनिकयाऽधिजगाम साधोरन्यस्य वाऽनुचरितं सकलो नियोगी ।
निर्वेशन-प्रविशने चरणेऽनुरागादावेदयन् स पुरुषोत्तमराजवाक्यात् ॥ ५३ ॥
ज्ञात्वाऽऽत्मनस्तदितरस्य विबोधवृत्तीर्देशस्यसूत्रकृदभिज्ञपुराणवाचा ।
न्यायं प्रयुज्य तदनीतिपदाद् वियुज्य स्वार्थं परार्थमिव साधयति स धीरः ॥ ५४ ॥
- ५ श्रेणीहिताय मनसो वचसोऽपि वृत्तिं यत् सामवायिकजनो विजनेऽपि दध्यौ ।
तिष्ठन्नल्लुपविशन् निविशन्न शयानोऽप्यश्रन् नयानुपदिदेश तथा जिनेशः ॥ ५५ ॥
प्राधान्यमाप बहूधाऽन्यमहोपकारः स्फारानुरागपरं भागदशाऽऽर्गमानाम् ।
मर्यादया विशदया ननु देशरूपं जज्ञे क्षमाधनगणे समरोचितेऽपि ॥ ५६ ॥
पूर्वस्थितिः प्रकटिताऽत्र विशिष्य लोके तस्याः परं परिणतिः खलु वस्तुलभ्या ।
१० श्रीप्राभृते प्रतिपदं परमोऽधिकारोऽन्या विश्रुतश्रुतकथासु तथा प्रथाऽऽसीत् ॥ ५७ ॥
नो नैर्गमादिषु परस्परबाधयोगो नो पश्यतोहरदशापि जनस्य काचित् ।
नो भङ्गबुद्धिरपि सङ्गरतः कथञ्चित् श्रीशासने भगवतः स्फुटतामुपेते ॥ ५८ ॥
मैन्द्युर्न चेतसि पदं मनुजस्य चक्रे यस्मिन् भवेदसुमतां विनिपातवृत्तिः ।
ब्रह्मक्रियासु निरतेऽपि पलादरूपं प्रादुर्भवेद् गुरुजनेऽप्यविकल्पना गीः ॥ ५९ ॥
- १५ नासिद्धताऽपि च मिथो न विरुद्धताऽऽसील्लभ्यं कचिन्न विहितव्यभिचारकर्म ।
बाधो न यत्र समयेऽप्रतिपक्षभावः कस्तीर्थभास्करमते रमते न विद्वान् ॥ ६० ॥

[५३] १ 'आचारवर्तनिकया' आचारा ज्ञानाचाराद्याः, आत्मन्ताचाराणां गुरुपुरुषाणां प्रवृत्त्या । २ साधोः मुनेः न्यायवद्धो-
कस्य वा । ३ 'अन्यस्य' असाधोश्चौरादेः । ४ 'नियोगी' मुनिः
मन्त्री वा । ५ 'निर्वेशन-प्रविशने' निर्गम-प्रवेशौ तयोः समाहार-
कसिन् । ६ 'चरणे' चारित्र्ये रणे वा । ७ 'पुरुषोत्तम' पुरुषो-
त्तमोऽहम् ।

[५४] ८ 'आत्मनः' जीवस्य । ९ 'तदितरस्य' अजीवस्य ।
१० 'विबोधवृत्तिः' ज्ञानवार्ताः । ११ 'देशस्यसूत्रकृदभिज्ञ' पार्श्वस्थिता ये सूत्रकृतोऽङ्गस्याभिज्ञा ज्ञातारः, पक्षे देशस्यसूत्रकृतो
देशमुक्त्यजनाः । १२ 'स्वार्थम्' स्वस्य धनस्यार्थं कार्यमात्मकार्यं
वा ।

[५५] १३ 'श्रेणी' श्रेणिः क्षपकश्रेण्यादिः पौरश्रेणी वा ।
१४ 'सामवायिकजनः' समवायाङ्गवेत्ता मन्त्री वा ।

[५६] १५ 'बहूधान्यमहोपकारः' बहुधा, अन्यस्य महोप-
कारः, बहुधान्यनिष्पत्तिः । १६ 'परभाग' 'परभागो गुणोत्कर्षः'
इति हेमः [अभि० चि० कां० ६ श्लो० ११] । १७ 'भागमा-

नाम्' भागमा वृक्षा रसालाद्याः, सिद्धान्ता वा । १८ 'देशरूपम्'
न्यायः । १९ 'क्षमाधनगणे' क्षमाधना मुनयो भूपा वा ।
२० 'समरोचिते' ससेन रोचिते, ससरे उचिता वा ।

[५७] २१ 'पूर्वस्थितिः' पूर्वजानां स्थितिः पूर्वाणामुत्पादा-
दीनां स्थितिर्वा । २२ 'वस्तुलभ्या' वस्तु परमार्थस्त्वत्वं तेन लभ्या,
वस्तु अधिकारविशेषो वा । २३ 'श्रीप्राभृतम्' लक्ष्मीदेवकनम्,
प्राभृतोऽत्र पूर्वाधिकारः ।

[५८] २४ 'नैगमादिषु' नैगमादयो नयाः, वणिजां समूहेषु
वा । २५ 'पश्यतोहरदशा' पश्यतोहरस्तस्करः, पश्यतो विचार-
यतो वा हरदशा ईश्वरधर्माङ्गीकारः । २६ 'सङ्गरतः' सङ्गामात्
प्रतिज्ञाया वा ।

[५९] २७ 'मन्युः' कोपो यज्ञश्च । २८ 'विनिपात-
वृत्तिः' प्राणिघातवृत्तिः । २९ 'ब्रह्मक्रियासु' ब्रह्मचर्यकर्मसु ।
३० 'निरते' तत्परे ब्राह्मणेऽपि मांसाशनम् । ३१ 'पलादरूपम्'
राक्षसस्वरूपम् । ३२ 'गुरुजने' गुरुलोके । ३३ 'अविकल्पनागीः'
अविर्बुद्धजीवस्तस्य कल्पना मारणा तस्या वाक् ।

[६०] १ 'नासिद्धता' असिद्धताऽसिद्धिर्न परं सिद्धिरेव । सत्यभामा' इति न्यायात्, तीर्थङ्कर एव भास्करः सूर्यस्तस्य
२ 'विरुद्धता' विरोधः । ३ 'तीर्थभास्करमते' तीर्थस्तीर्थङ्करः 'भामा' मते सिद्धान्ते ।

एवं दैवतदैवरूपबलतः पुण्यानुगुण्याभृणां
 साम्राज्यं परमोपकारि चरणाऽऽरम्भेन लेभे विभुः ।
 वीरः केसरिणाऽभिलाञ्छिततनूर्ननं नृसिंहोपमा-
 वण्ण्यः स्वर्णसवर्णरोचिरचिराद् देयात् स नः प्रार्थितम् ॥ ६१ ॥
 कृत्वा तत्त्वनिदेशपेशलतरं देशं जिनेशः स्वयं
 मिथ्यात्वोदयदुस्तमान्धतमसं सान्द्रं विनीय व्ययम् ।
 श्रीसूक्ष्मक्रियमद्वयं व्युपरताशेषक्रियं चाप्ययं
 ध्यायन्नापदपापपूःपरिसरे श्रीसिद्धशर्मोदयम् ॥ ६२ ॥
 इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
 ऋथानाथकवंशमूलस्य श्रीवीरस्य भगवतो दिग्विजयवर्णनो
 नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

5

10

- [61] 1 'चरणाऽऽरम्भेन' चरणं चारित्रं तस्याऽऽरम्भस्त्येन । शेनोपदेशेनातिशयेन शोभनमिति । 5 'देशम्' भारतवर्षम् ।
 2 'केसरिणा' सिंहेन लाञ्छनेन । 3 'स्वर्णसवर्णरोचिः' सुवर्णसमाना 6 'विनीय' कृत्वा । 7 'व्युपरताशेषक्रियम्' क्षमिता समप्राऽऽर-
 रोचिः कान्तिः श्रीवीरस्य काञ्चनवर्णत्वात् । म्भादिक्रिया यस्मिन् तं देशम् । 8 'आपद्' प्राप । 9 'अपापपूः-
 [62] 4 'तत्त्वनिदेशपेशलतरम्' तत्त्वानि नव, तेषां निदे- परिसरे' अपापानगरीविस्तारे ।

चतुर्थः सर्गः ।

- अथ जिनपतिपट्टे श्रीसुधर्मा गणीन्द्रो दिनपतिरिव रेजे राजराजाधिगम्यः ।
 गणधरगणनायां पञ्चमोऽप्याद्य एव विनयनयतपोभिर्योऽतिशोते स्म सर्वैः ॥ १ ॥
 तदनु दनुजपूज्यः प्राज्यतेजा हि जम्बूर्गणपतिरुदियार्थोन्निद्रजाम्बूनदश्रीः ।
 5 प्रभव इति गुरुस्तत्पट्टपद्मांशुमाली गणधरमणिरस्मादेव शय्यं भवाऽऽख्यः ॥ २ ॥
 तदनु गणहिमांशुः श्रीयशोभद्रसूरिर्विजितविबुधसूरिस्तस्य पट्टेऽद्वयीयम् ।
 प्रगुणगुणविभूतिश्चासम्भूतिशब्दाद् विजय इति सुनीन्दुर्भद्रबाहुर्द्वितीयः ॥ ३ ॥
 श्रुतसुरतरुमूलं स्थूलभद्रोऽनुकूलं समजनि यशसाऽऽशासुन्दरीणां दुकूलम् ।
 तदनु च गिरिनामाऽऽर्यो महादिः सुहस्ती द्वयमपि गणराजौ पट्टभाजौ तदीयौ ॥ ४ ॥
 10 परमपि युगलं स्यात् सुस्थितः सुप्रबुद्धः श्रमणगणभृदिन्द्राद् दिक्षसूरिस्ततोऽभूत् ।
 गणगुरुरुकीर्तिर्दिक्षनामाऽथ सिंहोद् गिरिगणविभुरस्माद् वज्रसूरिः सुरेज्यः ॥ ५ ॥
 प्रसृमरमुनिसेनः सूरिराड् वज्रसेनः शमिपतिरथ चन्द्रश्चासामन्तभद्रः ।
 नव इव सुरसूरिर्वृद्धदेवाऽऽख्यसूरिर्गणपतिरतिशायिप्रोदितद्योतनाऽऽहः ॥ ६ ॥
 प्रणतनृपतिदेवः सूरिराण्मानदेवः क्षितिधर इव तुङ्गः स्वैर्गुणैर्मानतुङ्गः ।
 15 सुरगिरिरिव धीरः श्रीधरो वीरसूरिः प्रभुरपि जयदेवश्चासामन्तभद्रः ॥ ७ ॥

[1] 1 'जिनपतिपट्टे' श्रीवर्द्धमानस्वामिपट्टे ।

(१) 'श्रीसुधर्मा' श्रीसुधर्मस्वामी । 2 'दिनपतिः' सूर्यः ।
 3 'पञ्चमोऽप्याद्य एव' एकादशानामपि गणधरपदस्थापनावसरे
 श्रीवीरेण श्रीसुधर्मस्वामिनं पुरस्कृत्य गणोऽनुकृतः दुष्प्रसहं
 भावत् श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यानामेव प्रवर्तनात् ।

[2] 4 'दनुजपूज्यः' असुरैः पूज्यः वन्द्यः 'असुरा दिति-
 दनुजाः' इति हैमः [अभि० वि० का० २ श्लो० १५२]
 (२) 'जम्बूः' श्रीसुधर्मस्वामिपट्टे द्वितीयः श्रीजम्बूस्वामी ।
 5 'उन्निद्रजाम्बूनदश्रीः' उन्निद्रा विकसिता जम्बूनदस्य सुवर्णस्य
 श्रीः शोभा यस्य सः । (३) 'प्रभवः' श्रीजम्बूस्वामिपट्टे तृतीयः
 श्रीप्रभवस्वामी । (४) 'शय्यं भवाऽऽख्यः' श्रीप्रभवस्वामिपट्टे
 चतुर्थः श्रीशय्यंभवस्वामिनामा ।

[3] (५) 'श्रीयशोभद्रसूरिः' श्रीशय्यंभवस्वामिपट्टे पञ्चमः
 श्रीयशोभद्रसूरिः । 5 'विजितविबुधसूरिः' विजितः विबुधानां
 सुराणां सूरिराचार्यो बृहस्पतिरित्यर्थः । (६) 'सम्भूतिशब्दाद्
 विजयः' - 'भद्रबाहुः' इति द्वौ श्रीयशोभद्रसूरिपट्टे षष्ठौ श्रीसं-
 भूतिविजय-श्रीभद्रबाहुस्वामिनावभूताम् ।

[4] 6 'श्रुतसुरतरुमूलम्' श्रुतानि चतुर्दशपूर्वाण्येव सुरतरवो
 देववृक्षास्तेषां मूलम् । (७) 'स्थूलभद्रः' श्रीसम्भूतिविजय-
 श्रीभद्रबाहुस्वामिनोः पट्टे सप्तमः श्रीस्थूलभद्रस्वामी ।
 (८) 'गिरिनामाऽऽर्यो महाऽऽदिः सुहस्ती' श्रीस्थूलभद्र-

स्वामिपट्टेऽष्टमौ श्रीआर्यमहागिरि-श्रीआर्यसुहस्तीसूरिरिति द्वौ
 बभूवतुः ।

[5] (९) 'सुस्थितः सुप्रबुद्धः' श्रीआर्यमहागिरि-श्री-
 आर्यसुहस्तीसूरिपट्टे नवमौ श्रीसुस्थित-सुप्रतिबद्धसूरी ।
 (१०) 'इन्द्राद् दिक्षसूरिः' 'सुस्थित-सुप्रतिबद्धपट्टे' दशमः
 श्रीइन्द्रदिक्षसूरिर्बभूव । (११) 'दिक्षनामा' इन्द्रदिक्षसूरिपट्टे
 एकादशः श्रीदिक्षसूरिः बभूव । (१२) 'सिंहाद् गिरिगणविभुः'
 श्रीदिक्षसूरिपट्टे द्वादशः सिंहगिरिर्बभूव । 'गिरिगणविभुः' सिं-
 हाद् गिरिरिति सिंहगिरिरेव गणेषु विभुः प्रभुरिव । (१३) 'व-
 ज्रसूरिः' श्रीसिंहगिरिपट्टे त्रयोदशः श्रीवज्रस्वामी बभूव ।

[6] (१४) 'वज्रसेनः' श्रीवज्रसूरिपट्टे चतुर्दशः श्रीवज्र-
 सेनसूरिः । (१५) 'चन्द्रः' वज्रसेनसूरिपट्टे पञ्चदशः श्रीचन्द्र-
 सूरिर्बभूव । (१६) 'सामन्तभद्रः' श्रीचन्द्रसूरिपट्टे षोडशः
 श्रीसामन्तभद्रसूरिर्बभूव । (१७) 'वृद्धदेवाऽऽख्यसूरिः'
 'श्रीसामन्तभद्रसूरिपट्टे' सप्तदशः श्रीवृद्धदेवसूरिनामा बभूव ।
 (१८) 'प्रोदितद्योतनाऽऽहः' श्रीवृद्धदेवसूरिपट्टेऽष्टादशः
 प्रद्योतनसूरिनामा सञ्जातः ।

[7] (१९) 'मानदेवः' श्रीप्रद्योतनसूरिपट्टे एकोनविंशति-
 तमः श्रीमानदेवसूरिः । (२०) 'मानतुङ्गः' श्रीमानदेवसूरिपट्टे
 विंशतितमः श्रीमानतुङ्गसूरिजोतः । (२१) 'वीरसूरिः' श्री-
 मानतुङ्गसूरिपट्टे एकविंशतितमः श्रीवीरसूरिर्बभूव । (२२)
 'जयदेवः' श्रीवीरसूरिपट्टे द्वाविंशतितमः श्रीजयदेवसूरिर्बभूव ।

सुरपतिरिव देवानन्दनामा द्विधापि कमनदमनकान्तिर्विक्रमोऽपि क्रमेण ।

समजनि नरसिंहः सूरिरुत्सारितारिगुणगणमणिराशेः श्रीसमुद्रः समुद्रः ॥ ८ ॥

पुनरपि गुरुरासीन्मानदेवो द्वितीय-

स्तदनु विबुधेशब्दाच्छ्रीप्रभोऽप्यद्वितीयः ।

भुवि विजितजयार्थः श्रीजयानन्दसूरिः

5

प्रवचनरविरूपोऽस्माद् रवेः श्रीप्रभाऽऽहः ॥ ९ ॥

यशसि शशिसमानः श्रीयशोदेवसूरिः स्मर इव कमनीयः प्रोचितद्युम्नसूरिः ।

शमकमलविविखान् मानदेवस्तृतीयस्तदनु विमलचन्द्रश्चन्द्रमाश्चन्द्रगच्छे ॥ १० ॥

रुचिभरजितभूरिः सूरिरुद्योतनोऽस्मादवनतनरदेवः सर्वदेवो गणेन्द्रः ।

धृतचरणविशुद्धिर्देवसूरिः सुबुद्धिः पुनरपि गणभर्ता सर्वदेवोऽद्वितीयः ॥ ११ ॥ 10

कुनयजययशोभित् श्रीयशोभद्रनामा तदनु च मुनिचन्द्रश्चन्द्रनिस्तन्द्रकीर्तिः ।

गणभृदजितदेवः सेवनासक्तदेवस्तदनु विजयसिंहः सिंहवत् साहसेन ॥ १२ ॥

सुजननयनसोमः सोमनाम्नः प्रभोऽभूद् गुरुरपि मणिरत्नस्तद्वयं चैकपट्टे ।

बहुतपसि वितन्द्रः श्रीजगच्चन्द्रसूरिरजनि मुनिनरेन्द्रोऽस्मात् स देवेन्द्रसूरिः ॥ १३ ॥

तदनु मुनिसमूहं धर्मघोषः पुपोष पुनरभवदमुष्मात् सोमशब्दात् प्रभोऽन्यः ॥ १४ ॥ 15

तदनु तिलकसूरिः सोमपूर्वो बभूव गणगुरुरथ देवात् सुन्दराऽऽहानसूरिः ॥ १४ ॥

[8] (२३) 'देवानन्दनामा' श्रीजयदेवसूरिपट्टे त्रयोविंशतितमः श्रीदेवानन्दसूरिः । (२४) 'विक्रमः' श्रीदेवानन्दसूरिपट्टे चतुर्विंशतितमः श्रीविक्रमसूरिर्जातः । (२५) 'नरसिंहः' श्रीविक्रमसूरिपट्टे पञ्चविंशतितमः श्रीनरसिंहसूरिर्जने । (२६) 'श्रीसमुद्रः' श्रीनरसिंहसूरिपट्टे षड्विंशतितमः श्रीसमुद्रसूरिः संभूतः ।

[9] (२७) 'मानदेवः' श्रीसमुद्रसूरिपट्टे सप्तविंशतितमः श्रीमानदेवसूरिर्जातः । (२८) 'विबुधेशब्दाच्छ्रीप्रभः' श्रीमानदेवसूरिपट्टे अष्टविंशतितमः श्रीविबुधप्रभसूरिरभवत् । (२९) 'श्रीजयानन्दसूरिः' श्रीविबुधप्रभसूरिपट्टे एकोनविंशतितमः श्रीजयानन्दसूरिर्जने । (३०) 'रवेः श्रीप्रभाऽऽहः' श्रीजयानन्दसूरिपट्टे त्रिंशत्तमः श्रीरविप्रभसूरिः सजातः ।

[10] (३१) 'श्रीयशोदेवसूरिः' श्रीवीरप्रभसूरिपट्टे एकत्रिंशत्तमो नागराज्ञाणः श्रीयशोदेवसूरिरुदियाय । (३२) 'प्रोचितद्युम्नसूरिः' श्रीयशोदेवसूरिपट्टे द्वात्रिंशत्तमः श्रीप्रद्युम्नसूरिर्भवत् । 1 'शमकमलविविखान्' शमः शान्तिसद्रूपं कमलं तं विकासयितुं विविखान् सूर्य इव । (३३) 'मानदेवः' श्रीप्रद्युम्नसूरिपट्टे श्रीमानदेवसूरिरजनि । (३४) 'विमलचन्द्रः' श्रीमानदेवसूरिपट्टे चतुर्विंशत्तमः श्रीविमलचन्द्रसूरिर्भवत् ।

[11] (३५) 'उद्योतनः' श्रीविमलचन्द्रसूरिपट्टे पञ्चत्रिंशत्तमः श्रीउद्योतनसूरिः समजायत । (३६) 'सर्वदेवः' श्रीउद्योतनसूरिपट्टे षड्विंशत्तमः श्रीसर्वदेवसूरिर्भवत् । (३७) 'देवसूरिः'

श्रीसर्वदेवसूरिपट्टे सप्तत्रिंशत्तमः श्रीदेवसूरिर्जने । (३८) 'सर्वदेवः' श्रीदेवसूरिपट्टे अष्टत्रिंशत्तमः पुनः श्रीसर्वदेवसूरिरभवत् ।

[12] (३९) 'श्रीयशोभद्रनामा' श्रीसर्वदेवसूरिपट्टे एकोनचत्वारिंशत्तमः श्रीयशोभद्रसूरिरभवत् । (४०) 'मुनिचन्द्रः' श्रीयशोभद्रसूरिपट्टे चत्वारिंशत्तमः श्रीमुनिचन्द्रसूरिर्जने । (४१) 'अजितदेवः' श्रीमुनिचन्द्रसूरिपट्टे एकचत्वारिंशत्तमः श्रीअजितदेवसूरिरजनि । (४२) 'विजयसिंहः' श्रीअजितदेवसूरिपट्टे द्विचत्वारिंशत्तमः श्रीविजयसिंहसूरिर्भवत् ।

[13] 2 'सुजननयनसोमः' सजनानां नयनानि चक्षुषि शीतलीकर्तुं सोमश्चन्द्र इव । (४३) 'सोमनाम्नः प्रभः, मणिरत्नः' श्रीविजयसिंहसूरिपट्टे त्रिचत्वारिंशत्तमौ श्रीसोमप्रभ-श्रीमणिरत्नसूरौ सजातौ, तयोः सोमप्रभसूरिः शतार्थतया भुवि ख्यातनामा बभूव । (४४) 'श्रीजगच्चन्द्रसूरिः' श्रीसोमप्रभ-श्रीमणिरत्नसूरिपट्टे श्रीजगच्चन्द्रसूरिरजायत । (४५) 'देवेन्द्रसूरिः' श्रीजगच्चन्द्रसूरिपट्टे पञ्चचत्वारिंशत्तमः श्रीदेवेन्द्रसूरिः समजनि ।

[14] (४६) 'धर्मघोषः' श्रीदेवेन्द्रसूरिपट्टे षट्चत्वारिंशत्तमो धर्मघोषसूरिर्भवत् । (४७) 'सोमशब्दात् प्रभः' श्रीधर्मघोषसूरिपट्टे सप्तचत्वारिंशत्तमः श्रीसोमप्रभसूरिः । (४८) 'तिलकसूरिः सोमपूर्वः' श्रीसोमप्रभसूरिपट्टे अष्टचत्वारिंशत्तमः श्रीसोमतिलकसूरिर्जने । (४९) 'देवात् सुन्दराहानसूरिः' श्रीसोमतिलकसूरिपट्टे एकोनपञ्चाशत्तमः श्रीदेवसुन्दरसूरिर्जातः ।

- मुनिकुवलयसोमः सोमैतः सुन्दराहः प्रमुरथ मुनिशब्दात् सुन्दरः सूरिचक्री ।
 श्रमणगगनरत्नं रत्नतः शेखराऽऽख्यस्तदनु च वरलक्ष्मीसागरः सूरिरासीत् ॥ १५ ॥
 तदनु सुमतिसाधुर्माधुरीपूर्णवाक्यस्समजनि विमलः "श्रीहेमपूर्वस्ततोऽपि ।
 तदनु विमलनामाऽऽनन्दशब्दाद् यथार्था तपगणगुणसंज्ञां यश्चकार क्रियाभिः ॥ १६ ॥
 तदनु विजयदानः सूरिरुच्चावदानः प्रमुरभवदतः श्रीहीरनामा गणस्य ।
 अकबरनरराजां यः समाजं ररञ्ज प्रकृतसुकृतवारिभः पुण्यनैपुण्यभाविभः ॥ १७ ॥
 हरिरपि दिवि सूरैर्यस्य सत्कीर्तिवार्त्ता सदसि विबुधसूरेर्वाचि सम्यग् निशम्य ।
 रमयति वसुधायां खं मनोऽमुं दिदृक्षुर्नमयति न सुधायामप्सरस्संनिधायाम् ॥ १८ ॥
 वदति निगदसिद्धन्यायतोऽप्यस्य धर्मोन्नयनविजयवार्त्ता गीष्पतिर्वर्षकोट्या ।
 नवनवरसरीत्या संसदि खर्गराजः प्रभवति न तथापि व्यापिनीं तां समाप्नुम् ॥ १९ ॥
 कलिललितममुष्मिन्नभ्युदीतेऽपनीतं
 श्रमणमणिषु साक्षाद् वीररूपे गणीन्द्रे ।
 अविकृतकृतलक्ष्म्या जङ्गमः सङ्गमोऽभूत्
 प्रतिपदमपि सूरैर्भाग्ययोगैः स्फुरद्भिः ॥ २० ॥
 अचरमजिनवारे या न वाऽऽरेक्यते जैर्जनवृजिननिहन्त्री धर्मलीला सुशीला ।
 परमगुरुविहारेऽभ्युद्धताहर्द्विहारे समजनि जनितश्रीः साऽप्यशेषाऽविशेषात् ॥ २१ ॥
 कविभिरभिनवार्यैर्यत् प्रवृत्तिः प्रबद्धा सहृदयजनभाष्ये हीरसौभाग्यकाव्ये ।
 अथ कथमहर्मेत्या विस्तरायोन्नताऽऽस्यः पशुशिशुरिव दृश्यः स्यां बुधस्योपहास्यः ॥ २२ ॥

[15] 1 'मुनिकुवलयसोमः' मुनयः साधवस्ते एव कुवलयानि कुमुदानि तेभ्यश्चन्द्र इव । (५०) 'सोमतः सुन्दराहः' श्रीदेवेन्द्रसूरिपदे पञ्चाशत्तमः श्रीसोमसुन्दरसूरिरजनि । (५१) 'मुनिशब्दात् सुन्दरः' श्रीसोमसुन्दरसूरिपदे एकपञ्चाशत्तमः श्रीमुनिसुन्दरः सूरिर्बभूव । (५२) 'रत्नतः शेखराऽऽख्यः' श्रीमुनिसुन्दरसूरिपदे द्विपञ्चाशत्तमः श्रीरत्नशेखरसूरिः संभूतः । (५३) 'वरलक्ष्मीसागरः' श्रीरत्नशेखरसूरिपदे त्रिपञ्चाशत्तमः श्रीलक्ष्मीसागरसूरिरजायत ।

[16] (५४) 'सुमतिसाधुः' श्रीलक्ष्मीसागरसूरिपदे चतुष्पञ्चाशत्तमः श्रीसुमतिसाधुसूरिः संजज्ञे । (५५) 'विमलः श्रीहेमपूर्वः' श्रीसुमतिसाधुसूरिपदे पञ्चपञ्चाशत्तमः श्रीहेमविमलसूरिर्बभूव । (५६) 'विमलनामाऽऽनन्दशब्दः' श्रीहेमविमलसूरिपदे आनन्दविमलसूरिर्बभूव ।

[17] (५७) 'विजयदानः सूरिः' श्रीआनन्दविमलसूरिपदे सप्तपञ्चाशत्तमः श्रीविजयदानसूरिर्बभूव । (५८) 'श्रीहीरनामा' श्रीविजयदानसूरिपदेऽष्टपञ्चाशत्तमः श्रीहीरविजयसूरिः संजज्ञे । 2 'उच्चावदानः' उच्चैः प्रशस्तकर्म यैस्य सः । 'प्रकृतसुकृतवारिभः' प्रकृतानि च तानि सुकृतानि पुण्यानि च प्रकृतसुकृतानि, वाचः वचांसि येषां तैः ।

[19] 3 'निगदसिद्धन्यायतः' सत्यकथनन्यायात् 'निगदः' रोकड् इति भाषायाम् । 4 'धर्मोन्नयनविजयवार्त्ताम्' धर्मस्योन्नयनमुन्नतिस्तस्य विजयवार्त्ता विजयकथा ताम् । 5 'गीष्पतिः' बृहस्पतिः 'गीर्बृहस्योः पतिः' इति हैमः [अभि० वि० कां० २ श्लो० ३३] 6 'नवनवरसरीत्या' नवीनो वीरशृङ्गारादिरसः रीतिः गौड्यादिस्तथा ।

[20] 7 'कलिललितम्' कलिरन्ययुगं तस्य ललितं लीलां क्रीडामित्यर्थः । 'कलिर्बिंसीतके शूरे विवादेऽन्ययुगे युधि' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४८९] ।

[21] 8 'आरेक्यते' शङ्क्यते । 'रेक्य' शङ्क्यामिति धातोः क्यपि वर्तमाने रूपम् । 9 'जैः' पण्डितैः । 10 'जनवृजिननिहन्त्री' जनानां वृजिनानि पापानि दुःखानि वा निहन्त्री नाशकर्त्री । 11 'अभ्युद्धताहर्द्विहारे' अभ्युद्धताः जीर्णोद्धाराः कृता अर्हतां विहाराश्चैतानि येन स तस्मिन् ।

[22] 12 'कविभिः' देवविमल-हेमविजयादि-कविभिः-हीरसौभाग्य-विजयप्रदास्त्यादिमहाकाव्यानां कर्तृभिः कविभिः । 13 'अस्याः' प्रवृत्त्याः

तदनु विजयसेनः सूरिराडस्य पट्टे दिनकरकरणिः खर्नाथपूज्यो बभासे ।
 अकबरनरचक्री यस्य चक्रे प्रशंसां सदसि विजयमस्य प्रेक्ष्य विप्रौघवादे ॥ २३ ॥
 सुरपतिमिव साक्षान्नव्यदिव्यर्द्धिभाजमकबरनरराजं बोधयन् साऽवरोधम् ।
 गणिगणमणिहीरः पूर्वदेशे विहारात् स विजयमुपलेभे मोहमुच्छिद्य सद्यः ॥ २४ ॥
 गुरुरिव गुरुशिष्यः स्याद्वितीवोत्तरस्यामकबरनरशक्राभ्यर्चिनो लाभपुर्याम् । 5
 उपनतविजयश्रीर्मोहसर्वस्वभङ्गात् स गुरुविजयसेनो गीयतेऽद्यापि भूम्याम् ॥ २५ ॥
 इति जिनवरपट्टश्रेणिमालाप्रसूनैर्मुनिपतिभिरकारि स्फारविद्याद्यनूतैः ।
 स्वसमयमनुजीव्यां प्रौढमोहप्रघातात् कति कतिचन वारान् दिग्जयो जैनराज्ये ॥ २६ ॥
 बहुगुणबलशक्तिप्राप्त्युपायोदिताऽऽशाविजय इह कवीन्द्रैर्विस्तरात् कैर्निगद्यः ।
 यतिपतिमतिलभ्यः सभ्यतुष्ट्यै समासात् कथमपि कथयामस्तं तथापि प्रशस्तम् ॥ २७ ॥ 10

तदनु तदनुभावादेव देवस्वरूपी

विजयिविजयदेवः श्रीगणेन्दुर्बभूव ।

किमुत ! विजयदेवच्छब्दानाऽस्यावतीर्णो

भरतमुवि जिनानां भक्तये व्यक्तयुक्त्वा ॥ २८ ॥

प्रवचनमुपदिश्योद्दिश्य भव्याङ्गभाजः प्रतिविषयविहारैर्धर्मकर्मप्रवृत्तिम् । 15

कुनयमपनयन् यस्तेनिवांस्तेन मुक्तेः पथि पथिकजनानां सार्थनाथायते स्म ॥ २९ ॥

भजति जिनमतस्य प्राज्यसाम्राज्यमस्मिन् रजति सुकृतिलोकश्चैत्यनित्यार्चनासु ।

अमलकमलजाग्रद्भूरिसौरभ्यलुभ्यद्भ्रमररवमिषाद् दिग्गायतीवास्य कीर्तिम् ॥ ३० ॥

अभिनवभवद्दृष्टैत्यमूर्च्छध्वजौघैः परमगुरुगरीयः कीर्तिबाला ननर्त्त ।

अभिनयमिव तस्याः प्रेक्ष्य रम्भाऽप्यदम्भाद् विकिरति कुसुमानि स्फारतारामिषेण ॥ ३१ ॥ 20

[23] (५९) 'विजयसेनः सूरिराड' श्रीहीरविजयसूरिपट्टे
 ऐकोनषष्ठितमः श्रीविजयसेनसूरिः संजज्ञे ।

1 'विप्रौघवादे' पञ्चशतविप्रैः सह वादं कुर्वणे ।

[24] 2 'सावरोधम्' अन्तःपुरसहितम् 'शुद्धान्तः' स्यादन्तः-
 पुरमवरोधोऽवरोधनम् इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो०
 ३९१]

[25] 3 'अकबरनरशक्राभ्यर्चितः' अकबरो नृपतिः नरेषु
 शक्र इन्द्र इवेति अकबरनरशक्रस्तेनाभ्यर्चितः पूज्यः । 4 'लाभ-
 पुर्याम्' देहलीति नगध्याम् । 5 'उपनतविजयश्रीः' उपनता
 प्राप्ता विजयश्रीर्लक्ष्मीर्यस्य सः ।

[26] 6 'श्रेणिमालाप्रसूनैः' श्रेणिः पङ्क्तिरेव माला तस्याः
 प्रसूनैः पुष्पैः । 7 'स्फारविद्याद्यनूतैः' स्फारा विपुला या विद्या
 साऽऽदौ यस्य स स्फारविद्याद्यनूतानूतैः ।

[27] 8 'यतिपतिमतिलभ्यः' यतीनां पतयस्तेषां मतिर्भिलभ्यः
 प्राप्यः ।

[28] (६०) 'विजयदेवः' श्रीविजयसेनसूरिपट्टे षष्ठितमः
 श्रीविजयदेवसूरिः संबभूव ।

[29] 9 'भव्याङ्गभाजः' भव्यप्राणिनः । 10 'विषय' विषयो
 देशः । 11 'तेनिवान्' विस्तारं कृतवान् । 'तनूयी विस्तारे' इति
 धातोः शतृप्रत्ययाद् रूपम् । 12 'सार्थनाथायते' सार्थनाथः
 वृन्दस्वामीवाऽऽचरतीति सार्थनाथायते । 'सार्थो वृन्दे वणिग्गणे'
 इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २२५]

[31] 13 'परमगुरुगरीयः कीर्तिबाला' परमश्चासौ गुरुश्चेति
 परमगुरुस्तस्य गरीयसी कीर्तिः सैव बाला । 14 'अभिनयम्' व्यञ्ज-
 कम् 'व्यञ्जकोऽभिनयः समौ' इति हैमः [अभि० वि० कां० श्लो०
 १९६] 15 'रम्भा' सुरपत्नी 'रम्भा त्रिदशमामिन्यां कदल्यां च'
 इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ३१५] 16 'विकिरति'
 क्षिप्यति 'कु विक्षेपे' इति धातोः रूपम् । 17 'स्फारतारामिषेण'
 स्फाराः विकसिताः यास्तारास्तारकास्तासां मिषेण व्याजेनेत्यर्थः ।

- विभवफलमभीप्सुर्भव्यलोकः प्रभूणां सदसि सदुपदेशं प्राप्य देवप्रतिष्ठाः ।
 व्यरचयदचिरात् तत्प्रीणनेऽद्यापि देवा न धरणिमवतीर्य खं नरान् दर्शयन्ति ॥ ३२ ॥
 प्रवचनकुशलानां रम्यवात्सल्यकर्मण्यविरलरसवत्याः प्रोद्भवत्सौरभेण ।
 भुवि फणभृदधीशोऽप्युन्नमन्मौलिरास्त भुवनजनहिताय स्यान्न किं पुण्यकार्यम् ॥ ३३ ॥
 5 प्रतिपदमदसीयश्रेयसः प्राज्यरागादनुपमशमभाजामाश्रमानन्वतिष्ठन् ।
 तपगणगुणनिष्ठाः श्रावकाः सप्रतिष्ठा मुनिजनपठनेऽभूत् तेषु घोषोऽपि नान्धाः ॥ ३४ ॥
 सविनयमिदमीयाऽऽदेशमासाद्य सद्यस्समयनयविदोऽत्र प्रौढगीतार्थपार्थाः ।
 दिशि दिशि विचरन्तश्चारुचारित्रबोधं विदधुरंध्रुतलज्जा जैनधर्मेऽतिसज्जाः ॥ ३५ ॥
 कुमतरंतविनाशाद् बोधिहेतुप्रकाशाज्जिनभवनविधानाद् योगिनां संनिधानात् ।
 10 अतनुत संनिसर्गं श्रावकः पुण्यसर्गं विजितदुरितवर्गं मोहवृत्तेर्विसर्गम् ॥ ३६ ॥
 मरुधरणि-सुराष्ट्रा-गूर्जरत्रादिदेशेष्वभयमथ विहृत्य स्तुत्यसत्कृत्यलाभात् ।
 विषयगणललाटे मेदपाटे जगाम मुनिपतिरतिशायी तेजसा तीव्रधाम्नः ॥ ३७ ॥
 नरपतिरपि तत्र श्रीजगतत्सिंहनामा गुरुचरणपयोजे योजयँश्चावनामम् ।
 वचसि रसिकवृत्त्या जीवरक्षां प्रपेदेऽनिमिषवधनिषेधस्तेन जज्ञे सरस्योः ॥ ३८ ॥
 15 परिपतितजिनौकांस्युद्धरन् शुद्धबुद्धिः खमपि नरकपातादुद्धार क्षितीशः ।
 गुरुरपि मुनिवेशे सर्वदेशे चकाराविरतिविरतिमद्भिस्तीर्थयात्राः सहैव ॥ ३९ ॥
 पुनरपि समियाय श्राद्धवर्गं पुंषुः सपदमहमदायं वादमल्यादरेण ।
 युगपरिमितमासान् जातपुण्यप्रकाशान् स्थिरतरचरणस्थस्थिवानुत्सवेन ॥ ४० ॥
 गुरुतरगणभारं भूरिचिन्तावतारं निजबलमसहायं ध्यानधारान्तरायम् ।
 20 उचितगुणनिकायं चिन्तयन्नञ्जसा यं सपदि विजयँसिंहं यौवराज्ये न्यधत् ॥ ४१ ॥

[32] 1 'तत्प्रीणने' विजयदेवसूरिं प्रीणयितुम् ।
 2 'धरणिम्' पृथ्वीम्, धरणिशब्दः ह्रस्वो धीर्घोऽपि । 'अवन्यवनि-
 धरणी धरणिधरिया धरा' इति साधुसुन्दरः [शब्दरत्नाकरे कां०
 ४ श्लो० ३]

[33] 3 'रम्यवात्सल्यकर्मणि' मनोहरसाधर्मिकवात्सल्यकार्ये ।
 4 'अविरलरसवत्याः' निरन्तरपाकस्थानस्य । 'सुदशाला रसवती
 पाकस्थानं महानसम्' इति हैमः [अभि० चि० कां० ४ श्लो०
 ६४] 5 'फणभृदधीशः' सर्पराजः वासुकिर्वा । 6 'आस्त' उप-
 विष्टः । 'आसिक् उपवेशने' इति धातोः ह्यस्तन्यां रूपम् ।

[34] 7 'प्राज्यरागाद्' गाढस्नेहात् । 8 'घोषोऽपि नान्धाः'
 नन्दिघोषः बन्दिघोषः ।

[35] 9 'समय-नयविदः' समयः सिद्धान्तः नयः नीतिस्तयो-
 र्विदः वेत्तारः । 10 'अधुतलज्जाः' अधुता-अचलिता लज्जा व्रीडा
 येषां ते । 11 'अतिसज्जाः' अतिसंनद्धाः ।

[36] 12 'रतं' रतं मोहनम् । 13 'सनिर्गमम्' सदानम् ।
 14 'विजितदुरितवर्गम्' विजितं दुरितानां पापानां वर्गं समूहं
 येन तम् ।

[38] 15 'अनिमिषवधनिषेधः' अनिमिषा मत्स्यास्तेषां वध-
 निषेधः हिंसाप्रतिषेधः । 16 'सरस्योः' उदयसागर-पीछोला-
 ऽऽख्यतडागयोः ।

[39] 17 'परिपतितजिनौकांसि' खण्डितजिनमन्दिराणि ।
 18 'खमपि' आत्मानमपि ।

[40] 19 'पुण्येषु' परीतुमिच्छुः 'पूश् पालनपूरणयोः' इति
 धातोः सञ्चन्तत्वाद्गुप्रत्ययः । 20 'युग' युगाश्चत्वारः, चातुर्मासि-
 कम् । 21 'स्थिरतरचरणस्थः' स्थिरतरमतिक्रमेण दृढं चरणं चारित्र्यं
 तस्मिन् तिष्ठतीति ।

[41] (६१) 'विजयसिंहम्' श्रीविजयदेवसूरिपदे एक-
 षष्ठितमः श्रीविजयसिंहसूरिरभवत् ।

अथ स विजयसिंहः सूरिस्तारितारिर्धृतधृतिरवारिमोहदावाग्निवारिः ।
 गुरुहृदयमराङ्क्षीद् दुष्टकर्माण्यभाङ्क्षीत् तपगणमनुशासद् वारण-स्मारणाद्यैः ॥४२॥
 विमलगिरिशिरस्थश्रीयुगादीशयात्राकरणनियतचेता देवसूरिश्चाल ।
 अनुगतबहुसङ्घस्यन्दना-श्वोष्ट्र-नागोच्छलदविरलधूली रुद्रदिकचक्रवालः ॥ ४३ ॥
 अनुपदबहुरूप्य-स्वर्णमुद्राङ्गपूजाकरणवितरणाद्यैर्ग्राम्यसङ्घेन पूज्यः । 5
 मुदितजनसुराष्ट्रासर्वतीर्थाण्यनंसीदुचितनगरजातज्येष्ठसंस्थानरीत्या ॥ ४४ ॥
 अभिनवनगरस्थं श्रीगुरुं वारिदत्तौ चतुरचतुरिकाऽऽख्या आविका दक्षिणस्याः ।
 सकलनगरसङ्घानुज्ञयाऽभेत्य भक्त्या विनयमभिनयन्ती सोत्सवं तं ववन्दे ॥ ४५ ॥
 प्रतिकृतिशतमत्र श्रीजिनानां नवीनं समहमहमिकाभृद् सूरिवित्तव्ययेन ।
 सकलजनसमक्षं संप्रतिष्ठाप्य सूरैरशन-वसनदानैः प्रीणयामास सङ्घम् ॥ ४६ ॥ 10
 अवसरमधिगम्य खं प्रणम्याशयं सा सदसि गणगुरूणामागमं दक्षिणस्याम् ।
 प्रबलसुकृतलब्धै नाम विज्ञापयन्ती गुरुपरिचरणेऽस्थाद् वत्सराणां चतुष्कम् ॥४७॥
 प्रतिदिनमिदमीयां देशविज्ञप्तिवाचं मनसि गणधरेन्द्रो निश्चयेनानुनीय ।
 गमितजलदकालस्तामलिष्ठे व्यहर्षीत् सहसि हसितलक्ष्म्या आदया वृद्धयाऽमा ॥४८॥
 अथ चलति मुनीन्द्रेऽनुव्रजद्राजसङ्घप्रबलबलसमूहादुच्छलदधूलिपुञ्जैः । 15
 जलधिजलविशोषाऽऽशङ्कया दक्षिणाशा खविषयपरिवृद्ध्याऽलं हसन्तीव रेजे ॥४९॥
 स्फुरति मुनिमहेन्द्रे सौरतेजोऽधिकत्वे हृतवसुरिव भाखान् प्रेरयन्नञ्जसाऽश्वान् ।
 जलधिशरणमापद् व्यापदं छेत्तुकामस्तत इव धनराशिं लब्धवानब्धिपार्श्वे ॥ ५० ॥
 पथि नगरजनस्याभ्यर्थनातोऽवरङ्गात् परपुरि परमेज्यः प्रावृषं संनिनाय ।
 तदनु तपसि चर्यामाचरन्श्चावियापुरमतुलमहेन प्राविशद् भाविशर्मा ॥ ५१ ॥ 20

[42] 1 'उत्सारितारिः' उत्सारिताः दूरीकृता अरयो येन सः । 2 'धृतधृतिरवारिः' धृतो धृतेर्धैर्यस्य तरवारिः खड्गो येन सः । 3 'मोहदावाग्निवारिः' मोहरूपो यो दावाग्निः दावानलस्तं शीतलीकर्तुं वारि जलमिव । 4 'अराङ्क्षीत्' ररञ्ज 'रञ्जी' रागे' इति धातोरेत्यतन्यां रूपम् । 5 'अभाङ्क्षीत्' बभञ्ज 'भञ्जोप्' आमर्दने' इति धातोरेत्यतन्यां रूपम् । 6 'वारणा-स्मारणाद्यैः' वारणा-स्मारणादिषिक्षाप्रकाराः ।

[43] 7 'नियतचेताः' निश्चितमनाः । 8 'स्यन्दन' स्यन्दना रथाः । 9 'नाग' नागा हस्तिनः । 10 'चक्रवालः' चक्रवालः मण्डलम् । 'चक्रवालं तु मण्डले' इति हैमः [अने० सं० कां० ४ श्लो० ३०१]

[44] 11 'वितरणाद्यैः' दानादिभिः ।

[45] 12 'अभिनवनगरस्थम्' नवानगरस्थितम् ।
 13 'वारिदत्तौ' वर्षाकाले ।
 दि० म० ५

[46] 14 'प्रतिकृतिशतम्' मूर्त्तीनां शतसङ्ख्याप्रमाणम् । 15 'समहमहमिकाभृद्' सम्यक् प्रकारेणाहमहमिकां परस्परं शक्तोऽहं शक्त इति स्पर्द्धास्वरूपां विभर्तीति । 16 'अशन-वसनदानैः' अशनं भोजनं वसनं वस्त्रं च तयोर्दानैः ।

[47] 17 'प्रबलसुकृतलब्धै' प्रबलानि दृढानि च तानि सुकृतानि पुण्यानि तेषां लब्धै प्राप्त्यै ।

[48] 18 'अनुनीय' विज्ञाप्य । 19 'जलदकालः' वर्षा-कालः । 20 'व्यहर्षीत्' विजहार विपूर्वकं 'हृग्' हरणे' इति धातोः अद्यतन्यां रूपम् । 21 'सहसि' मार्गशीर्षे । 'मार्गशीर्षः सहः सहाः' इति हैमः [अभि० वि० कां० २ श्लो० ६६] ।

[50] 22 'सौरतेजः' सूरस्यापत्यं सौरः शनैश्चरस्तस्य तेजः प्रकाशः ।

[51] 23 'अवरङ्गात्' औरङ्गाबादनगरात् ।

- अकृत कृतविमेयास्तत्र मासान् निवासं गुरुखरभक्तिश्राद्धविज्ञप्तियोगात् ।
 मुनिहरिमनुनीय श्रद्धया देवचन्द्रो व्यरचयत वरिष्ठां देवबिम्बप्रतिष्ठाम् ॥ ५२ ॥
 तदनु मनुजसङ्घेनान्वितस्तीर्थयात्राफलबलमभिलिप्सुमार्गशीर्षं चचाल ।
 जिनवरकलिकुण्डाह्वानपार्श्वं प्रणम्यायतकरकरहेडास्थायिपार्श्वं निनंसुः ॥ ५३ ॥
 5 पथि विचरति चास्मिन् दक्षिणस्याः पयोधिर्भयतरल इवाभूल्लोलकल्लोलदम्भात् ।
 मुनिरपि घटजन्मा क्षारतां मां निनाय मुनिपतिरथ कर्त्ता किं ममेति प्रबुध्य ॥ ५४ ॥
 परमगुरुरिहाय सर्वसौख्याभ्युपायं विमृशति च कथञ्चित् कस्यचिन्नापकर्त्ता ।
 मगधजनमुखेभ्यः सम्यगेतन्निशम्य जलधिरधिविनोदं नृत्यतीवोत्तरङ्गैः ॥ ५५ ॥
 तदनिकटमुपेतोऽस्मिन् पयोराशिरासीन्मुदित इव तरङ्गोन्मुक्तमुक्ताः प्रवर्षन् ।
 10 अभिलुलितपयोभिर्धौतपादः प्रसादमविरललहरीभिर्मन्यमानो मुनीन्द्रोः ॥ ५६ ॥
 मुनिपतिसहचारिश्राद्धसङ्घे तुरङ्गा अभिजिगमिषुसिन्धाबुल्लसन्तस्तरङ्गाः ।
 ध्वजपटलममुष्मिन्बुल्ललास द्विपानां पृथुतरमितरत्राऽपोतपोतोत्तमानाम् ॥ ५७ ॥
 अभिरमति वधूनां वृन्दमस्मिन् सुरुपं जलनिधिमधिगम्य स्पर्द्धयेवामरीणाम् ।
 दिशति कनकमुद्रा मार्गणेभ्यो महेभ्यः प्रसरति मणिमुक्ताश्रेणिराकीर्यमाणा ॥ ५८ ॥
 15 पटुपटहनिनादस्तत्र सङ्घे जगर्ज्ज जलगजकुलमेवोर्ज्जखलं चापरत्र ।
 दृढरुचिचतुराऽऽख्या श्राविकारत्नमस्मिन् जयति तदितरस्मिंश्चाखलक्ष्मीः स्वरूपात् ॥ ५९ ॥
 कृतजनपदतीर्थस्तीर्थरक्षासु दक्षः कतिपयदिवसान् स श्राद्धलोकेन साकम् ।
 न्यगमयदुदधेस्तत् सैकतं प्राप्य रम्यप्रभुरभिनवपार्श्वद्वैतपूजाऽनुरोधात् ॥ ६० ॥
 न्यवृतदथ मुनीनां सिन्धुरः सिन्धुरोधोभुवमिव परिपूय स्तूयमानो महेभ्यैः ।
 20 सविनयवाचाऽभ्यर्थितः सैव विद्यापुरवरमधितष्ठौ श्रीचतुर्मासकाय ॥ ६१ ॥
 कतिपयदिवसान्ते चारुबर्हाननाम्ना पुरवरमधिजग्मे स्वामिनानेन सद्यः ।
 बहुनगरविभूषायोगतः प्रौढपूषाऽभ्युदयनरुचिरासीत् स्वर्णरूप्यांशुकौघैः ॥ ६२ ॥
 अतिशयितमहिम्नामुत्सवानां वितानैर्गणगुरुरिह नीत्वा प्रौढं कार्तिकान्ताम् ।
 पुनरपि च विजहे राष्ट्रमुख्ये तिलिङ्गे प्रथममभिनिनंसुस्तीर्थपं तीर्थपङ्क्तौ ॥ ६३ ॥

[52] 1 'कृतविमेयान्' चतु परिमितान् । 2 'मुनिहरिम्' मुनीन्द्रम् ।

[54] 3 'घटजन्मा' अगस्त्यः ।

[55] 4 'मगधजन' मगधः स्तुतिवंशजः; यदाहुः 'मागधाः स्तुतिवंशजाः' ।

[57] 5 'अपोतपोतोत्तमानाम्' अपोता अबालाश्च ते पोताश्च दशवर्षीयाः गजास्तेषूत्तमानां श्रेष्ठानाम् ।

[61] 6 'सिन्धुरः' हस्ती । 7 'सिन्धुरोधोभुवम्' पयोधि-

कुलपृथ्वीम् । 8 'परिपूय' पवित्रीकृत्य 'पूग्श् पवने; पवनं शुद्धिः' इति घातो क्तो यपि रूपम् । 9 'अधितष्ठौ' स्थितः ।

[62] 10 'चारुबर्हाननाम्ना पुरवरम्' बर्हानपुर इति नाम्ना श्रेष्ठनगरम् ।

[63] 11 'प्रावृषं कार्तिकान्ताम्' आषाढमासतः कार्तिकमास-पर्यन्तं वर्षाकालम् । 12 'तीर्थपम्' तीर्थं साधु-साध्वी-श्रावक-श्रावि-काणां तीर्थं सङ्गं पातीति तीर्थेङ्करम् ।

जिनपतिनवविम्बस्थापनां भाग्यपुर्यां यवनपतिनिबोधात् सोत्सवं स प्रणीय ।
 जनपदमपि सम्यग् भावयन् जैनमार्गे पुनरपि पुरि विद्यापूर्विकायामियाय ॥ ६४ ॥
 भृशमकृशमहेनाभ्यर्थितस्तत्र भव्यैः स्वयमधिकृतवान् स प्रावृषौ सान्तरं द्वे ।
 सुकृतभरविशेषा जज्ञिरे ये तदानीं क इह ननु समर्थस्तानशेषान् प्रवक्तुम् ॥ ६५ ॥
 सुरभिवधनिषेधं व्यादिशत् पातिसाहिः सकलजनपदेऽपि श्रद्धया शुद्धबुद्धिः । 5
 परमगुरुकरेणाकारयद् देवचन्द्रः प्रबलतरमहेनान्यां जिनेन्द्रप्रतिष्ठाम् ॥ ६६ ॥
 विबुधपदनिवेशस्तत्प्रतिष्ठामहेऽभूदमलचरणभाजां दक्षिणस्यां गणेन्दोः ।
 बहुविदमरचन्द्रे वाचकश्रीर्दिदीपे गुरुचरणनिषेवा देवबल्लीवदेव ॥ ६७ ॥
 अगमयदसमानां पुण्यवृत्त्या समानां वरनगरनिवेशेष्वष्टकं दक्षिणस्याम् ।
 सुकृतविभवलाभं लम्भयन्नात्मनि स्वे प्रसूमरवरकीर्तिर्देवसूरिः स विश्वे ॥ ६८ ॥ 10
 परमगुरुविहाराद् दक्षिणा दक्षिणासीजिनपतिवरधर्मे मोहसम्मोहनेन ।
 इति कृतविजयोऽयं दक्षिणस्याः समायादहमदपदवादश्रीपुरं गर्जयाम् ॥ ६९ ॥
 निजवपुषि विचिन्त्य स्थाविरीं कान्तिमीशः
 परिणतिमपि दिव्यां स्वां द्विधा साऽवधानः ।
 प्रवचनपटुपट्टे स्थापयामास सूरिं
 सविजयविजयादिश्रीर्भ्रं प्रौढनाम्ना ॥ ७० ॥
 विबुधमपि च वीरं वीरपट्टश्रिया तं कृतपरिणययोगं वीक्ष्य शुद्धोपयान्तरम् ।
 मुदमुदवहदुच्चैः आद्वसङ्गः समग्नो रविमिव दिवसश्रीसंयुतं कोकलोकः ॥ ७१ ॥
 परमगुरुरिदानीं तैः सहाऽऽचार्यधुर्यैर्व्यहरत कृतकृत्यः क्षमातले निर्विकल्पः ।
 हिमरुचिरिव दीपैर्ध्वस्तसर्वान्धकारे जगति मतिमदचर्यः शीतले शीतलेदयः ॥ ७२ ॥ 20
 कतिपयशरदन्ते श्रीसुराष्ट्रां भदन्ते भजति सुरसमाजोऽभ्याजगामेशसत्कः ।
 अनशनमनुगृह्यैतद्गिरा स्वर्गिराजः समितिममितिजापादाऽऽप गच्छप्रजापः ॥ ७३ ॥

[64] 1 'भाग्यपुर्याम्' तिलङ्गदेशे गलकुण्डप्रत्यासन्न-
 भाग्यनगरे । 2 'यवनपतिनिबोधात्' यवनपतिः पातिसाहि-
 श्रीकृतज्ञसाहिनः निबोधात् प्रतिबोधात् ।

[66] 3 'सुरभिवधनिषेधम्' गोहननप्रतिषेधम् । 4 'पाति-
 साहिः' पातिसाहिर्दलसाहिनामा ।

[67] 5 'विबुधपदनिवेशः' श्रीवीरविजयानां एकाधिके
 सप्तदशशतवर्षे श्रेष्ठदेवचन्द्रकृतप्रतिष्ठायां पंन्यासपदं दत्तवान् ।

[70] 6 'स्थाविरीम्' स्थितशीलाम् । (६२) 'विजयादिश्री-

प्रभम्' श्रीविजयसिंहसूरिपट्टे द्वाषष्ठितमः श्रीविजयप्रभसूरिः
 प्रस्तुतकाव्यस्य नायकोऽजनि ।

[71] 7 'विबुधमपि' पंन्यासमपि । 8 'वीरम्' श्रीवीर-
 विजयम् । 9 'कृतपरिणययोगम्' कृतः परिणयो विवाहस्तस्य
 योगम् । ४ 'कोकलोकः' कोकशक्रवाकः स एव लोकः ।

[72] 10 'आचार्यधुर्यैः' आचार्याः सूरयस्तेषु धुर्याः श्रेष्ठास्तैः ।

11 'हिमरुचिः' चन्द्रमाः । 12 'शीतलेदयः' श्वेतलेदयावान् ।

[73] 13 'इशसत्कः' श्रीविजयदेवसूरिसंनिधौ ।

14 'गच्छप्रजापः' गच्छनायकः ।

व्यधित विजयमुच्चैः प्राग् दिशो हीरसूरिस्तदनु विजयसेनश्चाप्युदीच्या विशिष्य ।
गणपतिरयमेवं दक्षिणामण्डलस्य कुनयविषयमोहं द्राग् निराकृत्य लोके ॥ ७४ ॥

श्रीजैनेश्वरशासनं क्षितितले प्रोद्भाष्य भव्यात्मना-

मुद्धाराय भवाम्बुधेः प्रबुधे यो योगवृत्त्या स्वयम् ।

गच्छेन्दुर्विजयादिदेव भगवान् देवः प्रकृत्या सतां

देयान्मोदमहोदयं सविजयं विश्वावभासाश्रयम् ॥ ७५ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते

कथानायकगुरोर्दिग्विजयवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

[74] 1 'उचीच्याः' उत्तरदिशः । 2 'गणपतिः' गच्छपतिः । मोक्षम् । 'महोदयः सर्वदुःखक्षयः' इति हैमः [अभि० वि०]

[75] 3 'प्रोद्भाष्य' प्रकाशय । 4 'गच्छेन्दुः' गच्छे का० १ श्लो० ७४] । 6 'विश्वावभासाश्रयम्' जगत्प्रकाश-
इन्दुश्चन्द्र इव । 5 'मोदमहोदयम्' आनन्दस्वरूपं महोदयं लक्ष्मीम् ।

पञ्चमः सर्गः ।

एँ ह्रीं नमः ।

अथ गणधरस्तत्पट्टश्रीप्रभुर्विजयप्रभः

समभवदलंभूष्णभूमीस्पृशां भ्रमविच्छिदे ।

अभिनवसहस्रांशुप्रांशुप्रभाभरजित्वरः

5

कमनविजयी शीलोन्मीलद्रुचा समुदित्वरः ॥ १ ॥

प्रतिदिनमयं तेजोवृद्धयाऽन्तरारिपराजयं

कुशलरचितैर्मन्त्रैस्तन्त्रैश्चिकीर्षुरिवात्मना ।

गणभरधुरं विन्यस्यैवोपधेयजने धियाऽ-

गमयदमदः कश्चित् कालं मेयाऽऽहितलोचनः ॥ २ ॥

10

सबलमुपधाशुद्धं बुद्धं नियोज्य बलं क्रमात्

समयमुचितं दिग्गयात्रायामुपस्थितमामृशन् ।

अथ शमभृतां चक्री चक्रेऽभिषेणनमुत्तरां

कुमततमसाऽऽकीर्णां यातुं विमोहजिगीषया ॥ ३ ॥

प्रभुविहरणे द्वीपाऽऽह्वानात् पुरः स्तुतिमङ्गलं

15

जय जय विभोरासीदाशीर्वचः श्रुतिसंहितम् ।

चतुरतुरगः सर्वाङ्गीणस्फुटाऽऽभरणान्वितोऽ-

भ्यस(ष)जदगजद् गर्जद्गर्जध्वनिर्नगराध्वनि ॥ ४ ॥

सुभगविहगः सव्येऽसव्ये यथार्हतया स्ता-

न्यकृत सुकृतश्रेणीलाभं प्रतिस्थलमादिशन् ।

20

जलरुहदृशो मुक्तावर्द्धापनानि वितेनिरे

सतिलकतया विप्रः क्षिप्रं पपाठ ऋचां वचः ॥ ५ ॥

[1] 1 'अलंभूष्णः' शक्तो भवतीत्येवं शीलोऽलं भूष्णः 'भूजेः ण्यक्' ५-२-३० । इति सिद्धहेमीयसूत्रात् ण्यक् प्रत्ययः । 2 भूमी-स्पृशाम्' मनुष्याणाम् । 3 'अभिनवसहस्रांशुप्रांशुप्रभाभरजित्वरः' अभिनवः नव्यश्चासौ सहस्रांशुः सूर्यश्चैव अभिनवसहस्रांशुस्तस्य प्रांशु-रुच्यता या प्रभा द्युतिस्तस्या भरः समूहस्तं जित्वरः जयनशीलः । 4 'कमनविजयी' कामदेवविजेता । 5 'समुदित्वरः' सम्यगुदय-शीलः ।

[2] 6 'कुशलरचितैः' विशकर्तृभिः । 7 'मन्त्रैः' मन्त्रः रहस्याऽऽलोचनं तैः । 8 'तन्त्रैः' तन्त्रमौषधं तैः । 9 'विन्यस्य' संस्थाप्य । 10 'उपधेयजने' उपधीयते समीपे ङीक्यते भयध-र्मार्थकामोपन्यासेनामात्यानामाशयान्वेषणरूपपरीक्षार्थमुपधा; उपधातुं योग्य उपधेयः, उपधेयश्चासौ जनश्चेत्युपधेयजने । यत्कौटिल्यः- 'उपधाभिः शौचाशौचपरिज्ञानममात्यानाम्' । 11 'नयाऽऽहित-लोचनः' नयैः नीतिभिराहिते विकसिते लोचने यस्य सः ।

[3] 12 'उपधाशुद्धम्' उपधाभिः शुद्धं पवित्रम् । "भिया धर्मार्थकामैश्च परीक्षा या तु सोपधा" इति हैमः [अभि० चि० कां० ३ श्लो० ४०४] । 13 'शमभृताम्' शान्तिभृतां साधूनाम् । 14 'अभिषेणनम्' निष्क्रमणम् । 15 'कुमततमसाऽऽकीर्णाम्' मिथ्याल्लूपान्धकारेण व्याप्तम् ।

[4] 16 'द्वीपाऽऽह्वानात्' 'दीव' नाम्नो नगरात् । 17 'श्रुति-संहितम्' छन्दःसंहितम् । 18 'अभ्यषजद्' अभिपूर्वात् 'पञ्चं सङ्गे' इति धातोः ह्यस्तन्यां 'स्थासेनि०' २-३-४० इति सिद्धहेमीय-सूत्रेण षे कृते रूपम् ।

[5] 19 'सुभगविहगः' सुभगः विजयाशंसी विहगः पक्षी । 20 'सव्ये' वामाङ्गे । 21 'असव्ये' दक्षिणे । 22 'जलरु-हदृशः' कमलाक्ष्यः स्त्रियः । 23 'मुक्तावर्द्धापनानि' मुक्तानां वर्द्धापनानि 'वर्द्धापनं वधामणी'ति भाषायाम् ।

जलनिधिजले वेलावृद्धिर्बभूव विभोः पुरः
 सकलकलया कार्ये सिद्धेर्महोदयशंसिनी ।
 उभयतटयोर्माद्यद्वाद्यावलीपरिवादना-
 न्निनदमतुलाऽऽनन्दाद् वृन्दं दिशामिव निर्ममे ॥ ६ ॥

5 प्रवहणमथारूढे तस्मिन् जगज्जनतारके
 स इह सुतरां योगो रेजे द्वयोः समकर्मणोः ।
 लवणजलधेर्युत्क्रान्त्याऽभूत् प्रभोः किमितो दिना-
 ल्लवणिमवचःस्थित्या लोके व्यतिक्रमसूचना ॥ ७ ॥

10 लवणजलधिः पादौ प्रक्षालयन्निव वीचिभि-
 रनुजिगमिषू रागान्मुक्ताफलैस्तमवाङ्कितम् ।
 अभिनवभवत्फेनश्रेण्या सृजन् बृहतीमिवो-
 ल्ललितकलिकाहस्तैर्भूयो भ्रमन्निव जग्मिवान् ॥ ८ ॥

15 प्रतिपदमथ ग्राम्यैः सङ्घैः कृतार्चनवन्दनः
 समयवचनाऽऽरोपैर्निघ्नन् विमोहमहाबलम् ।
 विमलशिखरिण्यांसीनं श्रीयुगादिजिनेश्वरं
 भ्रमणमधवाऽनंसीद् भक्त्या नवस्तवनोक्तिभिः ॥ ९ ॥

लवणिमगुणे सर्वाग्रण्यां गुरोर्बहुगौरवं
 समरसविधे प्रागल्भ्यं चौचितीरणलाघवे ।
 बहुतरुचिः प्रत्याकारे सुसज्जनकर्मणि
 20 प्रभवति कथं मोहं जेतुं न स प्रभुराहवे ॥ १० ॥

[९] १ 'समयवचनारोपैः' समयः सिद्धान्तसद्वचनरूपैरा-
 रोपैः ।

[१०] २ 'समरसविधेः' समस्य समभावस्य रसविधेः
 पक्षे सङ्ग्रामपार्श्वे । ३ 'प्रागल्भ्यम्' पाण्डित्यं दृष्टत्वं वा ।

४ 'चौचितीरणलाघवे' च पुनः ईरणं प्रेरणं धर्मे तद्धाषवे
 औचित्ये । ५ 'प्रत्याकारे' खड्गकोशे आकारं प्रतीति प्रत्याकारं
 तत्राहंदाकारे कविधेये वा । ६ 'सुसज्जनकर्मणि' सज्जनानां
 कर्म दानादि तत्र पक्षे सज्जनं सेनाया उपरक्षणम् ।

[६] १ 'महोदयाशंसिनी' महोदयो महाविजयस्य संसृचिका ।
 २ 'माद्यद्वाद्याऽऽवलीपरिवादनात्' माद्यन्ती चासौ वाद्यावली
 वादित्राणां समूहस्तस्य परिवादनात् ।

[७] ३ 'प्रवहणम्' नावम् । ४ 'व्युत्क्रान्त्या' विशेषेणोर्ध्वं
 क्रान्तिस्तस्या । ५ 'व्यतिक्रमसूचना' व्यतिक्रमं उल्लङ्घनं तस्य
 सूचना ।

[८] ६ 'वीचिभिः' तरङ्गैः । ७ 'अनुजिगमिषुः' अनुगन्तु-
 मनुसर्तुं वेच्छुः । ८ 'अवाङ्कितम्' व्यक्षिपत् । ९ 'बृहतीम्'
 वल्लम् 'बृहती छन्दोवर्तिकायां छन्दोवसनमेदयो.' इति हैमः [अने०

सं० कां० ३ श्लो० ३२५] । १० 'ललितकलिकाहस्तैः' ललिताः
 कान्ताः कलिकां वीचय एव हस्तास्तैः ।

[९] ११ 'समयवचनाऽऽरोपैः' समयानुकूलवचनस्वरूपणामा-
 रोपाः आ समन्ताद्गोप्यन्ते लक्षे इति, आरोपा बाणस्तैः ।
 १२ 'बलम्' शक्तिः सैन्यं वा । १३ 'विमलशिखरिणि'
 शत्रुजयनामकपर्वतशिखरे । १४ 'आसीनम्' विराजितम् ।
 १५ 'भ्रमणमधवा' भ्रमणाः साधवस्तेषु मधवेन्द्रः ।

[१०] १६ 'लवणिमगुणे' कान्तगुणे । १७ 'मोहम्'
 कामदेवम् । १८ 'आहवे' युद्धे ।

समितिरसिकाश्चेलुः पूर्वं गुरोश्चरणाऽऽशया
 रुचिमपि सदाकारे शस्त्रे मुदा दधतस्ततः ।
 ललितगतयो दानादुच्चैः करास्सदनेकपाः
 तैलुतिपरिचिता गन्धर्वाश्च स्फुरत्कविकामिताः ॥ ११ ॥
 प्रणिधिविधिना शुद्धं मार्गं व्यगाहत् साऽऽगमं
 प्रमुदितसुनासीरश्चक्रे स्थितिं नयसाधनीम् ।
 समयवृषभव्यूहे न्यस्यन् भरं विषमाऽऽयुध-
 ग्रहजमसकृद् दत्त्वा नृणां परं बहुशोधनम् ॥ १२ ॥
 स नयमनयद् वर्षा हर्षाद् धनौघपुरेऽनघ-
 स्थितिरनुगतं भक्त्येवाब्धिं दृशा परिभावयन् ।
 प्रतिकृतिशतं चातुर्मास्याः परम्परयाऽऽर्हतां
 समहमहनि प्राप्ते सौम्येऽभ्यषेचयतायकम् ॥ १३ ॥
 उदितमहसा नुन्नः सूरिः क्रमात् सहसाऽचलद्
 विमलशिखरिण्यादीशस्य प्रणम्य पदाम्बुजम् ।
 अहिमदपदाद् वादस्थानं समेत्य महोत्सवै-
 र्गणपतिरिहाऽऽरूढः सिंहासने शुशुभे शुभे ॥ १४ ॥
 अधिकृतगुणश्चापस्थानं यथोचितमाहृतः
 कृतददपरीवारान्निर्लिङ्गं परिकर्षयन् ।
 उपकृतिधनश्राद्धं देशं वशीकृतवान् वशी
 पटुतरमतिः सर्वं पश्यँस्तथाऽऽसंधियां पथा ॥ १५ ॥

5

10

15

20

[११] १ 'समितिरसिकाः' समितिरीयादिसत्र रसिकाः पक्षे सङ्गामतत्पराः । २ 'सदाकारे शस्त्रे' सदाकारे शास्त्रविशेषे इत्यर्थः । ३ 'कुति' घोटकगतिविशेषः स्वरविशेषश्च । ४ 'गन्धर्वाः' अश्वाः गायनाश्च । ५ 'स्फुरत्कविकामिताः' कविकां मुख्ययन्त्रणं इत्याः प्राप्ताः 'कविका कवियं मुख्ययन्त्रणम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३१६] पक्षे स्फुरत् भासमानं कवेः कामितं कवित्वं येषां ते ।

[१२] ६ 'प्रणिधि' प्रणिधिः ध्यानं गूढपुरुषश्च । 'हेरि' गूढपुरुषः प्रणिधिः इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३९७] । ७ 'सागमम्' सबृक्षं ससिद्धान्तं च । ८ 'व्यगा-हत्' प्राविशत् । ९ 'प्रमुदितसुनासीरः' आनन्दितशक्रः, नासीरं सैन्याग्रयानम् । १० 'समयवृषभव्यूहे' समये सिद्धान्ते

वृषभाः प्रवर्तकाः पक्षे मयैरुद्रविशेषैः सहिते वृषभवर्गे । ११ 'विषमाऽऽयुधग्रहजम्' विषमाऽऽयुधः स्मरस्त्रियन्त्रजजातं पक्षे विषमान्यायुधानि तत्संग्रहजातम् । १२ 'बहुशोधनम्' आलोचनां, [बहुशो धनम् इति पदविभागे] बहुवारं धनं वा ।

[१५] १३ 'गुणः' गुणा मूलोत्तररूपाः प्रत्यक्षा च । १४ 'चापस्थाने यथोचितम्' यथोचितं स्थानं आपः पक्षे चाप-स्थानम् । १५ 'परीवारात्' परिकराद् गच्छात् कोशाद्वा 'प्रत्या-कारः परीवारः कोशः खड्गपिधानकम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ४४७] १६ 'निर्लिङ्गकम्' धूर्तं तरवारिं वा । १७ 'उपकृतिधनश्राद्धम्' उपकृतिरूपकार एव धनं येषां तादृशाः श्राद्धा यत्र । १८ 'आसंधियाम्' आसा जिनाः प्रत्य-यितनरा वा तेषां धियः बुद्धयस्तासाम् ।

[११] १ 'चरणाशयाः' चरणं चारित्रं तस्याशया विचारा येषां ते । २ 'सदनेकपाः' सन्तश्च तेऽनेकपा हस्तिनः सङ्गृहा वा ।

[१३] ३ 'धनौघपुरे' आधुनिकघोघानगरे । ४ 'प्रति-कृतिशतम्' मूर्त्तानां शतकम् । ५ 'समहम्' महोत्सवपूर्वकम् ।

६ 'अयकम्' अयमित्ययकम् ।

[१४] ७ 'उदितमहसा' उदितं च तन्महसौजश्चेत्युदितमहस्तेन ।

८ 'नुन्नः' ईरितः ।

5

10

15

20

मुनिनृपतिना स्कन्धावारस्थितिः शरदोर्द्वयं
 व्यरचि निचिताऽऽचाराणां च क्षितौ स्थितिरक्षता ।
 दिशि दिशि समादिश्य प्रौढक्षमाधननायकान्
 समुपनयता मोहारातेर्बले शिथिलक्रियाम् ॥ १६ ॥
 स्वयमपि गुरुर्वाक्पाठ्यं निरस्य शनैः शनैः
 नयपरिचयात् कोशं मित्रं समेधयिताऽर्थतः ।
 कचन समयं पश्यन् सन्धिं प्रशस्ततया परे-
 ष्वनुगुणधिया क्रोधाद्येषु स्फुटं प्रवितेनिवान् ॥ १७ ॥
 कमपि विषये मुख्यं कुर्वन्नयं ह्युपचारतां
 कचन वचनाद् गृह्णन् गौणप्रवृत्तिकृताऽऽदरः ।
 कचिदपि महोपायैश्चार्थं सुसूत्रतया श्रयन्
 प्रवचनमहासाम्राज्यस्य श्रिया विललास सः ॥ १८ ॥
 समुदयबलोपेते जाग्रदुगुणे गणिनि प्रमु-
 न्यधित विधितस्तूर्णं धीरश्रियां पदमादरात् ।
 निर्गमनविधेः सद्यः कुर्वन् दमं प्रतिरोधके
 शिवमनुपदं तस्माल्लोके प्रियं समभूद् भुवि ॥ १९ ॥
 सुकरकरेणप्रत्याहारक्रियाकुशलः प्रमुः
 सकलविषयान् बुद्धेर्योगाज्जिगीषुरिवाऽऽत्मना ।
 सैहृदयजने जाग्रत्तेजस्तपोधनमुन्नय-
 न्नयहरणात् तस्मिन् देशे समञ्जसमादधे ॥ २० ॥
 जिनपतिमथो नन्तुं शङ्खेश्वरस्थितमुन्नमत्
 फणमणिगणाधीशाऽऽराध्यं ससङ्घतयाऽनघः ।
 अनुचलदनोर्गङ्गी सम्यग् मरुद्रथसङ्कुले-
 ऽध्वनि धनिवरैः पूज्यः पूज्यश्चाल तपोगणे ॥ २१ ॥

[१६] १ 'स्कन्धावारस्थितिः' कटकनिवेशः पक्षे स्कन्धा-
 वारे राजधान्यां स्थितिरवस्थानम् । २ 'आचाराणाम्' ज्ञाना-

दीनां चाराणां गूढगुह्याणाम् । ३ 'स्थितिरक्षता' स्थितिर्व्य-
 वस्था-अक्षता पूर्णा व्यरचि ।

[१६] १ 'शरदः' वर्षस्य । २ 'मोहारातेः' मोहः कामदेव
 एवारातिः शत्रुस्तस्य ।

[१८] ३ 'उपचारताम्' गौणम् । ४ 'प्रवचनमहासाम्राज्यस्य'
 प्रवचनमागमस्तत्स्वरूपं महासाम्राज्यं तस्य ।

[१९] ५ 'समुदयबलोपेते' समुदयो बुद्धं तस्य बलं सैन्यं
 तेनोपेतं युक्तं तस्मिन् । ६ 'न्यधित' स्थापितः; निपूर्वेकं 'दुष्ठाङ्ग-
 धारणे च' इति धातोरद्यतन्यां "इश्च०" ४-३-३१ इतीत्वे, कित्त्वे
 "धुद्-ह्रस्व०" ४-३-७०, इति सिच् छुपि 'न्यधित' इति रूपं
 सिद्धम् । ७ 'निगमनविधेः' मार्गविधेः । ८ 'दमम्' दण्डम् ।

९ 'प्रतिरोधके' चोरे ।

[२०] १० "करणाप्रत्याहारः" करणानीन्द्रियाणि तेषां प्रत्याहारः
 विषयेभ्यः समाहृतिः 'प्रत्याहारस्तिन्द्रियाणां विषयेभ्यः सम्महृतिः'
 इति हैमः [अभि० वि० कां० १ श्लो० ८३] । ११ 'सहृदयजने'
 प्रियजने । १२ 'अनयहरणात्' अनीतिहरणात् । १३ 'समञ्जसम्'
 सम्यक्प्रकारेण ऋजुम् ।

[२१] १४ 'अनघः' पवित्रः । १५ 'गङ्गी' कम्बलिबाणकम् ।
 १६ 'मरुद्रथसङ्कुले' देवरथैर्व्याप्ते ।

विधिरधिकृतः क्षोणीपीठे जिनैर्जनितः पुरा
 गणगणधरोपाध्यायादिव्यवस्थितिसर्जनात् ।
 प्रणतभगवत्पूज्येनान्तर्मलच्छलहारिणा
 समभिनयता 'मेघस्येहोदयं पुटभेदने ॥ २२ ॥
 भगवति गणाधीशेऽभ्यर्णं समीयुषि पत्तनं 5
 व्यरुचततरां नीवृल्लक्ष्म्या हिरण्मयचित्रवत् ।
 विपणिसरणेर्नानावर्णांशुकाऽऽभरणश्रिया
 समुदयदशां सौरीं साक्षादिवाभिनिवेदयत् ॥ २३ ॥
 सकलभवनश्रेण्यामुत्तम्भितैरभितः पुरं
 ध्वजपटलकैर्नृत्यन्मोदादिवोद्धुजमाबभौ । 10
 विहसितमितस्तद्वीक्षायां दिशाभिव मण्डलं
 प्रतिपदमिहोदात्तश्रेष्ठिप्रकीर्णधनच्छलात् ॥ २४ ॥
 भुवि गजघटाऽचालीद् बालीकृतार्कसहोदरा
 विचकिलभरं कुर्वन्तीव क्षरन्मदवारिभिः ।
 द्विवि घनघटास्पृष्टाबन्धात् सुपुष्करशालिनी 15
 स्तनितजनिताऽऽनन्दा लोके गुरोरभिगामुके ॥ २५ ॥
 निनदति पुरे विस्मेरश्रीस्मरध्वजसङ्करे
 जगति सकले शब्दाद्वैते प्रसर्पति दर्पितः ।
 विधिरपि परं छात्रान् वेदान् प्रपाठयति स्म किं
 दृढतमतया बाढोद्घोषैरजस्रमुदीरितैः ॥ २६ ॥ 20
 अनुपदमनुत्सेके छेके¹⁸ महेच्छजने घने
 वितरति महे खण्णादीनि क्रमाद् गुरुसङ्गमे ।
 इह सुमनसामैन्द्रीं लक्ष्मीं विभावयतामभू-
 दतिरतिपदं नृत्यन् गायन् पटुस्स बटुव्रजः ॥ २७ ॥

[२२] १ 'मेघस्योदयम्' वर्षाकालम् ।

[२३] २ 'सौरीम्' सूरिसम्बन्धिनीं सूर्यसत्कां वा ।

[२२] १ 'प्रणतभगवत्पूज्येन' प्रणतो भगवान् सङ्क्षेधरपाश्वो-
 येन, ईदृशो यः पूज्यस्तेन । २ 'मेघस्य' ग्रन्थकारस्य मेघ-
 विजयस्य । ३ 'उदयम्' वाचकादिपदवीप्रदानस्वरूपम् । ४ 'पुट-
 भेदने' नगरे ।

[२३] ५ 'समीयुषि' प्राप्ते । - ६ 'पत्तनम्' अणहिल्ल-
 पुरपत्तनं नाम नगरम् । ७ 'व्यरुचततराम्' अतिशयेनादिष्टीपत् ।
 ८ 'नीवृल्लक्ष्म्या' नीवृद् राष्ट्रे तस्य लक्ष्म्याः शोभायाः । ९ 'हिर-
 ण्मयचित्रवत्' हिरण्यं सुवर्णं तस्य विकारो हिरण्मयस्तस्य चित्रमिव ।
 १० 'विपणिसरणेः' विपणीनां मापणानां सरणिः पन्थास्तस्य ।
 ११ 'अंशुकाऽऽभरणश्रिया' अंशुकाणि वस्त्राण्याभरणान्यलङ्काराणि

च तेषां श्रीः शोभा तथा ।

[२४] १२ 'उद्धुजम्' ऊर्ध्वं भुजौ यस्य तम् ।

[२५] १३ 'विचकिलभरम्' विचकिलो मल्लिका तस्या-भरम् ।

१४ 'सुपुष्करशालिनी' सुष्ठु पुष्कराः शुण्डाप्रसूतैः शालिनी ।

१५ 'स्तनितम्' स्तनितं मेघस्य गर्जितम् ।

[२६] १६ 'स्मरध्वजसङ्करे' स्मरध्वजो वादित्रं तेन सङ्करं
 तस्मिन् । १७ 'विधिः' ब्रह्मा ।

[२७] १८ 'छेके' विदग्धे । १९ 'महेच्छजने' उदात्तजने ।

२० 'वितरति' ददाति । २१ 'सुमनसाम्' सज्जनानाम् ।

२२ 'बटुव्रजः' माणवकसमूहः ।

प्रियतममभूद् रक्षायोगाद् यदेव हि गोपुंरं
विशति यतिनामीशे तस्मिन्ननिष्टमिदं तदा ।

गज-हय-रथे सौङ्कर्येणापथे पथकारिणि
स्फुरति पुरतः को वा स्वार्थे प्रियो यदि वाऽप्रियः ॥ २८ ॥

5

बहति महति खैरं लोके पुरो निगमेशिनां
मधुरचरितैर्गायं गायं नटन्नटनायकः ।

रसजननतः खेदच्छेदं चकार सकारणः
सरसवचनाऽऽरम्भः स्तम्भच्छिदे विदुषां न किम् ? ॥ २९ ॥

बहुसुमनसामामोदेनाभवच्छरदागमः

10

कुनयजडताप्रादुर्भावाद्धिमागमसम्भवः ।
तमसि सुदृशां किञ्चिच्छेषः कृतः सुकृतोदयैः
सुरभिरभितः श्रीमत्सुरैर्यशोभिरयं जनः ॥ ३० ॥

व्यसनसरसि ग्रीष्मो भीष्मस्तदा विशदाशयै-
र्धनवितरणे हर्षाद् वर्षाऽऽगमः समनीयत ।

15

षडपि ऋतवश्चैवं दैवं विमृश्य शुभं नृणां
किमनुगुणतां भेजुः सुरैः समागमने पुरे ॥ ३१ ॥

भवनशिरसि व्यारूढानां तदा क्षणवीक्षणे
नवमृगदृशां मेषाभावान्मनागपि तदुशाम् ।

20

अतिरुचिरताऽऽरम्भाद् रम्भा अमूरिति निश्चय-
श्चतुरमनसि प्रादुर्जज्ञे सविभ्रमभावनात् ॥ ३२ ॥

प्रतिगृहमुखं तत्र न्यासीकृते मणितोरणेऽ-
भ्युदितदिनैकृद् बिम्बालम्बानुबिम्बनसन्ततिः ।

द्विगुणसुषमामाविश्रक्ते निरस्ततमास्तमा
समवगमने सान्द्रं चान्द्रं रुचां पटलं तथा ॥ ३३ ॥

25

गुरुरपि विशन्नैस्यां वक्ष्यां जगज्जनतां व्यधा-
दैभिनवसुधालिते कुब्जे परःशतबिम्बितैः ।

सममिव पुरीलोकं साक्षात् पवित्रयितुं स्वतः
प्रणतममदापूर्णं तूर्णं प्रमोदयिताऽऽशिषा ॥ ३४ ॥

[28] 1 'गोपुरम्' पुर्दारम् । 2 'सङ्कर्येण' व्याप्तेन ।

[29] 3 'निगमेशिनाम्' विबुधमहात्मनाम् । 4 'खेदच्छेदम्' अवध्रमनाशम् । 5 'स्तम्भच्छिदे' स्तम्भो जाड्यं तं छिनतीति च्छिदत् तस्यै ।

[30] 6 'बहुसुमनसाम्' अतिपुष्पाणाम् । 7 'आमोदेन' सुगन्धेन ।

[31] 8 'अनुगुणताम्' औचित्यम् ।

[32] 9 'नवमृगदृशाम्' नव्यकमलाक्षीणाम् । 10 'मेषा-
भावात्' रोमशाभावात् । 11 'रम्भाः' देवस्त्रियः ।

[33] 12 'दिनकृद्' दिनकृत् सूर्यः । 13 'द्विगुणसुषमाम्'
द्विगुणसातिशायिनीं शोभाम् ।

[34] 14 'अस्याम्' पुष्याम् । 15 'अभिनवसुधालिते'
अभिनवा नव्या या सुधा तया लिते 'सुधा चूने' इति भाषायाम् ।
16 'कुब्जे' भित्तौ । 17 'अमदाऽऽपूर्णम्' अमदोऽगर्वस्तेनाऽऽपूर्णम् ।

भवनवलभौ श्राद्धैः पुष्पस्रजोऽवललम्बिरे
 परिमलमिलद्भृङ्गारावैरिव स्तुतिवादिनीः ।
 गणधरगुरौ जाग्रद्ब्रह्माऽऽयुधे समुपेयुषि
 धनुष इव किं जीवा एताः स्मरस्य विपातुकाः ॥ ३५ ॥
 वरयुवतिभिर्द्वारे द्वारे सुमङ्गलकर्मणि
 सपदि वितते स्थाले मुक्ताभूतेऽत्र हिरण्मये ।
 प्रतिकृतिमिषात् तासां नागाङ्गना इव भूतला-
 ललितवपुषः प्राप्ता रेजुर्गणीन्द्रनिनंसया ॥ ३६ ॥
 गणिदिनमणिं दर्शं दर्शं प्रमोदमहोदयाद्
 *विहसितमुखाः पद्मिन्यस्ता व्यधुर्मधुरक्रियाः ।
 नटनमटनप्रादक्षिण्यं स्थिरक्षणवीक्षणं
 प्रणमति मतिस्नेहाद् गेहादुपेत्य पुरो गुरोः ॥ ३७ ॥
 रसपरवशाः काञ्चिद् गानं विकस्वरसुखरैः
 स्मरसिजहृशः प्राचामाचारजैर्धवलैर्व्यधुः ।
 यदनुभवतस्ताम्राक्षीणां स्वरः परपुष्टता-
 न्वयपरिगतां गौणीं वृत्तिं विनिश्चिनुतेतराम् ॥ ३८ ॥
 अरुणवसनैश्छन्ने मार्गे नखांशुभरैरिव
 परमगुरवश्चेत्युत्थात् तदा दधतः क्रमौ ।
 उचितमुदये सौरैः पादैर्भुवोऽपि सरागता
 प्रभवति तमभिच्छ्रित्यै दोषापहारविधौ पटुः ॥ ३९ ॥
 परिकलितयाऽऽरामैः सौम्यैर्महेश्वरलक्ष्मणै-
 र्भुवपरिणतिप्रौढोच्छ्राये सुधर्मसमाश्रये ।
 गणिपतिगुरुस्थित्यामेवं सुपर्वपुरस्सर-
 ममरनगरीसख्यं मुख्यं तथा नियतं दधे ॥ ४० ॥
 फणिपतिसमासीनः शङ्खेश्वरः प्रभुरन्तिके-
 ऽस्य जयति परं पार्श्वः श्रीमान् महेन्द्रमनःप्रियः ।
 गुरुपरिचयादिन्द्रोपेन्द्राऽऽगमेऽत्र न विस्मयः
 स्यहृतिपुरे लङ्कापुर्याः प्रभाभरभासुरे ॥ ४१ ॥

[35] 1 'भवनवलभौ' भवनानि गृहाणि तेषां वलभिः वंश-
 पञ्जरादिर्लक्ष्यं आधारस्तस्मिन् । 2 'भृङ्गाऽऽरावैः' भ्रमरगुञ्जारवैः ।
 3 'जीवा' गुणः । 4 'स्मरस्य' कामदेवस्य ।

[36] 5 'हिरण्मये' सुवर्णयुक्ते । 6 'नागाङ्गनाः' नागलोक-
 जिन्यः । 7 'ललितवपुषः' कान्तदेहाः । 8 'निनंसया'
 नन्दुमिच्छया ।

[37] 9 'गणिदिनमणिम्' गणिषु दिनमणिः सूर्य इव तम् ।

[38] 10 'रसपरवशाः' कामाधीनाः । 11 'स्मरसिजहृशः'
 कमलाक्षयः । 12 'परपुष्टतान्वयः' कोकिलवंशः ।

[39] 13 'सौरैः' सूरिसम्बन्धिभिः ।

[40] 14 'आरामैः' उद्यानैः । 15 'लक्ष्मणैः' लक्ष्मीवद्भिः ।
 16 'उच्छ्राये' आरोहे । 17 'सुपर्वपुरस्सरम्' पर्येषणादिपर्वपूर्वकं
 देवतापूर्वकं वा ।

[41] 18 'स्यहृतिपुरे' सीरोहीनगरे ।

* A विहसितदृशः । † B पुरः । ‡ B वंशनैः ।

वसति धनदः सर्वः पौरः परं न कुबेरकः
परमरतिमान् वारुण्यां न प्रचेतसि चाग्रिमः ।
न चपलकलां काप्यादत्ते स पुण्यजनोऽप्यहो
प्रमुदितमनाः सद्यः सौरोदये न जडाऽऽत्मभूः ॥ ४२ ॥

5 बहुकुशलतारामाः कामाऽऽस्पदं सुमनःप्रियाः
निदधति रसं पात्रव्यूहे सिताम्बरसङ्गते ।
सुकविकलया कान्ताः शुद्धैर्मरुद्भिर्रूपासिताः
प्रसृमरमुखामोदा ह्यस्यां महाशयनन्दनाः ॥ ४३ ॥

10 अभिनवधनावास्या स्फीताश्चिरं मङ्गधश्रिय-
स्तपगणगुरोस्तस्यां स्थित्या सुधर्मसधर्मणः ।
अभिनतमहाराजप्रीत्या प्रभासविशेषता
पुरि परिचिता भव्या येनोत्सवैर्वरदा मता ॥ ४४ ॥

समयचतुरैर्जीवाजीवादयोऽङ्गदयोदय-
प्रकरणबुधैर्विश्वेऽप्यर्था मतेर्विषयीकृताः ।
15 गणनृपगुरुप्रत्यासत्त्या स्फुटं चतुरङ्गता-
ऽजनि फलवती तेषां तस्माद् विमोहपराजयः ॥ ४५ ॥

विजयचरितं सूरेदूरे कुलाचलचूलिका-
खविचलरसाद् गायन्ति स्मोल्लसन्मयुबालिकाः ।
स्फुटतरतया जातं पुण्यावदातशतैरिदं
20 परमरमया रम्ये तस्मिंश्चिरंतनपत्तने ॥ ४६ ॥

बहुलसुकृतैश्चातुर्मास्याः क्रमात् समतिक्रमे
तपसि तपसां राजा जीवाह्वयस्य दृढाऽऽग्रहात् ।
उदयनगरे श्रीमत्पार्श्वभिषेकविधित्सयाऽ-
भ्यचलदचलश्रेणीकीर्णाध्वनार्धिकधामवान् ॥ ४७ ॥

कचन विटपश्रेण्या गोत्रस्थितिं स्थगयन् निजा-
मपथगमनेनैवाऽऽलब्धः समेखलतां गिरिः ।
25 परमगुरुणा कूटैर्भीमः परं ददृशे पथि
कुनृपतिरिव क्रूरक्रोडाऽऽश्रयेण कुरङ्गभूः ॥ ४८ ॥

[42] 1 'वारुण्याम्' मदिरायाम् । 2 'प्रचेतसि' वरुणे ।
3 'सौरोदये' सूर्योदये ।

[43] 4 'रामाः' जियः । 5 'कामाऽऽस्पदम्' मोहस्थानम् ।
6 'सुमनःप्रियाः' देवज्ञियः रम्भादयः । 7 'रसम्' 'विमवाचैर-
भिव्यक्तः सामाजिकानां वासचारूपेण स्थिते स्थादिको भावः कविस-
हृदये रसमानो रसः शृङ्गारादिः । 8 'पात्रव्यूहे' पात्राणि मात्र्ये-
धिहृतास्तेषां व्यूहे समूहे । 9 'मरुद्भिः' देवैः । 10 'अस्याम्'
जगद्व्याम् । 11 'महाशय-नन्दनाः' महच्छपुत्राः ।

[44] 12 'स्फीताः' विस्तृताः । 13 'मङ्गधश्रियः' मङ्गध-
देशलक्ष्याः । 14 'सुधर्मसधर्मणः' सुधर्मस्वामिगणधरसमानस्य ।

[45] 15 'प्रत्यासत्त्या' सेवया ।
[46] 16 'मयुबालिकाः' किन्नरबालाः । 17 'परमरमया'
परमलक्ष्म्या ।

[47] 18 'अधिकधामवान्' अधिकप्रतापवान् ।

[48] 19 'विटपश्रेण्याः' वृक्षराज्याः । 20 'गोत्रस्थितिम्'
अभिजनस्थितिम् । 21 'कूटैः' शृङ्गैः । 22 'कुरङ्गभूः' मृगभूमिः ।

अविरलदलद्वल्लीवेल्लतसशोणिमपल्लवैः
 शबरयुवतीगीतैः स्फीतैः प्रणुन्न इवाचलः ।
 नटनघटनां रागात् सूरेः पुरस्समजीघटद्
 मृदुलपवनाद् गुञ्जद्वेणुध्वनिध्वनितोत्सवः ॥ ४९ ॥
 कचन निवसत्पल्लीभिल्लीजनेन सविस्मयं
 करकिसलयैर्गुञ्जापुञ्जाऽऽदरेण विभूषितैः ।
 विहितमसकृत् सूरिर्मुग्धप्रणामविधिं दृशा
 प्रतिपदमनारम्भात् सम्भावयन् पथि निर्ययौ ॥ ५० ॥
 ज्वलदनलज्वालामालार्ज्जुतालमनाकुलः
 कुलगिरिकुलाचारेणोच्चैश्चलन्तमिवाचलम् ।
 यतिमिव दृढध्यानं साक्षान्निरैक्षत सूरिराट्
 कचन रचनाभीमे सिंहासनेन शिलातले ॥ ५१ ॥
 अतिमृदुलतारामाः कामाश्रयः परभोगिनां
 *किसलयकरैर्वार्तादूतैर्गुरुं प्रणता लताः ।
 तैरणिकिरणक्लेशो माऽसां प्रभूदिति भूधरोऽ-
 स्थगयदभितो दिक्चक्रं चोत्तरैः शिखरैः खरैः ॥ ५२ ॥
 जलदपटलीवासोऽवाप्य कचिच्च सिताम्बरः
 समजनि द्रवग्रासात् कापि स्फुटं स दिगम्बरः ।
 भयमुपनयन् भिल्लोदीणैर्द्विधाऽपि च भल्लकैः
 कचन सुरभिर्सल्लीवल्लीवनैर्जननन्दनः ॥ ५३ ॥
 शबरपृतनानाथः सूरेः पदाम्बुजमानमन्
 मनसि रसिको वाचां पाने सपानवराधिपः ।
 शैपथमदधात् त्रस्यज्जन्तोर्वधस्य रहस्यवित्
 परमगुरुणाऽऽदिष्टे शिष्टे महोदयदेशने ॥ ५४ ॥

5

10

15

20

[49] 1 'शबरयुवतीगीतैः' भिल्लीगीतयनैः । 2 'वेणुध्वनिः' वेणुः वंशस्तस्य ध्वनिः शब्दः ।

*[50] 3 'पल्ली' पल्ली ग्रामम् । 'पल्ली च ग्रामके कुञ्जाम्' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५०८] । 4 'गुञ्जा' गुञ्जा कृष्णला 'चणोठी' इति भाषायाम् । 'कृष्णला तु गुञ्जा' इति हैमः [अमि० चि० कां० ४ श्लो० २२१]-

[51] 5 'ज्वालम्' सटायुक्तम् ।

[52] 6 'तरणि' तरणिः सूर्यः । 7 'भूधरः' पर्वतः ।

[53] 8 'जलदपटलीवासः' जलदः मेघस्तस्य पटली च्छदि-
स्तदर्थं वासः वस्त्रम् । 9 'द्रवग्रासात्' दावानलकृत्वात् ।
10 'भिल्लोदीणैः' किरातोत्क्षिप्तैः । 11 'भल्लकैः' बाणैः । 'भल्लं
भल्लक-बाणयोः' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५१५] ।
12 'सल्लीवल्लीवनैः' सल्लीवृक्षविशेषस्तस्य वन्यः लतास्तासां
वनम् ।

[54] 13 'शबरपृतनानाथः' भिल्लसैन्यपतिः । 14 'शैपथम्'
प्रतिज्ञाम् ।

* P °किसलय° । † P मल्ली° ।

सरसरसां तीरे धीरे स्फुटे तदिनीतटे
 पटनिलयने पूर्वं जीवाह्वयेन निवेशिते ।
 प्रभुरधिवसन् शुद्धाचारैः पटुर्बहुभिः स्तुतः
 शर्वरविषयं धर्माऽऽधानैः स पावनमादधे ॥ ५५ ॥
 क्रमगमनिकायोगाद् योगातिशायिमहस्विनां
 समुदययुतः प्रापद् व्यापद्भरस्य विनाशकः ।
 विशदचरणोत्साही नाहीपुरं नृपुरन्दर-
 प्रणमतशिरोरत्नज्योतिःपरीतपदः प्रभुः ॥ ५६ ॥
 अधिगतगणाधीशाभ्यासाऽऽगमान् मुदमावहन्
 उदयनगराधीशः प्रातर्जनैरथ तुष्टुवे ।
 जय जय विभो ! त्वं सुन्दर्या विलोकनमादरात्
 कुरु गणगुरुप्राप्तौ पुर्या महोत्सवसन्ततेः ॥ ५७ ॥
 प्रतिजनगृहं जज्ञे पुष्पस्रजामवलम्बनं
 प्रसृमरयशोराशेर्भासां गुरोरिव साम्प्रतम् ।
 निशि दिशि दिशि खैरभ्रान्त्या द्विजाधिपतिप्रिया
 पटलकमिव प्रातर्ब्रह्मप्रवृत्तमिवाचलम् ॥ ५८ ॥
 उदयननगे सौरं तेजश्चकार सरागता-
 मुदयनगरेऽप्येतच्चेतश्चमत्कृतिकारणम् ।
 सपदि कमलाऽऽमोदः प्रादुर्बभूव ततो द्वये
 भुवि सुमनसां राज्या राज्यातिशायिमुदो धृताः ॥ ५९ ॥
 अशुभततरां लक्ष्मीस्ताक्षर्याप्रजातिसमुत्थिता
 व्यपहृततमा रत्नश्रेणी विभूषणभासुरा ।
 प्रगुणिततरालङ्कारश्रीस्तथा हयवाहने
 वदति विभवं सौरांशूनामुपस्थितिशालिनम् ॥ ६० ॥
 प्रसरति परं सौरे गौरे रुचां निचये चये
 दधति सुतरां वैवर्ण्यं ते द्विजेशकलाभराः ।
 प्रकृतिशिशिरा अप्यास्यायै मुदां न कलङ्किनो
 न भवति रतिर्दोषाधारे सुवृत्तमहोदये ॥ ६१ ॥

[55] 1 'सरसरसाम्' सुष्ठुसरोवराणां कोकूचितादि-
 कुण्डलाम् । 2 'तदिनीतटे' मन्दाकिनीनदीतीरे ।
 3 'शर्वरविषयम्' भिन्नप्रदेशम् । 4 'पावनम्' पवित्रम् ।
 [56] 5 'क्रमगमनिकायोगाद्' क्रमैः पादैः गमनिका विहार-
 कस्य योगाद् । 6 'विशदचरणोत्साही' निर्मलचारित्र्ये उत्साही ।

7 'परीतपदः' परीता परिवेष्टिता पादा यस्य सः ।

[60] 8 'ताक्षर्याप्रजातिः' ताक्षर्या अन्धास्तेष्वप्यप्रजातिः श्रेष्ठः ।

[61] 9 'द्विजेशकलाभराः' द्विजेशश्चन्द्रस्तस्य कलाभराः ।

10 'आस्यायै' स्थित्यै ।

हरिकरिवरः सिन्दूराक्तं शिरः समघर्षयत्
 कुलशिखरिणि प्राच्ये तस्मादिवारुणिमाश्रये ।
 मदजलललद्भृङ्गश्रेण्या समं कचिदुद्ययौ
 तिमिरनिवहः सावर्ण्येनोद्भवद्भयसम्भ्रमात् ॥ ६२ ॥
 दिशि दिशि निशि स्फारास्तारा दधुर्मधुरप्रभा-
 मुषसि सबला सौरी कान्तिस्तदाहरणादिव ।
 भृशमुद्यते प्राचीभागे सदाद्यमहाद्भुतं
 दिशि जलपतेस्ताद्रूप्येणाऽऽगते गणभास्करे ॥ ६३ ॥
 द्विजपतिमहाराज्ये रात्रौ बभुः प्रभुताभृतो
 जगति सततं नक्षत्राणां गणा गगनाङ्गणे ।
 महसि हसिते सौरे दूरे ययुस्तमसा समं
 प्रकृतिसमतालभ्येऽलभ्ये भवेद् भुवि साधनम् ॥ ६४ ॥
 गंगनसरिति स्नानं चक्रे द्विजाधिपतिश्चिरं
 भगणमिषतः प्रादुर्भूतास्तदम्बुनि बुहुदाः ।
 निबिडजडिमच्छित्यै वेगाद् विभेजुषि वारुणी-
 मुषसि विरते तस्मिन्नेते क्रमाच्छममाययुः ॥ ६५ ॥
 वसतिमिलिता लोकाः सौरे समागमनोत्सवे-
 र्व्वहमहमिकापूर्वं कर्तुं वसुव्ययमुद्यताः ।
 अनुनिजगृहं जग्मुः सर्वेऽधुना भगणा इव
 नवरुचिधनप्रत्यासक्तिं विभाव्य च गोपतेः ॥ ६६ ॥
 मुदितमनसः पुञ्जागास्ते करान् यदितस्ततो
 विदधत इहोदात्ता दानाऽऽशयाः कलभोत्तमाः ।
 परिणतितराः केचित् पोता अपि प्रयतैषिणो
 विविधरुचयः सौरस्थानोन्मुखाः प्रतिभान्त्यमी ॥ ६७ ॥
 अभिजिगमिषुः सर्वो राजप्रियादिगणोऽपरां
 समुदयि महः सौरं वेगादुपस्थितमामृशन् ।
 इदमनुययौ तस्यावश्यं कलाधरमण्डलं
 क्षणपरिचये का वा पूर्वाऽपरागतिसङ्गतिः ॥ ६८ ॥

5

10

15

20

25

[62] 1 'हरिकरिवरः' इन्द्रहस्ती । 2 'सिन्दूराऽऽक्तम्' सिन्दूरैराक्तं विलेपितम् ।

[63] 3 'उषसि' प्रातःकाले । 4 'गणभास्करे' गणेषु भास्कर इव तस्मिन् ।

[65] 5 'गगनसरिति' स्वर्गज्ञायाम् । 6 'भगणमिषतः' तारा-गणव्याजतः ।

[66] 7 'अहमहमिकापूर्वम्' परस्परमहं शक्त इत्यस्यामहमह-

मिका पूर्वं यस्य तत् । 8 'वसुव्ययम्' प्रव्यव्ययम् । 9 'भगणाः' नक्षत्राणि । 10 'गोपतेः' राज्ञः ।

[67] 11 'पुञ्जागाः' पुरुषेषु नागा हस्तिनः । 12 'कल-भोत्तमाः' कलमास्त्रिशदब्दका गजबालास्तेषूत्तमाः । 13 'उदात्ताः' महाशयाः । 14 'पोताः' पोता दशवर्षका गजबालाः ।

[68] 15 'कलाधरः' कलाधरश्चन्द्रः ।

- हिमकणलसन्मुक्तायुक्ता इतो वरपद्मिनीः
 परिधृतनवज्योतिर्वस्त्राऽऽदिदृशुतयोद्यताः ।
 हसितवदनाम्भोजाः सौराऽऽगमे सरसीतटे
 मिलितललिताऽऽलीनां गानैः प्रपद्य नृपोज्ज्वलाः ॥ ६९ ॥
- 5 उडुसुमनसः प्रस्तीर्णाया निःशेषनिशः कृते
 गगनशयने निर्माल्यं तद्व्यपाक्रियतेऽधुना ।
 पवनपुरुषैर्भूमीभागे तथैव महोत्सवे
 विजयिनि कृते पौरैः सौराऽऽगमस्य विस्मृत्वरे ॥ ७० ॥
- 10 नदति मधुरं बाह्याऽऽरामः स्वरैः प्रविकस्वरै-
 र्वृषसवयसां लोकानां द्राग विबोधविलासिनाम् ।
 तदनु तदनु प्रौढिं कर्तुं स्मरध्वजमण्डलं
 ध्वनति मुखरीकुर्वत् सर्वं दिशामपि मण्डलम् ॥ ७१ ॥
- 15 अमरसरिति प्रोत्कुलं यद् ग्रहोत्पलकाननं
 वियति तदलं सौरी दीप्तिः शुशोष सरोषणम् ।
 द्विजपतिरुचेर्नाशादेवं क्षितावपि वीक्ष्यतां
 विषयवशतः सर्वान्नीनग्रहोत्पलकाननम् ॥ ७२ ॥
- गगनसुभगाऽऽरामे रात्राबुडुप्रसवावली
 विकसिततरा सौरीं पूजां तथैव विधित्सुना ।
 विबुधनिवहे नेदानीं द्रागचीयत सर्वतः
 प्रभवतु भवास्तत्साहाय्यं विधातुमनातुरः ॥ ७३ ॥
- 20 इति नरपतिः सुसस्तत्रार्थिकैः प्रतिबोधितो
 व्यधित सहसाऽऽदेशं देशे प्रवेशमहामहे ।
 कुरुत सकलां सज्जां सद्योऽनवद्यपताकिनी-
 मभिजिगमिषुः सूरेरेवं कृताभ्युदयक्रियः ॥ ७४ ॥
- 25 तृणमिव दिवमेवं भावयन् भावशुद्ध्या
 उदयनगरदेशाधीश्वरः स्वीयक्रद्धया ।
 सुरपतिरिव सूरेः सम्मुखीनश्चचाला-
 चलमपि बलभाराच्चालयन्नुज्ज्वलश्रीः ॥ ७५ ॥
- इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
 30 कथानायकस्य उत्तराशाविजयवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

[69] 1 'मिलितललिताऽऽलीनाम्' मिलिताश्च ते ललिताश्चेति
 मिलितललितास्तासामाल्यः सख्यस्तासाम् ।

[70] 2 'उडुसुमनसः' नक्षत्रदेवाः । 3 'विस्मृत्वरे' प्रसारिणि ।

[71] 4 'बाह्याऽऽरामः' बाह्योद्यानम् । 5 'स्मरध्वज-
 मण्डलम्' वादित्रसमूहम् । 6 'मुखरीकुर्वत्' वाचालीकुर्वत् ।

[72] 7 'अमरसरिति' स्वर्गज्ञायाम् । 8 'ग्रहोत्पलकाननम्'
 ग्रहा एवोत्पलानि कमलानि तेषां काननं वनम् । 9 'द्विजपतिरुचेः'
 चन्द्रकान्त्याः ।

[73] 10 'विबुधनिवहे' पण्डितसमूहे ।

[74] 11 'अनवद्यपताकिनी' निर्दोषसैन्यम् ।

षष्ठः सर्गः ।

श्रीः ऐं नमः श्रीपार्श्वार्हे ।

अथ चचाल विशालबले पुरो मदमलीनकटा करिणां घंटा ।
 घनघटेव भुवं परिसिञ्चती तरुणतारुणतान्वितबिन्दुभिः ॥ १ ॥
 सकलसाध्यविधेर्वरसाधनं धनबलेऽवधिरेव गजाऽऽवली ।
 पथि जनव्रजतापमपाहरत् सुकरशीकरशीतलवारिभिः ॥ २ ॥
 किमिदमीयमिषात् समुपस्थिताः प्रभुसिसेविषया विषयाचलाः ।
 गलदमन्दमदाम्बुविनिर्झरा न बहुधा बहुधातुविभूषिताः ॥ ३ ॥
 कर-चतुष्पद-चालधि-शेषसा क्षितितलस्पृगसौ गजसंहतिः ।
 सपदि दर्शनतोऽप्यभिनन्दयेर्ध्वपरमां परमां खलु तादृशी ॥ ४ ॥
 कनक-रत्नविभूषणरश्मिभिः समभिभासितदिग्बलयाभितः ।
 भृशमदीप्यत सा द्विपसन्ततिः सुखचिता खंचिता शुभलक्षणैः ॥ ५ ॥
 परिणता कचन कचिदुन्नता द्रुतगतिर्यदि वा स्खलिता हठात् ।
 गजघंटा कचिदम्बुधरोद्गुरस्वनवती नवतीव्रहयानुगा ॥ ६ ॥
 प्रणमनाय कृतोन्नतपुष्करा कुंथचलाचलरश्मितरङ्गिणी ।
 गजघंटा रुरुचे यमुनेव साऽऽहतरसा तरसा तदभेदने ॥ ७ ॥
 रजतकिङ्किणिकारणपूरितैर्भ्रमदध्रतरभ्रमरस्वरैः ।
 द्रुतविलम्बितमेव जगाम सा घनमदा न मदाऽऽयतपृष्ठिका ॥ ८ ॥

5

10

15

[१] १ 'तरुणताऽरुणतान्वितबिन्दुभिः' हस्तिनां तारुण्ये स्वेदबिन्दवोऽरुणा भवन्ति ।

[२] २ 'किमिदमीयमिषात् समुपस्थिताः' गजघंटाया इदमीयं यन्मिषं तस्मात् किं न समुपस्थिताः ।

[५] ३ 'सुखचिता' सुखपुष्टा । ४ 'खंचिता' व्यासा । ३ 'शुभलक्षणैः' भद्रजातिलक्षणैः ।

[७] ५ 'कृतोन्नतपुष्करा' कृतान्युन्नतान्युदग्राणि पुष्कराणि शुण्डाया अग्रभागा यथा सा 'अग्रं स्वस्य पुष्करम्' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २९०] । ६ 'कुथ' 'कुथे वर्णः परिस्रोमः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ३४४] । 'कुथः स्यात् करिकम्बले' इत्यनेकार्थः । ७ 'तरङ्गिणी' नदी । ८ 'तरसा' शीघ्रम् ।

[१] १ 'मदमलीनकटा' मदः दानं तेन मलीनाऽऽवलिः कटा गण्डा यासां सा । २ 'घटा' बहूनां गजानां रचना घटा 'बहूनां घटनौ घटा' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २८९] । ३ 'घनघंटा' मेघमाला ।

[३] ४ 'प्रभुसिसेविषया' प्रभुं सेवितुमिच्छा सिसेविषा तथा । २ 'विषयाचला' देशपर्वताः ।

[४] ५ 'कर-चतुष्पद-चालधि-शेषसा' करः शुण्डा 'हस्तिनासा करः शुण्डा हस्तः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २९०] । चतुष्पदाः चत्वारः पादाः, चालधिः पुच्छम् 'अथ पुच्छं बालहस्तो लाङ्गूलं लम्बं चालधिः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३९०] । दि० म० ७

शेषः पुंश्चिह्नं तेन प्राण्यङ्गलादेकवद्भावः 'अथ पुंश्चिह्नं मेहनं शेषशेषी' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २७४] । ६ 'नृप-रमा' राजलक्ष्मीम् ।

[६] ७ 'परिणता' तिर्यग्दत्तघातपरिणता 'तिर्यग्घाती परिणतो गजः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २८७] । ८ 'उद्धुर' उद्धुरमुन्नतम् । ९ 'नवतीव्रहयानुगा' नवा नव्याः तीव्रा द्रुतगतयश्च ये हया अश्वास्ताननुगच्छतीति ।

[८] १० 'रजतकिङ्किणि' रजतं सुवर्णं तस्य किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका ।

तदनु काञ्चन-रत्नमयैर्युताः प्रवरपल्लययनैस्तुरगोत्तमाः ।

अनुचरैश्चतुरैरुपरक्षिता अगणना गणनायकमभ्ययुः ॥ ९ ॥

हरिक-शोण-हलाहक-पङ्गुलैर्धवल-लोहित-नीलक-पिङ्गलैः ।

प्रचलितैर्ललितैः पुरतो बभौ सचतुरं चतुरङ्गबलं हयैः ॥ १० ॥

5 अतिचलाचलवालधिकेशरैर्विततपक्षतयो गरुडा इव ।

कनकरदिमधरा हरिपुङ्गवा नृपरवेः परवेगभृतो बभुः ॥ ११ ॥

जवनता विनतातनयाऽऽश्रयादुपनता ननु तार्क्ष्यवराऽऽख्यया ।

पवनतोऽप्यतिशायितयाऽचले हरिबलेऽरिबले श्लथताकरे ॥ १२ ॥

हरिपरिक्रमणे जनतामनः सजति चारुपदेषु रजोमिषात् ।

10 तदिव धूनयितुं चलताऽभवद्धरिपदेऽरिपदे विपदेधके ॥ १३ ॥

विदधतः किमु मण्डलमाश्रिताऽशरणरेणुमिषात् परिमण्डलम् ।

उपदिशन्ति मनोऽणुकणान् स्म ते हयवरा यवराजिरसोत्कटाः ॥ १४ ॥

करिपरिश्रमसम्भ्रमकारिणोऽन्तिकमुपेत्य निवृत्त्य सुदूरगाः ।

विदधिरे तुरगा उरगारिवत् सनिगमे निगमे गतिविभ्रमान् ॥ १५ ॥

15 तुरगचक्रमवक्रतया क्वचित् कचन वक्रपरिक्रमविक्रमम् ।

विविधवेह्लितवल्गितकौशलादपि कलापिकलामतनोत् पथि ॥ १६ ॥

प्रतिपदं कनकोत्किरणैर्नृपः सूरपतिप्रतिमोऽभिचलन् गुरोः ।

सुभगपात्रजनं पथि नर्त्तयन् मुदर्मवादमवाप सहास्तिकैः ॥ १७ ॥

[१०] १ 'हरिक-शोण-हलाहक-पङ्गुलैः' हरिकः पीतहरित-
च्छायः 'हरिकः पीतहरितच्छायः स एव हालाकः'. इति हैमः
[अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३०८], शोणः कोकनदच्छविः,
हलाहकश्चित्रितो हयः, पङ्गुलैः सितकाचामैः । २ 'धवल-
लोहित-नीलक-पिङ्गलैः' धवलः श्वेतः, कर्कलोहितो क्रियाहः,
नीलकः आनीलः पिङ्गलैः पीतरक्तैः । ३ 'सचतुरम्' हयचाल-
नकुशलालैः सह ।

[१४] ४ 'हयवरा मण्डलं विदधतः किमु मनोऽणुकणान्
परिमण्डलं परिमाणं वर्तुलमुपदिशन्ति स्म' इत्युपेक्षते ।

[१५] ५ 'सनिगमे' वणिक्सङ्कीर्णं । ६ 'निगमे' मार्गं ।

[१६] ७ 'कलापिकलाम्' मयूरवद्वतिविशेषम् ।

[१७] ८ 'अवादम्' प्रतिपक्षरहितं-अतुल्यं यथा स्याद्
तथा । ९ 'सहास्तिकैः' हस्तिसमूहैः, आस्तिकैः श्रद्धैः सह वा ।

[९] १ 'प्रवरपल्लययनैः श्रेष्ठपर्याणैः पर्याणं तु पल्लययनम्' इति-
हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३१८.] ।

[११] २ 'अतिचलाचलवालधिकेशरैः' अतिचपलबोद्धाहैः
'बोद्धाहस्त्वयमेव स्यात् पाण्डुकेशरवालधिः' इति हैमः [अभि०
चिं० कां० ४ श्लो० ३०५] । ३ 'विततपक्षतयः' वितता विस्तृताः
पक्षतयो पक्षमूलानि येषां ते । ४ 'हरिपुङ्गवाः' अश्वश्रेष्ठाः ।

[१२] ५ 'विनतातनयाऽऽश्रयाद्' विनतातनयः गरुडाग्रजस्त-
स्याश्रयात् । 'विनतासूनुररुणो गरुडाग्रजः' इति हैमः [अभि० चिं०
कां० २ श्लो० १६] । ६ 'तार्क्ष्यवराऽऽख्यया' श्रेष्ठगरुडनाम्न्या ।
७ 'हरिबले' अश्वसैन्ये ।

[१३] ८ 'हरिपरिक्रमणे' अश्वगमने । ९ 'सजति' 'षज सज्जे'

इति धातोः 'दशसज्जः शवि' ४-२-४९ । इति सिद्धहैमीयसूत्रेण
वर्तमानकाले रूपम् । १० 'विपदेधके' कष्टवर्धके ।

[१५] ११ 'उरगारिवत्' गरुडवत् 'सर्पारातिर्वज्रिजिद् वज्र-
तुण्डः' इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १४४] ।

[१६] १२ 'विविधवेह्लितवल्गितकौशलाद्' विविधानि वेह्लितानि
लोठनानि वल्गितानि झुतानि च तेषां कौशलाच्चैपुण्यात् । 'अपावृत्त-
परावृत्तलोठनानि तु वेह्लिते'-'धोरितं वल्गितं झुतोत्तेरितानि च' इति
हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३११] ।

[१७] १३ 'सूरपतिप्रतिमः' इन्द्रतुल्यः । १४ 'सुभगपात्रजनम्'
सुभगाः शोभनाः पात्रजना नाभ्योऽधिकृतपुरुषाः ।

समभिनम्य रयात् परया श्रिया क्षितिपतिर्जिनशासननायकम् ।
 पुरवरेऽस्य निवेशमकारयत् सविनयं विनयन् नृदरिद्रताम् ॥ १८ ॥
 समभिषेकविधिं निरमापयद् जिनवरे ननु विघ्नहराऽऽह्वये ।
 सकलसङ्घसमक्षमयं कृपारसदृशा सदृशा जनरञ्जनः ॥ १९ ॥
 मुनिवरानिव रागजयोजितान् बुधपदे विनिवेश्य कृतार्थयन् । 5
 सुकृतपीवरजीववरास्तिकं द्रुतमसन्तमसं भुवनेऽकरोत् ॥ २० ॥
 स्मरवशीकरणाय जगद्भुवामवनिजातवनीपरिजीवनम् ।
 मधुपगीतयशा मधुराययौ प्रथमतोऽथ मतो रसिकाङ्गिनाम् ॥ २१ ॥
 बहुदिनान्युदगम्बुजलोचना विहरतः कृशकान्तिरहर्मणिः ।
 हृतवसुर्ननु दक्षिणया तदुत्सुकमनाः कमनादिव निर्ययौ ॥ २२ ॥ 10
 हिमवतः परिशीलनयोत्तरा विरहतापमिवोपचिकीरभूत् ।
 अहिमरश्मिरसौ नवपद्मिनीरतिकरोऽतिकरोदयदुस्सहः ॥ २३ ॥
 गलदमन्दपरागपिशङ्गितोऽपि नवकामुकवन्मधुपव्रजः ।
 विटपरागितयेव तमस्समः कमलिनीमलिनीकरणं बभौ ॥ २४ ॥
 जल-नभः-स्थलचारिवपुष्मतामनुययुर्मिथुनानि परस्परम् । 15
 कलरवैर्यतिनामपि मानसे स्मरमयं रमयन्ति रसं भृशम् ॥ २५ ॥
 विरहिणां सहकारमहीरुहा किमपहृत्य कुलान् मुकुलादिभिः ।
 प्रियतमाङ्गजुषां सुदृशां पिकध्वनिभृता निभृता रतिरादधे ॥ २६ ॥
 हिमवतः पवनो मृदुरावबौ मनसि सञ्जनयन् मदमङ्गिनाम् ।
 कमलिनीवनसौरभसम्भृतः कमलकोमलकोशविघट्टनात् ॥ २७ ॥ 20

[१८] १ 'विनयन्' अपनयन् स्केटयन् । २ 'नृदरिद्रताम्' नराणां दरिद्रभावम् ।
 [१९] ३ 'कृपारसदृशा' कृपारसदृश्या । ४ 'सदृशा' नराणां दरिद्रभावम् ।

तुल्यया । ५ 'जनरञ्जनः' लोकसन्तोषदः ।
 [२२] ६ 'हृतवसुः दक्षिणया' दक्षिणया स्त्रिया हृतवसुः सन् ।

[२०] १ 'बुधपदे' विबुधपदव्याम् । २ 'कृतार्थयन्' उपकारयन् ।
 ३ 'असन्तमसम्' अनन्धकारमर्थाद्, अपापम् ।
 [२१] ४ 'स्मरवशीकरणाय' स्मरः कामदेवस्तं वशीकर्तुम् ।
 ५ 'वनीपरिजीवनम्' वनी शिक्षाधनमेव परिजीवनं जीविकाम् ।
 ६ 'मधुप' मधुपो अमरः ।
 [२२] ७ 'उदगम्बुजलोचना' उदग् उदञ्चतीति उदक्कमलाक्षी ।
 ८ 'अहर्मणिः' सूर्यः । ९ 'कमनाद्' पण्डिताद् कामाद् वा ।
 [२३] १० 'अपचिकीः' दूरीकर्ता । ११ 'अहिमरश्मिः' सूर्यः । १२ 'अतिकरोदयदुस्सहः' अतिकराः बहुकिरणास्तेषामुदयेन दुस्सहोऽसह्यः ।

[२४] १३ 'परागपिशङ्गितः' परागः पौष्पं रजस्तेन पिशङ्गितः पीतरक्तः कृतः । १४ 'नवकामुकवत्' नवः नवीनश्चासौ कामुकोऽनु-

कथेति नवकामुकस्तेन समानः । १५ 'मधुपव्रजः' अमरसमूहः ।
 १६ 'विटपरागितया' विटपाः वृक्षास्तेषु रागितया । 'विटपः पुनः पल्लवेऽपि च वृक्षेषु' इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ४७५]
 [२५] १७ 'जल-नभः-स्थलचारिवपुष्मतां' जलचर-खेचर-स्थल-चरप्राणिनाम् । १८ 'मिथुनानि' द्वन्द्वानि 'क्षीपुंसौ द्वन्द्वं मिथुनम् च तत्' इति हैमः [अभि० चि० कां० ३ श्लो० २०२] ।
 १९ 'स्मरमयम्' कामयुक्तम् ।
 [२६] २० 'सहकारमहीरुहाः' आम्रवृक्षाः । २१ 'कुलान्' सजातीयप्राणिनां वृन्दान् । २२ 'मुकुलादिभिः' कुञ्जलादिभिः ।
 २३ 'पिक' पिकः कोकिलः । २४ 'निभृता' विनीता ।
 [२७] २५ 'सञ्जनयन्' उत्पादयन् । २६ 'मदम्' आनन्द-संमोहयोः सङ्गमम् । २७ 'कोश' कोशः कुञ्जलः योनिश्च ।

- तखुवनाभिपतत्कुसुमैः समं स्मरशरैरिव मूर्तिधरैः क्षता ।
 सविनयं प्रियमन्वनयत् खयमन्वमा नवमानवती वधूः ॥ २८ ॥
 अनुययौ सुरभिं सुरभिश्चियं विकसितां समवेक्ष्य मदोद्धुरः ।
 परवृषं विहनुत्सुरिव क्रुधा स्थिरतरं रतरञ्जनया हि गौः ॥ २९ ॥
 अनुनयन् वचनैः शुकसारिकासमुदयो हृदयेश्वरपाठितः ।
 विविधसन्धिविधानविचक्षणः^{११} प्रियतमाऽऽयतमानमपाकरोत् ॥ ३० ॥
 किशलयैर्वलयैः सरसीरुहां कनकजैर्वलयैश्च न तद्भवाम् ।
 कुवलयैर्मलयैकभुवां रसैर्न कमनः कमनम्रमदं व्यधात् ॥ ३१ ॥
 प्रथमतीर्थकराभिनिनंसया स विजहार गुरुगुरौरवः ।
 ष(स्व)डर्गनाड्युपवागडमण्डलं जनपदे न पदे विपदेनसाम् ॥ ३२ ॥
 समभिवन्द्य जिनप्रभुमादिमं प्रतिपदं विहरन् स जनाग्रहात् ।
 अपनयन् कुनयाननयानिव निहृतमोहतमो जगदातनोत् ॥ ३३ ॥
 गणगुरुननुनीय महोत्सवैर्नगरशोभनया भरणांशुकैः ।
 समनमद् वरवागडभूपतिरुपवने पवनेन चलाचले ॥ ३४ ॥
 तमभिबोध्यगुरुवचनामृतैः कुशलकीर्तितकीर्तिरथाचलत् ।
 उदयपूर्वपुरे क्रममोदिताऽनुगमना गमनाय शिवाऽऽगमः ॥ ३५ ॥
 परिवसन्निह मासचतुष्टयीं जनगणान् जिनधर्ममबुधत् ।
 नरपतेरपि रागिणि मानसेऽविशदयं सदयं श्रुतमुद्गिरन् ॥ ३६ ॥
 जनपदे विचरन् शरदत्यये प्रतिपुरं किल सङ्घपुरन्दरः ।
 जिनमतोन्नयनं क्रियया व्यधात् प्रसलमांसलमाङ्गलिकार्चितः ॥ ३७ ॥

[२८] १ 'अनवमा' प्रधाना श्रेष्ठा । 'वसन्तबलाधिक्यमिदम्' ।
 [२९] २ 'सुरभिम्' धेनुम् । ३ 'हि' निश्चितम्, गौः
 अनुययौ ।
 [३२] ४ 'पदे' स्थानके । ५ 'विपदेनसाम्' आपत्पापानाम् ।
 [३३] ६ 'निहृतमोहतमः' निहृतं निराकृतं मोहतमो
 यत्र तत् ।

[३५] ७ 'क्रममोदिताऽनुगमनाः' क्रमेण विहारपरिपाठ्या,
 मोदितमनुगानां श्राद्धादीनां मनो येन सः ।
 [३६] ८ 'नरपतेः मानसे' नृपमनसि । ९ 'अविशद्'
 प्रविशेत् ।
 [३७] १० 'प्रसलमांसलमाङ्गलिकार्चितः' प्रसले हेमन्तर्तौ
 मांसलानि पुष्टानि यानि माङ्गलिकानि तैरर्चितः पूजित इति ।

[२८] १ 'स्मरशरैः' कामदेवस्य बाणैः । २ 'अन्वनयत्'
 रूढसि प्रैरीत् ।

[२९] ३ 'सुरभिश्चियम्' वसन्तशोभाम् । 'वसन्त इष्यः
 सुरभिः' इति हैमः [अभि० वि० का० २ श्लो० ७०] ।
 ४ 'मदोद्धुरः' मदेन रेतसोद्धुर उन्नतः । ५ 'परवृषम्' शत्रुवृष-
 भम् । ६ 'विहनुत्सुः' युद्धार्थं शस्त्राणि प्रेरयितुमिच्छुः 'णुदत्
 प्रेरणे' इति धातोः सञ्जन्तात् रुः प्रत्ययः । ७ 'रतरञ्जनया' रतं
 रतिस्तस्या रञ्जनया । ८ 'गौः' वृषभः ।

[३०] ९ 'अनुनयन्' वहन् । १० 'समुदयः' समूहः ।
 ११ 'विविधसन्धिविधानविचक्षणः' विविधप्रकारेण संदेशहारकलादै-
 क्यकरणकुशलः । १२ 'प्रियतमाऽऽयतमानम्' भार्यामानविस्तारम् ।

१३ 'अपाकरोत्' दूरीकृतम् ।

[३१] १४ 'वलयैः' कङ्कणैः । १५ 'सरसीरुहाम्' कमलानाम् ।
 १६ 'कमनः' कामदेवः ।

[३२] १७ 'अभिनिनंसया' अभिनेतुमिच्छया । १८ उपवा-
 गडमण्डलम् वागडप्रदेशं तत्समीपम् ।

[३४] १९ 'अनुनीय' प्रणतिं कृत्वा ।

[३५] २० 'शिवाऽऽगमः' शिवः कल्याणकारी, आगम आग-
 मनं यस्य सः ।

[३७] २१ 'शरदत्यये' शरत्कालव्यतीते । २२ 'सङ्घपुरन्दरः'
 चतुर्विधसङ्घेषु पुरन्दर इन्द्रः इव श्रेष्ठः । २३ 'जिनमतोन्नयनम्'
 जैनधर्मस्योन्नयनमुत्तमम् ।

जिनपतिप्रतिमाभिषवद्वयोत्सवसमुद्यतभक्तजनाऽऽदरैः ।
 द्रुतविलम्बितया व्यहरद् भुवि गजगतिर्जगति प्रसरद्यशाः ॥ ३८ ॥
 बहुविधाऽऽर्हतपूजनवन्दनाद्युचितकर्मरतैर्विरतैर्भवात् ।
 समनुनीय गुरुं सदुपासकैर्निजगृहे जगृहे जनुषः फलम् ॥ ३९ ॥
 गुरुसमागमवित्तविसर्जनैर्विदलिता कलितापकलाऽखिला ।
 उपनता जनता सुतपोभरैः सुकृतता कृततात्त्विकभावनैः ॥ ४० ॥
 बहुलवाङ्मयशोधनकर्मणाऽजनि जनेऽस्य यशोधनमद्भुतम् ।
 प्रसृतमुग्रमहोदयया विभोरसुमतां सुमताञ्चितधीमतः ॥ ४१ ॥
 नरपतिप्रतिबोधमजीजनत् समयदेशनया स नयाद् द्विधा ।
 प्रभवति प्रभुवाक्यसुधारसेऽपरमते रमते स्म न कश्चन ॥ ४२ ॥
 अपहृता प्रभुणा रुचिरैन्दवी प्रतिहतं च जनार्दनशासनम् ।
 नयविशेषयुजा भृशमुज्ज्वलं भुवि हितं विहितं मतमार्हतम् ॥ ४३ ॥
 नरकपालिकपालिजनाहता दृढदृशंसतया पिशिताशिता ।
 समुपदेशनयैव विनाशिता विहरता हरतापसदेशिता ॥ ४४ ॥
 भगवतः क्रमपद्मनिवेशनाद् वसुमती शुशुभे धनसौरभा ।
 नवनवोत्सवसम्भवतः श्रिता सकमला कमलाकरलीलया ॥ ४५ ॥
 इति कृशानुभृशानुगतां दिशं समुपदिश्य विमोहबलस्थितिम् ।
 शिथिलयन्त्रय किञ्चन दुर्णयभ्रमपरामपरामगमद् गुरुः ॥ ४६ ॥
 पथि समैक्षत दक्षतयाऽक्षतः क्षितिपतिर्यतिनां जलजाकरम् ।
 प्रगुणिताद्भुतरागमिवोन्मिषत् सुजलजं जलजन्तुकुलाकुलम् ॥ ४७ ॥
 यवनराजभयेन यथा सुरा विषयमुग्रमहीधरमाश्रयत् ।
 नवतटाकमिषाज्जलधेः स्थितिर्भुवि तथाऽवितथा सकला बभौ ॥ ४८ ॥

5

10

15

20

[३८] १ 'जिनपतिप्रतिमाभिषवद्वय' जिनप्रतिष्ठाद्वयम् ।
 [३९] २ 'रुचिरैन्दवी' रुचिः कापालिकश्रद्धा, इन्दुस्तन्मत-
 प्ररूपकः सोमस्तत्सम्बन्धिनीति । ३ 'जनार्दनशासनम्'
 लोकपीडोपदेशः कृष्णशासनं वा ।

[४४] ४ 'पिशिताशिता' मांसभोजनम् । ५ 'हरतापस-
 देशिता' हरस्वैश्वरस्य मते ये तापसास्तैः कथिता ।
 [४६] ६ 'कृशानुभृशानुगतां दिशम्' आग्नेयीं दिशम् ।
 [४८] ७ 'अवितथा' सत्या ।

[३८] १ 'गजगतिः' गज इव प्रशस्ता गतिर्यस्य सः ।
 [३९] २ 'जगृहे' प्राप । ३ 'जनुषः' जन्मनः ।
 [४०] ४ 'विसर्जनैः' दानैः । ५ 'विदलिता' विनाशिता ।
 ६ 'कलितापकला' कलिः क्लेशः कलियुगो वा तस्य तापः
 सन्तापस्य कला ।
 [४१] ७ 'बहुलवाङ्मयशोधनकर्मणा' बहुलाः बहवो वाङ्मयाः
 सिद्धान्तग्रन्थास्तेषां शोधनं सम्पादनं तस्य कर्मणा कार्येन ।
 ८ 'सुग्रमहोदयया' उग्रस्त्रीप्रो यो महोदयो महोत्पत्तिस्तया ।
 [४२] ९ 'अजीजनत्' 'जनैचि प्रादुर्भावे' इति धातोः णिगन्ते
 अद्यतन्या 'उपान्त्यस्यासमानलोपि' ४-२-३५-इति सिद्धहेमीय-

सूत्रेण रूपं सिद्ध्यति । १० 'अपरमते' शैव वैष्णवाद्यन्यान्नाये ।
 [४५] ११ 'क्रमपद्मनिवेशनात्' चरणकमलन्यासात् । १२ 'वसु-
 मती' पृथ्वी । १३ 'धनसौरभा' गाढगन्धवती 'गन्धवती पृथ्वी'
 इति लक्षणात् । १४ 'बहुसितच्छदपक्षिसुखाश्रिता' इत्यपि मूल-
 प्रती पाठान्तरम् । 'सितच्छदपक्षि' सितच्छदाः हंसाः ।
 १५ 'सकमला' कमला लक्ष्मीस्तया सहिता । १६ 'कमलाऽऽकरली-
 लया' कमलसरःक्रीडया ।
 [४७] १७ 'क्षितिपतिर्यतिनां' यतिनां साधूनां क्षितिपतिर्द्युपतिः
 श्रीविजयप्रभसूरिः । १८ 'जलजाऽऽकरम्' सरोवरम् । १९ 'जल-
 जन्तुकुलाऽऽकुलम्' जलजन्तूनां कूलं समूहस्तेनाऽऽकुलं व्याप्तम् ।

- निशि सतारनभःप्रतिबिम्बना कृपणवद् गणयांचकृवान् मणीन् ।
 जलचलत्कुमुदच्छलसम्भवद्विमकरो मकरोऽग्रसरोऽम्बुधिः ॥ ४९ ॥
 तरदनेकसितच्छदपिच्छलच्छदमिषोच्छलदुज्ज्वलचामरः ।
 स्फुटरथाङ्गकुलाऽऽतपवारणः सरसभारसभाधिपतिर्व्यभात् ॥ ५० ॥
 5 अनुतटं जलकेलिचिकीर्षया मिलितचारुविलासवतीजने ।
 सपदि पाद्यविधिं विलुलत्कुशैर्नवसरोऽवसरोचितमादधे ॥ ५१ ॥
 अभिपतत्तटिनीचलवीचिभिर्जनितफेनमिषाद्वसिताम्बुधिः ।
 मणिगणैर्विरराज जलाशयः सललनाललनात् पतयालुभिः ॥ ५२ ॥
 विततपात्रतयैव पयोधरैरनुदिशं निभृतः समुदित्वरैः ।
 10 जलनिधेः प्रतिकर्तुमिवोल्लसद्रसवयाः सवयास्सजलाशयैः ॥ ५३ ॥
 चलतरङ्गतुरङ्गमशालिनीरनुनयन्नृपवद् बहुवाहिनीः ।
 स रुरुधे क्षितिविप्लवनोद्यतः शिखरशेखरसेतुमहीभृता ॥ ५४ ॥
 वहनमुच्छ्रितलोहितकेतनं दधदयं हृदयं समरञ्जयत् ।
 जयवतः क्षितिपस्य निपद्यतः प्रकृतिभिः कृतिभिर्विहितस्तुतेः ॥ ५५ ॥
 15 जलनिमज्जनसज्जनकामिनीनयननिर्जितशालिपयोरुहः ।
 सुषमयास्यसुनंदिसरोम्बरे सुरपतेरपतेज इवोद्ययौ ॥ ५६ ॥
 उदयनगरलक्ष्या रम्यमादर्शरूपं पुरवरमदसीये सन्निविष्टं प्रतीरे ।
 तपगणगुरुरागात् तत्र रागाविभागाद् घनतरविजयश्रीर्भूपरूपैरपीज्यः ॥ ५७ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते

[५३] १ 'उल्लसद्रसवयाः' उल्लसन्तः रसवयसो अलपक्षिणो यत्र सः । २ 'सवयाः' जलनिधेः मित्रैः सहितः ।

[५७] ३ 'विजयश्रीः' पत्तनाञ्जलितानामीशानदिग्विजयः । मरुदेशापेक्षयाऽऽग्नेयीविजयः ।

[४९] १ 'मकरः' निधिविशेषः । २ 'अग्रसरः' प्रष्ठः ।

इति हैमः [अमि० चिं० कां० ३ श्लो० १६४] ।

[५०] ४ 'सितच्छद' सितच्छदाः हंसाः । ५ 'स्फुटरथाङ्गकुलाऽऽतपवारणः' स्फुटा ये रथाङ्गाश्चक्रवाकास्तेषां कुलं समूहः स एवाऽऽतपवारणं छत्रं यस्य सः । ६ 'व्यभात्' विशेषेणावीदिपत् ।

[५२] ८ 'तटिनीचलवीचिभिः' तटिनी नदी तस्या चलाः चपला वीचयः कल्लोलस्तैः । ९ 'पतयालुभिः' पातुकैः ।

[५१] ६ 'जलकेलिचिकीर्षया' - जलक्रीडां कर्तुमिच्छया । ७ 'पाद्यविधिम्' पादार्थं वारि पाद्यं तस्य विधिः 'पादार्थं पाद्यम्' ।

[५४] १० 'तुरङ्गमा' अश्वाः । ११ 'वाहिनीः' सेनाः ।

[५५] १२ 'प्रकृतिभिः' प्रजाभिः । १३ 'कृतिभिः' विद्वद्भिः ।

सप्तमः सर्गः ।

श्रीः ऐं नमः श्रीपार्श्वभगवतेऽर्हते ।

जिनेशतीर्थे समभूदमत्सरो निपीय सूरैर्वचनानि भूपतिः ।

जिनेशतीर्थे समभूदमत्सरोऽप्यलंचिकीर्षुः प्रमनाः स संवरे ॥ १ ॥

समांशमास्थाय ततः क्षमाभृतां प्रभुश्चालाचलनिश्चयाऽऽशयः ।

5

स मांसमास्थाय ततः क्षमाभृतां नृपोऽपि तस्यानुमतेन्यवर्त्तत ॥ २ ॥

अवेत्य सासच्छदिकं पुरं पुरो वयधाचतुर्मासकमार्हतार्चितः ।

अवेत्य सासच्छदिकं पुरं पुरोर्जितद्विपेन्द्राननयक्षराडिव ॥ ३ ॥

स शासनेनोदयितोऽपराणिनां महार्हतां भव्यजनानिति क्षितौ ।

शशास ननोदयितोऽपराणिनां भवेत् प्रकाशस्तैमसामिव क्वचित् ॥ ४ ॥

10

परैः सतीर्थैः सहसाऽऽहवार्थिभिर्जनैः समं सद्यवहारगीर्गुरुः ।

परैः स तीर्थैः सहसाऽऽहवार्थिभिर्बाध्यबोधोऽभिजगाम कामितम् ॥ ५ ॥

शुभप्रवृत्तेः शमरोचितस्थितेर्महात्मनः प्रेरयिता यैताऽऽशयः ।

शुभप्रवृत्तेः समरोचितस्थितेर्गजस्य सादीव बभौ जयश्रिया ॥ ६ ॥

[१] १ 'जिनेशतीर्थे' अर्हद्धर्मे । २ 'समभूदमत्सरो' अम-
त्सरोऽद्विष्टोऽभूत् । किं० भूपतिः । ३ 'जिनेशतीर्थे' जिनः कृष्ण
ईशो महादेवस्तथोस्तीर्थे । ४ 'समभूदमत्सरो' समा चासौ भूः
समभूस्तस्यां दमो बन्धो दण्डः, समभूदम इवाचरतीति क्विपि
समभूदमति शतप्रत्यये तादृशं सरस्तटाकस्तम् । "दमः स्यात्
कर्मणे दण्डे दमने दमयेऽपि च" इति हैमः [अने० सं० कां०
२ श्लो० ३२८] ५ 'अलंचिकीर्षुः' अलङ्कारं कर्तुमिच्छुः
कृष्णेश्वरप्रासादयोः [विष्णु-शिवमन्दिरयोः] ६ 'प्रमनाः'
उत्कण्ठितः, उत्सुको वा ७ 'संवरे' पाल्याम् ॥

[२] ८ 'समांशमास्थाय' मासमात्रं तत्र स्थित्वा, मासे
वर्षाशको भवेदिति शेषः, तुल्यमंशमैश्वर्यरूपं मत्वा वा । ९
'सः' भूपतिः । १० 'मांसमास्थाय' मांसमाश्रित्य मांसाशनम् ।
११ 'क्षमाभृतां नृपः' राज्ञां नृपो राजराजः । १२ 'तस्यानुमतेः'
तस्य, गुरोरनुमत्याऽऽज्ञया १३ 'न्यवर्त्तत' निवृत्तः कतिचित्
प्रयाणान्धनुगाल्य पश्चाद् वलितः मांसाशनं प्रत्याचख्यौ वा ।

[३] १४ 'अवेत्य' प्राप्य । १५ 'सासच्छदिकम्' 'साद-
ढी'ति नाञ्जा पुरं नगरम् । १६ 'पुरः' अग्रे परापूर्वं वा । १७ 'व्य-
धात्' व्यधत् । १८ 'सासच्छदिकम्' सप्तवर्णसम्बन्धिनं रागगुलं
प्राप्य । १९ 'पुरोर्जितद्विपेन्द्राननयक्षराडिव' पुरं शरीरं तेनो-
र्जितो बलवान् द्विपेन्द्राननो गणपतियक्षः, यक्षो [मेघदूतस्थ-
नायकः] यथा चातुर्मासकं व्यधत् तथैव । "पुरं शरीरे नगरे

गुहपाटलिपुत्रयोः । पुरस्तु गुग्गुलौ पुण्ड्रं कुमौ वैलेक्षुभेदयोः"
इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४५०-४५१] ॥

[४] २० 'शासनेन' आज्ञया । २१ 'उदयितः' उदयो
जातोऽस्योदयितः । २२ 'अपराणिनाम्' रागरहितानाम् ।
२३ महार्हतां भव्यजनान् इति शशास । २४ 'इनस्य' स्वामिनः
सूर्यस्य वा । 'उदयितोऽपराणिनाम्' या उदयिता तत्रोपद्रव-
कारिणां प्रकाशो न भवेत् । २५ 'तमसाम्' तिमिराणां राङ्गणा-
मिव ॥

[५] २६ 'परैः' उत्कृष्टैः । २७ 'सतीर्थैः' एकब्रह्मव्रताऽऽ-
चारैः । २८ 'सहसाऽऽहवार्थिभिः' बलेनाऽऽकारणार्थिभिः जनैः
समम् । २९ 'परैः तीर्थैः' अन्यैस्तीर्थैस्तीर्थान्तरीयैः । ३० 'सह-
साऽऽहवार्थिभिः' सहसा शीघ्रं, आहवार्थिभिः रणोन्मुखैः
यज्ञार्थिभिर्वा । "आहवस्तु सप्ततन्तौ स्यान्निदेशाऽऽङ्गानयोरपि"
इत्यनेकार्थः । ३१ 'अबाध्यबोधः' अबाध्यो बोधो यस्य सः ।
३२ 'अभिजगाम कामितम्' कामितं स्थानमभिजगाम ॥

[६] ३३ 'शुभप्रवृत्तेः शमरोचितस्थितेर्महात्मनः प्रेरयिता'
महात्मनः साधोः प्रेरयिता शुभप्रवृत्तेः 'शमरोचितस्थितेः'
शमरोचिता स्थितिर्यस्य । ३४ 'यैताऽऽशयः' यते लियमे, आशयो
यस्य सः । ३५ 'शुभप्रवृत्तेः' शुभा प्रवृत्तिर्मदो यस्य । ३६ 'सम-
रोचितस्थितेः' समरे सङ्ग्रामे उचिता स्थितिर्यस्य । ३७ 'सादी'
महामात्रः ॥

स दक्षजातिप्रणयः कैलाभृतां नृणामभीष्टः सुमनो मुदेऽभवत् ।

सदक्षजातिप्रणयः कैलाभृतां तनुं वहन्निन्दुरिबोज्ज्वलांशुपः ॥ ७ ॥

विबोधहेतुर्जडजन्मशालिनां गवां प्रसारैः सरसां श्रियं दधौ ।

विबोधहेतुर्जलजन्मशालिनां महावनानामिव भानुमान् विभुः ॥ ८ ॥

5 सदा रसं सज्जनताः स्वसादरं समुन्नयन् यो जगति प्रणीतवान् ।

सदारसंसज्जनतास्वसादरं प्रतिस्थलं तं स्थलगा ववन्दिरे ॥ ९ ॥

समीहितार्थप्रथनैः सं दैवतदुःमायते स्माङ्गभृतां धियां निधिः ।

शमी हितार्थप्रथनैः सदैव तन्न कस्य लाभाय जनेऽस्य सन्निधिः ॥ १० ॥

क्रमात् समासाद्य मरोः रसामयं पुषाव भावोज्ज्वलमेदिनीपुरम् ।

10 क्रमात् समाऽऽशाद्यमरोरसामयं स देशसङ्घाऽऽगमभक्तिभावनैः ॥ ११ ॥

हृतव्यवायोपगतेर्विनायकः पुरे स नारायणनाम्नि तस्थिवान् ।

हृतव्यवायोऽपगतेर्विना यैकन्नकोऽपि निस्तारयिता कलौ युगे ॥ १२ ॥

सुरेश्वराऽऽशाविजयाऽऽहिताऽऽशयः परं चतुर्मासककर्मणस्ततः ।

सुरेश्वराशाविजया हि तासयन्नधं स सङ्ग्रामपुरं समीयिवान् ॥ १३ ॥

15 इतोऽपराऽऽशापवनाद् दिवोदितं तमो विमोहोदयजं स चिन्तयन् ।

इतोऽपराऽऽशापवनाद् दिवोदितं स्वतेजसा माल्यपुरं गुरुस्ततः ॥ १४ ॥

[७] १ 'सः' गुरुः । २ 'दक्षजातिप्रणयः' दक्षजात्यां प्रणयः जेहो यस्य सः । ३ 'कैलाभृताम्' कला विज्ञानं तद्वता-मभीष्टः । ४ 'सदक्षजातिप्रणयः' सदक्षे सद्व्यवहारे जात्या जन्मना प्रणयो याज्ञा यस्य सः, यस्य सदक्षे शिवे प्रणयमति-क्रान्तोऽतिप्रणयः न रागी । दक्षजा प्रावर्तिती तथा सह यः स सदक्षजः शिवस्तत्र प्रणयमतिक्रान्तोऽतिप्रणयो न रागवानित्यर्थः "अक्षो रथस्यावयवे व्यवहारे बिभीतके" इति हैमः [अने० सं० कां० श्लो० ५६९] । "प्रणयः प्रेमयाज्जयोः, विस्मये प्रसरे चापि" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५२२] ५ 'कैलाभृताम्' कलेनाजीर्णेनाभृताम् । "कलत्वं जीर्णरेतसोः, अव्यक्तमधुरध्वाने कला स्यादंशशिल्पयोः । कलने मूलैर्वृद्धौ षोडशांशे विधोरपि" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४८८] । ६ 'उज्ज्वलांशुपः' उज्ज्वलांशून् श्वेताम्बरान् पातीति ॥

[८] ७ 'जडजन्मशालिनाम्' जडप्राणिनां पक्षे पशूनाम् ।

[९] ८ "सदा रसं सज्जनताः स्वसादरं समुन्नयन् यः" यः सदा रसं समुन्नयन् सज्जनताः सम्यजनसमूहान् स्वसाद्

स्वाधीनान्, अरमत्यर्थं प्रणीतवान् । ९ 'सदारसंसज्जनतास्वसादरम्' सखीसमालोकेषु अनादरम् । १० 'तम्' गुरुम् ॥

[१०] ११ 'समीहितार्थप्रथनैः' इष्टार्थदानैः । १२ 'सः' गुरुः । १३ 'दुःमायते स्म' कल्पवृक्षायते स्म । १४ 'शमी' शान्तः । १५ 'हितार्थप्रथनैः' हितप्रयोजनविस्तारैः ॥

[११] १६ 'क्रमात्' क्रमाभ्यां पादाभ्यामततीति क्रमात् यद्वा क्रमः परम्परागमस्तेनाततीति क्रमात् । १७ 'मरोः' रसा-मयम् मरोः भूमीम् । १८ 'समाऽऽशाद्यम्' सर्वदिग्भागे आद्यम् । १९ 'अरोरसामयम्' रोरा दूरिद्राः सामायाः सरो-गास्तैः रहितम् ॥

[१२] २० 'हृतव्यवायोपगतेः' हृता नष्टा व्यवायानां विज्ञानामुपगतिस्तस्याः हेतोः । २१ 'विनायकः' गणेशः । २२ 'हृतव्यवायः' हृतः व्यवायो मैथुनं येन सः । २३ 'अपगतेः' नारकादेः । २४ 'यैकन्नकोऽपि निस्तारयिता' विभानकोऽपि निस्तारयिता ॥

[१३] २५ 'सुरेश्वराऽऽविजयाऽऽहिताऽऽशयः' पूर्वदिग्वि-जये स्थापितभावः । २६ 'सुरेश्वराऽऽशाविजया' सुरायामीश्व-राऽऽशा धनवतां तृष्णा तस्या विजा पृथग्भावस्तथा । २७ 'हि' निश्चितम् । २८ 'तासयन्' क्षेपयन् । २९ 'अधम्' पापम् ॥

[१४] ३० 'इतोऽपराऽऽशापवनाद्' इतश्चापरस्य परंपत्कस्य य आशायास्तृष्णायाः पवनो वायुस्तस्माद् । ३१ 'दिवोदितम्' दिवा दिने उदितम् । ३२ 'तमः' पापमज्ञानं वा । ३३ 'इतः' प्रायः । ३४ 'अपराशापवनाद्' अपराशा पश्चिमा तत्पवित्रणात् । ३५ 'दिवः' स्वर्गस्य । ३६ 'दितम्' खण्डितम् । ३७ 'स्वतेजसा' स्वप्रतापेन ॥

असौ गतं नाटयिता सितच्छदव्रजस्य चक्रे वचनैः क्षमातलम् ।
 असौगतं नाटयिता सितच्छदप्रभुस्तथोत्सूत्रपथे मनागपि ॥ १५ ॥
 स मानवाधीश्वरसेवितक्रमाम्बुजश्चतुर्मासकर्म तेनिवान् ।
 समा नवा धीः स्वरसेवितक्रमाऽङ्गिनां ततोऽभूद् विषयेऽर्हतां मते ॥ १६ ॥
 विहारशोभाऽतिशयात् सभा सुरप्रभोर्यदीया बहु पिप्रिये मुहुः ।
 विहारशोभाऽतिशयात् सभासुरः क्रमात् समास्तत्र निनाय काञ्चन ॥ १७ ॥
 अलं कलङ्कः सकलोऽप्यपास्यत सचेतसां दुर्णयहारिणाऽमुना ।
 अलं कलं कः सकलोऽप्यपास्यतः प्रभोर्वचो बोधयितुं नरः परः ॥ १८ ॥
 असन्निभोऽङ्गप्रभयोर्योऽधिकाञ्चनश्रियं दधौ गौतमतः प्रति प्रभुः ।
 असन्निभोऽङ्ग ! प्रभयाऽधिकां च नः प्रियां समज्ञां भुवने गुरोरपि ॥ १९ ॥
 न वासवानामनुरागिता गता वसुन्धरायां स्फुरितेऽस्य शासने ।
 नवाऽऽसवानामनुरागिता गता जनस्य नदयत्तमसः प्रभोर्गिरा ॥ २० ॥
 नदीनभावातिगभीरतामसावशिष्यद् विश्वगुरुर्गरीयसीम् ।
 न दीनभा वाऽऽतिगभीरतामसाऽऽशयस्य सर्वस्य मुनेर्गणे ततः ॥ २१ ॥
 अजन्मताऽऽपारविहारि मण्डलं प्रभोर्विहारेण धनाढ्यबोधने ।
 अजन्मतापा रविहारिमण्डलं महाऽऽतपेऽपि मही सुसीमगा ॥ २२ ॥
 न रोचिता चापकलाऽसुहारिणी नृपादिलोकेऽस्य शमोपदेशनात् ।
 नरोचिता चाऽऽप कलाऽऽशु हारिणी तपोजपादेर्जगति प्रसारिताम् ॥ २३ ॥

[१५] १ 'गतम्' गमनं ज्ञानं वा । २ 'नाटयिता' प्रवर्तकः । ३ 'सितच्छदव्रजस्य' श्वेताम्बरव्रजस्य । ४ 'असौगतम्' अवौद्धम् । ५ 'नाटयिता' न, अटयिता 'स्वार्थे णिच्' । ६ 'सितच्छदप्रभुः' श्वेताम्बराधिपः । ७ 'उत्सूत्रपथे' उत्सूत्रमार्गे ॥

[१६] ८ 'सः' गुरुः । ९ 'मानवाधीश्वरसेवितक्रमाम्बुजः' नृषवन्दितपादपद्मः । १० 'समा' अकुटिला । ११ 'नवा' नवीना । १२ 'धीः' मतिः । १३ 'स्वरसेवितक्रमा' स्वाभिप्रायेऽवितः रक्षितः क्रमः पारम्पर्यं यस्यां सा । १४ 'अङ्गिनाम्' प्राणिनाम् । १५ 'विषयेऽर्हतां मते' अर्हतां मते विषये देशे ॥

[१७] १६ 'विहारशोभाऽतिशयात्' विहारा जिनप्रासादास्तेषां शोभाभरणे । १७ 'सभा सुरप्रभोः' सुरप्रभोः, इन्द्रस्य सभा । १८ 'बहु पिप्रिये' बहु यथा स्यात् तथा पिप्रिये मुष्टा । १९ 'विहारशोभाऽतिशयात्' विहारे देशान्तश्चलने यः शोभाया अतिशयो दुर्भिक्षमरादिनाशस्तस्यात् । २० 'समाः' वर्षाणि ॥

[१८] २१ 'अलम्' समर्थः । २२ 'कलम्' मृष्टम् । २३ 'अपास्यतः' नरः पुरुषस्य परः सकलोऽपि कः बोधयितुं अलम्, इत्यन्वयः' अपि तु न कोऽपीत्यर्थः ॥

[१९] २४ 'असन्निभः' अनुल्यः । २५ 'अङ्गप्रभया' देहक्रान्त्या । २६ 'अधिकाञ्चनश्रियम्' काञ्चनमधिकृत्याधिकाञ्चनं श्रीर्लक्ष्मीस्ताम् दधौ । २७ 'गौतमतः प्रति' गौतमस्तुल्यः । २८ 'असन्निभः' असद् अविद्यमानं निभं यस्मिन् सः ।

दि० म० ८

२९ 'अङ्ग !' अङ्ग इति संयोजने । ३० 'प्रभया' बुद्ध्या । ३१ 'नः' अस्माकम् । ३२ 'प्रियाम्' इष्टाम् । ३३ 'समाज्ञाम्' कीर्तिम् । ३४ 'गुरोः' देवसुरैरेधिकां दधौ ॥

[२०] ३४ 'वासवानाम्' भूपानाम् । ३५ 'अनुरागिता' रागित्वं गता भूपाः । ३६ 'वसुन्धरायाम्' पृथ्व्याम् । ३७ 'शासने' जैनशासने तस्मिन्ननुरागिणो जाता इत्यर्थः । ३८ 'नवाऽऽसवानामनुरागिता गता' नवा नव्याऽऽसवानामादरो गतः ॥

[२१] ३९ 'नदीनभावातिगभीरतामसावशिष्यद्' नदीनः समुद्रस्वद् भावे चित्ताभिप्रायेऽतिगभीरताम्, असौ, अशिष्यत् आश्रितः । ४० 'दीनभा' दैन्यम् । ४१ 'वा' अथवा । ४२ 'अतिगभीः' अति गच्छतीत्यतिगाऽतिशायिनी भीर्भयम् । ४३ 'अतामसाऽऽशयस्य' अतामसोऽक्रोध आशयो यस्य ।

[२२] ४४ 'अजन्मताऽऽपारविहारि' अपाराः बहवो विहाराः श्रैल्यानि यन्नेह्य, अजन्मता । ४५ 'मण्डलम्' देशः । ४६ 'अजन्मतापा' अतापा अजनि । ४७ 'रविहारिमण्डलम्' रवेश्चारुविम्बम् । ४८ 'महाऽऽतपेऽपि' ग्रीष्मेऽपि । ४९ 'आप्य' प्राप्य ऋतूनामानुकूल्यात् । ५० 'मही' पृथ्वी ॥

[२३] ५१ 'न रोचिता' नेष्टा । ५२ 'चापकला' धनुःकला । ५३ 'असुहारिणी' प्राणहारिणी । ५४ 'नरोचिता' नराणामुचिता । ५५ 'आप कलाऽऽशु हारिणी' तपोजपादेर्जगति प्रसारिताम् तपोजपादेस्तपोजपाद्यस्य कला वदिका, प्रसारितां विस्तारमाप, आशु शीघ्रम्, हारिणी इत्या ॥

गणेशनैपुण्यमहो महाऽऽयतेः प्रभोर्विदीपे बहुदानवत्तया ।

गणे शनैः पुण्यमहो महायते जगत्प्रकाशाय बभूव शाश्वतम् ॥ २४ ॥

न बादरः कोऽपि निकामजागरे गणेऽभवत् तस्य गुणव्यतिक्रमः ।

न वाऽऽदरः कोपिनि कामजागरेरिता नृणां चेतसि धैर्यविक्रिया ॥ २५ ॥

५ न वैरपीडा न बलाभियोगिता गुरोर्विहारे मरुमण्डले ततः ।

नवैरपीडा नवलाभियोगितादृशाऽन्यतीर्थैरकृशा व्यधीयत ॥ २६ ॥

नाऽऽवेशरोगोऽभिनिवेशकामना गुरोः प्रकाशेऽन्यमते तनुभृतः ।

नावे सरोगोऽभिनिवेशकामनाऽऽशयो बुधः कस्तरणेऽब्धिवन्दिरे ॥ २७ ॥

पराजितो धन्वनि योजिते गुणे प्रभोर्बली मोहमहाभटच्छली ।

१० पराजितो धन्वनि योजिते गुणे गुरुप्रकाण्डान्न बिभेति कः क्षितौ ॥ २८ ॥

सभाजनेऽनन्तरसस्तपालये गुणं गुरौ शासति सङ्गते प्रगे ।

स भाजनेऽनन्तरशस्तपा लये जिनेन्द्रवाचां परमानुरागिणि ॥ २९ ॥

स देशरूपं कलया च कारयन् मरौ गणी धर्मविधौ निजे पदे ।

स देशरूपं कलयाञ्चकार यन्निवेश्य सूरिं विजयादिरत्नकम् ॥ ३० ॥

१५ वसुन्धरा सा शुचिरस्य संगतः प्रतिस्थलं स क्षणलक्षणेक्षणैः ।

वसुं धराऽऽशासु चिरस्य संगतमबोधि बोधिप्रदमेनमार्हतः ॥ ३१ ॥

[२४] १ 'गणेशनैपुण्यमहः' गणेशवत् पाण्डित्यस्य तेजः । २ 'महाऽऽयतेः' महती, आयतिर्विस्तृतिर्यस्य 'यतिर्विकारे विरतौ भिक्षौ' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १९२] तेन, अमहायतेः न महद्विकारस्य । ३ 'गणे' गच्छे । ४ 'शनैः' शनैर्जगत्प्रकाशाय शाश्वतं पुण्यमहर्दिनं बभूव' इत्यन्वयः । ५ 'महाऽऽयतेः' महायोत्सवायाऽऽयतिरुत्तरकालो यस्य ॥

[२५] ६ 'बादरः' इत्यमानः । ७ 'निकामजागरे' अत्यर्थं जागरुके । ८ 'गुणो' गुणाः प्राणातिपातनिवृत्त्यादयो मूलगुणाः, पिण्डविद्युश्चादय उत्तरगुणाः । ९ 'कोपिनि' क्रुद्धे आदरः । १० 'कामजागरेरिता' कामाज्जाता गारेण करणेनेरिता न धैर्यविक्रिया । 'गरस्तूपविषे विषे । रोगे गरं स्यात् करणे' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४२०-४२१] ॥

[२६] ११ 'नवैरपीडा' नवैः स्वैरपि ईडा स्तुतिः । १२ 'नवलाभियोगितादृशा' लाभोऽस्त्येषां लाभिनः, योगोऽस्त्येषां योगिनस्ततो द्वन्द्वस्तेषां भावस्तत्ता नवा चासौ लाभियोगिता तस्याः इष्ट इष्टिस्तया । गणे लाभधिका लब्धिपात्रं योगभाजश्च बहुला इत्यन्ते तेन श्रीपरमगुरौ मतान्तरीयाणामपि महती श्रद्धा । १३ 'अन्यतीर्थैः' तापसभक्तादिभिः । १४ 'अकृशा' बहुला । १५ 'व्यधीयत' अक्रियत ॥

[२७] १६ 'नाऽऽवेशरोगः' आवेशरोगोऽपस्माररुजाऽन्यमत-प्रवेशरूपो रोगो वा न । १७ 'अभिनिवेशकामना' अभिनिवेश-वान्छाऽपि दृष्टाऽऽग्रहोऽपि न । १८ 'गुरोः प्रकाशे सत्यन्यमते' । १९ 'तनुभृतः' जीवस्य । अन्योक्तिमाह 'नावे०' अब्धिवन्दिरे

तरणे नावे यानपात्राय को बुधः 'सरोगः' सरसि गच्छतीति 'अभिनिवेशे' वाहनमध्यासने कामनाऽभिलाषाऽऽशयो यस्य सः ।

[२८] २० 'पराजितः' भग्नः । २१ 'धन्वनि' मरौ । २२ 'गुणे' धर्मरूपे योजिते सति प्रभोः पराजितः । २३ 'धन्वनि' धनुषि । २४ 'गुणे' ज्यायां योजिते सति । २५ 'गुरुप्रकाण्डात्' । उत्कृष्टसङ्ग्रामाद् महाबाणात् को न बिभेति । अयमपि गुरुप्रकाण्डो गुरुमुख्य इति ॥

[२९] २६ 'सभाजनेऽनन्तरसः' सभाजने बहुरस आसीत् । २७ 'तपाऽऽलये' तपागणोपाश्रये । २८ 'सङ्गते' प्रातर्मिलिते । २९ 'प्रगे' अग्रं गते । ३० 'भाजने' स्थात्यादौ । ३१ 'अनन्तर-शस्तपा' अनन्तराणि सान्द्राणि शस्तानि मङ्गलानि पातीत्यनन्तर-शस्तपा बहुमङ्गलान्वित इत्यर्थः । ३२ 'लये' ध्याने । सभाजने जिनेन्द्रवाचां ध्याने परमानुरागिणि ॥

[३०] ३३ 'स देशरूपम्' गुरुन्यायिप्रवृत्तिम् । ३४ 'कलया' विज्ञानोद्बोधनेन । ३५ 'निजे पदे' निजे पदे श्रीविजय-रत्नसूरिं निवेश्य । ३६ 'सदेशरूपम्' सदा ईशरूपं पृथ्ना-यकत्वं कलयाञ्चकार । 'ईशः स्वामिनि रुद्रे च' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५५६] ॥

[३१] ३७ 'वसुन्धरा सा' सा भूमिः । ३८ 'शुचिः' उज्ज्वला पवित्रा वा । ३९ 'अस्य' गुरोः संगतः । ४० 'प्रतिस्थलं' स क्षणलक्षणेक्षणैः प्रतिस्थलं सर्वत्र, क्षणलक्षणेक्षणैः महोत्सव-लक्षणदर्शनैः । ४१ 'वसुम्' देवविशेषमबोधि । ४२ 'धराऽऽ-शासु' पर्वतदिक्षु । ४३ 'चिरस्य' बहुकालम् । ४४ 'संगतम्' मिलितम् । ४५ 'एनमार्हतः' आर्हतः श्राद्धः, एनं गुरुम् ॥

न गौतमीयं मतमक्षपादजं धिया प्रमाण्यक्रियताऽमुना मनाक् ।
 न गौतमीयं मतमक्षपादजं प्रमोचितं केवलिनः प्रमोचितम् ॥ ३२ ॥
 न साधुना वै भवहारिणी रूचिर्विखण्डिता नन्दितपण्डिता गणे ।
 न साधुना वै भवहारिणी रूचिर्वृता तपोभिः प्रभया समन्वितैः ॥ ३३ ॥
 विमुक्तरा गा नवधा सुरक्षणा जगौ गुरुर्ब्रह्मधरः क्षमापरः ।
 विमुक्तरागा नवधासुरक्षणा गणे प्रवृत्तिव्रतिनां ततोऽभवत् ॥ ३४ ॥
 प्रवासना शापनयेऽस्य मानसे गुरोर्निदेशेन रूपाऽपि योगिनाम् ।
 प्रवासनाऽऽशापनयेऽस्यमानेशे परिग्रहं भावयतां विदूरतः ॥ ३५ ॥
 शुचिप्रभावैः श्रमणानुगामिनस्तदाऽऽर्हताः पुण्यजना इवेश्वराः ।
 शुचिप्रभा वैश्रमणानुगामिनप्रसादतः प्रौढिविभूतिमादधौ ॥ ३६ ॥
 निरन्तरायाऽऽगमहेतुरङ्गतः शुभां रूचिं प्राप्य गुरोर्निदेशतः ।
 निरन्तरा यागमहे तुरङ्गतस्तदा विहिंस्यात् सुजना न्यवीवृतन् ॥ ३७ ॥
 विनाशनायां गजविक्रमा रते पराङ्मुखाः शुद्धदृशो न भुञ्जते ।
 विनाशनायाङ्गजविक्रमारतेस्तपस्विनो यस्य गणे गणेशितुः ॥ ३८ ॥
 न नाम धीरञ्जनया जिनोदिते पटुः सभा का तमुपेत्य दूरतः ।
 न नाम धीरं जनयाजिनोदिते चिरं विरक्तं विपथे यथेच्छया ॥ ३९ ॥

5

10

15

[३२] १ 'अक्षपादजम्' अक्षपादो नैयायिकमतप्रणेता तस्माज्जातं श्रीगौतमीयं मतम् । २ 'गौतमीयम्' गौतमोऽत्रेन्द्रभूतिः । ३ 'क्षपादजम्' क्षपायां रात्रावतीति क्षपादस्माज्जाते, ईदृशं न तन्मतम् । ४ 'प्रमोचितम्' सुकम् । ५ 'केवलिनः प्रमोचितम्' केवलज्ञानिनो ज्ञानयोग्यम् ॥

[३३] ६ 'वै भवहारिणी' वै निश्चितं साधुना भवहारिणी भवहन्त्री । ७ 'रूचिः' इच्छा । ८ 'विखण्डिता' खण्डिता न । ९ 'गणे' गच्छे । १० 'नसाऽधुना' नसा नासिकारूपेणाधुना । ११ 'वैभवहारिणी' वैभवेन हारिणी मनोहरा । १२ 'रूचिः' कान्तिः ॥

[३४] १३ 'विमुक्तराः' विमुञ्जति कर्मपाशाद् विमुग् । अतिशयेन विमुक्तो विमुक्तराः । १४ 'गाः' वाणीः । १५ 'नवधा सुरक्षणाः'—नवब्रह्मगुप्तिरूपा सुरक्षणा सुराणां क्षणं उत्सवा यासु ताः सुष्ठु लक्षणानि यासु ता वा । १६ 'जगौ गुरुः' गुरुर्जगौ जगाद् । १७ 'नवधासुरक्षणाः' नवप्रकारा असवः प्राणास्तदाऽऽश्रयत्वाद् प्राणिनस्तेषां रक्षणं यस्यां सा ॥

[३५] १८ 'प्रवासना' प्रयाणम् । १९ 'शापनये' शापस्य नये अभिप्राये । २० 'अस्य' गुरोः निदेशेन । २१ 'रूपाऽपि' रोषेणाऽपि योगिनां मानसे; न कोऽपि शशापेत्यर्थः । २२ 'प्रवासना' प्रकृष्टा वासना भावना । २३ 'आशापनये' लोभ-सुञ्चने । २४ 'अस्यम्' क्षेत्र्यं परिग्रहं भावयताम् ।

२५ 'आनशे' व्याप्ता । २६ 'विदूरतः' दूरतः ॥

[३६] २७ 'शुचिप्रभावैः' पवित्रतेजोभिः । २८ 'श्रमणा-नुगामिनः' यत्तिसेवकाः । २९ 'शुचिप्रभाः' निर्मलधियः । ३० 'वैश्रमणानुगाम' धनदानुरूपम् । ३१ 'इनप्रसादतः' स्वामिप्रसादतः ॥

[३७] ३२ 'निरन्तरायाऽऽगमहेतुरङ्गतः' अन्तरायरहितो य आगमेषु हेतुषु च रङ्गोऽत्याग्रहस्तस्मात् । ३३ 'शुभां' निर्दोषाम् । ३४ 'रूचिम्' इच्छाम् । ३५ 'निरन्तरा' दृढा । ३६ 'यागमहे' यज्ञोत्सवे । ३७ 'तुरङ्गतः' अश्वात् । ३८ 'विहिंस्यात्' वध्यात् । ३९ 'सुजनाः' शुद्धा लोकाः । ४० 'न्यवीवृतन्' निवृत्ताः ॥

[३८] ४१ 'विनाशनायाम्' अशनायां क्षुधां विना । ४२ 'गजविक्रमाः' गजवद् बलवन्तः । ४३ 'रते' भोगे पराङ्मुखाः । ४४ 'विनाशनायाङ्गजविक्रमारतेः' अङ्गजस्य स्मरस्य विक्रमा विगतक्रमा याऽरतिस्तस्या विनाशनाय ॥

[३९] ४५ 'धीरञ्जनया' बुद्धिरागेण । ४६ 'जिनोदिते' जिनवचने । ४७ 'पटुः' व्यक्ता । ४८ 'सभा' नामप्राकाशयेका सभा । ४९ 'तमुपेत्य दूरतः' दूरतः उपेत्य तं, न नाम अपि तु सर्वाऽपि ननाम । ५० 'धीरम्' प्राज्ञम् । ५१ 'जनयाजिनोदिते' जनं यजतीति जनयाजी नरसेवादिपञ्चकृत् तेन नोदिते प्रेरिते । ५२ 'विरक्तम्' विरक्तं तं गुरुम् । ५३ 'विपथे' कुमार्गे ॥

सदा नवाऽऽलापिकयाचिदुत्तरा वितेनिरे तां स्वगणे मिथः कैथाम् ।
 सदानबालाऽपि कैयाचिदुत्तरात् समं यदाख्यावशतोऽनयन् निशाम् ॥ ४० ॥
 अनङ्गरागं नियतः स मुक्तभा यः साङ्गरागः सुतनोस्तनौ दधौ ।
 अनङ्गरागं नियतः समुक्तभाः प्रोचैः स्तनः को न गिरिर्वनं दधत् ॥ ४१ ॥

5

[एकालापकम्]

नियामकाश्चेतसि भावयन्त्यहो ! किं नाम देयोऽनुवरायकः स्त्रियाः ।
 नियामकाश्चेतसि भावयन्त्यहोरात्रं स तीर्थङ्कर एव नः प्रभुः ॥ ४२ ॥
 सुखायनः सारसनाभिकामितः कीदृग् रथः स्यात् सुभटो वधूजनः ।
 सुखाय नः सारसनाभिकामितः कथं जयार्थी नृपतिर्महाबलः ॥ ४३ ॥

10

[एकालापकं समस्तम्]

महो दयाया जगतीश्वरश्रियो मां या विमोहं स यतोऽर्हतां मते ।
 महोदयायाऽजगतीश्वरश्रियो यथास्थितं भावनयाऽस्य सन्मते ! ॥ ४४ ॥ [क्रियागुप्तम्]
 परासितीव्रा विरतिः प्रमाऽऽपणे न नाम काऽबोधि विदा तपोगणे ।
 पलाशितीव्राविरतिः प्रमापणे नवाऽपि कामोचितया न भी भृता ॥ ४५ ॥

15

[क्रियागुप्तम्]

[४०] १ 'उत्तराः' ज्ञानप्रवराः, "उत्तरं प्रवरोर्द्धयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५५८] । २ 'कथाम्' वार्ताम्, मिथः सदा नित्यं नवाऽऽलापिकया वितेनिरे । ३ 'सदानबाला' दानवती बाला स्त्री । ४ "कयाचिद्" सख्या । ५ 'यदाख्यावशतः' यस्याः कथाया आख्यावशत आलापिका-कथनेन ॥

[४१] ६ 'नियतः' बद्धोऽपि । ७ 'स मुक्तभाः' स मुक्तवद् भासव इति मुक्तभाः "मुक्ता मौक्तिकपुंश्रव्योः" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १९१] । ८ 'सुतनोः' स्त्रियाः । ९ 'तनौ' शरीरे यः साङ्गरागोऽपि अनङ्गरागं दधौ । १० 'अनङ्गरागम्' अनङ्गे आकाशे रागोऽरुणिमा यस्य तत् "अङ्गहीनेऽप्यनङ्गं खे चित्तेऽनङ्गस्तु मन्मथे" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ११५] ; "रागः स्याच्छोहितादिषु" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४६] ; यद्वाऽनङ्गैर्मेदनफलै राजत इत्यनङ्गराः, अगाः वृक्षा यस्य तत् ईदृशः स्तन इत्येकालापकम् ॥

[४२] ११ 'नियामकाः' पोतवहाः । १२ "वरायः कः स्त्रिया देयः" देयः करः । १३ "नियामकाः" नियमधारिणः साधवः । 'तीर्थङ्कर एव नः अस्माकं प्रभुः' ॥

[४३] १४ 'सुखायनः' सुखकारि अयनं गमनं यस्य यद्वा नोऽस्माकं सर्वलोकानां सुखाय । १५ 'सारसनाभिकामितः' सारं अरैः सहितं सनाभि नाभियुक्तं कामितमभिलषितं यस्य स भटः; सारसनाभिकामितः प्रियं यस्य स वधूजनः; राज्ञः पक्षे सारः श्रेष्ठः सनाभिस्तगोत्रः स एव कामितो यस्य सः; "नाभिः क्षेत्रप्रधानयोः, चक्रमध्ये मृगमदे प्राण्यङ्गे मुख्यराशि च" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ३१४] "सनाभि-

ज्ञातिसदृशोः" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ४८९] १६ 'सारसनाभिकामितः' सारं धनं तस्य सना नित्यमभिकः कामयिता तेन अभितः प्राप्तः "गत्यर्थानां प्राप्त्यर्थत्वात्" रथस्य धनवतामादराद् यद्वा सारे धने सदाऽभिकामिता लुब्धता यस्येति वधूजनः सरसैव सा रसा सा चासौ नाभिः कामिता इष्टा यस्य सः ॥

[४४] १७ 'महः' उत्सवः । १८ 'जगतीश्वरश्रियः' जगती भूमिस्तदीश्वरो भूपस्तस्य श्रियो लक्ष्म्याः । १९ 'मा या विमोहं स यतोऽर्हतां मते' इति पदविभागे-अर्हतां मते विमोहं मा या स-मा प्राप्नुहि; 'या' इति क्रियागुप्तं ह्यस्तन्यपि ससहिते वाक्ये भविष्यत्काले रूपम्-यद्वा 'मायाविमोहं सयतः' इति पदविभागे तु सयतोऽहङ्काराद् मायया कपटेन विमोहः परेषां अमे पातनम् । २० 'महोदयायाऽजगतीश्वरश्रियः' आजगति आभुवनं, ईश्वरा समर्था श्रीः शोभा यस्य । २१ 'यथास्थितम्' परमार्थतया । २२ 'भावनया' चिन्तनया । २३ 'अस्य' क्षिपस्वेति, अस्वेति क्रियागुप्तं "असूच्य क्षेपणे" धातुर्दिवादिः ॥

[४५] २४ 'परा' उत्कृष्टा । २५ 'असितीव्रा' खड्गधारे-वोभ्रा । 'परासितीव्रा' इति पदविभागे परासि परास्ता तीव्रा इति क्रियागुप्तम् । २६ 'प्रमाऽऽपणे' ज्ञानहृद्वे । २७ 'न नाम काऽबोधि विदा तपोगणे' तपोगणे विदा ज्ञानिना नाम प्राकाश्येका विरतिर्नाबोधि । बोधिविदा नरेण का अविरतिर्न परासि । २८ 'पलाशितीव्रा' मांसाशिवत् तीव्रा; "तीव्रं कटूष्णा-त्यर्थेषु तीव्रा तु कटुरोहिणी" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४४०] २९ 'प्रमापणे' नवापि कामोचितया न भी भृता' इति पदविभागे कामोचितया न भी भृता कन्दर्पाईगमनस्य

न विप्रयुक्तिर्मधुरा न वास्तवमैदःप्रबोधे विदुरार्हता गुणम् ।
 न विप्रयुक्तिर्मधुरा न वा स्तवप्रतीतिरागात् पटुतां ततो गुरुः ॥ ४६ ॥ [क्रियागुप्तम्]
 समाधिता पापहृचिर्विवर्द्धनं संसार पुण्याभ्युदयो महस्त्रिनाम् ।
 समाधितापाऽपहृचिर्विवर्द्धनं वीरे गुरौ श्रीजिनवीरतीर्थपे ॥ ४७ ॥ [क्रियागुप्तम्]
 पुरोगमैषी प्रयतः संधारणः साधोरणः कल्पितमत्तवारणः ।
 पुरोगमैषी प्रयतः संधारणः प्रपीयतामित्युदिते न कोऽप्यभूत् ॥ ४८ ॥

5

[स्पष्टान्धकम्]

तपोगणेऽराजत तेजसा समं सौरीप्रभा साधिसरोजनालिकम् ।

तपोऽङ्गणे राजततेऽञ्जसा समं सितच्छदानामभिनन्दनं ततः ॥ ४९ ॥

[सन्दानोपमा]

10

सं दानतः स्वर्गहरिप्रभावकस्तपःप्रशस्यश्चकमे यते जयम् ।

सदाऽनैतः स्वर्गहरिप्रभावकसभाऽवैतस्तस्य यशश्च यं तदा ॥ ५० ॥ [गूढचतुर्थः]

वरकस्य भयधारिणा; 'प्रमापणे नवाऽऽपि काऽमोचि तत्रा' इति पदविभागे तु प्रमापणे जीवघातेऽविरतिः का न आमोचि तया विरत्या; 'काऽऽमोचितयानभीमृता' भीमृता नरेणाऽऽमोचितं यानं रोगार्हगमनं तस्माद् बिभ्यता, यद्वा प्रमापणे घाते विरतिः का न आपि 'वा' इति पक्षान्तरे आपीति वा, 'अमोचि' इति क्रियागुप्तम् ॥

[४६] १ 'न विप्रयुक्तिर्मधुरा' आद्यानां विप्रस्य द्विजस्य युक्तिर्न मधुरा । २ 'न वास्तवम्' न तात्त्विकम् । ३ 'अदः-प्रबोधे' अभीषां विप्राणां प्रबोधे उपदेशे । ४ 'विदुरार्हता गुणम्' विदुराः पण्डिता ये आर्हता आद्या गुणमविदुः 'अविदुः' इति क्रियागुप्तम् । ५ 'न विप्रयुक्तिः' गुरोर्विप्रयुक्तिर्वियोगो न पटुतामागात् । ६ 'मधुरा' प्रिया । ७ 'नवा स्तवप्रतीतिरागात्' नवीना स्तवनप्रतिद्विरागात् पटुतामागाद् 'आगाद्' इति क्रियागुप्तम् ॥

[४७] ८ 'समाधिता' समाधेयौगविशेषस्य भावः । ९ 'पापहृचिर्विवर्द्धनम्' विशेषेण वर्द्धनमाप; पापहृचिर्विवर्द्धनं छेदमधित । १० 'ससार पुण्याभ्युदयो महस्त्रिनाम्' इति पदविभागे महस्त्रिनां पुण्यः पवित्रोऽभ्युदयः ससार प्रसृतः; 'स सारपुण्याभ्युदयः' इति पदविभागे तु स प्रसिद्धः सारः श्रेष्ठः पुण्याभ्युदयः । ११ 'समाधितापाऽपहृचिर्विवर्द्धनम्' समा समस्ता पापहृचिरपहृचिर्मलिना यद्वा समाधितापयतीति समाधितापा तदाऽपहृचिर्मित्यात्वं छेदमधित । समा प्राग्वत् । 'ससार' 'अधित' 'आप' इति क्रियात्रयं गुप्तम् ॥

[४८] १२ 'पुरोगमैषी' पुरोगमाः पत्त्यस्तान् इच्छतीति पुरोगमैषी । १३ 'प्रयतः' प्रकृष्टं यत् निषादिनां पादकर्म यस्य । १४ 'संधारणः' धारण्या पुष्ट्या सहितः संधारणः ।

१५ 'साधोरणः' आधोरणा हस्तिपकास्तैः सह साधोरणः; साधोः मुनेः रणः शब्दः । १६ 'कल्पितमत्तवारणः' सज्जितो मत्तो वारणः; कल्पिता कथिता मत्ता वारणा येन सः । १७ 'पुरोगमैषी' पुरोगमान् अग्रस्थान् एषते इति पुरोगमैषी । १८ 'प्रयतः' सोद्यमः उद्यमोपदेशयुक्तः । १९ 'संधारणः' धारणा बुद्धिगुणत्वेन सहितः; धारणा ध्यानविशेषत्वेन युक्तः । २० 'प्रपीयतामित्युदिते न कोऽप्यभूत्' दृश्यतामित्युक्तेऽपि पुरः नगराद् बहिर्गमनेच्छुर्न कोऽप्यभूत् । प्रपीयताम् सादरं श्रूयताम् ॥

[४९] २१ 'तपोगणेऽराजत तेजसा समं सौरीप्रभा' सौरी-प्रभा सुरेः सम्बन्धिनी प्रभा कान्तिः तेजसा प्रकाशेन समं तपो-गणेऽराजत । २२ 'साधिसरोजनालिकम्' सरोजनालिकं सरसा ज्ञानेन युक्ता जनाः सरोजनास्तेषामलिकं भालं तदधिकृत्य; अन्याऽपि सौरीप्रभाऽधिसरोजनालिकं पद्मनालिकामधिकृत्य राजते । २३ 'तपोऽङ्गणे राजततेऽञ्जसाऽसमम्' तपो धर्मः राजतते राजभिस्तते व्यासेऽङ्गणेऽञ्जसा शीघ्रमसमं अतुल्यमराजत 'तपः कृच्छ्रादिकर्मणि, धर्मे लोकप्रमेदे च' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५४३-५४४] । २४ 'सितच्छदानामभि-नन्दनम्' सितच्छदानां श्वेताम्बराणामभिनन्दनं तोषणम्; अन्य-याऽपि पद्मनालिकानिष्टसौरप्रभया सितच्छदानां हंसानाम् ॥

[५०] २५ 'सः' गुरुः । २६ 'स्वर्गहरिप्रभावकः' कल्प-वृक्षकान्तिरक्षकः । २७ 'तपःप्रशस्यः' तपसा प्रशस्यः । २८ 'चकमे' ऐच्छत् । २९ 'यते' संयते देशतः सर्वतो वा । ३० 'आनतः' नता देवेन्द्रा यं सः । ३१ 'प्रभावकसभा' प्रभावकाणां श्रावकाणां सभा । ३२ 'अवतः' पालयतः । ३३ 'तस्य यशश्च यम्' तस्य प्रभोर्यशश्च यं चकमे ॥

दिष्ट्या स्थिरासज्जनधीधनाऽऽदरैर्यतो दिनादेष गणेऽधिनायकः ।

दिष्ट्या स्थिरा सज्जनधीधनादरै रराज राज्ञां सखिताऽभिषङ्गतः ॥ ५१ ॥ [निरौष्ठ्यः]

कल्याणघाऽऽराधिगताहतां गणे क्रियाऽऽसनाद्या यतिनायकेन तत् ।

कल्याणधाराऽधिगताहतां गणे श्रेयो न कस्यातिशयाय जायते ॥ ५२ ॥ [निरौष्ठ्यः]

५ समङ्गलं माण्डलिकेन्द्रमण्डलं यं वन्दते पिञ्जरयत् पदाम्बुजम् ।

समङ्गलं माण्डलिकेन्द्रमण्डलं संस्कृत्य सन्तः सततं स्तुवन्ति तम् ॥ ५३ ॥

[बिन्दुमान्]

विश्वम्भरेणोद्धरणे जगद्भुवः प्राकाशि नूनं गुरुणा स्वतेजसाम् ।

विश्वं भरेणोद्धरणे जगद्भुवः पदार्थराशेर्दत्ता नृणां व्रतम् ॥ ५४ ॥ [बिन्दुच्युतकम्]

१० सदागमा नाम नु योगदेशने मन्द्रध्वनिर्बोधयति स्यान् गुरोः ।

सदागमा नाम नु योगदेशनेऽभक्ष्यस्य तैर्वाग्विभवेऽस्य निश्चिताः ॥ ५५ ॥

[बिन्दुच्युतकम्]

वन्दने रुचिराभाति शितांशुकलयाऽन्विता ।

वन्दने रुचिराभातिशयाद् गीर्विदुषां गुरोः ॥ ५६ ॥ [बिन्दुच्युतकम्]

१५ सामयः सुदृशा हेयः शाकारम्भविचिन्तनात् ।

सामयः सुदृशाऽहेय इदं मोहस्य जृम्भितम् ॥ ५७ ॥ [मात्राच्युतकं बिन्दुच्युतकं च]

[५१] १ 'दिष्ट्या' दिष्टिर्देशनोपदेशो भाग्यं वा तथा । २ 'स्थिरासज्जनधीधनाऽऽदरैः' स्थिरे मोक्षे आसीदन्तीति स्थिरासदो भव्यास्त एव जनास्तेषां धीधनस्य पण्डितस्याऽऽदरैः । 'स्थिरो मोक्षे निश्चले च स्थिरा भूः शालपर्ण्यपि' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४७९] । ३ 'दिष्ट्या' प्रमोदेन । ४ 'स्थिरा' भूमिः । ५ 'सज्जनधीधनादरैः' सज्जनान्युपस्करणानि धीर्बुद्धिर्धान्यदरोऽभयसैः । ६ 'सखिताऽभिषङ्गतः' मैत्रीप्रसङ्गात् ॥

[५२] ७ 'कल्याणघा' कल्याणं मोक्षं धत्ते कल्याणघा । ८ 'आराधिगताहताम्' आराधिक्रियाऽहतां योग्यतां गता प्राप्ता । ९ 'गणे' गच्छे । १० 'कल्याणधारा' स्वर्णधारा । ११ 'अधिगता' प्राप्ता । 'अहतां गणे' श्राद्धानां गणे ॥

[५३] १२ 'समङ्गलम्' मङ्गलेन सहितम्, "मङ्गला श्वेत-दूर्विका" इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ७१३] ; तथा युक्तम् । १३ 'माण्डलिकेन्द्रमण्डलम्' मण्डलराजस्तद्वन्द्वं स्वर्णादिना मौलित्येन । १४ 'समङ्गलम्' समं सार्द्धं गलं कण्ठं च । १५ 'मण्डलम्' सूत्रार्थचिन्तनस्थानम् । १६ 'संस्कृत्य' पट्टकृत्य । १७ 'सन्तः' सज्जनाः ॥

[५४] १८ 'विश्वम्भरेण' विष्णुना गुरुणा । १९ 'भुवः' उद्धरणे जगत् प्राकाशि इत्यन्वयः । २० 'विश्वम्भरेण' सर्वसम्भूतेन; विश्वं समग्रं जगत् पदार्थराशेः भरेण सर्वात्मना उद्धरणे परिग्रहे व्रते । २१ 'भुवः' लोकसङ्घातस्य ॥

[५५] २२ 'सदा' नित्यम् । २३ 'गमानाम्' सदृशपाठा-

नाम् । २४ 'अनुयोगदेशने' व्याख्यानम् । २५ 'मन्द्रध्वनिः' मन्द्रशब्दे बिन्दुं विना मन्द्रध्वनिर्मङ्गलशब्दः 'जयह जगजीव-जोणी'-त्यादीनां जयजयारावो वा । २६ 'सदागमाः' शुद्ध-सिद्धान्ता निश्चिताः । २७ 'नाम' प्राकाश्ये । २८ 'योगदे' नियमदायके । २९ 'अशनेऽभक्ष्यस्य' अभक्ष्यस्याशने प्राशने । ३० 'तैर्वाग्विभवेऽस्य' तैः नरैरस्य गुरोः वाग्विभवे ॥

[५६] ३१ 'वन्दने' नमने । ३२ 'रुचिः' सम्यक्त्वमाभाति । ३३ 'शितांशुकलयाऽन्विता' श्वेताम्बरध्यानयुता । ३४ 'वन्दने' स्तवने बिन्दुं विना वन्दने मुखे चन्द्रकलया युक्ता । ३५ 'रुचिराभाति शयात्' इति पदयोजने रुचिर्दोस्तिराभाति मुखे आभाति दीप्यमाने शयात् हस्तात्; 'रुचिराऽऽभातिशयात्' आभाया अतिशयाद् रुचिरा स्यात् । ३६ 'गीर्विदुषाम्' अन्येषां विदुषां गीर्वाणी यथा गुरुः स्तुयत इत्याभारात् । विदुषां वन्दने जल्पने गी रुचिरा ॥

[५७] ३७ 'सामयः' रोगी हेयः । ३८ 'सुदृशा' शुभ-नेत्रेण प्राप्तेन वा । ३९ 'शाकारम्भविचिन्तनात्' शाकारम्भस्य विचिन्तनात् शाकभोजी रोगी असाध्यः यद्वा साकं संहारम्भः शयनासहनादिस्तद्विचारणात् कुष्ठादीनां साङ्क्रामिकरोगत्वात्; शाकस्य राज्ञामाज्ञाविशेषकालस्याऽऽरम्भ उत्पत्तिस्तद्विचिन्तनात्; शाककर्तारोऽपीदृग्वलिनो नवनवा जायन्ते तर्हि काऽन्येषां गण-नाऽपि यद्वा साकारं यथा स्यात् तथा भविनः प्राणिनश्चिन्तनाद् अनित्योऽयमिति; साकारं भविचिन्तनात् शाकस्य आरं अरिसमू-हरूपा ये भविनस्तद्विचिन्तनात्; शाककर्तुर्बलवतोऽप्यधिकास्तद्-ध्वंसका जायन्ते । ४० 'सामयः सुदृशाऽहेयः' समयो लक्ष्मी-

महेश्वरः सर्वजनैरपीड्यते हासप्रकाशे नटनेऽतिदक्षधीः ।

महेश्वरः सर्वजनैरपीड्यतेत्येवं 'विनेयोऽपनयैर्विनीयते' ॥ ५८ ॥ [मात्राच्युतकम्]

प्रतिक्रियामर्हति कामलालसः सुरो भजन्नेव समग्रमुद् भुवि ।

प्रति क्रियामर्हति कामलालसः कथं जनो 'निर्मललोचनेक्षणम्' ॥ ५९ ॥

[मात्राच्युतकम्]

5

स्वकान्नेकान्ततया विशारदद्विजेशजैत्रान् गुरुरेवमादिशत् ।

स्वकाऽऽनने कान्ततया विशारदसितांशुलक्ष्मीं निदधे महोदये ॥ ६० ॥

अनेनसा कारिकयाचिदाश्रया सभा सभावा गणभृता सताम् ।

अनेन साऽकारि कयाचिदाश्रयानुशीलिनी जैनमते परापरे ॥ ६१ ॥ [वर्णच्युतकम्]

नालीकराजी सरसः प्रबोधभाक् प्रेक्ष्यप्रसारे हि यथाऽऽसौरभा ।

नालीकराजी सरसप्रबोधभाक् तथा तदाऽऽसीत् सुमनः प्रभोर्गिरा ॥ ६२ ॥

[यकारच्युतकम्]

10

प्रभञ्जने कोमलतां संसौरभां सुसीमतां वर्णयते यतः कविः ।

प्रभं जने 'कोऽमलतां संसौरभां सुसीमतां ध्यायति किं न मन्यते' ॥ ६३ ॥

[बिन्दुच्युतकम्]

15

प्रधानः सुदृशा स्त्रियाऽद्वेय आदरणीयः; आकारमात्रां विना समयोऽवसरः सुदृशा पण्डितेन हेयः; समयः सिद्धान्तः सुदृशा सम्यक्तवता हेयस्त्राज्य उत्पन्नप्रसङ्गात्-पण्डितोऽपि समयमवसरं व्यजति मद्भारकोऽयं मदाधिपत्यं यन्मया क्रियते तद् भवतीति मदान्वतया इदं मोहविजृम्भितम् ॥

[५८] १ 'महेश्वरः' महामहिषो लोकैरपीड्यते । २ 'सर्वजनैः' ईश्वरभक्तैः । ३ 'ईड्यते' स्तूयते । ४ 'अतिदक्षधीः' दक्षमतिक्रान्ताऽतिदक्षा धीर्यस्य; अतिदक्षा निपुणा धियो यत्र सः । ५ 'महेश्वरः' अत्र मात्राच्युतके महेश्वर उत्सवशब्दः; महिषशब्दः सर्वजनैरपीड्यते-अपशब्दत्वाद् इत्येव रागद्वेषविजृम्भितं विरुद्धनये संसारमार्गं । ६ 'विनेयः' शिष्यः । ७ 'विनीयते' शिक्षां प्राप्यते ॥

[५९] ८ 'प्रतिक्रियाम्' विद्वेषभावं स्पष्टां भजन्नपि । ९ 'अर्हति' जिने । १० 'कामलालसः सुरः' स्मरपरवशः सुरः । ११ 'समग्रमुद्' सर्वज्ञः । अत्र दृष्टान्तः-कमलारोगेण अरसः निर्मललोचनेक्षणं यथा स्यात् तथा जनः कथं प्रतिक्रियां वैद्योपचारमर्हति' कमलायामलसः प्रतिक्रियां वैरशुद्धिं नैवार्हति किं० भुवि सुर इव सुरः पुनः किं० भजन्नपि पुनः किं० अग्रमुद् न पूर्वापरभागवेदी अविवेकीत्यर्थः-अत्रार्थान्तरम् । १२ 'कामलालसः' अलालसोऽलोमी जनः कथं केन प्रकारेण कम् ? । १३ 'निर्मललोचनेक्षणम्' कृपाक्षेहाऽऽर्द्धनेत्रेण बिलोकयितारमपि पुरुषं प्रति क्रियां सेवादिकां नैवार्हति न कमपीत्यर्थः । अत्र कामपि कमपीति मात्राच्युतिर्व्याख्येया ॥

[६०] १४ 'स्वकान्' स्वीयान् शिष्यादीन् । १५ 'अनेकान्ततया' स्याद्वादभावेन । १६ 'विशारदद्विजेशजैत्रान्' निपुणविप्रराजजयनकारिणः । १७ 'स्वकाऽऽनने' स्वमुखे । १८ 'कान्ततया' रम्यतया । १९ 'विशारदसितांशुलक्ष्मीम्' विशिष्टशरत्कालीनचन्द्रशोभाम् । २० 'निदधे' धत्ते स्म ॥

[६१] २१ 'अनेनसा' पापवर्जितेन सतां सभा । २२ 'कारिकया' स्वल्पवृत्त्या । २३ 'सभावा' ज्ञानवती । २४ 'अनेनसा' अनेन सा प्रसिद्धाऽकारि कयाचिद् । २५ 'आश्रयानुशालिनी' चैत्योपश्रयानुरक्ता; आश्रयशुद्धा । २६ 'परापरे' स्याद्वादरूपे पक्षे परे उत्कृष्टे अपरा अपगतो रो यस्याः साऽपरा ॥

[६२] २७ 'नालीकराजी' पद्मश्रेणिः । २८ 'सरसः' तटाकस्य । २९ 'प्रबोधभाक्' विकाशवती । ३० 'प्रेक्ष्यप्रसारे' प्रेक्ष्यः वसन्तः; प्रकृष्ट इषः आश्विनमासः । ३१ 'आसौरभा' प्रासपरिमला । ३२ 'नालीकराजी' न अलीकेन राजते इत्येवंशीलः । ३३ 'सुमनः' सज्जनः ॥

[६३] ३४ 'प्रभञ्जने' वायौ । ३५ 'कोमलताम्' मन्दताम् । ३६ 'संसौरताम्' सपरिमलाम् । ३७ 'सुसीमताम्' शीतताम् । ३८ 'प्रभम्' श्रीविजयप्रभम् 'सत्यभामा-भामा' इति न्यायात्; 'प्रभञ्जने' सेवने । ३९ 'कोऽमलताम्' अमलतां को न मन्यते, अपि तु सर्वोऽपि मन्यते । ४० 'संसौरताम्' सुरेरियं सौरी सा चासौ भा दीप्तिस्तथा सह । ४१ 'सुसीमताम्' समयादताम् । ४२ 'ध्यायति' ध्यानकरे जने ॥

विभाजयन् वारिबलं स कश्मलं यथा प्रशस्योऽत्र विशारदाऽऽगमः ।

विभा जयन् वाऽरिबलं सकश्मलं दधौ विसं बोधयिता जगद्गुरुः ॥ ६४ ॥

[शकारच्युतकम्]

विश्लेषयन्नैजपांशुसङ्करं नृणां निपेयः संसुरापगाऽम्बुवत् ।

5 विश्लेषयन्नैज ! जपांशुसङ्करं ह्यलं विचक्रे विमलं महीतलम् ॥ ६५ ॥

[लकारच्युतकम्]

स्त्वमेन धाम्नः स्थिरता बलान्वितेऽनेनाभवत् तीर्थवरस्य सज्जने ।

स्त्वमे न धाम्नः स्थिरताबलान्वितेऽभिनन्दयित्रो किमितीव सुश्रुतेः ॥ ६६ ॥

[बिन्दुच्युतकम्]

10 स कं प्रभावं न बभार भारते समुन्नयज्ञैनमते तपोभरैः ।

सकम्प्रभावं नवभालभारते दृष्टे गुरौ मोहमहीश्वरे दधौ ॥ ६७ ॥

[रकारच्युतकम्]

विभा वसु श्रीर्महिमाऽर्थनन्दनादिनादिनादैधत सर्वदार्हते ।

विभावसुश्रीर्महिमाऽर्थनन्दनान्यदीधरत् तत्समये तपोगुरुः ॥ ६८ ॥

[रकारच्युतकम्]

15

[६४] १ 'विभाजयन्' विश्लेषयन् । २ 'वारिबलम्' जलबलम् । ३ 'सकश्मलम्' कश्मलं मलिनम् । ४ 'विशारदाऽऽगमः' विशिष्टः शरदोऽयं शारदागमः । ५ 'विभाः' कान्तीः । ६ 'वा' पादपूरणे । ७ 'अरिबलं जयन्' इत्यन्वयः । ८ 'सकश्मलम्' पापपरं पक्षे विशं शकाररहितं सकमलं सलक्ष्मीकम् । ९ 'विशम्' मनुष्यं वैश्यं वा बोधयिता । १० 'जगद्गुरुः' गुरुः जगद् बोधयिता ॥

[६५] ११ 'विश्लेषयन्' दूरीकुर्वन् । १२ 'अज्जपांशुसङ्करम्' अज्जे जातं पांशुसङ्करं धूलीपुञ्जम् । १३ 'निपेयः' सादरं वीक्षणीयः । १४ 'सुराऽऽपगाऽम्बुवत्' गाङ्गवारिवत् । १५ 'विश्लेषयन्' कथं अलं लकाररहितं यथा स्यात् तथा विशेषवन्नित्यर्थः पक्षे अलमत्यर्थं विशेषेण श्लेषयन् मालयन् । १६ 'अज्जपांशुसङ्करम्' 'अज्ज !' इति संबोधने । यद्वा अज्जे जपेन मज्जजापेन जपाया वा अंशुसमूहं विश्लेषयन्; जपावदरुणतां दधत् ॥

[६६] १७ 'स्त्वमेन' स्वस्मेन बलान्विते सति । १८ 'धाम्नः' गृहस्य स्थिरताऽभवत् । १९ 'अनेन' गुरुणा । २० 'तीर्थवरस्य' सङ्करूपस्य । २१ 'सज्जने' सजीकरणे । २२ 'स्त्वमे' जाड्ये; 'स्त्वमोऽज्जजाड्ये स्थूणायाम्' इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ३१७] बिन्दुच्युतके, अबलान्विते

बागीगणयुते स्वस्मेऽजे धाम्नः गृहस्य स्थिरता; स्वस्मेनावष्टमेना-
नेनाभिनन्दयित्रा स्थिरताऽभवत् 'पशुभिः बहुभिरपि न कुला-
वष्टम्भः किन्तु कुलस्वस्मेनैकेनाऽपि कुलावष्टम्भ' इति तात्पर्यम् ।
२३ 'न धाम्नः स्थिरता' न तेजसः स्थिरता । २४ 'अभि-
नन्दयित्रा किमितीव सुश्रुतेः' आगमस्य वर्धयित्रा 'मूर्खेभ्यो
धर्मेतेजोहानिः स्याद्' इति शास्त्राणि पाठयिता गुरुरित्यर्थः,
इतीव किं सुश्रुतेर्धाङ्गस्तेजसः ॥

[६७] २५ 'सः' गुरुः । २६ 'सकम्प्रभावम्' चञ्चलताम् ।
२७ मोहमहीश्वरे' मोहराजे ।

[६८] २८ 'विभा' दीप्तिः । २९ 'वसु' धनम् । ३० 'श्रीः'
लक्ष्मीः । ३१ 'महिमा' महत्त्वम् । ३२ 'अर्थ०' अर्थः कार्यम्
'अर्थो हेतौ प्रयोजने निवृत्तो विषये वाच्ये प्रकारद्रव्यवस्तुषु'
इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २१५] । ३३ 'वन्द-
नादिना' पुत्रादिना । ३४ 'आर्हते' आदे । ३५ 'विभाव-
सुश्रीः' विभावसुः सूर्यस्तद्वत् श्रीर्यस्य "विभावसुस्तु भास्करे
हुताशने हारमेदे चन्द्रे" इति हैमः [अने० सं० कां० ४ श्लो०
३४९] । ३६ 'महिमार्थनन्दनानि' महा उत्सवा विद्यन्ते
यस्यां सा महिनी ईदृशी मा लक्ष्मी तयाऽर्थवर्धनानि; पूर्वार्थ-
पदे रकारं विना अथ इति महिमा आबेतः क्यार्यर्थः । यद्वा
महिम्ना महत्त्वेनार्थनन्दनानि सूत्रार्थद्वयीः ॥

विश्वाङ्गणे चेतनतां निर्भालयन् दध्रे पदं योऽनैवधीरणायुतः ।

विश्वां गणे चेतनतां निर्भालय स्थितिं सं सन्त्याजयति स्म मण्डले ॥ ६९ ॥

[वकार-रकारयोश्चयुतकम्]

संसंयमो मौनिनि कामशर्मणे स्तनप्रदेशश्च मरालबालकः ।

संसंयमो मौनिनिकामशर्मणे कीदृक् सुदृग्भूषणतामुपैत्यम् ॥ ७० ॥

5

[मुक्ताहारविभूषितः-बहिरेकाऽऽलापकं प्रश्नोत्तरम्]

वामाङ्गजातिप्रणयेऽर्धनाशने मनः क्व वां धीरमते महात्मनः ।

वामाङ्गजातिप्रणये धर्नाशने जैनस्य शैवस्य नृपस्य मालिनः ॥ ७१ ॥

[क्रियागुप्तम्-बिन्दुच्युतकम्-सर्वतोभद्रम्-व्यस्तसमस्तमेतरैकालापकम्]

[६९] १ 'विश्वाङ्गणे' जगन्मध्ये । २ 'चेतनताम्' जीवस्वरूपम् । ३ 'निभालयन्' विलोकयन् । ४ 'दध्रे' दध्न इत्यत्र रेफं विना दधे । ५ 'अनवधीरणायुतः' अनव-हेलनाऽऽदरस्तेन युतः; वेवकारे धीः ईदृग् न यद्वा न वधी न हिंसकः; यद्वा नवधीर्नवमतिः; रणेनायुतः यद्वा नवबुद्धिप्रेरणा-युक्तः । ६ 'विश्वाम्' सर्वांश्च; पृथ्वीम्; वकारच्युतौ विशां-गणे नरसमूहे; विश्वामित्यत्र वकारं विना विशामिति । ७ 'गणे' गच्छे । ८ 'चेतनताम्' च पूर्वमिता प्राप्ता पश्चाच्चता प्रगुणीकृताऽऽचीर्णताम्; इतनतां पूर्वं प्राप्ता पश्चाच्चता नञ्चा-ताम् । ९ 'निभालयस्थितिम्' निभं कपटं तदाऽऽल्यस्तत्र स्थितिं धारणां त्याजयति स्म; निभालय-स्थितिं दम्भरीतिं त्याज-यति स्म । १० 'सः' गुरुः ॥

[७०] ११ 'संसंयमः' सम्बन्धः । १२ 'मौनिनि' अह-ङ्कारिजने; विवेकिनि; हे मौनिनि ! । १३ 'कामशर्मणे' कामस्य शर्मणे कामं गाढं शर्मणे । १४ 'संसंयमः' सचारित्रः; सम्-सम्यग् यमं युग्मं संयमं तेन सहितः । १५ 'मौनिकाम-शर्मणे' मौनि मानं ज्ञानमस्मिन्नस्तीति मौनि ईदृशं निकाममत्यर्थं शर्मं तुल्यं मोक्षाय । १६ 'कीदृक् सुदृग्भूषणतामुपैति' कीदृक् सुदृग् भूषणतां सम्यक्त्ववदलङ्कारत्वं याति 'कीदृक् सुदृशः स्त्रिया भूषणतां स्तनप्रदेशो याति' कीदृक् सुदृशः पण्डितस्य विवेका-दिना भूषणतां याति । १७ 'मुक्ताहारविभूषितः' मुक्ताहार-आसौ विशेषेण भूष्यामुषितः 'मुक्ताहारविभूषितो मरालबालकः, मुक्तानामाहारेण विभूषितः ॥

[७१] १८ 'वामाङ्गजातिप्रणये' श्रीपार्श्वेऽङ्गे; स्त्रीपुत्रेऽङ्गे । १९ 'अघनाशने' पापनाशने; बहुभोजने च । २० 'वा' दि० म० ९

अथवा । २१ 'धीरमते' धीर्मतिः क्व रमते ?; हे धीरमते, इति सम्बोधने क्रियागुप्तम् । २२ 'महात्मनः' उत्तमस्य मनः; महिम्नः जीवस्य वा महात्मनो जीवस्य जैनस्य वा; महात्मनः उत्सववतः 'अमहात्मनः' इति पदविभागे, क्षुद्रस्य । २३ 'वामाङ्गजातिप्रणये' शैवस्य वामः प्रतिकूलोऽङ्गजः स्मरो यस्य तस्य हरस्य स्नेहे; नृपस्य बिन्दुच्युतके वामाः स्त्रियः गजाश्च तेषां स्नेहे; मालिनः वामा मनोहराऽङ्गजातिवृक्षजातिस्तस्याः स्नेहे; महात्मनो महिम्नजीवस्य वा मा प्रतिकूला विषमाऽङ्गजातिः पर्वतश्रेणिस्तस्नेहे; महात्मन उत्सववतः मनोज्ञाऽङ्गजातिः स्वजनवर्गस्तस्नेहे, अमहात्मनः क्षुद्रस्य मनोज्ञेऽङ्गे देहे जातेर्जन्मनः स्नेहे इत्यपि; नृपस्य वामा स्त्रीरूपा मनोहरा वाऽङ्गजा पार्वती तस्याः स्नेहे; शैवस्य वामा वामभागस्था अङ्गजा पार्वती यस्य तस्येश्वरस्य स्नेहे; नृपस्य वामः प्रतिकूलोऽङ्गजातिप्रणयः पर्वतस्नेहो यस्य तत्र; वामा याऽङ्गजा भवानी तस्यामतिप्रणयो यस्य तस्मिन् जैनस्य प्रणयमतिक्रान्तोऽतिप्रणयः; वामाऽङ्गजा यस्य स वामाङ्गजः शिवस्तत्रातिप्रणयो विरागस्तस्मिन् इत्यपि; वाऽथवा मा लक्ष्मीः, अङ्गजः कामस्तयोरतिप्रणयो यस्य तत्र कृष्णे; जैनस्य स्त्रीपुत्रविरागे; मालिनः वामं सुन्दरमङ्गं यस्यास्तस्या जातेर्जातिवृक्षस्य स्नेहे इत्यपि; क्षुद्रस्य वामा प्रतिकूलाऽङ्गजा पार्वती यस्य स दरिद्रस्तेनातिस्नेहे इत्यपि सर्वतोभद्रत्वाद् यथेच्छं व्याख्या । २४ 'अघनाशने' घनं यदासनं चाहनं तत्र; घनो सुस्ताऽज्ञानो बायाकवृक्षस्तत्र; बहुघनभोजने; बहुनां भोजने; 'अघनाशने' इति पदविभागे त्वघमशिवं तन्नाशने; न घनाशने त्रतोपवासदौ; नृपस्य घनासने इन्द्रे; घनासने ईश्वरे वा; 'अघनाशने' अबहुभोजने ॥

कामीहतेऽजः 'क्षितिपे च कीदृशे बलं महात्मा क बहु क वाऽथ कः ।

कामीह तेजः 'क्षितिपेचकी इशे वामाङ्गजातिप्रणये धनासनः ॥ ७२ ॥

[आदिविषममन्तरे कालापकम् ; व्यस्तसमस्तम् पाठान्तरम्]

संभाऽनुयोगे नवसौररागतः प्रसृत्वरे द्राक् कमलाऽवबोधने ।

5 संभानुयोगे नवसौररागतः कथैवमासीत् सुदृशां गुरोर्गणे ॥ ७३ ॥

सितम्बराणामुदयेऽनुरागिणां तथार्हतानामुदिता यशः प्रथा ।

सितम्बराणामुदये नु रागिणां भवोद्धृतानां शशिनां विजित्वरी ॥ ७४ ॥

तपो धनं निर्वृत्तिसाधनं जयस्तपोगणे सर्वमिदं महोदयः ।

तपोधनं 'निर्वृत्तिसा धनञ्जयश्रियं तमीशं समवाप्य दिद्युते ॥ ७५ ॥

10

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते

पश्चिमदिग्विजयो नाम सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

[७२] १ 'कामीहतेऽजः' अजः कृष्णः कामीहते इच्छति, मां लक्ष्मीं प्रायः कथनात् । २ 'क्षितिपे' भूपे कीदृशे ? । ३ 'महात्मा क बहु क वाऽथकः कामी' महात्मा क कामी अभिलाषी इह लोके तेजो बहु क । ४ 'क्षितिपेचकी' क्षितौ पेचकी कः ? 'पुच्छमूलं तु पेचकम्' । 'पेचकः करिण्डाङ्गुलमूले' इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ७१] । ५ 'वामाङ्गजातिप्रणये' वाऽव्ययं पादादौ महाचित्रत्वाच्च दुष्टम् "अहह चण्डसमीरणदारुणं किमिदमाचरितं चरितं त्वया" इत्यादौ दृश्यतेऽपि, एवमाह "कुशवज्जलदायीति लिपेधे प्रतियोगोऽपि" यद्वा वामां श्रियं भोगेश्वरत्वाद् विष्णोः, श्रीपार्श्वस्नेहे; बिन्दुच्युतके वामा स्त्रीरूपा या अगजा पार्वती तस्यामतिस्नेहो यस्य तत्र । ६ 'धनासनः' महात्मा कीदृशोऽधनासनः, धनमासनं कन्दो यस्य गजस्य स धनासनः ॥

[७३] ७ 'संभाऽनुयोगे' संभाव्याख्याने । ८ 'नवसौररागतः' नवो नवीनो यः सूरिसम्बन्धी रागः स्नेहस्तस्मात् ।

९ 'प्रसृत्वरे' प्रसृत्वरे प्रसृते सति । १० 'द्राक्' शीघ्रम् । ११ 'कमलाऽवबोधने' कमलप्रकाशने । १२ 'संभानुयोगे' भानूनां रश्मीनां योगः सम्बन्धस्तत्सहिते कस्मात् । १३ 'नवसौररागतः' नवो यः सूरसम्बन्धी रागोऽरुणिमा ततः ॥

[७४] १४ 'सितम्बराणामुदये' श्वेतपदानां पक्षे सितमुज्ज्वलमम्बरं गगनं येभ्यस्तेषामुदये । १५ 'नु' वितर्के । १६ 'रागिणाम्' लौहित्यभाजाम् । १७ 'भवोद्धृतानाम्' संसारादुद्धृताः श्राद्धालोषां पक्षे भवनेश्वरेणोद्धृतानाम् ॥

[७५] १८ 'तपो धनं निर्वृत्तिसाधनं जय इदं सर्वं तपोगणेऽभूद्' इत्यन्वयः । १९ 'तपोधनम्' तप एव धनं यस्य तम् । २० 'निर्वृत्तिसा' निर्वृत्तिः सा सुखलक्ष्मीः । २१ 'धनञ्जयश्रियम्' धनञ्जयोऽर्जुनस्तद्दत्तत्वाऽभिस्तद्दत्त श्रीर्यस्य तम् । २२ 'तमीशं समवाप्य' तं ईशं स्वामिनं प्राप्य । २३ 'दिद्युते' विदीपे ॥

इति श्रीदिग्विजयकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिकृते सप्तमसर्गविवरणम् ।

अष्टमः सर्गः ।

अथ विक्रमभूपतेः क्रमाच्छरदां त्यष्टि[१७]शतव्यतिक्रमे ।
 मुनिराङ् मुनि[७]राम[३]वत्सरे शिवपुर्यां विदधे गुरुस्थितिम् ॥ १ ॥
 शिवसंनिधिनेव यत्पुरे शिवरागः शिवमव्ययं हितम् ।
 शिवपाठरुचिर्द्विजन्मनां विदिता तच्छिवपुर्यसाविति ॥ २ ॥
 अलकाऽप्यलकायते त्विषा पुरतोऽस्याः सुरतोऽस्वाऽऽगमे ।
 नगरी न गरीयसी दिवः प्रतिभाति प्रतिभाऽतिशायिनाम् ॥ ३ ॥
 भवनं नवनन्दनश्रिया रहितं यत्र न किञ्चिदीक्ष्यते ।
 वनमर्ष्यरविन्दलोचनातनुरम्भाऽधिकरूपसम्पदा ॥ ४ ॥
 कलिना बलिनाऽपचिन्वता सुकृतस्याद्भुतवैभवं द्विधा ।
 पुरमव्ययशर्मबन्धुरं न परामृष्टमदुष्टदुर्णयम् ॥ ५ ॥
 तनुजैरदितेर्महाभुजैर्दनुजैर्वा मनुजैरसौ पुरी ।
 ननु जैनविहारभासुरा मनसा सौमनसान्न कैर्धृता ॥ ६ ॥
 रमणी रमणीयताबलान्न कलाकेलिरसुं व्यमुञ्चत ।
 रतिरप्यतिशायिनी जने सकला केलिकला स्वतः स्थिरा ॥ ७ ॥

5

10

15

[२] १ 'शिवसंनिधिनेव' शिवस्य हरस्य सारणेश्वरमूर्तेः सामीप्येन, धर्मकर्मणामत्यादरे शिवस्य मोक्षस्य सामीप्येनेवेत्युल्लेखा । २ 'शिवरागः' शिवस्य मोक्षस्य रागः, "शिवस्य मन्त्रध्याने स्वामात्मानं ध्यात्वा" इति वचनात् शान्तरूपस्य राग इत्येवं समर्थनीयम् "शिवं तु मोक्षे क्षेमे सुखे जले, शिवो योगान्तरे वेदे गुग्गुलौ चालुके हरे पुण्डरीकदुर्गे क्रीले, शिवा झटामलोमयोः" इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ५५०-५५१] । ३ 'शिवम्' क्षेमम् । ४ 'हितम्' हितकृत् । ५ 'शिवपाठरुचिः' शिवस्य वेदस्य पाठस्तस्मिन् रुचिः प्रीतिः । ६ 'विदिता' ख्याता ।

[४] ७ "नवनन्दनश्रिया" नवा ये नन्दनाः पुत्रास्तेषां श्रिया; वनपक्षे नन्दनं नाम देववनं तस्य श्रिया "नन्दनं वनम्" इति, हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ९२] । ८ "अरविन्दलोचनातनुरम्भाऽधिकरूपसम्पदा" अरविन्दान्येव लोचनानि यद्वाऽरविन्दानां रोचना शोभाऽतनवो महस्यो या रम्भास्तासां यदधिकं रूपं सैव संपत् तथा; भवनपक्षेऽरविन्दलोचनानां स्त्रीणां तनौ रम्भा देववनितास्ताभ्योऽतिशायिरूपलक्ष्म्या ।

[५] ९ "सुकृतस्य" पुण्यस्य कृतयुगस्य वा ।

[1] 1 'त्यष्टि' त्यष्टिः सप्तदश "अथ सप्तदशा त्यष्टिः" इत्यङ्कसंज्ञा । 2 'मुनिरामवत्सरे' मुनयः सप्त "मुनिपर्वतशैलादिसप्ताचलनगाः स्मृताः" रामाः त्रयः "कृशानुगुणरामाभिपावकानलवह्नयः" इत्यङ्कसंज्ञा । 3 "शिवपुर्याम्" आधुनिक'सिरोही'ति प्रसिद्धनगर्याम् । 4 'गुरुस्थितिम्' चातुर्मासिकावस्थानम् ।

[3] 5 "अलका" अलं भूषयतीत्यलका, "अलका वस्त्रौकसारा" इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० १०५] । "पुर्योऽमरावती ओगावती" इत्यरिसिंहः [काव्यकल्पलतावृत्तिः, प्रतानः ४ स्तवकः ४ श्लो० २४२] 6 "सुरतं" सुरतं मोहनम्, "सुरतं मोहनं

रतम्" इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २००] ॥

[5] 7 "कलिना" कलिश्चतुर्थो युगस्तेन । 8 "अपचिन्वता" अपहर्त्रा । 9 "अव्ययशर्मबन्धुरम्" अक्षीणसुखशोभनम् । 10 "परामृष्टम्" मृशं चिन्तितम् ॥

[6] 11 "तनुजैः" पुत्रैः । 12 "अदितेः" पुनर्वसुनक्षत्रस्याधिष्ठातृदेवस्य । 13 "दनुजैः" असुरैः, "असुरा दैत्यदैतेयदनुजेन्द्राः" इत्यमरः [अमर० कां० १ श्लो० १२] "दैत्ये दितेर्दनोः पुत्राः" इत्यरिसिंहः [काव्यकल्पलतावृत्तिः, प्रतानः २, स्तवकः २, श्लो० ५८] ।

न विना कविनाऽभिधीयते 'विधिनाऽस्या' 'विधिनाऽखिलस्तुतिः ।

सफलीक्रियतां ततः स्ववाक् सुधिया तद्विषयांशवर्णनात् ॥ ८ ॥

गुरुणा करुणाऽरुणाऽऽत्मना शिवरूपेण महाव्रतश्रिया ।

गिरिभूरिह भूषिताऽऽश्रयान्न नृणामभ्युदये तदद्भुतम् ॥ ९ ॥

5 शिवसङ्गतसङ्गयोगतः प्रभया संयुत एव तत्पुरे ।

धनदः किमुपेयिवान् नृपप्रतिकृत्योत्तरलोकपालकः ॥ १० ॥

नगरी नगरीतिबृंहितैर्धनिनां शुभ्रतरैर्निकेतनैः ।

समराजत राजताऽद्रिणा सह वादं सृजतीव केतनैः ॥ ११ ॥

गगने गङ्गनाध्ववाजिनां सुरसिन्धोस्तटशैष्णवभोजने ।

10 जनयन्ति जिनालया रयान्निजकेतूच्छलनेन चालनाम् ॥ १२ ॥

परितः सरितां पतिर्बभौ निशि चान्द्रोपलनिर्गलज्जलैः ।

तमुदीक्ष्य सुराऽऽपगाऽप्यगाज्जिनचैत्यध्वजकैतवाद् दिवः ॥ १३ ॥

वसुधास्थलमीयुषी सुधा विबुधानामभिषिञ्चनेऽर्हताम् ।

किमु केतवकैतवानृणां नयनाऽऽनन्दनिदानदानतः ॥ १४ ॥

15 शिखरेषु जिनौकसां धृतान् नवगाङ्गेयमयाँल्लसत्त्रिषः ।

कलशानिव पूरितुं दिवो ननु गङ्गाऽवतरद् ध्वजश्रिया ॥ १५ ॥

सकलं धवलं भुवस्तलं विदधे चैत्यसुधा नवच्छविः ।

गगनेऽपि तथा विधित्सया ध्वजरूपाऽभ्युदियाय साऽवशा ॥ १६ ॥

[८] १ "तद्विषयांशवर्णनात्" तद्विषयसङ्गोचरो य अंशो भागः प्रदेशविशेषः ।

[९] २ "गिरिभूः" पर्वतभूमिः नगरे तत्सामीप्यात् पक्षे गिरिभूर्भवानी ।

[१०] ३ "शिवसङ्गत" शिवस्य सङ्गतं मैत्री यद्वा प्रसङ्ग-बाहुल्यम् । ४ "प्रभया" अलकानगर्या कान्त्या वा ।

५ "नृपप्रतिकृत्या" राज्ञः प्रतिबिम्बेन । ६ "उत्तर०" उत्तरस्याः उत्तरः श्रेष्ठो वा ।

[११] ७ "नगरीतिबृंहितैः" पर्वतवद् बृद्धैः ॥

[१४] ८ "कैतवकैतवात्" केतूनां समूहः कैतवं तस्य कैतवाद् व्याजात् ।

[८] १ "कविना" शुक्रेण "शुक्रो मघाभवः काव्य उशना भार्गवः कविः" इति हैमः [अमि० वि० कां० २ श्लो० ३३] । २ "विधिना" धात्रा "धाता विधाता विधिः" इति हैमः [अमि० वि० कां० ३ श्लो० १२६] । ३ "अस्याः" पुर्याः । ४ "विधिना" विधानपूर्वकेण । ५ "सुधिया" विदुषा ॥

[९] ६ "करुणाऽरुणाऽऽत्मना" करुणा दया तथा बालसन्ध्या-सदृशाऽऽत्मना । ७ "महाव्रतश्रिया" अहिंसा सत्य-अस्तेय-ब्रह्मचर्य-अपरिग्रहरूपलक्ष्म्याः ॥

[१०] ८ "धनदः" कूबेरः । ९ "उपेयिवान्" आगतः ॥

[११] १० "निकेतनैः" गृहैः । ११ "राजताऽद्रिणा" अष्टा-

पदपर्वतेन । १२ "केतनैः" ध्वजैः ॥

[१२] १३ "गङ्गनाध्ववाजिनाम्" आकाशमार्गश्वानाम् । १४ "सुरसिन्धोः" स्वर्गज्ञायाः । १५ "शैष्णव" शैष्णवं तृणम् ।

[१३] १६ "सरितां पतिः" समुद्रः । १७ "चान्द्रोपल०" चन्द्रस्यायं चान्द्र उपलः मणिः, चन्द्रमणिः । १८ "कैतवाद्" व्याजात् ॥

[१५] १९ "जिनौकसाम्" जिनमन्दिराणाम् । २० "नव-गाङ्गेयमयान्" नवीनसुवर्णयुक्तान् ।

[१६] २१ "विधित्सया" विधातुमिच्छया । २२ "अवशा" स्वतन्त्रा ।

चरितं सरितः सुधामुजां दुरितादङ्कुरितं धनास्थिजात् ।
 तदिव व्यपनेतुमाययौ ध्वजवेषा हरशेखराऽपरा ॥ १७ ॥
 कलशैः किल शैवलोपमे गगनाब्धेस्तिमिरे व्यपाकृते ।
 स्फुरितेव सुधामयी प्रभा परितः केतुमिषाद् विषादहृत् ॥ १८ ॥
 हिमवच्छिखरैः सुहृत्क्रिया विदधे चैत्यगणेन शाश्वती ।
 अत एव सुराऽऽपगाऽप्ययार्दनेतुं तमथो ध्वजच्छलात् ॥ १९ ॥
 प्रथमं प्रमथेशमाश्रयदृषिकल्पः स तु रुद्ररूपभाक् ।
 इति सङ्कुचितेव सा लघुर्ध्वजरूपीऽऽर्हतसद्मसङ्गता ॥ २० ॥
 कविधीरिव सर्वतोमुखी जैनतापच्छिदि चन्द्रगोलिका ।
 मरुदन्वयिनीश्वरेव या ध्वजराजिर्न मुदेऽस्तु कस्य सा ॥ २१ ॥

5

10

[इति ध्वजवर्णनम्]

मणिनिर्मितनर्महर्म्यजा द्युतिरन्वास्त मिथोऽत्र सङ्करम् ।
 न पुषोष परं प्रदोषकं रसगोष्ठी जनसङ्कुले कुले ॥ २२ ॥
 अहरन् नवचन्द्रशालिकाद्युतयो दर्शतमिस्रकालिकाः ।
 न विवेद विभेदमालिका रमणे पक्षयुगेऽपि बालिका ॥ २३ ॥
 दयिता दयिताङ्गा क्षणान्मणिभित्तिप्रतिबिम्बितेक्षणात् ।
 सहसापि सकोपलक्षणा न जहौ मैथुनमम्बुजेक्षणा ॥ २४ ॥
 मणिकुट्टिमरङ्गसङ्गमे शतधा स्वस्य ध्वस्य विम्बितैः ।
 भयविस्मयसाहसान्विता वनिता स्त्रीऽऽलिजनेन हस्यते ॥ २५ ॥
 नवनीलमणीरुचां चयैर्निचिता यत्र तमीव शाश्वती ।
 धृतमानतया निःशाल्ययेऽपि च भीतिर्न बधूषु भास्वती ॥ २६ ॥

15

20

[१७] १ “धनास्थिजात्” धनाति याच्यस्थीति तेभ्यः संजातात् ।

[२१] २ “जनतापच्छिदि” जनानां तापो जनताया आपद् वा तं छिनत्तीति जनतापच्छिद् तस्मिन् ॥

[२२] ३ “प्रदोषकम्” सन्ध्यासमयम्, “प्रदोषो रजनी-मुखम्” इत्यमरः [अमर० कां० १ श्लो० ११३] परस्परजाति-साङ्कर्यदोषं वा ।

[२४] ४ “न जहौ मैथुनम्” धाढ्याद् मैथुनात्यागः ।

[१७] १ “सुधामुजाम्” देवानाम् । २ “व्यपनेतुम्” दूरीकर्तुम् । ३ “हरशेखरा” शिवमस्तका ॥

[१८] ४ “शैवलोपमे” शैवालसदृशे “शैवालं शैवलं शैपालम्” इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० २३३] । ५ “व्यपाकृते” दूरीकृते । ६ “विषादहृत्” ग्लानिनाशिका ॥

[१९] ७ “अनुनेतुम्” प्रसादितुम् । ८ “तम्” चैत्यगणम् ।

[२०] ९ “प्रमथेशम्” शिवम्, “प्रमथाः पार्श्वदा गणाः” इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ११५] । १० “रुद्ररूपभाक्” शिवस्वरूपी । ११ “आर्हतसद्मसङ्गता” जिनमन्दिरयुक्ता ॥

[२१] १२ “चन्द्रगोलिका” चन्द्रभित्तिका; “मुसली गोधिका गोलिके गृहात्” इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३६३] ।

[२२] १३ “हर्म्यजा” प्रासादजाता । १४ “सङ्करम्” समुष्ट

कीर्यतेऽसौ सङ्करस्तम् । १५ “रसगोष्ठी” रसवार्ता ।

[२३] १६ “दर्शतमिस्रकालिकाः” अमावास्यान्धकारवच्छया-मिका, “अमाऽमावस्यामावस्या दर्शः सूर्येन्दुसङ्गमः” इति हैमः [अभि० चिं० कां० २ श्लो० ६४] । १७ “आलिका” सखी ॥

[२४] १८ “दयिताङ्गा” प्रियकोडगता । १९ “अम्बुजेक्षणा” कमललोचना ॥

[२५] २० “मणिकुट्टिमम्” मणिभिः कुट्टिमं गृहस्य बद्धा भूमिः । २१ “ध्वस्य” नाथस्य । २२ “आलिजनेन” स्वकीयसखीजनेन ॥

[२६] २३ “नवनीलमणीरुचां चयैः” नवीनेन्द्रनीलवीतीनां समूहैः, “नीलमणिस्त्रिन्द्रनीलः” इत्यमरः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० १३१] । २४ “तमी” रात्रिः । २५ “निशाल्यये” रात्रिविरामे ॥

प्रतिबिम्ब यथास्थलस्थितैस्तदलङ्कारमणीगणैर्वधूः ।

अनलङ्कृतमङ्गमात्मनो बुबुधे न स्मरविस्मयाऽऽकुला ॥ २७ ॥

प्रतिवेशम महोत्सवादहर्निशमाहूतसगोत्रमुक्तिषु ।

सुंहितो ह्यवनीवनीपकः पुरि यस्यामवनीपति स्वतः ॥ २८ ॥

नवहर्म्यशिरस्सु काञ्चनैः कुसुमैर्नीलमणीदलस्थितैः ।

सुमनोभिरसौ हि वीरूधां हरिभिर्निखगृहे समाबभौ ॥ २९ ॥

सुदती तुदती नृणां मनः कमनव्यासभृतां जलाशये ।

मुखमम्बुरुहां वनान्तरे नृपरूपं दधती मुदेऽभवत् ॥ ३० ॥

समवापि नवाऽपि वापिका चतुरैः कैरिह न स्मराऽऽतुरैः ।

सुहृशां जलमज्जने श्रिता कमलाऽऽभां वदनैरनार्त्तवाम् ॥ ३१ ॥

[इति नगरभवन-वन-वापी-सरोवर्णनम्]

अथ तत्र पुरे सुरेशितुर्महनीयः किरणैरहर्मणिः ।

उदियाय जयाय तीर्थकृत् प्रमुपार्श्वः प्रतिमास्वरूपतः ॥ ३२ ॥

विषयैर्विषयीकृते शुभैर्विषये निर्विषयीकृताशुभे ।

सुकृताभ्युदयाय भूस्पृशामुदियाय प्रतिमाऽश्वसेनभूः ॥ ३३ ॥ [पाठान्तरम्]

जनता बहुधेष्टपूरणात् स हि शङ्खेश्वर एव शाश्वतः ।

कुरुते गुरुतेजसाऽऽत्मनां बहुशं खेश्वरदेवभास्वतः ॥ ३४ ॥

भरतार्द्धपतिः पुरा हरिः पुरि शङ्खेश्वरनाम्नयतिष्ठिपत् ।

ककुभां विजये जिनेश्वरं स्वरसात् पार्श्वमतीव भास्वरम् ॥ ३५ ॥

अभिधानविधिस्ततोऽर्हतः स्मरणीयोऽस्य पुरा पुरानुगः ।

अथ तीर्थमिहापि पप्रथे प्रतिबिम्बेऽतिशयप्रभावतः ॥ ३६ ॥

[२८] १ “सुहितः” तृप्तः, “तृप्ते त्वाप्रातसुहिताऽऽशिताः” इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० १०] । २ “अवनी-वनीपकः” पृथिव्या मार्गणः “याचकस्तु वनीपकः” इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ५१] । ३ “अवनीपति”

अवनीप इवाऽऽचरतीत्यवनीपति क्तिप् ॥

[३०] ४ “अम्बुरुहाम्” कमलानाम् । ५ “नृपरूपं दधती” राजवद्-मुखं प्रकाशयन्ती ॥

अत्र “स्वस्थादिभिर्भ्रमात् कार्यप्रवृत्तिः परिकल्पते” इति काव्य-कल्पलतावृत्तौ [प्र० ४ स्त० ५] उक्तत्वात् नीलमणिषु भ्रमेण रात्रिं परिकल्प्य स्त्रियः वीतभया दृश्यन्ते ।

[२९] १ “नवहर्म्यशिरस्सु” नवीनप्रासादशिखरेषु । २ “काञ्चनकुसुमैः” सुवर्णपुष्पैः । ३ “सुमनोभिः” पुष्पैः । ४ “वीरू-धाम्” वल्लीनाम् । ५ “हरिभिः” पीतैः; सारस्यमत्र व्यङ्ग्यम् । ६ “निखगृहे” सुवर्णपुष्पाभावेऽपि ।

[३०] ७ “तुदती” पीडयती । ८ “कमनव्यासभृताम्” मदनप्रपञ्चभृतानाम् ॥

[३१] ९ “स्मराऽऽतुरैः” कामपीडितैः । १० “अनार्त्तवाम्” अपीडिताम् ॥

[३२] ११ “महनीयः” तेजस्वी । १२ “अहर्मणिः” सूर्यः ।

[३३] १३ “विषयीकृते” गोचरीकृते, “विषयोऽत्र यो ज्ञातस्तत्र गोचरदेशयोः शब्दादौ जनपदे च” इति हैमः [अने० सं० कां० श्लो०] । १४ “भूस्पृशाम्” मानवानाम् । १५ “अश्वसेनभूः” पार्श्वनाथः ॥

[३५] १६ “हरिः” कृष्णः । १७ “ककुभाम्” दिशाम् ॥

[३६] १८ “पुरानुगः” पूर्वानुगतः । १९ “पप्रथे” वितस्कार ॥

भगवान् समुदेत्यहर्षतिर्विषयांस्तद्विषयान् प्रकाशयन् ।
 कचिदम्बुधरोपरोधने मधुरा वा विधुराऽऽतपक्रिया ॥ ३७ ॥
 नयभावनयाऽनया भवेद् विभवस्तीर्थपमूर्तितेजसः ।
 भुवनेष्वपि तारतम्यवास्तनुभाजां ननु दैवसङ्गतेः ॥ ३८ ॥
 सुरसंनिधिरत्र सन् निधिर्महसामीहितपूरणं नृणाम् ।
 त्रिजगज्जनपूजनं वपुः कमला कोमलतापि तादृशी ॥ ३९ ॥
 विदितं तदितोऽदितेर्दितेस्तनयैस्सद्विनयैर्निषेवितम् ।
 वरतीर्थमनन्तशर्मदं भुवि शङ्केश्वरपार्श्वशर्मणा ॥ ४० ॥
 अभिधामभिधारणं श्रियां शिवपुर्यां हृदि भावयन्निव ।
 जननप्रणयादशिश्नयन्नगरीं तामुचितां जंगदगुरुः ॥ ४१ ॥

5

10

[इति श्रीभगवत्प्रतिमावर्णनम्]

चलनद्वितयी भृशं बभौ दृढपद्मासननिश्चितप्रभोः ।
 कमलोदयनित्यबोधनं निदिशन्तीव निजोपजीविनाम् ॥ ४२ ॥
 गतिहेतुपदद्वयोन्मुखीभवनेऽवादि किमत्र लक्षणैः ।
 भगवद्भजनेन चक्रिताद्युपलब्धिर्नियतोच्चगामिता ॥ ४३ ॥
 चरणारुणिमाऽनणुश्रिया नववैराग्यजितः सिंसेविषुः ।
 मुमुचेंऽहितलं कदापि नो ननु रागः स्वपरागसच्छिदे ॥ ४४ ॥
 पुरतो मरुतां स्मिताननाः प्रमुसौभाग्यदिदक्षया स्थिराः ।
 अयमंहितलेऽनुबिम्बितः खलु तासामनुरागनिर्भरः ॥ ४५ ॥
 अथ एव विधीयते द्विधा भवरागः प्रमुणा तथाप्यहो ।
 उदयश्चरणेऽनुरागतः सुदृशामित्यवदत् तलं किमु ॥ ४६ ॥
 भगवच्चरणद्वये ध्रुवं नवनालीकरुचिर्व्यजृम्भत ।
 अत एव परागभागजा परमा रागदशा प्रसारिणी ॥ ४७ ॥
 प्रमुणा जयता मनोभुवं यदुपासङ्गयुगं बलाहतम् ।
 तदिदं पदसम्पदा बभौ स्फुटपञ्चाङ्गुलिमार्गणाङ्कितम् ॥ ४८ ॥

15

20

25

[४२] १ “लक्षणैः” चक्रादिभिः ।

[४५] २ “भवरागः” भवस्य संसारस्येश्वरस्य वा रागः ।

[४८] ३ “उपासङ्गयुगम्” उपासङ्गं शराश्रयः-तूणीर-

युगलम् । “तूणी निषङ्गस्तूणीर उपासङ्गः शराश्रयः” इति हैमः

[अभि० चिं० कां० ३ श्लो० ४४५]

[३७] १ “अहर्षतिः” सूर्यः । २ “विषयान्” देशान् ।
 ३ “तद्विषयान्” तत्पदार्थान् ॥

[३८] ४ “नयभावनया” नैगमादिसप्तनयभावनया ।

[४०] ५ “अदितेः” पुनर्वसुनक्षत्राधिष्ठातृदेवस्य । ६ “दितेः”
 दैत्यमातुः ।

[४१] ७ “शिवपुर्याः” आधुनिकसिरोह्नीनगर्याः । ८
 “जंगदगुरुः” श्रीविजयप्रभृतिः ॥

[४१] ९ “चलनद्वितयी” क्रमद्वयी । १० “बोधनम्”

विकासम् । ११ “निजोपजीविनाम्” स्वसेवकानाम् ॥

[४२] १२ “चक्रिताद्युपलब्धिः” चक्रवर्तितादिप्राप्तिः ।

[४३] १३ “अनणुश्रिया” महालक्ष्म्या । १४ “सिंसेविषुः”

सेवितुमिच्छुः । १५ “स्वपरागसच्छिदे” स्वपरपापनाशाय ॥

[४४] १६ “मरुताम्” देवानाम् । १७ “स्मिताननाः” हसित-

वदनाः स्त्रियो देव्य इत्यर्थः । १८ “तासाम्” देवीनाम् ।

[४८] १९ “मनोभुवम्” कामदेवम् । २० “मार्गणाङ्कितम्”

बाणैश्चिह्नितम् ॥

करपद्मयुगोपसम्पदा चरणाब्जे वदतः किमुन्मुखे ।

निवसन्ति चतुर्विधा अपि चतुराशाब्धिभुवोऽत्र नित्यशः ॥ ४९ ॥

नखरैः खररश्मयो जिता जडजातिप्रभया कलाभृतः ।

चरणद्वितयेन चक्रिणा हरिणेव स्फुटमाहतं तमः ॥ ५० ॥

5 विनतेन्द्रसुवर्णमौलिजद्युतिलक्षेशपदाम्बुजन्मना ।

नलिनं तुलयेन्न तत्र तद्विधिनाऽऽधीयत किं वराटकः ॥ ५१ ॥

[इति चरणकमलवर्णनम्]

भुजयोर्विजयोजितश्रिया विभुमूर्तिः शुशुभेऽशुभारिणी ।

मरुतां सरितः प्रवाहयोरिव युक्तिः करपद्मशालिनी ॥ ५२ ॥

10 हृदि दुग्धमहोदधिर्विभोर्धवलध्यानविधेर्विसृत्वरः ।

भुजमध्यमपाणियोजनैरिव वेलालहरीमरीरमत् ॥ ५३ ॥

अभिषेकविधौ धुसन्नानां पयसां पूर इवेश्वराङ्गतः ।

स्थिरतां समुपेत्य दिद्युते विपुलोत्सङ्गसरःस्वरूपतः ॥ ५४ ॥

वदनेन कलाभृता विभोर्जनतापापहरी द्विधाऽप्यसौ ।

15 किमु तानि विशिष्य कौमुदी सहसाऽङ्के कुमुदावबोधनी ॥ ५५ ॥

गलकन्दलमालिकामिषादवतीर्णा त्रिदशाऽऽपगा नगात् ।

विपुलस्थलमङ्कशोभया समवाप्य प्रससार सारसात् ॥ ५६ ॥

इह दुग्धपयोनिधिः स्वयं भजते नैव कदाऽपि विक्रियाम् ।

मुनिभर्तुरिवाङ्गवर्ष्मणा भजनायाः फलमेतदुज्ज्वलम् ॥ ५७ ॥

20 समवेक्ष्य मुनीन्दुमानसं धवलध्यानजलेन पूरितम् ।

किमियाय सरोऽपि मानसं तदिहाङ्गोपधिनेव सौहृदात् ॥ ५८ ॥

[५१] १ “वराटकः” पद्मबीजकोशः कपर्दको वा, वराटकः श्लो० ३२]

“पद्मबीजकोशे रज्जौ कपर्दके” इति हैमः [अने० सं० ४]

[४९] १ “चतुराशाब्धिभुवः” चतुर्दिग्सागरभूमयः ।

[५०] २ “नखरैः” नखैः । ३ “जडजातिप्रभया” कमलातिशायिलक्ष्म्या । ४ “कलाभृतः” चन्द्राः । ५ “हरिणा” इन्द्रेण । ६ “तमः” पापं राहुश्च ॥

[५२] ७ “मरुतां सरितः” स्वर्गजायाः । ८ “युक्तिः” योजनम्, “युक्तिन्याये योजने च” इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १९३]

[५३] ९ “धवलध्यानविधेः” शुक्लध्यानविधेः । १० “विसृत्वरः” प्रसारी । “विसृत्वरः विसृमरः प्रसारी च विसारिणि” इत्यमरः [अमर० कां० ३ श्लो० १०४३] ११ “असीरमत्” अतिशये-

नारमत्, ‘रमिं क्रीडाया’मिति धातोर्यङ्लुब्यद्यतन्या रूपम् ॥

[५४] १२ “धुसन्नानाम्” देवानाम् । १३ “विपुलोत्सङ्गसरः-स्वरूपतः” विस्तृतक्रोडसरोरूपी, “पूर्वभाग उपस्थोऽङ्कः क्रोड उत्सङ्ग इत्यपि” इति हैमः [अभि० चिं० कां० ३ श्लो० २६६] ११

[५६] १४ “त्रिदशाऽऽपगा” स्वर्गजा । १५ “नगात्” पर्वतात् ॥

[५७] १६ “मुनिभर्तुः” तीर्थकृतः । १७ “अङ्गवर्ष्मणा” उत्सङ्गरीरेण ॥

[५८] १८ “इयाय” जगाम । १९ “सरोऽपि मानसम्” हिमालयस्थमानससरोवरमपि चित्रं सरोरूपमपि वा ॥

कमलाऽभ्युदिता न नीरधेर्न पुनः पङ्कजमेतदाश्रयः ।
इयमङ्कपयोधिजा विभोर्ध्रुवमास्तेऽहिकराम्बुजन्मसु ॥ ५९ ॥
तरसा तरणाय जन्मिनां भवसिन्धोः किमिवाङ्करूपभृत् ।
विभुना वहनं पट्टकृतं तदमुष्मिन् खलु कोटिपात्रता ॥ ६० ॥

[इति भगवत्प्रतिमाया मध्यभागवर्णनम्]

5

अरुचद् मरुदचितं विभोः प्रतिमाने विपुलं भुजान्तरम् ।
भुवनाद्भुतकेवलश्रिया रमणायेव कृतं जगत्कृता ॥ ६१ ॥
मंसृणैर्ध्रुवगुणानुलेपनैर्निदधे दीप्तिरहर्मुखोचिता ।
नवकेवलभानुमालिनोऽभ्युदयस्थानतयेव वक्षसा ॥ ६२ ॥
हृदयं हृदयङ्गमं नृणां सदयं धीररुचेर्द्विधाऽऽश्रयम् ।
परिभावयतीव पीवरप्रभुभक्त्या हि महोन्नतिं श्रियाः ॥ ६३ ॥
नवरश्मिकलापशालिनी द्विविधा काऽपि विभा विभावसोः ।
विजयेन जगत्त्रयी भुवां हृदि शम्भोर्मुदमुन्निनीषति ॥ ६४ ॥
परिधापनिकानिकाचितैर्विलसत्काञ्चनरत्नभूषणैः ।
हृदये प्रतिबिम्बितैर्विभोर्भुवि विश्वम्भरतैव दिद्युते ॥ ६५ ॥
कमला जडजाऽऽश्रयेत् पदः किल कौलीनमपाचिकीर्षति ।
बहुधैर्यविबोधशालिनि हृदि देवस्य पदार्थसङ्क्रमैः ॥ ६६ ॥
स्मितसौमनसस्रजां मिषाद् हृदये सौमनसं जगत्त्रये ।
प्रकटीभवति स्या विसयान्मुनिराजोऽङ्गभृतां हितैषिणः ॥ ६७ ॥

10

15

[इति वक्षःस्थलवर्णनम् ।]

20

जिनकण्ठतटी पटीयसी महसा निर्मलवृत्तरूपतः ।
वदतीव तथाप्ररूपणा ध्वनिसन्धानपदत्वमात्मना ॥ ६८ ॥

[६०] १ “कोटिपात्रता” के निपातः (?) कोटिपात्रं पक्षे कोटिगुणपात्रत्वम् ।

[६५] २ “परिधापनिका” जिनमूर्तैः संलिहिता वक्षाऽऽभरणपूजा ।

[६१] १ “कमला” लक्ष्मीः । २ “नीरधेः” समुद्रात् “लक्ष्मीः समुद्रादुत्पद्यते पुराण-कथा प्रसिद्धाऽस्ति” । ३ “अङ्कपयोधिजा” क्रोडरूपसमुद्राज्जाता ॥

[६०] ४ “तरसा” शीघ्रम् । ५ “तरणाय” तरीतुम् । ६ “वहनम्” पोतः, “बोहितं वहनं पोतः” इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० ५४०] । ७ “पट्टकृतम्” अपट्टः पट्टकृतमिति गतिशीघ्रल कृतम् ॥

[६१] ८ “मरुदचितम्” देवपूजितम् । ९ “केवलश्रिया” केवलज्ञानरूपलक्ष्म्या । १० “जगत्कृता” ब्रह्मणा ॥

[६२] ११ “मंसृणैः” स्निग्धैः, “स्निग्धे मंसृणचिकणे” इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० ७७] १२ “ध्रुवगुणानुलेपनैः” लोहितचन्दनविलेपनैः “काश्मीरजन्म ध्रुवगुणं वर्णं लोहितचन्दनम्” दि० म० १०

इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० ३०८] । १३ “अहर्मुखोचिता” प्रभातयोग्या, “प्रभातं स्यादहर्मुखम्” इति हैमः [अभि० वि० कां० २ श्लो० ५२] । १४ “नवकेवलभानुमालिनः” नवीन-केवलज्ञानरूपसूर्यस्य ॥

[६४] १५ “विभा” प्रभा कान्तिरित्यर्थः । १६ विभावसोः सूर्यस्य । १७ “शम्भोः” प्रभोः ।

[६६] १८ “कौलीनम्” जनप्रवादम्, “जनप्रवादः कौलीनं विगानं वचनीयता” इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० १८४] । १९ “अपाचिकीर्षति” अपाकर्तुमिच्छतीति-दूरीकरोतीत्यर्थः ॥

[६७] २० “स्मितसौमनसस्रजाम्” हासरूपकुसुममालानाम् ।

त्रिपदी त्रिजगद्विशुद्धये त्रिपथेव प्रससाद साऽऽदरा ।

इत एव जगत्पतिरिति स्फुटरेखात्रितयाङ्कवान् गलः ॥ ६९ ॥

रमते सततं गलस्थले विनिधायैव निजं भुजद्वयम् ।

विभुना वरशुक्लधारणा वनिता सौमनसस्रजश्छलात् ॥ ७० ॥

5 गलकन्दलशोभयेशितुर्विजितः कम्बुरनम्बुमेघवत् ।

ध्वनिमातनुते विशीर्णहृत् प्रतिवेश्म भ्रमभिक्षुहस्तगः ॥ ७१ ॥

खरसात् खरसार्थमाधुरी त्रिविधाऽऽस्थायमिदं गलस्थलम् ।

जनरञ्जनहेतुरीशितुर्विधिनैतत् त्रिरुदीक्ष्य रेखितम् ॥ ७२ ॥

यदि वाऽत्र समुद्रवद्ध्वनेर्मननं संवरणं तथा रुचिः ।

त्रयमभ्युदयाय जायते गलरेखात्रयमित्यवीवदत् ॥ ७३ ॥

10 भगवन्मुखचन्द्रमण्डलादिव सुस्नाव सुधा त्रिधा रयात् ।

तत एव गले त्रिरेखिका त्रिदशैः लिङ्घतया निपीयते ॥ ७४ ॥

धृतरेखतया त्रिधोपमात्रितयं कण्ठतटी जिगाय सा ।

महसा (१) कृतितः (२) खरोदया (३) च्छशिनं (१) कम्बुवरं (२) सुधारसम् (३) ॥ ७५ ॥

जडधीष्टतनूद्भवः स्वयं बहुधाऽऽवर्त्तविवर्त्तितान्तरः ।

15 कथमेत्युपमां हि वारिजः शुभकण्ठस्य समग्रवेदिनः ॥ ७६ ॥

वदनं विधुरेखसोदरः कमलाभोगधरः करः प्रभोः ।

किमितीव विमृश्य वारिजो विरराजेव गलस्थलच्छलात् ॥ ७७ ॥

जलधिर्ध्वनिनाऽवधीरितः शशभृद् भृत्य इवाऽऽननश्रिया ।

इति नाथगलस्य लीलया वरकम्बोर्विजये सहायता ॥ ७८ ॥

20 मणिभर्त्तुरतः पुरोद्भवन् ध्वनिरेव प्रसृतः सुराध्वनि ।

जलधेर्विजयी तदङ्गभूरिह शङ्खस्तुलयेद् गलेन किम् ॥ ७९ ॥

[इति गलस्थलवर्णनम् ।]

भगवद्भूदनेन्दुमण्डलं सततं प्राप्तमहोदयश्रिया ।

अपनीय कलङ्कसङ्करं सुदशामभ्युदयश्रियेऽद्भुतम् ॥ ८० ॥

[७०] १ “वरशुक्लधारणा” श्रेष्ठशुक्लध्यानरुचिः ।

[७६] २ “जडधी” जलधिः-सिन्धुः “रलयोरैक्यम्” इति सूत्रात्, पक्षे जडधी मन्दः ।

[७७] ३ “कमलाऽऽभोगधरः” कमलानामाभोगो

विस्तारस्तं धरत इति, पक्षे श्रीभोगधरः ॥

[७९] ४ “तदङ्गभूः” समुद्रपुत्रः ।

[६९] १ “त्रिपदी” उत्पाद-व्यय-ध्रौव्यात्मिका पदत्रयी ।

[७१] २ “कम्बुः” शङ्खः “कम्बुस्तु वारिजः-त्रिरेखः षोडशावर्तः शङ्खः” इति हैमः [अभि० वि० का० ४ श्लो० २७०-७१] । ३ “प्रतिवेश्म” प्रतिगृहम् । ४ “भ्रमभिक्षुहस्तगः” ज्वलनस्वभावस्य याचकसाधोः “बावा” इति भाषाप्रसिद्धस्य करगतः ।

[७५] ५ “महसा” तेजसा शशिनं चन्द्रं जिगाय । ६ “कृतितः” कार्यात् कम्बुवरं श्रेष्ठशङ्खं जिगाय । ७ “खरोदयात्”

ध्वनेरुद्गमात् सुधारसमभ्युदयसं जिगाय ।

[७८] ८ “अवधीरितः” तिरस्कृतः । ९ “शशभृद्” चन्द्रः ।

[८०] १० भगवतो मुखमिन्दुमण्डलेनोपमीयते तेनोदयश्रीरूपी धर्मः, मुखं चोपमावाचकत्वमतो धर्मोपमावाचकयोः पूर्णत्वमुपमायाः प्रदर्शितमस्ति, यथा काव्यालङ्कारवृत्तावरिसिद्धः—

“धर्मोपमावाचकयोश्चोक्तौ पूर्णौ मता यथा ।

शशीवाऽऽस्यं मुदं दूते..... [प्र० ३, स्त० ५ श्लो० २]”

वदनेन्दुविभाभरैर्जितं कमलं लज्जितवन्निमज्जनम् ।
 प्रविधाय जलाऽऽशये भ्रमद्भ्रमराऽऽरावमिषेण रोदिति ॥ ८१ ॥
 परितः शतपत्रयोगजा कमलानां कमला प्रसर्पति ।
 न पुनः स्वत इत्यतः कथमुपमा तेषु विभोर्मुखश्रिया ॥ ८२ ॥
 मुखशीतरुचेः प्रकाशतः शतपत्रं त्रपयेव संदधत् ।
 भ्रमरोपधिनाऽसिताम्बरं स्वशिरो धूनयति प्रकम्पनैः ॥ ८३ ॥
 मधुपैः परिपीतमन्वहं नलिनं पङ्कभरसत् कलङ्कितम् ।
 भगवद्बदनोपमाधियं न जडोऽप्यत्र मनाग् व्यवस्यति ॥ ८४ ॥
 वदनं सदनं विदां प्रभोः स्मरणीयं सततं विदांवरैः ।
 कमलेन मलेन विप्लुते जडजातेन किमैति तुल्यताम् ॥ ८५ ॥
 भगवन्मुखसौरभश्रियाः किमु चौरं सरसीरुहं विधिः ।
 भ्रमराय सशृङ्खलस्खलच्चलनं न्यक्षिपदम्बुनिर्भरे ॥ ८६ ॥
 अपि भागवताऽऽस्यदास्यतः कमले बोधकला सुवृत्तता ।
 प्रतिभाति ससौरभा न चेज्जडजातेऽस्ति कुतः प्रबुद्धता ॥ ८७ ॥
 श्रुतिपाटवमस्य शाश्वतं विपुला निर्मलदर्शनस्थितिः ।
 भगवद्बदनस्य भास्वतो जडजातेर्विजयेन चाद्भुतम् ॥ ८८ ॥
 कमलावसतेः पयोऋहं वहतामीशमुखोपमास्त्रयम् ।
 परमार्थविचिन्तने तनोत्युदबिन्दुच्छलतोऽश्रुमोचनम् ॥ ८९ ॥
 कमलं सलिलाऽस्तपक्रियातपसा प्राप्य विभोर्मुखोपमाम् ।
 पतनस्य भियेव न स्पृशत्युत दोषाकररोचिरन्तरम् ॥ ९० ॥
 जगतीतलभासनाद् दृशोः सुखदानात् परितापनाशनात् ।
 भगवद्बदनश्रियं श्रयेत् कथमप्येष विधुर्न चेत् क्षयी ॥ ९१ ॥
 रुचिरालिकसन्नियोजने दधदत्युच्चमहस्वितां विभोः ।
 अतुलं वदनं तुलाभृता सदृशं स्याद् विधुनाऽधुना कथम् ॥ ९२ ॥

[८३] १ “प्रकम्पनैः” वातैर्भयकम्पैर्वा ।

मीप्यात्, अलिको वृश्चिकराशिः ।

[९२] २ “अलिकसन्नियोजने” अलिकभावं तस्मा-

[81] 1 अत्र वदनेन्दुना पराभूतं कमलं लज्जया जलाशये निमज्जति; अर्थादिन्दुदर्शनेन विकस्वरं कमलाऽऽकुञ्चति तत्स्थितवत् भ्रमर आकन्दं करोति । अत्र लज्जाऽऽक्रन्ददिभावाः यथोचिताः काव्यकल्पलतावृत्तेः कथनानुसारेण योजिताः । यथा—

“लज्जाकोपतपोनाशसेवाऽऽक्रन्दाऽऽस्यकुण्ठताः ।

रागात् पाण्डुरता शस्त्रीविषह्मम्पादियोजने ॥ १४६ ॥

[प्र० ४ स्त० ५]”

[85] 2 “सदनं विदाम्” विदुषां गृहम् । 3 “विदावरैः” श्रेष्ठपण्डितैः ।

[86] 4 अत्र “समानवस्तुनः शोभाचौर्योच्चाशोऽथ निग्रहः” इति काव्यकल्पलतावृत्तौ [प्र० ४ स्त० ५] उक्तत्वात्, ब्रह्मा

मुखसौरभस्य चौरं कमलं जले सशृङ्खलं निगृह्णाति ।

[90] 5 अत्र “तपसा सत्पदावाप्तिः” [प्र० ४ स्त० ५ श्लो० १४९] इति काव्यकल्पलतावृत्तेः यत्कमलेनाऽऽकण्ठजले जलाऽऽहारेण तपस्तप्तं तेन प्रभुमुखसमानता लब्धेत्याशयः । 6 “दोषाकररोचिः” चन्द्रकिरणम् ।

[91] 7 अत्र “तदाऽसौ दुष्कृतं विघ्नः” इति कल्पलतावृत्त्युक्तेः [प्र० ४ स्त० ५ श्लो० १५०] यदि चन्द्रमा क्षयशीलो न स्यात् तदा भगवद्बदनस्य साम्यं स्यात्, तेजसो ज्ञानाद् वा चन्द्रवदनयोर्वक्षेऽनुक्रमात् जगत्प्रकाशनात्, सुखरूपप्रकाशादुपदेशाद् वा, सुधावर्षाद् दुःखनाशाद् वा, लभेत ।

- विंदुषामुपमा सुदुर्लभा प्रभुवक्त्रस्य सदा महस्विनः ।
 तदनन्यगतेर्विमर्शने ननु दिग्मात्रमयं सुधाकरः ॥ ९३ ॥
 अमृतद्युतिरर्हदीशितुर्मुखसाम्यं समवाप्य किञ्चन ।
 न जडोद्भवमध्यसङ्गतिं मधुपापीततयेव सेवते ॥ ९४ ॥
 ५ शशिनः शिरसि न्यधात् कलां गिरिशस्तं सकलं हरिर्हृदि ।
 विभवानुभवोऽयमर्हतः सुलभोऽस्याऽऽस्यवरस्य दास्यतः ॥ ९५ ॥
 नलिने मलिनालिनो न चेन्न सुधाधाम्नि कलङ्कसङ्करः ।
 सततप्रतिबुद्धबुद्धराण्मुखसाम्यस्य कथा तथाऽपि न ॥ ९६ ॥
 कमले क्रमपात्रविच्युतिः शशिनि स्यात् सकला कलाक्षतिः ।
 १० भगवद्भदनेन साम्यताकरणादेष विधेरयं विधिः ॥ ९७ ॥
 उपमानमदर्शि भूचरैः कमलं शीतरुचिश्च खेचरैः ।
 प्रतिवादधिया न तात्त्विकी भगवद्वक्त्रकलाऽनयोर्मनाक् ॥ ९८ ॥
 सकलांशुकधारणं विधोरधनस्येव न पर्वणः परम् ।
 जलजस्य विबोधनं दिने मुखसादृश्यनयोऽनयोऽनयोः ॥ ९९ ॥
 १५ भगवद्भदनोपमाविधेरधिकारो द्वितये विवर्त्तते ।
 निशि चन्द्रमसि प्रभाकरेऽभ्युदिते तत्क्षणतः सरोरुहे ॥ १०० ॥
 विभुतो हि सदैवदैवतो भवति न्यूनतमेऽधिकारिता ।
 अत एव मुखोपमापदं हिमगुर्वा जलजं न सर्वथा ॥ १०१ ॥
 विजितं प्रभयेन्दुमण्डलं कमलं सौरभपूरसंभवात् ।
 २० भगवद्भदनं ततोऽभ्रदू भुवने निस्तुलवस्तुपुष्कलम् ॥ १०२ ॥
 यदि सौम्यरुचिर्दिवाकरेऽप्यथवा राजनि निष्कलङ्कता ।
 जलजन्मनि भासुरद्युती रमतां तत्र शुभाऽऽननोपमा ॥ १०३ ॥
 बहुलक्षणभास्वरं प्रभोर्मुखमीदृग्न ननु राजमण्डलम् ।
 अभिनन्दितराजदर्शनं प्रतिबोधेन न चेद् दृग्गमम्बुजम् ॥ १०४ ॥
 २५ सकलैः खगुणैर्मुखोपमाऽद्भुतभावे यदि दृश्यते क्वचित् ।
 विबुधा न मुधा निशाकरे जलजेवाभिनिवेशयन्ति ताम् ॥ १०५ ॥

[इति भगवद्भदनवर्णनम् ।]

[१०४] १ “बहुलक्षणभास्वरम्” भूरिलक्षणैर्दीप्तम्; बहुलस्य कृष्णपक्षस्य क्षणोऽवसरस्तत्र नदीप्रम् । २ “अभिनन्दितराजदर्शनम्” अभिनन्दितः प्रमोदिता राजानो येनेदं

दर्शनं यस्य मुखमीदृशं न कमलम्; अभिनन्दितश्चासौ राजा चोदितेन्दुस्तस्य दर्शनं यस्य । ३ “प्रतिबोधेन” प्रबोधेनोपदेशकरणेन प्रकाशेन वा ।

[९३] १ “विद्वद्भिः” प्रभुमुखं चन्द्रेणोपमितं तत्त्वन्मथोपायलाद् दिशा सूचनमात्रमिति भावः ।

[९४] २ “अमृतद्युतिः” चन्द्रः । अत्र “श्रेयस्तदासौ श्रेयेऽपि” इति काव्यकल्पलताकृतौ [प्र० ४ स्त० ५ श्लो० १५१] कथनात् चन्द्रः मुखसादृश्यं समवाप्य जडोऽपि भ्रमरैः सेव्यते ।

[९६] ३ कमले भ्रमराश्लेषेण स्युः, चन्द्रमसि कलङ्कश्लेषेण न स्यात् तदा प्रतिबोधितस्य बुद्धभगवतो क्षणिति मुखसादृश्यस्य संकथाऽपि न स्यादिति भावः ।

[१००] ४ दिनोदये कमलस्य निशि च चन्द्रमस उपमाऽर्हत् भगवन्मुखस्य वर्त्तत इत्याशयः ।

नयनद्युतिरीशितुर्जने जनयन्ती बहुशर्मसम्पदम् ।
 विलसदूरसबोधसत्त्वरी भवदिन्दीवररूपजित्वरी ॥ १०६ ॥
 हृदयान्तरतापवारणात् सुहृशां नित्यविकासकारणात् ।
 अमृतद्रवसम्भृते दृशौ सरसीवास्य विरेजतुर्विभोः ॥ १०७ ॥
 वसुधास्थलवासिदैवतैः किमिवाऽऽनीय दिवः सुधा धृता । 5
 इह सा मुनिराजलोचनोज्ज्वलपात्रे अनुभाव्य दीव्यति ॥ १०८ ॥
 अजरामरतां प्रयान्त्यमी विबुधास्तन्नयनांशुपानतः ।
 धवलीभवदात्मना मनागपि जाड्येन विना तदद्भुतम् ॥ १०९ ॥
 अमृताशनतो द्युसन्नानां विविधा वर्णगतिस्तथा मतिः ।
 नयनांशुसुधापरिप्लवादतिशुक्लैव नृणामिहोभयी ॥ ११० ॥ 10
 अचिराद् रुचिरा रुचिर्दृशोस्तनुते पङ्कभरापसर्पणम् ।
 सुरसिन्धुरिव प्रसारिणी स्फुरदिन्दीवरराजिशोभया ॥ १११ ॥
 धवलाऽधवलाऽरुणतिवषामनुषङ्गाद् भगवद्दृशोर्द्वयी ।
 विशदीकरणाय देहिनामुदीयायेव सरित्त्रिवेणिका ॥ ११२ ॥
 अहरद् वरदीप्तिमीक्षणद्वितयी शुभ्रतया तथा हरेः । 15
 शितिमानमपि खतारयां चलशोणत्वविधेर्विधेर्द्युतिम् ॥ ११३ ॥
 करुणामरुणत् स्वमानसं भुवनस्योपरि यामघीश्वरः ।
 अधिपात्रयुगं समुच्छ्वसित्यधुना साऽमललोचनश्रिया ॥ ११४ ॥
 बहुसौरभलोभविस्फुरद्भ्रमरोच्चैरुभयी सरोजयोः ।
 • उपमां प्रमुचक्षुषोर्दध्यात्सितध्रूयुगलोपधानयोः ॥ ११५ ॥ 20
 [इति नयनवर्णनम् ।]
 अलिकं कलिकन्दलच्छिदे भविनां संभवति स्वभावतः ।
 समसन्तमसं भुवोऽहरद् यतिनामीशितुरुद्यतद्युतेः ॥ ११६ ॥
 स्फुटमातपवारणं श्रियो वरनाशाऽऽयतदण्डमण्डनम् ।
 विपुलप्रभुभाललीलया प्रविरेजे रजसां निवारणम् ॥ ११७ ॥ 25

[११०] १ “उभयी” गतिर्मतिश्च ॥

[106] 1 “भवदिन्दीवररूपजित्वरी” सतः कमलरूपस्य जयद्युशीला ।

[107] 2 प्रभोरक्षिणी सुधासम्भारेण मनुजानां हृदयं निस्तार्य नित्यविकस्रं च सरसीव कुर्वति ।

[110] 3 “अमृताशनतः” सुधाभोजनात् । 4 “द्युसन्नानाम्” देवानाम् ।

[111] 5 “स्फुरदिन्दीवरराजिशोभया” विकस्वरकमल-पङ्क्तिद्वीप्या ॥

[112] 6 “सरित्त्रिवेणिका” सरितां गङ्गा-यमुना-सर-स्वतीनां त्रिवेणिका ।

[116] 7 “अलिकम्” ललाटम्, “भाले गोप्यलिकालीकल-लाटानि” इति हैमः [अभि० चि० कां० ३ श्लो० २३७] ।

8 “कलिकन्दलच्छिदे” कलेर्कन्दलं नवाङ्कुरं छिनत्ति तस्मै; “कन्दलं तु नवाऽङ्कुरे कलध्वनौ” इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ६६७] । 9 “समसन्तमस्तम्” समानरूपेण सततान्ध-कारम्, “समवान्धात् तमसः” इत्यत् [सिद्धहेम० ७-३-८०] ।

[117] 10 “आतपवारणम्” छत्रम् “छत्रमातपवारणम्” इति हैमः [अभि० चि० कां० ३ श्लो० ३८१] । 11 “वर-नाशः” वरनाशः वृत्तिनाशः ।

अलिकं फलकं धनुर्ध्रुवौ स्मरतः संहरतेऽसिनाऽमुना ।
जगतीजनमोहनक्रिया विहिता कर्मणकर्मणेव किम् ॥ ११८ ॥
धनुषोऽद्रिभिदोऽन्तरस्थितं नभसः खण्डमखण्डशोभया ।
अलिकस्य करोत्यनुक्रियां यदि तत् पाटलवार्दलाऽऽवृतम् ॥ ११९ ॥
5 उदयाचलचूलाऽऽवृतं यदि बिम्बस्य दलं विवस्वतः ।
उदितेन दलेन तुल्यता ध्रियते नाम तदाऽलिकश्रियः ॥ १२० ॥
ध्रुवसृणारुणरोचिषाऽलिके प्रतिभाति स विभातजा विभा ।
नवकेवलतीव्ररोचिषोऽभ्युदयं निर्दिशतीशितुर्ध्रुवम् ॥ १२१ ॥
भविता भुवनैकभास्करस्तमसां नाशयिताऽयमीश्वरः ।
10 इति दारदवर्णवर्णजोऽरुणिमाऽलीकपटे पटुर्बभौ ॥ १२२ ॥
धनकर्मणकाननं दहन् विमलध्यानमहानलः किल ।
हृदयेऽभ्युदियाय शाश्वतः प्रभुभाले तत एव रक्तिमा ॥ १२३ ॥
[इति ललाटपट्टवर्णनम् ।]

भुजगाधिपतेः स्वतेजसां प्रसृताः किं नु गणाः फणामिषात् ।
15 प्रभुमूर्ध्नि बभुः सदोर्ध्वता ननु युक्तैव हि भक्तिकारिणः ॥ १२४ ॥
भगवानिह सप्तविष्टपीश्वरतालक्षणमेव सप्तधा ।
विपुलाऽस्तपवारणश्रियं निदधे तुङ्गफणागणाऽऽश्रयाम् ॥ १२५ ॥
भयसप्तकगन्धसिन्धुरद्रुतवश्यंकरणं फणाधिया ।
प्रगुणीकृतवान् निरेङ्कुशान्महसाऽयं विभुरङ्कुशानिव ॥ १२६ ॥
20 जिनपृष्ठत एव जन्मिनामभिदित्सुः स्तवपाठवारिमनाम् ।
शिवशर्मबलात् फणाच्छलात् सहसाऽऽकृष्टमिवोद्यता द्युतिः ॥ १२७ ॥

[१२२] १ “दारद०” दग्धं हिङ्गुलः ।

[१२६] २ “निरङ्कुशान्” निरगलान् । ३ “महसा”

तेजसा ।

[118] 1 “फलकम्” आवरणम् “अङ्गनं फलकं चर्म
खेदकाऽऽवरणस्फुराः” इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो०
४४७] “ललाटस्याष्टमीविधुः फलकं च” [काव्य० प्र० ४ स्त०
१ श्लो० २०] इति ललाटस्यात्र फलकेनोपमानं दत्तम्, तथैवात्र
ध्रुवोः धनुषा “ध्रुवोः खड्गधनुर्यष्टिरेखा” [काव्य० प्र० ४ स्त०
१ श्लो० २१] ।

[120] 2 “विवस्वतः” सूर्यस्य ।

[121] 3 “ध्रुवसृणारुणरोचिषा” लोहितचन्दनरूपसूर्य-

किरणेन । 4 “नवकेवलतीव्ररोचिषा” नवीनकेवलज्ञानस्वरूप-
सूर्यस्य ।

[123] 5 “धनकर्मणकाननम्” निश्चितकर्मसमूहवनम् ।

6 “विमलध्यानमहानलः” शुक्लध्यानस्वरूपाग्निः ।

[125] 7 “सप्तविष्टपीश्वरता०” सप्तावनीश्वरत्वम् ।

[126] 8 “भयसप्तकगन्धसिन्धुरद्रुतवश्यंकरणम्” सप्त भया-
एव गन्धसिन्धुराः मदोन्मत्ताहस्तिनस्तान् द्रुतं शीघ्रं वश्यंकरणमा-
धीनकरणम् ।

अयि ! पल्लवितं सुरद्रुमं जलधिं वोत्तरलं परिस्तुमः ।
 अभिधारयते फणान्वितप्रतिबिम्बस्य जिनस्य यः स्मृतिम् ॥ १२८ ॥
 भगवद्भदनामृतद्युतेः किरणानामिव चारुमण्डलम् ।
 परितः प्रसरत्फणामिषान्नभसः काष्ण्यमपाचिकीर्षति ॥ १२९ ॥
 ललितोदयमाप्य वेलया विशदध्यानमहोदधौ दधौ ।
 अमृतद्रव एष पिण्डतां सुदृशां मोदयिता फणातनुः ॥ १३० ॥
 नवशारदवादलैः समं कृतसौहार्दमिवोदयियासति ।
 स्फुटकैतवतः स्फुटं प्रभोरभिषेकोचितगाङ्गशम्बरम् ॥ १३१ ॥
 भगवद्वयशसां नु डम्बरं हृदि विद्मः क्षितियोषिदम्बरम् ।
 परिभावयितुं दिगम्बरं समुदीतं विलसत्फणोपधेः ॥ १३२ ॥
 वरदुग्धपयोनिधेर्लसल्लहरी कीदृगिति भ्रमं नृणाम् ।
 अपनेतुमिवोत्थिताऽङ्गजा फटका पट्टपटुर्विभोर्विभा ॥ १३३ ॥
 भगवद्भचनामृतं द्रुतं फणिराडुन्नमयन् पिपासति ।
 समुपेत्य सभासु भासुरद्युतिस्तृष्टविषोऽनुपृष्ठतः ॥ १३४ ॥
 दिविषन्निवहं वहंस्तुलां भगवत्सेवनयोत्फणीभवन् ।
 प्रभया किमंधश्चिकीर्षति मणिरोचिःखचितः फणीशिता ॥ १३५ ॥
 भगवच्छिरसि स्फटावलेः पट्टलालित्यमुपेत्य राजते ।
 धवलः खलु तेजसा तनोः स तमस्कायभरो लघूभवन् ॥ १३६ ॥
 सुभगं भगवन्तमेन्तरं जगतः पूरयितुं प्रभाभरैः ।
 भृशमुद्यतमङ्गसङ्गतैर्भजते को न सुरासुराधिपः ॥ १३७ ॥
 सुमनोमणिरामणीयकं धूमणेर्वा किरणाङ्गणं वपुः ।
 रुचिराङ्गरुचिः सुरेशितोऽतिशयं नो लभते जिनद्युतेः ॥ १३८ ॥
 तिलकाङ्गदमौलिमौक्तिकाऽऽवलिकण्ठाभरणादिभूषणैः ।
 भगवत्तनुतेजसोऽङ्गसा पुनरुक्तिः क्रियतेऽपदूषणैः ॥ १३९ ॥

5

10

15

20

[१३६] १ “तमस्कायभरः” तमस्काय एव भरः समूहः । [१३८] २ “सुमनोमणिः” चिन्तारत्नम् ।

[128] 1 “सुरद्रुमम्” पारिजातम् । 2 “जिनस्य” पार्श्व-
 नाथस्य ।

[129] 3 “भगवद्भदनामृतद्युतेः” भगवतो मुखचन्द्रमसः ।
 4 “अपाचिकीर्षति” अपाकर्तुमिच्छतीति दूरीकरोति ।

[131] 5 “नवशारदवादलैः” नवीनशरदर्तुसम्भवमेधैः ।

6 “स्फुटकैतवतः” फणाव्याजात् । 7 “शम्बरम्” वारि,
 “नीरक्षीराम्बु शम्बरम्” इत्यमरः [अमरः ० क्रां० १ श्लो० २३८] ।

[134] 8 “उत्पृष्टविषः” त्यक्तविषः ।

[135] 9 “दिविषन्निवहम्” देवसमूहम् । 10 “अपक्षिकी-
 र्षति” तिरस्करोति । 11 “मणिरोचिःखचितः” मणिरीति-
 युक्तः । 12 “फणीशिता” भुजङ्गाधिपतिः ।

[137] 13 “अन्तरम्” हृदयम् ।

[138] 14 “धूमणिः” सूर्यः ।

भुवनैकरविः कविद्विपैर्वसुधायां बहुधा सुधाशनैः ।
 महसा ह्यभिभूयतेऽन्वहं वितथा नैव तथाऽप्यदःकथाः ॥ १४० ॥
 कतिचिद्गुणभावनाऽप्यसौ तनुते भागवतीह पावना ।
 स्मरणाऽऽदरणार्थधारणैर्भविनामीहितवस्तु वस्तुतः ॥ १४१ ॥

5 श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वशाश्वतरवेः सर्वाङ्गशोभाभरः
 प्राणमन्त्रिदशेन्द्रसान्द्रमुकुटज्योतिर्भिरभ्यर्हितः ।
 दृष्टः स्पष्टतयाऽनुरक्तमनसा ध्यातः प्रभातप्रियां
 ध्येयाद् ध्येयैर्महोदयश्रियमहो ! श्रीजैनभक्तिस्पृशाम् ॥ १४२ ॥
 इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
 10 श्रीशिवपुरीस्थितश्रीशङ्खेश्वरपार्श्ववर्णनो
 नामाष्टमः सर्गः ।

[१४०] १ “वितथा नैव” सत्या एव । २ “अदःकथाः”
 अमुष्य वार्ता ।

[१४२] ३ “ध्येयमहोदयश्रियम्” ध्येयो यो महोदयो
 भोक्तृः पक्षे ध्येयः स्वाभीष्टस्तस्य महोदयस्य प्राप्तिः सैव संपत् ।

नवमः सर्गः ।

अथोपदेशादनुदेशजाग्रन् महामहानन्दमयं गणेन्दुः ।

लेभेऽत्र लाभात् सुकृतस्य सत्यं सत्याकृतिः सा शिवपूर्वसत्याः ॥ १ ॥

परैर्जनो यत्र वसन् प्रचेताः सौधर्मभर्तुः प्रणयत्युपास्तिम् ।

रजत्यजस्रं न मनः प्रतीच्यामस्यां मुनीन्द्रस्य कथं विहस्य ॥ २ ॥

चित्रं प्रतीच्यामपि सौरभासां महोदयश्रीर्विजयिन्यसक्तम् ।

न किं द्वितीयादिवसे सुधांशोः कलाबलात् स्यादुदयप्रभाऽस्याम् ॥ ३ ॥

सौरप्रभाऽस्यामपि सर्वदिक्षु प्रबोधबीजं सुतरां तथापि ।

सुदूरभावादिव पूर्वभागे वैवर्ण्यमाविर्भवति स्म किञ्चित् ॥ ४ ॥

दोषाकरस्य द्विजनायकस्य मन्दस्य भासा बहुलक्षणेषु ।

क्रमेण ह्येक्य कर्मनो मनोऽय व्यामोहजन्मा सुदृशा रुरोध ॥ ५ ॥

जनादनस्य प्रियताऽद्वैतानां वृत्त्या चित्ताने पिशिताऽशिता च ।

लोकस्य रौद्रं प्रणिधानमासीन्मोहेन साऽब्रह्मनिषेवणाऽपि ॥ ६ ॥

श्रीपार्श्वभास्वानुदियाय यस्यामाभाति या देवपुरीवयस्या ।

शुद्धाऽपि रुद्धा शतमन्युबुद्धया सा तीर्थपृथ्वीषु पुरीधुरीणा ॥ ७ ॥

5

10

15

[१] १ “महामहानन्दमयम्” महानन्दप्राप्तिरेव २ “स-
त्याकृतिः” सत्याऽऽकृतिः सत्यकारो वा निर्णयः; सतीवाऽऽकृतिः
“आकृतिस्तु जातौ रूपे वयुष्यपि” इति हैमः [अने० सं०
कां० ३ श्लो० २६२] । ३ “सा” इयं शिवपुरी एव ।
४ “शिवपूर्वसत्याः” शिवपुरिनिवासस्य ।

[२] ५ “परजनः” वरुणः; “जलकान्तारः स्यात् परजनः”
इति हैमः [अमि० वि० कां० २ श्लो० १०२] ६ “प्रचेताः”
पण्डितोऽपि । ७ सौधर्मभर्तुः - सुधर्मणो भावः सौधर्म
तदारकस्य सौधर्मन्द्रस्य । ८ “उपास्तिम्” सेवाम् ।

[३] ९ “कलाबलात्” “कला स्यात् काल-शिल्पयोः” ।

[४] १० “वैवर्ण्यम्” कालिकाः विरुद्धवर्णता ब्राह्मणादि-
व्यवस्थाहानिर्मासाशानादिना ।

[५] ११ “दोषाकरस्य” रागद्वेषमोहानामाकरस्य रात्रि-
पतेर्वा । १२ “मन्दस्य” जडस्य पक्षे क्षीणस्य । १३ “भासा”
कान्त्या दीप्त्या वा । १४ बहुलक्षणेषु बहुषु लक्षणेषु लक्षण-
शास्त्रेषु व्याकरणादिषु पक्षेऽस्तिपक्षसमयेषु । १५ “ह्येक्य”
इच्छया दीप्त्या वा । १६ “कर्मनः” ब्रह्मा स्मरश्च ।
१७ “व्यामोहजन्मा” अज्ञानजन्यः । १८ “सुदृशाम्” सम्य-
क्त्ववतां स्त्रीणां वा ।

[६] १९ “जनादनस्य” जनपीडनस्य हिंसायाः कृष्णस्य
वा । २० “अनुदानाम्” कर्षणानामलीकानां वा “अनुतं

कर्षणेऽलीके” इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० २५०]

२१ “चित्ताने” यज्ञे जनानां विस्तारे वा “चित्तानं कदके यज्ञे
विस्तारे क्रतुकर्मणि, तुच्छे मन्दे वृत्तशून्ये शून्यावसथयोरपि” ॥

इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ४४२-४४३] ।

२२ “पिशिताऽशिता” मांसमक्षणम्, “पिशितं मांसवाचकं
पिशिता मांसिकी” इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो०
२९८-२९९] । २३ “रौद्रम्” प्राणातिपातादि रुद्रसम्बन्धि-
वा । २४ “मोहेन” अज्ञानेन । २५ “अब्रह्मनिषेवणा” अब्रह्म

मैथुनं तत्सेवा ब्रह्मसेवा इति पदविभागे ब्रह्मणः सेवा वा ।

[७] २६ “श्रीपार्श्वभास्वान्” श्रीः पार्श्वे यस्य स सूर्यः ।

२७ “देवपुरीवयस्या” देवपुर्या वयस्या सखी इन्द्रवासाद् ।

२८ “शुद्धा” निर्मला । २९ “रुद्धा शतमन्युबुद्धया” शतमन्यो-

रिन्द्रस्य बुद्ध्या रुद्धाऽपि मदीयेयमिति धिया चन्द्रः क
स्थास्यतीति, सतमुपलक्षणात् सहस्रं वा तत्प्रमाणा ये मन्यवो

यज्ञास्ते मनीषया रुद्धा । ३० “सा” बहिरेव ब्राह्ममाशा दिक्षु पक्षे
सा वाराणसी । ३१ “तीर्थपृथ्वीषु पुरीधुरीणा” तीर्थसूक्ष्मेषु
पुरीधुरीणा पुरीभिर्गरीभिर्धुरीणा मुख्या, मुख्या पुरीत्यर्थः ।

“तीर्थं शास्त्रे गुरौ यज्ञे पुण्यक्षेत्रावतारयोः ।

ऋषिजुष्टे जले सत्रिण्युपाये क्षीरजस्यपि ॥

योनौ पात्रे दर्शनेषु” इति हैमः [अने० सं० कां० २
श्लो० २१९-२०] ॥

[१] १ “गणेन्दुः” गणेश्विन्दुरिव श्रीविजयप्रभसरिः ।

२ “सुकृतस्य” पुण्यस्य ।

दि० म० ११

[३] २ “सौरभासाम्” सूर्यदीप्तिनाम् ।

पराणि तीर्थानि परःशतानि प्राच्याः प्रदेशे जलधेः सदेशे ।

सरित्प्रवेशे पुरसन्निवेशे तादात्म्यमीयुर्द्विजैराजरुच्या ॥ ८ ॥

अर्हद्विहाराश्रयजा विहाराः सुरासुरेन्द्रैर्विहितोपहाराः ।

विनिन्यिरेऽहदयं दृशां द्विजेशप्रवेशजाग्रन्महसाऽत्र सद्यः ॥ ९ ॥

5 महानुभावा मुनयः स्वभावात् सिद्धाः प्रसिद्धाः खलु यत्र देशे ।

रौद्रस्वरूपं विनिधाय भौत्या वृत्त्यातिदौर्गत्यमघायि तत्र ॥ १० ॥

पुमान् पुराणोऽपि गृहानुरागाद् विश्वं चकाराऽऽहृतकामचारः ।

स्वयं महाभोगधरं सुरादेरादेशतो ब्रह्मनियोजनेन ॥ ११ ॥

स सोमसिन्धुः सुधयैव पूर्णा दिवं भुवं वा विदधत् समन्तात् ।

10 तमोविनाशेन जगज्जनानां जज्ञे कलाकेलिसमुद्भवाय ॥ १२ ॥

सुदर्शनेऽस्यैव महोपयोगः सद्यः प्रसादः सुदृशां यतः स्यात् ।

पयोधिजाया अपि नर्मकर्म प्रत्येयमस्मिन् समयं विभाव्य ॥ १३ ॥

प्रपेदिरे ब्रह्म परे प्रपञ्चं मायामयं तत्पुरतो निवेद्य ।

कादम्बरीवृत्तिमुपादधाना वामानुवृत्त्याऽऽत्मसुखाप्तिमन्ये ॥ १४ ॥

15 रसानुभावात् प्रियबुद्धवाचि साचिव्यमापुर्न रराज योऽन्याः ।

अनित्यतां तत्समयेऽधिगत्य व्यवायलीलासु निरन्तरायम् ॥ १५ ॥

[८] १ “द्विजराजरुच्या” चन्द्रकान्त्या; एकीकृतानि धवलितानि पक्षे ब्राह्मणानां मान्यानि तीर्थाणीतीच्छया जगन्नाथवत् तत्र हि श्रीकृष्णभस्मूर्तिरपि संप्रति द्विजराजैरभिष्टितं तीर्थम् ॥

[९] २ “अहदयं दृशां” अहदयं क्वापि न जैनतीर्थदर्शनं पक्षे धवलत्वेन न लक्ष्याणि ॥

[१०] ३ “रौद्रस्वरूपम्” शिवलिङ्गम् । ४ “भौत्या वृत्त्या” तद्रूपरूपभूतानामियं भौती वृत्तिस्तथा पक्षे रात्रेः प्रवृत्त्या । ५ “दौर्गत्यम्” दुर्गतेर्भावो दौर्गत्यं पक्षे दुर्दुःखेन गतं गमनं यत्र तदुर्गतं तद्भावो दौर्गत्यम् ॥

[११] ६ “पुराणोऽपि” बृहदोऽपि । ७ “गृहानुरागात् स्त्रीजनेऽनुरागात् । ८ “आहृतकामचारः” आहृतः स्त्रीकृतः कामचारो संभोगो येन सः पक्षे कृष्णः स्वेच्छः । ९ “महाभोगधरम्” अत्यन्तं भोगधरं विश्वं भुवनं चकार पक्षे विस्तारधरम्; अयमपि तथा मथुनवांस्तत्र काऽस्माकं यूनां वार्ता । १० “सुरादेरादेशतो ब्रह्मनियोजनेन” अकारप्रक्षेपेण, अब्रह्मनियोजनेन सुरादेर्महादेराज्ञया पक्षे सुरादेर्देवादेरादेशतः विकल्पान्तरात्; ब्रह्मनियोजनेन ब्रह्मणो विधेयोजनेन प्रेरणेन; केचित् कृष्णः स्वयं विश्वं कृतवानित्याहुः, केचिदातारं समादिभ्योति विकल्पद्वयम् ॥

[१२] ११ “सोमसिन्धुः” चन्द्ररूपः समुद्रः पक्षे कृष्णः ।

१२ “सुधयैव पूर्णा दिवं भुवं वा विदधत्” अमृतेन देवान् मनुष्यान्पि संग्रीणयन् । १३ “तम” तमस्त्रिमिरं राहुर्वा । १४ “कलाकेलिसमुद्भवाय” कलानां क्रीडाया उत्पत्त्यैकलामैर्वा क्रीडाकारणं पक्षे सरोद्भवाय तज्जनकत्वात् ॥

[१३] १५ “सुदर्शनेऽस्यैव महोपयोगः” अस्य चन्द्रस्य सुदर्शने सम्यक्तया दर्शने महोपयोगो महत् कार्यं यतो दृष्टीनां निर्मलता स्यात् पक्षे सुदर्शनं चक्रम् । १६ “सुदृशां” सुबुद्धीनाम् ।

[१४] १७ “प्रपेदिरे” प्रपञ्चाः । १८ “ब्रह्म” अब्रह्म इत्यकारप्रक्षेपे मैथुनं पक्षे ब्रह्म ब्रह्माद्वैतवादम् । १९ “प्रपञ्चं मायामयम्” मायामयं ममानुरागस्त्वयि त्वां विना मरिष्यामीति प्रपञ्चम् । २० “तत्पुरतः” तस्याः पुरतः । २१ “कादम्बरीवृत्तिम्” कादम्बर्या मदिराया वृत्तिम्; “अम्बरं व्योमवस्त्रयोः” इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५५०] कुस्तिताम्बरं शतखण्डकन्धादि । २२ “वामानुवृत्त्या” क्षियानुवृत्त्याः वाममार्गेण देव्याराधनेन । जीर्णवस्त्रादिधारकत्वेन द्रिदा अपि वाममार्गेण सुखभाज इति ॥

[१५] २३ “प्रियबुद्धवाचि” प्रिया या बुद्धस्य देवविशेषस्य वाक् तस्यां पक्षे प्रियो यो अर्त्ता तस्य बुद्धवाक् या स्त्री तस्याम् । २४ “व्यवाय०” विविष्टो योऽवायो निश्चयज्ञानं मैथुनं वा ।

[१८] १ “पयोधिजायाः” लक्ष्म्याः । २ “नर्मकर्म” क्रीडाकार्यम् ।

* P ७६शाम् ।

प्रभासु जाब्धेऽपि मेहातपोऽभूद् वियोगभाजः प्रकृतेर्विकारात् ।
 विधौ विधौतत्विषि कौपिलीया प्रवृत्तिरासीत् कुसुदां विबोधे ॥ १६ ॥
 महेश्वरस्यापि दिगम्बरत्वं विधोस्तदाऽधो भवनात् कलायाः ।
 शिवाऽऽश्रितस्यातिपशुक्रियाभिः प्राकाशि कांशिस्थजने न वन्द्यम् ॥ १७ ॥
 दृष्टेष्टबाधान् मतयो ह्यगाधाः प्राधान्यतो मोहमहीश्वरस्य ।
 सोमागमादेव महो वितेनुर्भवस्य वश्या जनताः समस्ताः ॥ १८ ॥
 निशम्य सूरिश्चरितं सचारैराचारचारुश्चरणप्रचारे ।
 नियोगसेनान्यमुपादिदेश तद्देशतीर्थेऽनिदेशसिद्धौ ॥ १९ ॥
 सेनान्यमाश्रित्य समुन्नतश्रीर्वर्षन् परं गा मधुराः सुसीमाः ।
 सदागमोल्लासविधासु मेघः सज्जत्वमाधात् समुमुक्षुसङ्घः ॥ २० ॥
 मिश्रास्तमिस्राशनशासनेन जनार्णवः पातयतो विजेतुम् ।
 श्रीवीरचर्याऽधिकधैर्यभाजः शिष्यान् विशिष्यानुदिदेश सूरिः ॥ २१ ॥
 नियोगराजः श्रमणाधिराजः प्रसादमत्यादरतः प्रपद्य ।
 अहो महोत्साह इव प्रशस्तः समस्तमामंस्त शुभं शुभंयुः ॥ २२ ॥
 सेनान्ययं धैर्यधनेषु धुर्यः क्वचिन्न वैधुर्यधियं दधानः ।
 प्रधानलोकं प्रतिभानिधानं स्वसंनिधानं विनयान्निनाय ॥ २३ ॥

5

10

15

[१६] १ “जाब्धेऽपि” कपिलभते बुद्धिर्जडरूपा ।
 २ “महातपः” धृजपानादि । ३ “वियोगभाजः” विशेषेण
 योगवतः ४ “विधौ” आचारे निर्मलेऽपि । ५ “विधौ-
 तत्विषि” विधिर्ब्रह्मविधानयोः, “विधिवाक्ये च देवे च प्रकारे
 कालकल्पयोः” इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० २५२-
 ५३] । ६ “कौपिलीया प्रवृत्तिः” पृथिव्यां हर्षाणां प्रकाशे
 कपिलस्यैव ऋषेः प्रवृत्तिः, “प्रवृत्तिर्वृत्तौ वाचायां प्रवाहे
 प्राप्तिरिति हते । याचिते शत्रुसंरुद्धे” [हत्यनेकार्थः] । ७ “कुसुदां
 विबोधे” उत्पलविकासे परागैः कपिलत्वमासीत् ।

[१७] ८ “महेश्वरस्यापि” शिवस्य धनिनोऽपि वा ।
 ९ “दिगम्बरत्वम्” नग्नत्वम् । १० “विधोस्तदाऽधो भवनात्
 कलायाः” चन्द्रकलाया अथो नीचैर्भावात्, “नीचे चन्द्रे
 दरिद्र एव,” पक्षे भवनात् इष्ट कलाया अथोऽर्वागेव, याव-
 द्दन्त्रकला ज्योत्स्नया न गृहं प्राप ततः पुरोऽपि धनिनः
 पशुक्रियाभिर्दिगम्बरत्वं सुरतायेति शेषः, “विधुश्चन्द्रेऽप्युते
 वीरुल्लतायां विटपेऽपि च” इति हैमः [अने० सं० कां० २
 श्लो० २५३] ; “कला स्यादंशशिल्पयोः कलने मूलरैवृद्धौ
 षोडशांशे विधोरपि” इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो०
 ४८८-८९] । ११ “शिवाऽऽश्रितस्य” शिवया भवन्त्याऽऽ-
 श्रितस्य, पक्षे शिवं मोक्षमर्थोत्तमार्गमाश्रितस्य योनिनोऽपि ।
 १२ “अतिपशुक्रियाभिः” पशुपतित्वात् बहुलं तद्विषयक्रियाभिः ।
 १३ “प्राकाशि” प्रकटीकृतम् । १४ “काशिस्थजने न वन्द्यम्”

काशिस्थजने न पाण्डित्यजनमेतत् ; काशिस्थजनेऽनवद्यं
 सिष्पापं स हि मैथुने न दोषमाह “न मांसभक्षणे दोषो न
 मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा भूतानाम्” इति स्मृतेर्वाक्यात् ;
 वन्द्यं स्ववनीयं नमस्करणीयं वा ॥

[१८] १५ “दृष्टेष्टबाधात्” दृष्टं प्रत्यक्षमिष्टमनुमानादि
 तदाधात् । १६ “सोमागमाद्” सोमागमः कापालिकमतं
 चन्द्रोदयो वा । १७ “भवस्य” संसारस्य रुद्धस्य वा स्वधर्मस्य
 वा, “भवः सत्तासिजन्मसु रुद्धे श्रेयसि संसारे” इति हैमः
 [अने० सं० कां० २ श्लो० ५४५]—इति चन्द्रोदयवर्णनेन
 नानामतवर्णनम् ॥

[२०] १८ “गाः” वचांसि जलानि वा । १९ “सुसीमाः”
 शीता समर्यादाः, “सुषीमः शिशिरे रम्ये” इति हैमः [अने०
 सं० कां० ३ श्लो० ५०५] । २० “सदागमो” आगमाः
 सिद्धान्ता वृक्षाश्च, “आगमस्त्वागतौ शास्त्रे” इति हैमः
 [अने० सं० कां० ३ श्लो० ४९१] । २१ “समुमुक्षुसङ्घः”
 सप्रतीतो यतिमण्डलः पक्षे यतिमण्डलयुक्तः ॥

[२१] २२ “मिश्रान्” मिश्रा जातिविशिष्टास्तान् ; उभय-
 पक्षाश्रयान् वा । २३ “तमिस्राशनशासनेन” रात्रिभोजनाऽऽ-
 ज्ञया । २४ “अधः” नरकं नीचैर्वा । २५ “श्रीवीर-
 चर्याऽधिकधैर्यभाजः” श्रीमहावीरचरित्रेष्वधिकपाण्डित्यवतः,
 शूरचरित्रेषु शमनशीला वा ॥

[२२] २६ “अहः” दिनम् । २७ “शुभंयुः” शुभसंयुक्तः ॥

- तत्साहसिक्यं गुणवृत्तिशिक्यं सकर्णकैर्बर्णयितुमैशक्यम् ।
 व्यामोहभेदाय महोद्यमेऽपि व्यामोहमाधत्त जनस्य चित्रम् ॥ २४ ॥
 स्वाध्यायनान्दीनिनदः पुरोऽस्य जगर्ज्ज गर्जङ्घनिवद् गभीरः ।
 प्रतिध्वनेरस्य विरस्य जग्मुर्लोभादयः क्षोभमिवैत्य देशात् ॥ २५ ॥
 5 नत्वाऽथ तत्त्वाध्यवसायधीरः श्रीमारुदेवाजिन-शान्तितीर्थम् ।
 पार्श्वं तमोभूरुहभेदिपार्श्वं तत्रैव शङ्खेश्वरनामधेयम् ॥ २६ ॥
 गणाधिभर्तुश्चरणारविन्दं स्पृशन् स पञ्चाङ्गनतिप्रतीत्या ।
 तद्गौरवेण द्विगुणीकृताङ्गः पुरः प्रतिष्ठासुरभूत् तदानीम् ॥ २७ ॥
 आद्धाङ्गनानां विरनागशब्दैरापूर्यमाणाः ककुभः प्रयाणे ।
 10 मित्रेण तूर्यध्वनिनेव नुन्ना नियोगराजो विजयं शशंसुः ॥ २८ ॥
 कृपाकृपाणाऽऽपणमेव पाणिं कुर्वन् जयार्हं समयं विचार्य ।
 अङ्गैरुपाङ्गैः सुभगं सुबोधद्विपं नियोगप्रमुरारुरोह ॥ २९ ॥
 नयद्वयं प्रोन्नयतः प्रजासु शक्तित्रयीं भावयतः स्वचित्ते ।
 शुद्धैरुपायैर्नितरां चतुर्भिस्तस्यार्थसिद्धिः सकला करस्या ॥ ३० ॥
 15 अश्वेऽश्वारे पुरुषोत्तमेऽस्य नृसिंहरूपे नरकुञ्जरे वा ।
 हर्चिर्यथार्थाऽर्हति दार्ढ्यमाप्नानुरागिणी दिग्विजये त्रिसायम् ॥ ३१ ॥

[२४] १ “शिक्यम्” काचः “काचः शिक्यं तदालम्बः” इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० २८] । २ “व्यामोहम्” विस्मयम् ॥

[३१] ३ “अश्वे” परे । ४ “अश्वारे” स्वकीये । ५ “पुरुषोत्तमे नृसिंहरूपे” शौर्यातिशयशालिनि । ६ “नरकुञ्जरे” प्रकृतिगभीरे । ७ “रुचिः” इच्छा दार्ढ्यमर्हति;

रुचिः जिने दृढत्वं प्राप्ता । ८ “यथार्था” सत्या यथायोग्या वा । ९ “आप्नानुरागिणी” आप्तोऽत्र चारः, “अभिर्ध्वं वस्तु यथावस्थितं यो जानीते यथाज्ञानं चाभिधत्ते स आप्तः” इति वादिदेवसूरिः [प्रमाणनयतत्त्वालोके परि० ४ सू० ४] आसत्त्वानुरागिणी प्रणयिनी । १० “त्रिसायम्” त्रिसन्ध्यम् ।

[२५] १ “नान्दीनिनदः” नान्दी पूर्वैरङ्गां तस्य निनदो घोषः । २ “विरस्य” शब्दं कृत्वा ।

[२६] ३ “तत्त्वाध्यवसायधीरः” जीवादितत्त्वचिन्तनपरायणः । २ “तमोभूरुहभेदिपार्श्वम्” तिमिरवृक्षोन्मूलनपरशुम् ।

[२८] ४ “आद्धाङ्गनानाम्” आविकाणाम् । ५ “विरनागशब्दैः” श्रेष्ठमेघाऽऽवरैः । ६ “नुन्नाः” क्षिप्ताः “नुन्ननुत्तास्त-निष्ठयूतान्याविद्धं क्षिप्तमीरितम्” इति हैमः [अभि० वि० कां० ६ श्लो० ११८] ।

[२९] ७ “कृपाकृपाणाऽऽपणम्” दयाखङ्गद्वयम् । ८ “समयम्” सिद्धान्तं कालं वा “समयः क्षापयै भाषासम्पदोः कालसंविदोः, सिद्धान्ताऽऽचारसङ्केतनियमावसरेषु च; क्रियाकारे च निर्देशे” इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ५४१] । ९ “अङ्गैः”

आचाराङ्गायैः शरीरावयवैर्वा । १० “उपाङ्गैः” औपपाति-कादिभिरङ्गुल्यायैर्वा । ११ “सुबोधद्विपम्” ज्ञानगजम् ।

[३०] १२ “नयद्वयम्” नयद्वितयम् “नीयते येन श्रुताऽऽख्य-प्रमाणविषयीकृतस्यार्थस्यांशस्तदितरांशौदासीन्यतः, स प्रतिपत्तुरभि-प्रायविशेषो नयः” इति वादिदेवसूरिः [प्रमाणनयतत्त्वालोके परि० ७ सू० १] ; “स व्याससमासाभ्यां द्विप्रकारः” [७-३] “व्यासतोऽनेकविकल्पः” [७-४] ; “समासस्तु द्विमेदो-द्रव्यार्थिकः पर्यायार्थिकश्च” [७-५] ॥ १३ “प्रोन्नयतः” उपदिशतः । १४ “शक्तित्रयीम्” मोक्षमार्गसाधिकां सम्यग्ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यात्मिकां गुणत्रितयीम्; पदार्थस्य वा, सत्पाद-व्यय-प्रौढ्यात्मिकां गुणत्रयीम् । १५ “उपायैः-चतुर्भिः” धर्मार्थ-काम-मोक्षस्वरूपोपाय-चतुष्कैः । १६ “अर्थसिद्धिम्” हेतुसिद्धिम् ।

यात्रासु यात्राऽऽशु परत्रसिद्धौ संप्राथ्यते पत्ररथाङ्गचर्या ।
 सर्वाङ्गयोग्या समुपस्थिता सा प्रयाणके पुण्यवशाद् वैरेण्या ॥ ३२ ॥
 शङ्खाः प्रणेदुः पटहा जगर्जुरध्वर्युवाचोऽध्वनि दध्वनुश्च ।
 हेषाविशेषः कृतभूषणेऽध्वे बभूव भूवल्लभदुर्लभोऽपि ॥ ३३ ॥
 कन्याऽप्यलङ्कारभरेण धन्या प्रदक्षिणाऽऽशीर्षु विचक्षणाऽगात् ।
 चाषादिभाषा फलिता सुशाखाखासीत् प्रवासी हितकार्यसिद्धौ ॥ ३४ ॥
 पुरस्सरद्भिः कृतहस्तलोकैरभिक्रमस्तस्य पराक्रमाहः ।
 स्तुतिव्रतैस्तीव्रतया प्रशस्यः कौशल्यतः शल्यमभूद् रिपूणाम् ॥ ३५ ॥
 पुरः पुरोऽस्याः वृषभा निरीयुस्तैश्चस्थितेर्हन्त ! भरं वहन्तः ।
 सङ्घस्य योग्याः कृतसाधुरध्वारम्भाः परं भाविकसद्विभूतौ ॥ ३६ ॥
 नदन् मदच्छेदकृते परेषां गैवां सं दैवानुगतोऽर्जुनीनाम् ।
 धनेन तुल्यां स्वयशःप्रशस्तिं प्रकाशयन् भद्रगणे व्यहार्षीत् ॥ ३७ ॥
 मरुप्रियाणां पथि मौनभाजां महाङ्गयोग्यं भरमाश्रितानाम् ।
 राज्ञी जगामाग्रत एव देवंप्रयुक्तयुक्तस्थितये जनानाम् ॥ ३८ ॥

5

10

[३२] १ “पत्ररथाङ्गचर्या” शकुनचेष्टा; पत्रं यानं रथः
 प्रसिद्धस्योरङ्गानां चेष्टा ॥

[३५] २ “कृतहस्तः” कृतहस्तो बाणयुक्तः पण्डितो वा ।
 ३ “स्तुतिव्रतैः” मन्त्रैः ॥

[३६] ४ “वृषभाः” गणचिन्तका मुनयः । ५ “तत्र”
 तत्र कटकं परिवारो वा ॥

“तत्र रात्रे च सिद्धान्ते परचन्दप्रधानयोः ।

अगदे कुटुम्बकृत्ये तन्तुवाये परिच्छेदे ॥

श्रुतिशालान्तरे शास्त्रे करणे व्यर्थसाधके ।

इति कर्तव्यत्वात्तन्वोः” इति हैमः [अने० सं० कां०
 २ श्लो० ४३५-३६-३७] । ६ “कृतसाधुरध्वारम्भाः”
 कृतः साधुः श्रेष्ठो हितो वा रथ्यासु रम्भाः पथिषु कदल्यः
 कृतः साधुमार्गाऽऽरम्भो वा । ७ “भाविकसद्विभूतौ”
 भाविनी कसन्ती विभूतिर्लक्ष्मीस्तदर्थं मङ्गलस्य सती विभूति-
 स्त्वसौ वा ॥

[३७] ८ “परेषां” मतान्तरीयाणां शत्रूणां वा ।

९ “गवाम्” वाचाम् । १० “सः” प्रसिद्धः । ११ “दैवानु-
 गतः” देवेन युक्तः; सदैव नित्यमिति पदाविभागे । १२ “अर्जु-
 नीनां धनेन” अर्जुनीनां सुरभीणां धनेन व्रजेन “व्रजं गोकुलं
 गोधनं धनम्” इति हैमः [अभि० वि० कां० ४ श्लो०
 ३३९] ; यद्वाऽर्जुनीनां गवामनुगतः । १३ “तुल्यां स्वयशःप्रश-
 स्तिम्” धनानुसारियशोवृत्तिम् । १४ “भद्रगणे” साधुगणे
 “भद्रं तु मङ्गले, सुखकश्रेष्ठयोः साधौ काञ्चने करणान्तरे;
 भद्रो रामचरे हस्तिजातौ मेरुकदम्बके, गवि शम्भौ” इति
 हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४५४-५५] ॥

[३८] १५ “मरुप्रियाणाम्” मरुप्रिया उद्गालेषाम् “मरुः
 पर्वतदेशयोः” इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४५८]
 स देशः प्रियो येषां पर्वतो वा योगप्राधान्यात् । १६ “महाङ्ग-
 योग्यम्” महाङ्ग उद्गस्तद्विशेषः, महान्ति शान्यङ्गान्याचाराङ्गा-
 दीनि तदयोग्यम् । १७ “देवंप्रयुक्तः” देवेन राज्ञा “देवस्तु
 नृपतौ तोयदे सुरे” इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो०
 ५३८] ॥

[३२] १ “परत्रसिद्धौ” परलोकसाधनार्थे । २ “वैरेण्या”
 वरुणा ॥

[३५] ४ “पटहाः” दुन्दुभयः “मेरी दुन्दुभिरानकः पटहः”
 इति हैमः [अभि० वि० कां० २ श्लो० २०८] । ५ “अध्वर्यु-
 वाचः” अध्वर्युर्जुर्वेद तस्य वाचः वचनानि । ६ “हेषाविशेषः”

अश्वानां शब्दविशेषः, “हेषा हेषा दुरङ्गणाम्” इति हैमः
 [अभि० वि० कां० ६ श्लो० ४१] ।

[३५] ६ “अभिक्रमः” “अभिक्रमो रणे यानमभीतस्य रिपून्
 प्रति” इति हैमः [अभि० वि० कां० ३ श्लो० ४५५] ।

- श्रेणीमयानां हि यथाप्रवृत्ताऽनिवृत्तिरूपां सुगतिं गतानाम् ।
 पुरोहितानां चतुरोहितानां बलात् कैलाकौशलमांसलाऽऽभात् ॥ ३९ ॥
 अवेक्ष्य तत्रावसरे सरेखश्रियाऽऽद्यपत्राणि जनप्रियाणि ।
 मुखाम्बुजे बोधकला न कस्य प्रादुर्बभूव ध्रुवधैर्यभाजः ॥ ४० ॥
 5 मनोरथानां गतिर्राचकर्ष मेहात्मनः शुद्धपथं निवेद्य ।
 निष्कण्टके भूवलये विहृत्याऽसौ धर्मशोभानुभवेऽतिलोभात् ॥ ४१ ॥
 उच्चैरथाङ्गाध्ययनेन मार्गवैषम्यमाच्छिद्य जगाम सद्यः ।
 नियोगराजो ह्यनुयायितन्त्रं मञ्जं विनिश्चित्य हृदि स्वतन्त्रम् ॥ ४२ ॥
 सेनान्यधीशानुगमागमानां वेत्ता विधाता समितिक्रियाणाम् ।
 10 त्राता बहुन्यायविदां मुनीनां सङ्घोऽनतीचारतया चचार ॥ ४३ ॥
 पञ्चाङ्गिकायामतिसारणेन वश्यो बभूवास्य कुशासनोऽपि ।
 मार्गे मिलद्वाडवर्ग एष नियोगराजस्तपसां समाजः ॥ ४४ ॥
 स वारणानां घटनाभिरैच्छत् कुमार्गमुन्मथ्य पथः पटुत्वम् ।
 गन्धर्ववृन्दैरनुगम्यमानश्चक्रीव सम्यग् नयचक्रगत्या ॥ ४५ ॥
 15 शिक्षासु दक्षो बहुधा रणानां सं हास्तिकानां विभवेन सेव्यः ।
 चलन्नियोगाधिपतिर्विरेजेऽनेकान्तकान्ताऽऽतपवारणेन ॥ ४६ ॥

[३९] १ “श्रेणीमयानाम्” मयानां श्रेणीति पदविभागे मयानामुद्भवविशेषाणां श्रेणी पङ्क्तिः; पदविभागे श्रेणीमयानां कास्संहतिप्राधान्यवताम् । २ “चतुरोहितानाम्” उद्गाकर्षकाणाम् । ३ “कैलाकौशलमांसला” कला विज्ञानमुपकरणपट्टकरणे चातुर्यपुष्टाऽभात् ॥

[४०] ४ “पञ्चाणि” यानानि विविधा सुखासनादीनि; पत्राणि पुस्तकरूपाप्यवेक्ष्य वा । ५ “मुखाम्बुजे बोधकला” मुखप्रसन्नता; मुखे ज्ञानकला वा । ६ “धैर्यभाजः” धैर्यशौर्यं पाण्डित्यं वा ॥

[४१] ७ “मनोरथानां गतिः” मनोरथा यत्र चलन्ति तेषां मार्गः “गतिर्वहद्वारे ज्ञाने योत्रोपायदशाध्वसु” इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० १६८] पक्षे रथानां गतिर्महात्मनो मन आचकर्ष । ८ “आचकर्ष” वशीचकार । ९ “महात्मनः” उदारलोकान् । १० “विहृत्या” विहारेण शोभानुभवे । ११ “असौ” सेनानीः ॥

[४२] १२ “उच्चैरथाङ्गाध्ययनेन” उच्चैः अथ अङ्गाध्ययनेन इति पदविभागे अङ्गाध्ययनेनाऽऽचारादीनां पठनेन; उच्चैः रथाङ्गाध्ययनेन इति पदविभागे रथाङ्गाध्ययनेन रथाङ्गं रथ-पादोऽस्याध्ययनेन बहुगसनेन । १३ “मन्त्रम्” गुप्तवाद्म् “मन्त्रो देवादिसाधने, वेदांशो गुप्तवादे च” इति हैमः [अने० सं० कां० २ श्लो० ४५७] ॥

[४३] १४ “अनुगमागमानाम्” अनुगमोऽनुसारः, सूत्रार्थानुगमो वाऽनुयोगद्वारम् । १५ “समितिक्रियाणाम्” ईयादिक्रियाणाम् “समितिर्युधि सङ्गमे, साम्ये सभायामीयादौ” इति हैमः [अने० सं० कां० ३ श्लो० ३३२-३३३] ॥

[४४] १६ “पञ्चाङ्गिकायाम्” पञ्चाङ्गान्यवयवा यस्याः पञ्चाङ्गी खलीनं तस्याम् “कवी खलीनं कविका कवियं मुख-यन्नं पञ्चाङ्गी” इति हैमः [अभि० चिं० कां० ४ श्लो० ३१६-३१७] अतिसारणेन; पञ्चाङ्गिकायाः सूत्र-निर्युक्ति-भाष्य-चूर्णि-वृत्तिरूपायामतिसारणेन वा । १७ “कुशासनः” कुशानामशनं यस्य कुसितशासनो वा । १८ “वाडवर्गः” ब्राह्मणसमूहोऽश्वसमूहो वा ॥

[४५] १९ “वारणानाम्” हस्तिनाम्, स्मरणा-वारणानां स्वमार्गपरमार्गविधिविवेधानाम् । २० “गन्धर्ववृन्दैः” गायन-लोकेरश्ववृन्दैर्वा ॥

[४६] २१ “बहुधारणानाम्” बहुधा रणानामिति पद-विभागे बहुधा युद्धानाम्; बहुधारणानामिति पदविभागे धीगुणविशेषाणां वा । २२ “सहास्तिकानाम्” सह हास्तिका-नामिति पदविभागे ‘सः’ प्रतीतः, हास्तिकानां हस्तिसमूहाणाम् सह हास्तिकानामिति पदविभागे सह युगपद् हास्तिकानाम् ॥

सनिश्चयोऽयं व्यवहार्यमेवमनेन बालव्यजनद्वयेन ।
 उन्नीयमानप्रभुतान्नुतश्रीरादेशभूमृज्जयसम्पदाऽऽगात् ॥ ४७ ॥
 आचारयोगादधिगत्य लोके भावं स्वकीयं यदि वान्यदीयम् ।
 विमर्शयन् द्रव्यगुणोपपत्तिं रराज निर्व्याजतया स राजा ॥ ४८ ॥
 यथास्थलं भावनया नयानां संभावयन्शुद्धदृशा भृशार्थम् ।
 सार्थं पटूकृत्य महोदयार्थमादेशदेशाधिपतिः प्रतस्थे ॥ ४९ ॥
 आशोपहारानभिमन्यमानः सुखानुयोगप्रतिदानवृत्त्या ।
 स्थिरीचकार स्वजनान् जिनानां नानाङ्गवाचा रूचिवर्द्धनेन ॥ ५० ॥
 अनेकपानां बहुदानवृत्तिं प्रोद्गावयन् बोधितरौ नियम्य ।
 साधोरणस्मारणमुक्तियुक्त्या ररञ्ज चेतांसि महात्मनां सः ॥ ५१ ॥
 तन्नेऽस्य कोदण्डगुणाधिरोपलक्ष्येषु दक्षो न रसे नयार्च्यः ।
 सर्वो जनः क्षेत्रविभागवेदी नेदीयसीं सिद्धिभिवान्वमंस्त ॥ ५२ ॥
 मुक्तेष्वमुक्तेषु यथार्थसंज्ञां प्रज्ञापयन् शुद्धदृशा नियोज्ये ।
 कृत्वाऽपराद्धेषु जुगुप्सनानि स सज्जनानां पटुतां व्यधत् ॥ ५३ ॥
 मत्वा प्रचक्रं विषयेषु वैकं शक्रं पराकर्तुमिवात्तचक्रम् ।
 आधाय वाचंयमरूपमेष गुरोः पुरोऽस्या बहिराजगाम ॥ ५४ ॥
 स निष्कुटान्तः पटचारुकुट्यां स्थित्वा गुरुदिष्टविधौ पटिष्टः ।
 आलोचयन्मन्त्रममात्रवैर्यै रात्रिं व्यतीयाय महोत्सवेन ॥ ५५ ॥*
 श्रेणी विरेजे नैवकेणिकानां वेणीव लोलोर्मि सरिद्वरायाः ।
 प्रमोदयन्ती नैवराजहंसान् सैवक्रवालस्थितिकौशलेन ॥ ५६ ॥

5

10

15

20

[४८] १ “आचारयोगाद्” चाराणां गूढगुरुषाणां सम्बन्धात् । २ “द्रव्यगुणोपपत्तिः” द्रव्यस्य गुणानां उपपत्तिः प्राप्तिः ॥

[५०] ३ “आशोपहारान्” आसः प्राप्त उपहारो येम्यस्मान् जिनानां पूजा येषां ते तान् वा । ४ “सुखानुयोगप्रतिदान-वृत्त्या” सुखप्रसन्निक्षेपप्रतिदानविधिना । ५ “नानाङ्गवाचा” अङ्गानां राज्याङ्गानां स्थान्यादीनां वाचा, आचाराङ्गाश्रुत्या वा । ६ “रूचिवर्द्धनेन” रुचेभेदेच्छाया वर्द्धनेन, निसर्गरुच्यादेर्वा ।

[५१] ७ “अनेकपानाम्” अनेकान् पान्तीत्यनेकपा महात्मानो हस्तिनो वा तेषाम् । ८ “बोधितरौ” पिप्पले, सम्यक्स्वरूपे वा । ९ “नियम्य” नियम्य नियमं कारयित्वा वा । १० “साधोरणस्मारणमुक्तियुक्त्या” सा साधोरणस्मारण-मुक्तियुक्त्येति पदविभागे, साधोरणा हस्तिपालास्तेषां स्मारणेन युक्ता या मुक्तिर्वन्धनात्मोक्षसद्वयोजनेन, साधोः अणस्मारण-मुक्तियुक्त्येति पदविभागे साधोः सज्जनस्थाने सूत्रादिशब्दे स्मारणं तन्मुक्तिमौनं तयोर्गोपिने वा ॥

[५२] ११ “कोदण्ड” कोदण्डं धनुः । १२ “गुणः” गुणः

प्रत्यक्षा जीवा । १३ ‘लक्ष्येषु दक्षः न’ लक्षं संख्याविशेषस्तेषु न दक्षः, लक्ष्यं वेद्यं वा । अत्र तन्ने दक्षो व्यूहादिः गुणवृद्धिः । लक्षं कपटं तेषु को न दक्षः । “लक्षं व्यासङ्गरव्ययोः संख्याया-मपि च” । १४ ‘रसे’ वीर्ये ‘रसः स्वादे जले वीर्ये शुङ्गारादौ विषे द्रवे । बोले रागे देहे धातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥ १५ ‘नयार्च्यः’ नीत्या पूज्यः, न स्वकीयोऽयमिति बुद्ध्या ॥

[५३] १६ ‘मुक्तेष्वमुक्तेषु’ सिद्धेषु अस्तिद्धेषु मुक्तममुकं शस्त्रमेदस्तेषु । १७ ‘अपराद्धेषु’ अपराद्धो विराधकः व्युत्तेषुर्वा । १८ ‘सज्जनानाम्’ सज्जनं तूपरक्षणं तेषाम् । १९ ‘पटुताम्’ पाण्डित्यं पाटवं वा ।

[५४] २० ‘प्रचक्रम्’ चलितं बलम् । २१ ‘विषयेषु’ मोहजन्येषु । २२ ‘वक्रम्’ प्रतिकूलम् । २३ ‘आधाय वाचंय-मरूपमेष गुरोः’ गुरोः वाचंयमरूपमाधाय यद्वाऽयमरूपं प्रचक्रं मत्वा गुरोर्वाचमाधाय ॥

[५६] २४ ‘केणिकानाम्’ केणिका पटकुटी तासां । २५ ‘नैवराजहंसान्’ नृपमुख्यान् । २६ ‘सैवक्रवालस्थितिकौ-शल्लेन’ सत्तां चक्रवालं समुदायस्तस्य, सन् यः चक्र-चक्रवालस्य बालः ॥

* यदप्युक्ताश्रयश्लोकादेकनवतितमश्लोकपर्यन्तस्यैकं पत्रं A प्रतौ विनष्टमतोऽत्र P प्रवेष्टव्यम् ।

- अहर्निशाभ्रमखेदभाजां विश्रामभूमीव शरद्धनानाम् ।
 वाटी प्रपाटीपयसः किलाटी वाऽऽटीकते स्माद्भुतया तयाऽसौ ॥ ५७ ॥
 पुर्या महेभ्यालयशुभ्रभासा वनद्युतिर्न्यक्क्रियते स्म नीला ।
 तद्वैरभावादिव केणिकाभिः सा निर्जितात्यूर्जितया तयापि ॥ ५८ ॥
- 5 तत्रानुयाताऽऽर्हतसंघमध्ये भृशं प्रवृत्तेर्हयहेषितानाम् ।
 विमिश्रितानां गजबृंहितेन न्यवेदि मेघाभ्युदयस्तदानीम् ॥ ५९ ॥
 अथ प्रभाते प्रसृतेऽवदाते प्रसन्नवाते विकचाम्बुजाते ।
 वियत्तरौ जीर्णतयेव जाते नक्षत्रपत्रव्रजसंनिपाते ॥ ६० ॥
 सहस्ररश्मेरुदयाय धाता सर्वाधिकं धाम निधित्सुरस्मिन् ।
 10 नक्षत्रलोकादिव संजहार तेजः समग्रं युगपत् प्रभाते ॥ ६१ ॥
 भानोर्विभाऽस्तंगमने विकीर्णा नक्षत्रमूर्त्यां शुशुभेऽन्तरिक्षे ।
 महोदये स्वे पुनरुग्रधाम्ना ततः समाकृष्य कृताऽऽत्मसात् सा ॥ ६२ ॥
 वियद्वनान्तर्विविशुर्नु पत्युर्वियोगदुःखाद् रुचयोऽभ्रदम्भात् ।
 तद्दूरदेशादधिपेऽभ्युपेते समं ययुस्ता इव संप्रयोगम् ॥ ६३ ॥
- 15 विभा विभान्ति स्म नभोविभागे नक्षत्रलोके ननु तावदेव ।
 अहर्षतिः क्षत्रतया प्रतीतः साम्राज्यभारं न बभार यावत् ॥ ६४ ॥
 द्वीपेऽवनीपादिजनैः प्रदीपाः प्रकाशिताः स्वे त्रिदशैश्च ताराः ।
 वैयर्थ्यमर्कादुभयस्य तस्मात् प्रभातवातादिव तद्विघातः ॥ ६५ ॥
 साक्षात् कटाक्षा इव दिग्वधूनां द्विजाधिपे वैभवसंनियुक्ते ।
 20 नक्षत्रलक्षाद् दिवसेऽथ सर्वे किं संहतास्तत् क्षयवीक्षणेन ॥ ६६ ॥
 रात्रौ नभःश्रीर्विधृताङ्गरीत्या तस्यौ तदीयाऽऽभरणान्युद्भूनि ।
 शोणांशुकेन त्रपितेव शूरे रागात् प्रगे तानि पुनोऽप्यधत्त ॥ ६७ ॥
 दिशां बलिं यद् विदधे द्विजेशः स्वस्याधिपत्यार्थमुदुप्रसूनैः ।
 सहस्ररश्मिस्तु करैः स्वकीयै रोषादिबामूनि पराचकार ॥ ६८ ॥
- 25 त्रित्रीयिता द्यौस्तमसेव लिङ्वा तारास्वरूपान्निशयेशभक्त्यै ।
 साम्राज्यमासेदुषि पद्मिनीशे शापात् तदुन्मृष्टमिवाम्बुजिन्या ॥ ६९ ॥
 वर्द्धापना दिग्वनिताभिरिन्दोरकारि नक्षत्रधियाक्षतोघैः ।
 तद्धारुणीसंगमनादिवैतान् वाताद् विनिन्ये विधिरेव दूरे ॥ ७० ॥
 पत्युः प्रसादान्निशयाऽप्यलम्भि तारावताराबहुरूप्यक्रुद्धिः ।
 30 निस्सार्य लोकादिव तां सनाथां सैवापजहेऽम्बुजिनीवरेण ॥ ७१ ॥
 प्रकाशभावः कमलाकराणामाच्छिद्य रात्र्या भगणे न्यवेशि ।
 तद्वैपरीत्यं दिवसश्रियाऽपि न विस्मयः स्यात् समयस्येऽस्मिन् ॥ ७२ ॥
 काले कराले तमसान्तराले लोकस्य तेजो भगणांशुमात्रम् ।
 तेजोनिधेरभ्युदये तमोऽपि दोषाकराङ्गे शितिमावशेषम् ॥ ७३ ॥

निशीव पत्युर्विरहाक्षमः श्रीर्हृदि स्फुटं छिद्रवतीव धिष्ण्यैः ।
 रविप्रदत्तद्युतिशोणवासाः प्रसद्य सद्यः प्रगुणेव जज्ञे ॥ ७४ ॥
 द्विजेशराज्ये ग्रहसंग्रहेण वराटिकानां गणनैव संपत् ।
 सहस्रधाम्ना वसुधा सुवर्णमया च बालाऽऽतपतः प्रचक्रे ॥ ७५ ॥
 जग्ध्वा मृगाङ्गं क्रमतः प्रतीच्याः पत्या जिघत्सातिशयोपपत्त्या ।
 नक्षत्ररूपाखिलशालिपुञ्जः पलादवृत्त्या बुभुजे क्षणेन ॥ ७६ ॥
 भुक्त्वा तमः सूपयुतोऽङ्गुशालिपिण्डान् सचण्डद्युतिरुद्यतोऽपि ।
 ताम्बूलरागं वदने न्यधत्त कायेऽरुणस्तेन परं प्रमत्तः ॥ ७७ ॥
 यत्प्राणनाथेन मदङ्गनानां हृतेन्दुना श्रीरिह पद्मिनीनाम् ।
 तस्या हि रात्रेरुद्धमौक्तिकस्रक् छिन्नेऽतिरोषाद्रविणेव मत्वा ॥ ७८ ॥
 पत्युस्तदास्तंगमने हिमांशोस्तारास्त्रियस्तद्विरहेण कूनाः ।
 प्रभातसन्ध्यारुणिमाऽनलान्तः सत्यो हि सत्यं विविशुर्विशुद्धाः ॥ ७९ ॥
 कुसुद्वतीभिर्मधुपा विलेसुस्तारारुची रागधरे ग्रहेण ।
 न्यवीविशद् दुःखभरादितीव द्विजाधिपः श्यामरुचिः पयोधौ ॥ ८० ॥
 वृषाज-मीनाद्युपभोगदोषो दोषाकरस्याभ्युचितो द्विजेशः ।
 मा भून्ममेतीव विमृज्य ताराः सहस्रधामाऽभ्युदियाय शुद्धः ॥ ८१ ॥
 प्रियाः प्रियाश्चन्द्रमसो हि ताराः स्पर्शो न तासामकलङ्किनोऽर्हः ।
 एताः परामृज्य पुरः प्रभाभिः शूरः सुवृत्तः समुदेति तेन ॥ ८२ ॥
 सहस्रभानाबुदिते नभःश्रीस्तारासुमैर्न्युञ्छनकानि कृत्वा ।
 निदर्शयन्ती नवरागमाधादामोदमालीष्विव पद्मिनीषु ॥ ८३ ॥
 तपोधनानां बहुबोधनानां योगान्नियोगाधिपतिर्धरित्रीम् ।
 तदा पवित्रीकुरुते स लोके वृत्तिं यथासूत्रतया प्रयोज्य ॥ ८४ ॥
 तैः सावधानैः प्रतिभानिधानैर्वशीकृता वाडवजातिरग्रे ।
 चित्राणि धृत्वा मुखयन्त्रकाणि चचार मार्गे कृतरश्मियोगा ॥ ८५ ॥
 चिन्वन् यशोनिर्जितपुष्पधन्वा तमोविभेदे नवशार्ङ्गधन्वा ।
 धुन्वन् मनःसंशयमङ्गभाजां नियोगराट् धन्वनि स व्यहर्षीत् ॥ ८६ ॥
 स प्राप सौवर्णगिरिं गरीयः शृङ्गेरभङ्गेर्दिवमालिहन्तम् ।
 जिनेन्द्रचैत्योज्ज्वलमौलिलक्ष्म्या शैलाधिपत्यश्रियमुद्रहन्तम् ॥ ८७ ॥

5

10

15

20

25

[७६] १ 'मृगाङ्गः' चन्द्रो मेघजविशेषो वा ।

[८०] २ 'तारारुचिः' ताराणां रुचिरिच्छा । ३ 'ग्रहेण' सूर्येऽभूदिति शेषः ।

[८४] ४ 'वृत्तिं यथासूत्रतया प्रयोज्य' वृत्तिमाजीविकां प्रयोज्य, यथासूत्रं व्यवस्थानतिक्रमेण "सूत्रं तन्व्यवस्थयोः"

दि० म० १२

यथासूत्रं वृत्तिं टीकामनुयोगे प्रयोज्य ।

[८५] ५ 'तैः' तपोधनैः । ६ 'मुखयन्त्रकाणि' खलीनानि यद्वा मुखभूमिसमासाद्धेत्यादि सिद्धयन्त्रकाणि । ७ 'कृतरश्मि-योगा' कृत्तः रश्मेर्वहगाया योगो यस्याः सा रश्मिर्दीप्तिर्वा ।

[८६] ८ 'तमः' "तमो राहौ गुणे पापे ध्वान्ते" ।

- विशालसाले कपिशीर्षराज्या राज्याश्रयं स्वर्गपतेर्जहास ।
 गर्जन्निवाद्विर्नरसिंहनादैस्संतर्जयन् वा कुलशैललक्ष्मीम् ॥ ८८ ॥
 कुलाचलैः सप्तभिरस्य शोभा लोलाभिरेकेऽपि मनाग् न धार्या ।
 यस्याभिधारूपविधानिधानं मित्रं पवित्रं सुरशैल एव ॥ ८९ ॥
 द्वीपस्य जम्बूपपदस्य राज्यं लघोरपि द्वीपकुले यदस्मात् ।
 सुवर्णशैलाद् भरतेऽपि तत्त्वं प्रतीयतां वर्षकुलेऽपि किं नो ॥ ९० ॥
 परः शतैरुन्नतशृङ्गभागैर्नभोविभागस्य कृतावलम्बः ।
 शिलोच्चयः स्वामभिधां यथार्था समर्थयामास सुवर्णधाम्ना ॥ ९१ ॥
 शूरा द्विजेशाः कवयो बुधा वा यत्संनिधाने निवसन्त्यनेके ।
 तन्मङ्गलाऽऽख्या खलु रत्नसानुं किं नातिशोतामिदमीयलक्ष्मीः ॥ ९२ ॥
 लघुर्गुरुर्वेति न चिन्तनीयं शंसन्ति सन्तो गुरुतां गुणेन ।
 द्विधा सुवर्णाश्रयणान्महीयानयं विदेहे तु गिरिर्लघीयान् ॥ ९३ ॥
 विद्याधराणां रमणीभिरद्रिर्धत्ते नितान्तं रमणीयभावम् ।
 मणीभिरुद्भासितदिग्विभागे यत्कन्दरे सुन्दरमन्दिरश्रीः ॥ ९४ ॥
 चैत्यादिवैतं नितमां तमांसि स्पृशन्ति नाद्रिं बहिरन्तरे वा ।
 दिवा दिवाकृत्करसंनियुक्तं कान्त्यौषधीनां निशि चानुरक्तम् ॥ ९५ ॥
 व्यालः शृगालं न युवाऽपि बालं प्रहर्तुमीष्टेऽत्र कदाऽपि रुष्टः ।
 जिनेन्द्रबिम्बातिशयाच्छयालुं पार्श्वेऽप्यजं नैव मतङ्गजारिः ॥ ९६ ॥
 राशिर्मणीनामिव तोयराशेरकृष्य तुष्यद्भिरकारि देवैः ।
 क्रीडापदं संपदमाश्रितानां समुन्नयन्नेष गिरिर्गरीयान् ॥ ९७ ॥
 पुरी सुरीणामिव विस्मयेत् का रसाऽऽतुरीभावमिवोन्नयन्ती ।
 रेजे तदुत्सङ्गपदेऽङ्गनेव जालन्धराऽऽख्यातिधरा धरायाम् ॥ ९८ ॥
 यस्यां विहारा विविधोपहारा हारावलीभिर्मणिमौक्तिकानाम् ।
 दिव्याङ्गनानां नवगानशब्दैर्वितेनिरेऽमानविमानलक्ष्मीम् ॥ ९९ ॥
 पाञ्चालिकानामथ बालिकानां चैत्यस्थचित्रेक्षणविस्मितानाम् ।
 नेत्राम्बुजानामनिमेषवृत्त्या कः श्रद्धधाति स्म न देवलोकम् ॥ १०० ॥
 चैत्येषु नित्याऽऽर्हतपूजनासु हल्लीसकैर्या जनरञ्जनाऽऽसीत् ।
 तथा दिदृक्षाऽऽगतदेवतानां व्यधायि तादात्म्यनिदानहेतुः ॥ १०१ ॥
 देवीषु रूपातिशयो न पुण्यं लावण्यमङ्गे कमितुः सुखाय ।
 तद्वैपरीत्यं भुजगाङ्गनासु बधूजनेऽस्यासुभयी प्रसिद्धिः ॥ १०२ ॥
 कुलाङ्गनानां सकला कलाऽपि वैफल्यमाधास्यत चेज्जिनानाम् ।
 पुरः स्फुरन्नर्त्तनगानवृत्तौ नैवाभविष्यत् सुरलोकमोहः ॥ १०३ ॥
 सौभाग्यशोभाविभवेन यस्यां बधूः सुरीणामवधूतगर्वा ।
 अस्मत्प्रियाणां प्रियताऽत्र माऽभूद्वितीव नैवाक्षिनिमेषभाजाम् ॥ १०४ ॥

यासां सदाऽऽसां प्रबभूव धीरः कामः समग्रावयवेषु देहे ।
हरक्रियाशुद्धिमिवाचिकीर्षुस्तासां मुखं किं जडजेन जेयम् ॥ १०५ ॥
अनक्षरेणाम्बुरुहाननानां न साक्षराणामुपमाप्रमाणम् ।
अस्मिन्नये सा श्रुतिरेव साक्षात् साक्षीबभूवाक्षयसंनिधानात् ॥ १०६ ॥
सुधाऽधरेऽधारि यथार्हवृत्त्या धीरेण धात्राम्बुजलोचनानाम् । 5
तदाऽऽत्मकत्वेन सुधा सुधांशुः प्रांशुर्न तासां वदनोपमाप्तौ ॥ १०७ ॥
गोपात् प्रकोपारुणतः खट्वत्त्यै यश्चाऽददे वासवभैक्षमिन्दुः ।
महेभ्यकान्तावदनप्रभाभिः सनाभिरुच्चैर्भविता कथं सः ॥ १०८ ॥
स्मरस्य सख्यस्मरणान्निकामकामान्धलोकैरुपमा व्यलोकि ।
छायाभृति स्त्रीवदनस्य तस्याः प्रामाण्यसाक्षी न हि साक्षरः स्यात् ॥ १०९ ॥ 10
वधूजनानां शयने द्विजेशे प्रकाशतां वासवरूपलक्ष्मीः ।
प्रातस्तदास्यद्युतिवैभवस्य दास्येऽपि नास्याऽऽस्य विपाण्डुरस्य ॥ ११० ॥
लघूभवन्निन्दुरलीकबिन्दुश्रियाऽश्रयत् स्त्रीजनवक्त्रमेव ।
स्पृष्ट्वाऽपि वद्वीपनहेतवेऽस्य प्राप्तस्य दुःप्रापमुखप्रसङ्गम् ॥ १११ ॥
मतिभ्रमाद् विभ्रमभूमिकान्तामुखे विधेया शशिनोऽपि शङ्का । 15
प्रकाशमात्रादवकाशमाप्य क्षणादनङ्गे क्षणतः समाप्या ॥ ११२ ॥
तुलाकृतैकत्रवधूमुखेन गुणैः प्रसिद्धेन जगद्विधात्रा ।
परत्र चन्द्रेण विनाङ्गभारमन्त्ये स्फुटं लाघवमुद्गमेन ॥ ११३ ॥
माधुर्यमासां वचनेषु धुर्य वैधुर्यविच्छेदिसुधाशनादेः ।
सुधाकरेणैव मुखप्रसक्त्यै सुधानिधानादुपदाऽप्यदायि ॥ ११४ ॥ 20
वचो विपश्ची कणितेषु तासां माधुर्यमाधात् खभृतेषु किञ्चित् ।
तत्सुल्यता चेत् परपुष्टवाचः काचः समः किं न मणेर्गणे यः ॥ ११५ ॥
निनंसया तीर्थकृतां नितान्तमुपेयुषीभिर्विबुधाङ्गनाभिः ।
मिथः परावृत्तिविधिर्वधूनां भवत्यलङ्कारपरम्परायाः ॥ ११६ ॥
शुभं सुवर्णाचलसंनिधानाद् धनेश्वरानश्वरतां वदद्भिः । 25
ध्वजैरजेयत्वगुणः पुरोऽस्या ब्रजैर्बुधानां मनसाऽभिधार्यः ॥ ११७ ॥
प्रविश्य तस्यां पुरि पौरलोकैः प्रस्तूयमानः स नियोगराजः ।
समाजमानन्दयदार्हतानां गवां विलासेन जयश्रियाऽऽह्वयः ॥ ११८ ॥
जेता स्मरादेश्वरणप्रवृत्त्या धर्मं दृढीकृत्य पुरश्चाल ।
अयं प्रसादाद् गणनायकस्यास्वलङ्गतिस्तत्समितिप्रतिष्ठः ॥ ११९ ॥ 30
उद्भेदिनी खर्णपयोजराजी निवेदिनी सौरमहोदयस्य ।
पुष्पाति यस्यां कमलाविलासं तां मेदिनीपूर्वपुरीं ययौ सः ॥ १२० ॥
हंसावतंसा विबुधप्रशंसास्थानानि यत्राप्सरसां प्रदेशाः ।
उदीरयन्ते सुरसार्थलीलां सौधर्मलोकाभिगमप्रतीत्या ॥ १२१ ॥

- जनः सहस्राक्ष इवातिदक्षः शुद्धार्थवृत्त्या शतकोटिधारी ।
 रुच्यो विराजज्जयवाहिनीनां सुपर्वभिर्यत्र विनोदशाली ॥ १२२ ॥
 सहस्रशो यत्र वसन्ति शूराः कलाभृतः सौम्यदशां प्रपन्नाः ।
 मनीषया गौरवमावहन्तः काव्यानुभाव्यक्रिययाऽनुषक्ताः ॥ १२३ ॥
 5 यद्वाटिकानां परिपाटिकाभिरामोदसारेण वशीकृतानि ।
 सदा रमन्ते मिथुनानि दिव्यान्यामुच्य कल्पद्रुमसौरभाशाम् ॥ १२४ ॥
 रम्भागृहाण्यद्भुतसंप्रयोगारम्भाद् विरम्भाधिकरूपसंपत् ।
 कान्तानुरागात् संमुपेत्य कान्ता याथार्थ्यमेषां कुरुते द्विधाऽपि ॥ १२५ ॥
 जातिः परेषां वपुषाविशेषादामोदमुत्पादयतीति युक्तम् ।
 10 सुखाय नृणां क्लृप्तचच्छदोऽपि तस्याः प्रसङ्गादिष्व वाटिकायाम् ॥ १२६ ॥
 फुल्लन्महामल्लिविसन्धगन्धाऽऽकृष्टा निःकृष्टा अपि भृङ्गराज्यः ।
 उद्गावयन्ते करवाललीलां स्मरस्य नश्यद्विरहार्तहलैः ॥ १२७ ॥
 गन्धैरनूनैः करुणप्रसूनैराकीर्यमाणोऽनुदिशं परागः ।
 नरस्य वश्यंकरणं स्मरस्य दीक्षापरीक्षाविधये बभूव ॥ १२८ ॥
 15 उन्निद्रपुष्पेक्षणवीक्षणेन व्यामोहयन्तीव लतासितास्याः ।
 परिस्फुरत्पल्लवसंज्ञयैवाऽऽजुहोति विश्रान्तिकृते वनान्तः ॥ १२९ ॥
 वन्दारुचारुद्युतिदम्पतीनां हासैः परं पावितपुष्पभासा ।
 तद्वक्त्रसौरभ्यभरस्य चौरैर्वीरैर्विवृत्ताऽपि लता वृतैव ॥ १३० ॥
 जिनार्चनार्थं कुसुमोद्दिधीर्षा हर्षाद् बध्नक्षिप्तकरैरजस्रम् ।
 20 लतानिकुञ्जे मृदुलप्रवालश्रीः शाश्वतीवास्य वनस्य जज्ञे ॥ १३१ ॥
 आरुह्य पुष्पावचयेऽङ्गवर्णसर्वर्णताऽऽलिङ्गितचम्पकान्तः ।
 गुप्ताऽपि कान्ताऽऽभरणप्रभाभी रराज काचिद् वनदेवतेव ॥ १३२ ॥
 पुष्पाण्यवाकीर्य तरोः शिरस्था बाला खशालान्तरमारुह्युः ।
 मूलस्थितालीसितहेतुरासीत् सौभाग्यशोभाऽनुभवस्य लोभात् ॥ १३३ ॥
 25 स्रजामजस्रं रचनेन काचित् साचिव्यमाप खजने वनेऽस्मिन् ।
 प्रियैः प्रियैस्तैर्वचसां प्रयोगैरामोद्यमाना रमणीसमाना ॥ १३४ ॥
 हासप्रकाशप्रसरन्महोभिः पुष्पानवासावपि तद्भ्रमेण ।
 व्यापार्यमाणा करमम्बुजाक्षी सखीं परं स्मेरमुखीं चकार ॥ १३५ ॥
 जिनार्चनाशेषमशेषमन्या प्रसूनवृन्दं निजशेखरेषु ।
 30 निवेशयन्ती हृदयेश्वराणां विवाहवैलास्मृतिरन्वकार्णीत् ॥ १३६ ॥

[१२२] १ 'शुद्धार्थवृत्त्या' शुद्धाऽशुद्धावृत्त्या यथार्थस्य
 द्रव्यस्य वृत्तिसया । २ 'शतकोटिधारी' शतानां कोटिं
 धरति, शतकोटिर्वर्णं वा । ३ 'रुच्यः' स्वामी अभिलषणीयो
 वा । ४ 'जयवाहिनी' जयोपलक्षिता वाहिनी सेना वा ।
 ५ 'सुपर्वभिः' देवैः शोभनोत्सवैः ।

[१२३] ६ 'काव्यानुभाव्यक्रियया' काव्यैरनुभाव्या या
 क्रिया तथा युक्ताः । ७ 'वितर्क' काव्याः श्लोकः ।

[१२६] ७ 'क्लृप्तचच्छदः' 'क्लृप्तचः करपत्रे स्याद् ग्रन्थिला-
 ख्यतरावपि' । 'च्छदः पत्रे पत्रे ग्रन्थिपर्णतमालयोः' ।
 क्लृप्त एव चच्छदः पक्षोऽस्येति वदन्ति सूत्रधारः ।

अर्चाऽनुशिष्टा दयितैर्विसृष्टाः कृष्टाः सखीभिः कुसुमस्रजोऽन्याः ।
 खं सौमनस्यं सह सौरभेण न्यधुर्मधुव्याप्ततया वधूषु ॥ १३७ ॥
 तस्मिन् वनेऽर्हद्भवनेन रम्ये श्रीआश्वसेनिर्भगवान् चकास्ति ।
 यन्नामवर्णामृतपानमुच्चैः करोति लोकेष्वजरामरत्वम् ॥ १३८ ॥
 वन्ये भ-सिंहाग्नि-भुजङ्गजन्येऽजन्येऽरिराजन्यकृतेऽप्यजन्ये । 5
 जन्येत चेतःस्खलना न भीत्या यन्नाममन्त्रस्मरणप्रतीत्या ॥ १३९ ॥
 नाम्नाऽस्य साम्ना नृपतिः स्वधाम्ना समानमानन्दयती हितार्थैः ।
 नरं जयन्तं युधि रञ्जयन्तं सैन्यानदैर्न्यास्तरसा रसाऽऽह्वयम् ॥ १४० ॥
 कलाकलापः सकलातिशायी स्फुरत्यमुष्य त्रिजगत्सु मुख्यः ।
 सभाजनानां रसभाजनानां सभाजनं नाम जयेज्जनो यः ॥ १४१ ॥ 10
 तन्मैः स्वतन्मैरपि नैव मन्मैर्मित्रैः पवित्रैरपि यद्विचित्रैः ।
 साध्यं प्रसाध्यं तदिहार्थपात्रैराराध्यमुद्गावयतेऽस्य नाम ॥ १४२ ॥
 न नाम कामः समुपाजगाम कः सिद्धिमुद्बुद्धिभृतोऽस्य नाम्नि ।
 चिन्तामणौ सत्यपि सत्यचिन्ता फलेग्रहिः स्यान्नहि का विकाशात् ॥ १४३ ॥
 नाम्नाऽऽस्यदाम्ना च हृदो विभूषा यस्यास्ति वश्या मरुतो वयस्याः । 15
 विश्वे यशःसौरभमेतदीयं तन्वन्ति रुद्धैव महोऽन्यदीयम् ॥ १४४ ॥
 नाम्नामिहाऽऽन्नायविदां जिनस्य विनश्यदापत्परितापवृत्त्या ।
 नृत्यानि नित्यं कमलाविलासात् पुरः सुरस्त्रीनिबहस्तनोति ॥ १४५ ॥
 नाम्नाऽस्य धाम्नां निधिनेव देवैरसद्यतेजः प्रसरीसरीति ।
 सिद्ध्यङ्गनाऽप्यङ्ग ! वरीवरीति कीर्तिस्त्रिलोकीं प्रवरीभरीति ॥ १४६ ॥ 20
 नाम्नि स्फुरद्दाम्नि जिनेश्वरस्य जागर्ति कोऽपि प्रबलः प्रभावः ।
 समुन्नयन् वैभवमङ्गभाजां लघूकरोति स्म भवानुभावम् ॥ १४७ ॥
 ध्येयं परं तत्सुहृशां विधेयं देवाभिधेयं कमलाद्युपेयम् ।
 प्रसाधयन्ती सुरसार्थगेयं पटूकरोत्येव यशोऽधिपेयम् ॥ १४८ ॥
 अवश्यमेतस्य पदौ नमस्यन्नस्यन् विमोहस्य बलं विहस्य । 25
 तस्मिन् पुरेऽसौ कतिचिद् दिनानि निन्ये नियोगाधिपतिर्जयेन ॥ १४९ ॥
 ग्रामादनुग्रामविहारतोऽयं त्यजन्नजस्रं निगमप्रदेशम् ।
 मोहस्य तत्तद्विषयेऽतिचारं कुर्वन् न्यषेत्सीद् विषयेऽतिचारम् ॥ १५० ॥
 स नासीरं धीरस्तपगणसुनासीरैतपसा निरस्यन् मोहस्यावनिजनितजैनप्रभुतया ।
 नयस्थित्या लोके कृतकरणचातुर्यविजयो नियोगेशः श्रीमानुदयमदधाद् धार्मिकविधेः ॥ १५१ ॥ 30
 इति श्रीद्विविजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
 प्रस्थानवर्णनो नाम नवमः सर्गः ॥

[१३९] १ 'अजन्ये' अजन्ये उत्पाते युद्धे च ।

[१४८] २ 'विधेयम्' कार्यम् । ३ 'देवाभिधेयम्' इयं देवाभिधा सुहृशां सम्यक्त्ववतां ध्येयम् ।

[१५०] ४ 'निगमप्रदेशम्' निगमो मार्गः, निगमानां

वणिजां स्थानम् । "निगमाः पूर्वेदिग्मेदनिश्चयाध्ववणिकृपथाः" ।

[१५१] ५ 'नासीरम्' अग्रयानं मोहस्य । ६ 'कृतकरण-चातुर्यविजयः' कृतः करणानां चातुर्येण विजयो येन सः । 'अकृतक' इति पदविभागे अकृत्रिममरणे चातुर्येण विजयो यस्य ॥

दशमः सर्गः ।

- अञ्जबन्धुरथ बन्धुररथ्यान् नोदयन् पथि यथेच्छमनन्ते ।
 तत्पिपासुरिव वार्द्धियियासुः पश्चिमां भृशमुपास्पृशदाशाम् ॥ १ ॥
- वारुणीमधिगतं द्विजराजं वीक्ष्य दुर्णयपदं विनिनीषुः ।
 5 शेषकोष इव शेषकृतेऽर्कः प्राप पश्चिमदिगम्बरदेशम् ॥ २ ॥
- पूर्वगोत्रविशदीकरणेन प्राप्तदिग्वरवधूपरिभोगः ।
 ध्वस्तदुस्तमतमोभरपापक्षालनाय रविरब्धिमियाय ॥ ३ ॥
- हंस एष गगनामरसिन्धौ संतरन्निव कराऽऽयतपाशैः ।
 पाशिना ध्रुवमनीयत तीरं स्वाङ्गनागतिकलाऽध्ययनाय ॥ ४ ॥
- 10 प्रोल्लसत्सितपटैर्गगनाब्धौ यानपात्रमिव मित्रचरित्रम् ।
 तेजसा निभृतमर्णवसद्वाभ्यानयन्नयरुचिर्निजपार्श्वम् ॥ ५ ॥
- फेनपिण्ड इव मण्डलमेतच्चण्डगोर्नु विधिना वियदब्धौ ।
 प्रस्फुरन् वरुणलोकशिश्नानां नर्मणेऽभिचकृषे सतृषेव ॥ ६ ॥
- प्राग्धृतस्त्रिदशराजवधूभिरात्मदर्श इह भानुविमर्शः ।
 15 तत्प्रतीपवरुणाम्बुजहृग्भिः स्पर्द्धया निजगृहे जगृहेऽसौ ॥ ७ ॥
- प्रावृतः सितपटैः किमु पूर्वाधीशितू रविमिषेण शताङ्गः ।
 आसदद् वरुणराज्यजिघृक्षोर्माययाऽपरदिशोऽपि सदेशम् ॥ ८ ॥
- यज्जलानि महसा खलु शुष्यत्येष शेषसमयात् सविशेषम् ।
 तत्पतिर्वरुणराडरुणस्य सिन्धुपातबहुपातकमाघात् ॥ ९ ॥
- 20 उद्यतस्य गगनाम्बुधितारारत्नराशिहरणादरुणस्य ।
 पश्यतोहरकलार्णवरत्नान्यात्तुमस्तगिरिशुप्तिमधत्त ॥ १० ॥
- वैरिणीभिरवदातविधीनां खैरिणीभिरिव वारुणलोके ।
 चुम्बनेऽस्य विहितेऽधररागाच्छोणतामवृणुतारुणबिम्बम् ॥ ११ ॥
- अस्तभूधरशिलासु विभिन्नः शातकुम्भनवकुम्भ इवार्कः ।
 25 तत्कणैर्ग्रहगणैरिव कीर्णं व्योम सोममहसा सहसाऽऽप्यम् ॥ १२ ॥
- भानुरस्तगिरिगैरिकयोगाद् योगवानिव कषायितवासाः ।
 दूरतो निजपरिग्रहमौज्जद् रूप्यका ग्रहगणास्त इमे खे ॥ १३ ॥
- प्राविवेश जलधौ जलधौतं खं विधातुमरुणामरहस्ती ।
 उच्छलद्भिरिव तस्य कपोलाद् व्यानशे नु तिमिरैर्भ्रमैः खम् ॥ १४ ॥
- 35 दूरदेशमभिजग्मुषि पल्यौ पद्मिनीभिरचिराद् विरहान्त्या ।
 विश्लथा विदधिरैऽलिकवर्यस्तत्कचैरिव तमोभिरुदीये ॥ १५ ॥
- शूरदूरगमनान्मदपूराद् यन्निशाचरंगणेन दिदीपे ।
 मांऽस्तु दर्शनमशुद्धममीषां पद्मिनीभिरिति मङ्गु निदद्रे ॥ १६ ॥

स्त्रीजनैर्निदधिरे मणिमुक्ता दिग्भिरुन्मुखतया निशि ताराः ।
 स्पर्द्धया वसुधया विषमेषोर्मार्गणा इव लसद्बुचिदीपाः ॥ १७ ॥
 स्नेहमुच्चशिखगेहमणीषु गेहिनी निदधती गुणवृत्त्या ।
 कामिनां मनसि चापलतेवाऽकुञ्चिता मनसिजस्य बभासे ॥ १८ ॥
 भूषणैर्वपुषि वेषविशेषैर्विभ्रमैरभिनवैर्विनतध्रुः ।
 मोहनेन मनसः खलु पुम्भिः काप्यपूर्ववनिर्तेव निषेवे ॥ १९ ॥
 लम्भितः स्फुटरमां चरमाद्रिर्मूर्ध्नि खण्डतनुचण्डरुचोच्चैः ।
 दाववह्निजनितामिदमीयैर्व्यापिभूर्ननु तमस्तनुधूमैः ॥ २० ॥
 साक्षिणारुणकृशानुभरेण संव्यवाह्य तनुना विजयश्रीः ।
 तद्रूता ग्रहगणाक्षतवर्गैर्विस्तृता नभसि कुङ्कुमकान्तिः ॥ २१ ॥
 निश्चिते सुविजये विजयेऽस्मिन् मूर्त्तधर्म इव धर्म्यमुद्भूतैः ।
 श्रीनिदेशनृपतिर्विंशति स्म पातिसाहिपुरमुद्गुरधामा ॥ २२ ॥
 यत्र चित्ररमणीजनभोग्या वाटिका बलयिताः परितस्त्रिः ।
 शाटिका इव लसत्सुमनोभिर्व्यक्तभक्तिनिभृताः पुरवध्वाः ॥ २३ ॥
 पाटिका इव मनोभवराजः शासनस्य सुमनोऽक्षरलक्ष्याः ।
 वाटिकाः सुमनसामभिगम्या स्फाटिकाश्मघटितालिघटाभिः ॥ २४ ॥
 आकुला द्विजकुलैर्बहुधाऽऽर्यबालकैः सुमधुरा मधुमत्तैः ।
 शुद्धजातिसुमनःकमनीया राजधान्य इव ताः स्म रराज ॥ २५ ॥
 झिल्लिकारणरणत्कृतिवेल्लद्वल्लिपल्लवनिकुञ्जपदैस्ताः ।
 ओल्लसत्कुसुमतारकरूपाज्जिरे निवसतिर्वसतीनाम् ॥ २६ ॥
 मल्लिकासुमनसां कलिकाभिर्वेश्म विस्रयदकन्दलिकाभिः ।
 दम्पतीसुरतकर्मणि तासामानुकूल्यमिव शाश्वतमासीत् ॥ २७ ॥
 शाखिनां घनतयाऽनलताऽऽसु पस्पृशे दिनकृता करयोगात् ।
 पल्लवैः प्रकटितेऽपि च रागेऽस्याः विमृश्य रजसः समयं नु ॥ २८ ॥
 चुम्बितां मधुकरैर्विदपेनाऽऽश्लेषमेष सविशेषमिवैक्ष्य ।
 वल्लिमुल्लसितपल्लवहस्तामालिलिङ्ग दिनकृन्न करेण ॥ २९ ॥
 उच्छलत्परिमलस्थलगुच्छः खच्छतीव्रकरमण्डललीलाम् ।
 उत्परागपरभागपिशङ्गीभूतभूतलतयाऽप्यनुजहे ॥ ३० ॥
 निर्गलन्मधुभरैर्धनवृष्टिः कापि नीरजरजोभिरदोऽन्तः ।
 दीर्घिकाचपलवीचिसमीरैः कापि शीतमविनीतममृषु ॥ ३१ ॥
 उच्छ्रसत् कुसुमगन्धभरेणाप्यासु भासुरतरा सुरभिः ।
 सौहृदादिव दिवस्पतिजेतुर्विस्मयो न रमणे स्मरराजः ॥ ३२ ॥
 योगिनां निवसतां वनदेशे लीनमात्मनि परे हृदयं खम् ।
 आचकर्ष सुमनःशरधारावर्षणान्मनसिजो विजयाय ॥ ३३ ॥

5

10

15

20

25

30

एव यत्सुरजनी रजनीषु मण्डपे सुमनसां सुमनोभिः ।
 स्त्रीचकार सुरतं शुकवाचाऽमूषु तन्मिथुनान्यधिजग्मुः ॥ ३४ ॥
 तालिकावलिचलाचलपत्रैर्मूर्च्छिता ह्युपवनात् पवनाऽऽली ।
 पद्मिनी प्रणुदिताऽऽसु वधूनां द्राक् चकार रतखेदविभेदम् ॥ ३५ ॥

[इति वाटिकावर्णनम्]

५

उन्नमद्गिरभितस्तुराज्या वाटिका सुविटपैरविलोक्या ।
 सा विशालतरसालवरेण पर्यवेष्टयत् पुरी गिरिणेव ॥ ३६ ॥
 तत्पुरीशकृतभूतलभूयोवैरिराजधृतदुर्गविभङ्गात् ।
 तुङ्गतां स नु गतः कपिशिषैर्भद्रदुर्गकवलीकृतिमैच्छत् ॥ ३७ ॥
 द्वेषिबुद्धिविषयाऽऽवरणेन भूतलाभरणवद् वरणोऽयम् ।
 शीतगोः परिधिना कृतसख्यं शेषकुण्डलिकलाग्रहणाय ॥ ३८ ॥
 शेष एष खलु शीर्षसहस्रं भूमिभारधरणाय बभार ।
 तद्विवोभरसहे वरणेऽस्याः शीर्षकोटिरपि साम्प्रतमेव ॥ ३९ ॥
 कुण्डलीकरणकौशलवृत्त्या नागराज इह युक्तमधःस्थः ।

10

15

देवराजमपि किं नु विधित्सुस्तद्वदुच्चतरतां स जगाम ॥ ४० ॥
 खातिकाऽऽकृतिबलाज्जलजन्यं पौरुषाऽऽवलिमिषान्ननु वन्यम् ।
 सालमुच्चयधिया स्थलवर्ग्यं किं त्रिधा भजति दुर्गमिहैवम् ॥ ४१ ॥
 वप्रविप्रमतिलुब्धतयैव सर्वतोऽवति दिगम्बरभागान् ।
 तं जिघृक्षुमरुणद् वरुणः किं खातिकापदभृताम्बुधिनेव ॥ ४२ ॥
 आलवालजलमप्यनिरुद्धं सालमेधयति किं न विशालम् ।
 खातिकाजलनिरर्गलसेकाद् वप्रवृद्धिरुचिरताम्बरसीमा ॥ ४३ ॥
 जन्मनैव हि निरावरणोऽयमम्बराय किमु धावति वप्रः ।
 इत्यवेत्य विधिना ह्यनुकूलं निर्ममेऽस्य परिखाङ्कदुकूलम् ॥ ४४ ॥
 पातिसाहिमहसा सहसाऽयं निर्गलन्निव जलैः परिखायाम् ।
 भेजिवान् महिमवान् हिमवान् किं संनिधाय वरणाचरणेन ॥ ४५ ॥
 प्रस्फुरद्गिरभितः कपिशिषैर्बद्धमौलिरिव सालनृपालः ।
 वह्निशस्त्रजनितध्वनिसारैर्वारयन्नरिजनानिव रेजे ॥ ४६ ॥

20

25

[इति प्राकारवर्णनम्]

30

राजवर्त्म विरराज नगर्याः सर्वदिक्षु विपणिस्थललक्षैः ।
 खेलनाय किल मण्डललक्ष्म्याऽवापि शारिफलमस्य मिषेण ॥ ४७ ॥
 सर्वतो मुखमिदं सविशेषं विस्तृतं कनकरत्नगणाऽऽढ्यम् ।
 विश्वमण्डलसमापतदुद्यत्सिन्धुजाभिगमजातरुचीव ॥ ४८ ॥
 तोरणीभवदुडुप्रतिबिम्बा धोरणीह शुशुभे विपणीनाम् ।
 पङ्क्तियुक्तिधृतमानविमानस्वर्जयाय विहितोन्नतमौलिः ॥ ४९ ॥

वाससां कचन शुक्लतमानां तेजसा सुरधुनीव पुनीते ।
दर्शनोत्सुकवृणां नयनानि सोल्लसत्तुरगतुङ्गतरङ्गा ॥ ५० ॥
व्यक्तरक्तवसनास्तरणेन शोणतामधिगता कचनेयम् ।
वाहिनीं नु विधिना जनितां सा जेतुमुद्यततया ध्वनिमाधात् ॥ ५१ ॥
आपतद् गजघटाऽऽकुलभावाद् राशिभिर्मृगमदस्य तथोच्चैः ।
कापि सूर्यदुहितुर्द्युतिगर्वं सङ्कुलः सकलमप्यपजहे ॥ ५२ ॥
साधयन्तु चतुरः पुरुषार्थानत्र चित्ररुचयश्चतुरेभाः ।
सर्वतोमुखतया विपणीनां श्रेणयो बभ्रुरितीव चतस्रः ॥ ५३ ॥

5

दूरतः प्रययुरापणराज्या आकृतिद्युतिभरैरनया द्राक् ।
निर्जिता इव हरिद्रुपतीनां लज्जया कचन राजनगर्भः ॥ ५४ ॥
आभिमुख्यजनितप्रतिबिम्बाद् रत्नभूमिषु पदार्थगणस्य ।
क्रायको भ्रमवशादितरस्मिन्नापणेऽत्र गमनेऽपि फलाढ्यः ॥ ५५ ॥
खर्णरूप्यमयपुञ्जितमुद्राव्याजतः किमिह राजसचिवोः ।
रश्मयः सततविसयवृत्त्या सुस्थिता रुरुचिरे चिरमस्याम् ॥ ५६ ॥
सङ्कुलेऽतिविपुलेऽपि जनौघात् सङ्कुले किल मिथः परिमर्दात् ।
भूषणात् प्रपतयालुमणीनां वृष्टिरेव निकरैर्निरधारि ॥ ५७ ॥
भ्रुभुजामपि भुजार्जितवित्तैर्विसयाय वणिजो विपणिस्थाः ।
रेजिरे पुरि वरीतुमिवाप्तास्ते खयंवररमाः परमार्थात् ॥ ५८ ॥
श्रेणयः किमु परस्परशोभादर्शवन्मणिमया विपणीनाम् ।
तुल्यरूपविभवाद् भ्रमहेतुर्ग्राम्यविभ्रमवतीषु बभ्रुवुः ॥ ५९ ॥
विस्तृता इव भुजाः पुरलक्ष्म्याः सर्वतोमुखतया जनरथ्याः ।
यत्र तत्र निदिशन्ति विमध्यं नागरं विविधवास्तववृत्त्या ॥ ६० ॥
दक्षिणादिशि दशास्यपुरीयं सुप्रभाऽपि नगरोत्तरदेशे ।
पूर्वतः स्फुरति पर्वतभेत्तुर्वारुणं पुरमिहापरभागे ॥ ६१ ॥
वर्णितं न कविना भविना वा केन नाश्रितमिदं पुररत्नम् ।
एवमाह सकलास्वपि दिक्षु विस्तरन्निह चतुष्पथघोषः ॥ ६२ ॥

10

15

20

25

[इति श्रीजिहानावादनगरचतुष्पथवर्णनम्]

यत्र चित्रकृतचित्रपवित्रराजसौधधवलद्युतिवृन्दैः ।
निर्मलीकृतपयास्तनयार्कस्योन्मुखीभवति नामरसिन्धोः ॥ ६३ ॥
राजसौधशिखरैर्ननु हैमैस्तर्जितः सुरगिरिर्नु निनङ्गुः ।
शूरराजधिषणप्रमुखैः किं रुच्यतेऽस्य परितो भ्रमभङ्ग्या ॥ ६४ ॥
रत्नराशिरचितैर्नृपसौधैः प्रेक्षको हृतमना इव सर्वः ।
रोहणाचलरुचिं विमुमोच शोचते न लघुमभ्यधिकासौ ॥ ६५ ॥

30

उच्चतां नरपतेर्निलयास्ते शूरराजवसुसंपदमग्रे ।
संग्रहीतुमिव केतुकरैः स्वैर्भेजिरेऽजिरमणीरमणीयाः ॥ ६६ ॥
पातिसाहिसदनेष्वनुरूपं रूपमद्भुततयाऽप्रतिरूपम् ।
किं विमृश्य रविजातिगभीरा व्रीक्षते शफरिकापरिवर्तैः ॥ ६७ ॥

5 राजराजधृतराजतपद्वेदमविस्मयकरद्युतिपुञ्जैः ।
तर्जितो हिमगिरिर्गलतीव पूज्यतामुपगतोऽपि पुरारेः ॥ ६८ ॥
भूपसद्मनिवहः स्वसुरूपं न न्यरूपयदयं भुवनेऽपि ।
तद्दिहक्षुरिव मङ्गु कलिन्दकन्यकापयसि बिम्बमधत्त ॥ ६९ ॥

10 सार्वभौमरविमुख्यगृहस्य छत्रतां कलयतेऽम्बुजबन्धुः ।
पूर्णमा हिमकरद्युतिसाधुमाधुरी भजति चामरवृत्तिम् ॥ ७० ॥
पूर्वयोदयगिरिः परयाऽऽस्तभूभृदुत्तरदिशाहिमशैलः ।
आदधे मलय एवमपाच्या राजसौधमिति मध्यमुवाऽपि ॥ ७१ ॥
आगमेऽभ्युदयभूधरशृङ्गे ज्योतिषामहिमगुप्रभृतीनाम् ।
मङ्गलं भवति दर्पणरूपे पातिसाहिसदने खविलोकात् ॥ ७२ ॥
15 विस्तृतत्रिभुवनक्षितिभर्तुर्यद् यशः सुरतरुगरिमाढ्यः ।
तस्य मूलमनुकूलतयैतद् भासतां सदनमप्यलधीयः ॥ ७३ ॥

[इति श्रीपातिसाहिगृहवर्णनम्]

श्रेष्ठिनां सदनसंततिरस्यां भूपसौधपरिवारतयैव ।
रामणीयकमधाद् बहुधा तु धातुमुख्यमणिजन्ममयूखैः ॥ ७४ ॥
20 अस्ति यत्र विबुधः सकलोऽपि दिव्यरूपवसनाभरणेन ।
नेह गेहरचनासु विमानशोभया भजति कञ्चन चित्रम् ॥ ७५ ॥
पर्वतैः किमिव पर्वतभेत्तुः सर्वतः सपदि शङ्कितचित्तैः ।
स्थापितानि शिखराणि विमृश्य निर्भयस्थलमिदं गृहरूपात् ॥ ७६ ॥
तुङ्गतामधिगताः खविभूनां जाति-धर्म-धन-भाग्यमहत्त्वैः ।
25 उज्ज्वला इव तदध्यवसायै रेजिरेऽत्र निलयाध्यवसायैः ॥ ७७ ॥
कामकेलिललितेष्वबलानां साहसाद्भुतरसेन निवासाः ।
स्थैर्यमभ्युपगता इव गुञ्जन्मर्दलध्वनिभिरेव विनेदुः ॥ ७८ ॥
दृष्टमानबहलागरूपपादुङ्गवद्वलयसत्कलयेव ।
छत्रिणः स्फुटचलाचलकेतुचामरैर्बभ्रुरमी नृपतुल्याः ॥ ७९ ॥
30 चान्द्रसान्द्रजलनिर्झरणेन क्षीरसागरतरङ्गनिषक्ताः ।
आलयाः कमलया सहयोगस्तेषु युक्ततर एव नरस्य ॥ ८० ॥
कामरागवशतः सुमनोभिः कामरा विदधुरालयलीलाम् ।
पासरा इव तदीक्षणलुब्धा नामरा विदधते दिवि वासम् ॥ ८१ ॥

सद्गनां शिखरवृद्धिविशेषैरम्बरेऽम्बरमणिर्दिनमध्ये ।
 दृष्टनष्ट इव याति वधूनां भोगभङ्गभवशापभियेव ॥ ८२ ॥
 आतपे प्रसृमरेऽपि गृहाणामुन्नतेर्भवति धार्मिकलोके ।
 दीर्घिकाकमलकोमलकोशोद्धटनादिव दिवाकरबोधः ॥ ८३ ॥
 पातिसाहिमहसामिव तैक्षण्याद् भीतभीत इव शीतविनोदी ।
 भास्करो न कुरुते करपातं भूतले सदनमूर्द्धनि रुद्धः ॥ ८४ ॥
 सद्गनां कनकरत्नविभूतेर्द्रष्टृदृग्जननिदोषविघातः ।
 बाललालनकपोतकपोतैर्न्युच्छन्नम्रमिभरेण विधेयः ॥ ८५ ॥

[इति व्यवहारिगृहवर्णनम्]

तस्थिवानिह निदेशनरेशस्तेजसाऽऽहतसुखाभिनिवेशः ।
 कारयन् नयपथप्रथिमानं वारयन् जगति दुर्णयवृत्तिम् ॥ ८६ ॥
 श्रीजिनेश्वरदिनेश्वररोचिःसंचयाद् धवलिताम्बररुच्या ।
 वर्जिता जनदिग्म्बरवृत्तिः स्त्रीविमोक्षसुमतिः प्रससार ॥ ८७ ॥
 व्याहृतौ हि किल केवलभाजां निश्चयः प्रवृत्ते श्रुतियोगात् ।
 सर्वतः सुमनसां प्रतिबोधे सङ्गतैव मधुपायिनि वृत्तिः ॥ ८८ ॥
 नोपरागविदशा कमलानामाकरेषु धनवत्सु रसेन ।
 नो जडात्मनि रुचिर्द्विजराजे नो पलादनमनःप्रतिचारः ॥ ८९ ॥
 तत्र रात्रिभुजि कर्मविरामे प्रौढशीतलरुचेरपि रागः ।
 साधुतोपकरणाऽऽश्रयभाजां सन्नयानयविवेकमधत्त ॥ ९० ॥
 कामचारविरतिर्जनतायास्तन्निमित्ततमसां विलयेन ।
 सङ्गमे सवयसां हि विभाषावेदिनां समभवद्वितबोधः ॥ ९१ ॥
 पापकर्मणि परं बहुलाभे भाविताऽऽत्मसुधियो विनिवृत्ताः ।
 ब्रह्मणो ह्युपनयान्निजशीले दार्ढ्यमेव स मधुर्मधुराङ्गाः ॥ ९२ ॥
 सद्गुरोश्चरणभारविबोद्धुः पावनं विदधिरे खवराङ्गम् ।
 प्रत्यहं भजन-वन्दनकृत्यैः श्रद्धयैव सुदृशोऽकृशरागाः ॥ ९३ ॥
 आचकर्ष समयप्रतिपत्तेरङ्गचालनपटुः परमार्थम् ।
 गोरसान्मथनिकामतिरुचैस्तत्क्षणेन गुरुदर्शनचारुः ॥ ९४ ॥
 स्पष्टमार्गमधिगत्य धनस्य पुष्टयेऽस्य भवनेऽथ वने वा ।
 रक्षकोऽपि निवसन्नसुभाजोऽपालयत् खलमुदस्य दयार्द्रः ॥ ९५ ॥
 सर्वथाऽप्यशिवबुद्धिनिषेधः स्त्रीयधर्मविविधव्यवसायैः ।
 आहतः पुरजनेन दयायाः खोदयाय हृदयेऽभिनिवेशात् ॥ ९६ ॥
 रेजुरुन्नतकरा नगरान्तःसंचरिष्णुवरदानि महेभाः ।
 गर्जितैः प्रसृमरैरदसीयैस्तर्ज्यते जलधरोऽप्यतिधीरैः ॥ ९७ ॥

- आतपः प्रवृत्ते शुभकार्यमात्मनां समुपदेष्टुमिवेष्टम् ।
 सिद्धसाधनधियः पुरलोकास्तद्व्रताय परमोद्यममीयुः ॥ ९८ ॥
 काललब्धिवशतः परमार्थप्राप्तिरित्यलसदेहिमतार्थम् ।
 सज्जनास्तमवमत्य कृतार्थं स्वं व्यधुर्जपतपोव्रतयोगैः ॥ ९९ ॥
 5 देहिनां प्रतिहतं भुवि जाड्यं स्वार्थसाधनमहोद्यमयुक्त्या ।
 व्याहृतेन किल बोधिकराणां स्वाप पापचरितं विनिवृत्तम् ॥ १०० ॥
 सौरगौरमहसि प्रतिपन्ने गौरवं स नगरे प्रचकार ।
 देशरूपमतिदेशसरूपः श्रीगुरोरिति निदेशनरेशः ॥ १०१ ॥
 [इति प्रातःकालविधेयधर्माचरणयोर्द्वर्थतया वर्णनम्]
 10 तत्र सोत्सवतया चतुरोऽयं तान् व्यतीत्य चतुरोऽपि च मासान् ।
 पूर्वदिग्विजयसाध्यनियुक्तस्तत्पुरोऽथ पुरतः प्रचचाल ॥ १०२ ॥
 अध्वनि ध्वनितजैनविधानः कापथप्रमथनप्रणिधानः ।
 भव्यचेतसि महोद्यदायि नन्दयन् सुकृतधाम जगाम ॥ १०३ ॥
 उग्रसेनपुरमुग्रमहिम्ना तस्य दर्शनसमुत्सुकलोकम् ।
 15 आगमश्रुतिरसाद् धृतरागमुल्लास कमलाऽऽकरयुक्त्या ॥ १०४ ॥
 अर्गलापुरमनर्गलतेजोनिस्सपत्नबहुरत्नसमूहैः ।
 स्वर्गराजनगरस्त्रयवार्त्तास्वर्गलाकरणमेव विभाति ॥ १०५ ॥
 सर्वतो जनपदैर्निजसारं प्रेक्ष्यते शकटपूरणयाऽस्मिन् ।
 प्रेक्ष्यकानिव विशिष्य विभुषा काञ्चनैश्च वरिभर्त्ति पुरं तान् ॥ १०६ ॥
 20 मण्डनं सकलदिग्युवतीनां स्वःपुरस्य दृढसौहृदपात्रम् ।
 संगमस्थलमिदं कमलानां सर्वदेवनगरं प्रतिभाति ॥ १०७ ॥
 राजराजनगरं नगरन्ध्राण्यध्युवास कृतकिन्नरवासम् ।
 शोभया जितमनेन पुरेणाऽष्टापदैः प्रतिपदं निभृतेन ॥ १०८ ॥
 या दशास्यनगरस्य पुराणां द्वापरे परिणते सुषमाऽऽसीत् ।
 25 यादसाऽस्य नगरस्य पुराणामंशुजालजलधेः सदृशी सा ॥ १०९ ॥
 यन्महे सकलभादिविशेषः प्रेक्ष्यते स तु न भोगिनगर्याम् ।
 यन्महेशकलभादिविशेषस्तन्निमित्तमधिपः स हि तस्याः ॥ ११० ॥
 द्रव्यभावधनवासनयार्थैः श्रावकैः परिचितं पुरमेतत् ।
 द्रव्यभावधनवासनयार्थैस्तत्सतो न हृदतो विरमेत ॥ १११ ॥
 30 आस्तिकाः सुकृतिकृत्यविविक्ताः सेविताः स्वसुरताशयभावैः ।
 आस्तिकासुकृतिकृत्यविविक्ता सेविता स्वसुरताशयभावैः ॥ ११२ ॥
 पूर्ववर्णितपुरं हि यदीया वर्णिकेव हृदि भाति कवीनाम् ।
 तत्पुरस्य नु चिरस्य सदस्यः कः प्रपश्यति न वृत्तविशेषम् ॥ ११३ ॥
 यत्पुरन्दरपुरं वपुरन्तः पुष्करं करकरम्बितमाधात् ।
 35 तत्पुरस्त्रपितमेव पुरोऽस्याः सौष्ठवभ्रममिवावितुमेव ॥ ११४ ॥

सुन्दरं यदि पुरन्दरधाम स्यादितस्तदिह शून्यपदे किम् ।
 तत्प्रजा अपि च मन्दरभूभृतकन्दरेषु कृतमन्दिररागाः ॥ ११५ ॥
 विभ्रमादिव पुरेक्षणजन्यान्निश्चला हि सकलावयवेषु ।
 पुत्रिकाकपटतोऽप्सरसस्तन्निर्निमेषनयना इह तस्थुः ॥ ११६ ॥
 राजधानि भुवनेऽपि महत्त्वं तत्त्वतः प्रभवति स्म कुतस्त्यम् ।
 शङ्कयेऽतिविगतं नगरेऽस्मिन् वीक्षणेन नृपवासवधाम्नाम् ॥ १०७ ॥
 कौशिकः स खलु कौशिक एव यन्नृपस्य महसा सहसाऽऽसीत् ।
 प्राप्य जीवति कथञ्चन भिक्षुर्दक्षिणां प्रतिदिनं यमराजः ॥ ११८ ॥
 तन्निवासनगरस्य मयूखारोपमर्हति कदाऽपि न पूषा ।
 स्पर्द्धते किमु सुराशनयूषा गोपयःप्रभृतिपेयविभूषा ॥ ११९ ॥

5

10

[इति आगरानगरवर्णनम्]

दर्शयन्ति फलदा इह बीजं मार्गणानुपवने पुरबाद्याः ।
 शिक्षिताः पुरजनादिव दानं गौरवाय सुलघोरपि वक्तुम् ॥ १२० ॥
 दद्यहे लघुफलानि गुरुत्वे लाघवेऽपि भवतां गुरुदानम् ।
 उन्नम्य विनमन्ति तदस्थान् पादपा इति धिया किमु पौरान् ॥ १२१ ॥
 वीरुधस्तनुतरा अपि दद्युः काश्चनाप्यतिमहान्ति फलानि ।
 तद्गुणेन शिरसाऽपि रसालास्ताः परं निदधते फलभाजः ॥ १२२ ॥
 शिक्षिताः क्षितिरुहः पुरलोकाद् दानधर्ममिव बाह्यवनस्थाः ।
 उच्चतां ययुरतः सुमनोभिः शोभिताः परिवृता गुरुपात्रैः ॥ १२३ ॥
 दानशौण्डचरिते किल पञ्चालम्बनं विदधते वनतालाः ।
 सर्वतोऽप्युपवनं क्षितिजानां तन्महोच्चशिरसो रसपूर्णाः ॥ १२४ ॥
 पक्षिणामिव रुतेन वनालीरक्षिणां सबहुमानमनूद्य ।
 दक्षिणां प्रददते फलपुष्पैः पक्षिणां कृतमुदस्तरवस्ते ॥ १२५ ॥
 उच्छ्रिता इव दिवस्तरुवर्गं जेतुमीहितफलार्पणशक्त्या ।
 शाखिनोऽर्थिनिवहे स्फुटरागाः पल्लवैरुपवनेषु विरेजुः ॥ १२६ ॥
 ते द्रुमा अपि च विद्रुमभासः पल्लवैर्धृतविपल्लवभावाः ।
 नीरसं पदमिताः सरसत्वान्मोदमादधुरतो मधुयोगैः ॥ १२७ ॥
 भोजनेषु सुहृदां विपिनान्तस्ते जनेषु मिलितेषु यथेच्छम् ।
 मोदकार्पणकलामुपलभ्य शाखिनोऽपि ववृषुः फलराजिम् ॥ १२८ ॥

15

20

25

[इति उपवनवर्णनम्]

30

भूरुहासुपवनेषु महत्त्वं पात्रसंगतिरसे बहुशाखाः ।
 वीक्ष्य दानरुचिरुच्चतयैव स्पर्द्धयेव ववृधे घनभाजाम् ॥ १२९ ॥
 यत्र सौधशिखरेषु खरांशोर्वाजिनः स्वलनशङ्कितयोच्चैः ।
 उत्प्लुतिव्यसनिनः प्रक्षालान्तर्लङ्घयन्ति ससुखं शुचि मासे ॥ १३० ॥

उल्लिलङ्घिषुरिव स्वरथस्य चक्रमेकममरोदहिमांशुः ।

वाजिसप्तकमुदीर्य बलेन यानमुष्य नगरस्य समीपे ॥ १३१ ॥

हर्म्यमूर्ध्नि विरहार्त्तवधूभी राज्ञि राहुरुचिसंस्करणाय ।

उज्झितो मृगमदस्य विलेपस्तेन नीलवपुषोऽर्कतुरङ्गाः ॥ १३२ ॥

5 यत्र तुङ्गगृहशृङ्गनिविष्टसुन्दरीक्षणभवस्मरतापात् ।

याति दक्षिणदिशं मलये चुरुत्तरां (?) हिमगिरिस्थितयेऽर्कः ॥ १३३ ॥

यत्र बाहनमृगान् मृगनाभेराग्रहाय कृतगीतवधूभ्यः ।

रक्षितुं कथमपीह तमिन्दुर्धत्तवान् द्विजप इत्यभिधां स्वाम् ॥ १३४ ॥

आलया ध्वजपटोद्धटनेनामम्रयन्ति जलदानिव दूरात् ।

10 उच्यते बहुजने वितरीतुं यत्र दानकरणाध्ययनाय ॥ १३५ ॥

दातृभिर्जलधरा इव धारायन्त्रवेश्मसुकृताः सुकृताऽऽद्यैः ।

नर्मदा इव सदा जलमार्गैस्संनिपत्य विलुलन्ति पुरस्तात् ॥ १३६ ॥

चान्द्ररत्नविगलज्जलवेण्या यत्र पौरनिलया घनरूपाः ।

प्रस्फुरन्ति चपलाश्चपलाक्ष्यस्तेषु सांप्रतमितो घनरूपाः ॥ १३७ ॥

15 यत्र वेश्ममणिघोरणिभासा पीनतामुपनतां परियन्ति ।

ज्योतिषां वसतयो भ्रमिभावस्पष्टतष्टरुचयोऽपि तथैव ॥ १३८ ॥

निःसपत्नरविरत्नगणेभ्यो निस्सरद्धनधनञ्जययोगात् ।

जाड्यमीषदपि नात्र नराणां तेन तेजसि न संशयलेशः ॥ १३९ ॥

[इति आगरानगरनागरभवनवर्णनम्]

20 निर्जिता जलमुचः शुचिदानाभ्यासतः शतश एव महेभ्यैः ।

विद्युतां द्युतिभरस्य वधूनां तर्जनेऽङ्गमहसो न विकल्पः ॥ १४० ॥

निश्चयः प्रतिगृहं कमलायाः सर्वतोऽपि पुरुषोत्तमलाभः ।

चित्रमत्र मधुमित्रनिवासे नो मनागपि रतिप्रतिपत्त्या ॥ १४१ ॥

उल्लसत्सुमनसामिह वृन्दैः सौरभातिशयकार्यनियुक्तैः ।

25 बोधशालिभिरनुस्थलवृत्त्या धर्मकामविभवः परिभाव्यः ॥ १४२ ॥

मण्डलं जयति रत्नकराणां यत्र निस्तुलकलापरिपूर्णम् ।

मार्गसंगमधृतामृतयोगं पुष्टयेऽङ्गजमहोदयलक्ष्म्याः ॥ १४३ ॥

यत्र वैश्रमणसन्निधिभाजां शुद्धपुण्यजनमण्डलराजाम् ।

प्रास्तपूर्वदुरितं चरितं द्राग् दिव्यमोहमुपगीतमधत्त ॥ १४४ ॥

30 भोगिनः प्रतिपदं विलसन्त्यन्योऽन्यसौहृदजुषो विबुधास्ते ।

भूषणं परुषपौरुषभाजां तज्जगन्नयमयं पुरमेतत् ॥ १४५ ॥

ईश्वरा वपुषि कामविकल्पैः पार्वतीं निदधते दृढवृत्तिम् ।

या पिनाकसुषमाविषमा सा तैः श्रिता प्रतिदिनं गुणयोगात् ॥ १४६ ॥

लक्ष्मणा बलभृतश्च सुमित्रानन्दना विनयिनः सहस्रामाः ।

35 सज्जना हि निवसन्ति ततोऽस्यां नो कलिः कलयते किल वृत्तिम् ॥ १४७ ॥

आस्तिकाय सुविमर्शनदक्षा आस्तिका यतिकुलस्यसपक्षाः ।
 नास्तिकानपि रयाद् विजयन्ते नास्तिका नयहचिस्तदमीषाम् ॥ १४८ ॥
 सौरभावनिचितैर्बहुशाखा विस्तृतैर्विविधपात्रसरागैः ।
 आगमेषु विदितैर्बहुसङ्घिर्यत्र भान्ति भवनानि वनानि ॥ १४९ ॥

रम्भाभिः परिशीलितं मृगदृशां दम्भाच्चिरं भावना-
 हेतुः केतुशतैः शतक्रतुपुरं जेतुं श्रियाऽभ्युद्यतम् ।
 वीक्ष्यैतन्नगरप्रपातजलधौ लङ्काकलङ्कासवद्
 लीना किं नगरन्ध्रमध्यमलका माधुर्यवैधुर्यतः ॥ १५० ॥

5

सूरेः शासनपाकशासनमिह प्राप्तं विमृश्याऽऽदरात्
 पौरा गौरवहेतवे समुदिताः सर्वेऽभिजग्मुस्तदा ।
 तेन श्रीजयवाहिनीव समंभूदुत्साहिनी भूषितै-
 राजद्वाजिगजेन्द्रराजिविबुधस्त्रैणैः प्रसादोदयात् ॥ १५१ ॥

10

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेवविजयगणिविरचिते
 नगरवर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

॥ श्रीरस्तु मुस्तुते वस्तुतः ॥

15

एकादशः सर्गः ।

अथ जिनपथं तथैः पथैर्वचोभिरिहोन्नयन्
 कथमपि नृणां मिथ्यामोहं विमथ्य समर्थधीः ।
 सपदि सुदृशां द्वेधा चक्रे महोदयसाधन-
 मयमतिशये सौरस्फारप्रभावविभावसोः ॥ १ ॥
 असमतमसां नाशादाशाम्बरस्थितिरुज्झिता
 ग्रहकरगणैः पद्मिन्योऽपि प्रबोधसुधामधुः ।
 सदसि रसिकश्चक्रे वक्तेतरः समयक्रियां
 रुचितमुचितं विश्वस्यान्तःसितच्छदमण्डलम् ॥ २ ॥
 भणितमभवद् व्याहारस्य प्रियं त्रिजगत्प्रभोः
 सहृदयजनोन्निद्रीभावः सुमागधभाषया ।
 भवपरिणतान्नाट्यप्राकट्यतः स्वत एव सा
 जगति जनता वृत्तिं मत्वा विरागदशामगात् ॥ ३ ॥
 ललितगतयो मुक्ता स्थाणुं घना भवनाङ्गणे
 प्रययुरमलां पातुं तीर्थेश्वरेरितगौसुधाम् ।
 प्रकटितमहाकर्षात् तर्षाद् युता वरसौरभै-
 स्तपसि महिषीरूपा नार्यः प्रपीनपयोधराः ॥ ४ ॥
 ध्रुवमुपनते श्रित्वा मार्गं कलाधरमण्डले
 दिशमवसरज्ञानां क्षुख्ये परं जनवल्लभाम् ।
 अनियततमां मत्वा तत्त्वाद् वसुप्रभुतां जना
 इह सुमनसः सर्वे दानोद्यता द्यतिमूहिरे ॥ ५ ॥
 उदयिनि गवां भारे स्फारे प्रभाकरसूचिते
 भुवनवलये मार्गामार्गप्रकाशमुपेयुषि ।
 सुकृतपटुतां सभ्या लभ्यां गुरोः परिचर्यया
 समयनिपुणाः कारंकारं गुणाऽऽश्रयतां ययुः ॥ ६ ॥
 मनसिजरसं सर्वं मत्याऽवमल्य दृढव्रता
 मनसिजरसं भव्या विश्वेऽनुभाव्य सदाऽनुगाम् ।
 कमलसदृशां चेतोवृत्तिं विधाय विबोधिनीम्
 कमलसदृशां सङ्गं मुक्त्वा न धर्ममशिश्रियन् ॥ ७ ॥
 धरणिबलये सौरज्योतिर्भरैर्दृढरागता
 भृशमुदयिनी जज्ञे प्राज्ञे ततो जिनपूजने ।
 विषममगमच्छोषं दोषाकरस्य विजृम्भितं
 निषिद्धजडताहेतुर्भारिप्रचारनिवारणात् ॥ ८ ॥

कतिपयदिनस्थित्याऽऽदेशप्रभुः सुमनःप्रियः
क्षणकरणतः सर्वानीति व्युदस्य सदस्यतः ।
जिनमतमतः शिक्षाकल्पादिनाद्भुतमुन्नयन्
विनयिनयनाऽऽनन्दी बन्दीडितः शुशुभेतमाम् ॥ ९ ॥

[इति आगरानगरविजयवर्णनम्]

5

मधु मधुरिमप्रागल्भ्येन भ्रमद्भिरलिब्रजै-
र्विजयसमयप्रज्ञप्लेवाभिनीतजयाऽऽरवैः ।
स विभुरचलनुन्नः पुर्या जयश्रियमुद्रहन्
विविधनिनदद्वाद्यैः सद्यः समं कृतमङ्गलः ॥ १० ॥

10

अवसरवशात् प्राप्तं सौरं महः समहामह-
महमहमिकावेशादेशादिवैक्ष्य रवेः सुता ।
चपलकलिकाहस्तैः शीर्षे विवोदुमिवोल्लसद्
बहनमुचितं तस्यादेशप्रभोः पुरतो ददौ ॥ ११ ॥

पुरजनवधूस्नानैः पानैः परोपकृतौ पटोः
कथमिव गतिर्नीचैर्नूनं ममेति पुरो गुरोः ।
तरणितनया प्रष्टुं पादप्रसादमवाप्य किं
नमनमनसा भक्तेस्तबोल्ललास विलासिनी ॥ १२ ॥

15

जडपरिचयाज्जाग्रत्तेजोनिघेर्दुहितुर्मम
द्विजजनघनस्नानोद्भूतान्मलादिव कालिमा ।
भवतु सहसा पूरे दूरे क्रमाम्बुजसंगमा-
दिति रसभराद् वीचीहस्तैर्ननर्त्त पुरोऽस्य सा ॥ १३ ॥

20

हरिरिह पुरा गम्यां रम्यां चिरं चकमे रसाद्
विषयविवशस्तदेहस्य द्युतिः स्तुतिभाजनम् ।
हृदतरबहुप्रीत्याऽद्यापि व्यमोचि न साऽनया
तदयमुदयत्यन्तर्नीरं परं नवनीलिमा ॥ १४ ॥

25

सुरपुररिपू कामं कामोदयेन सरिद्वरा-
मभिललषतुस्ताभ्यां रेमेऽनयाऽऽहिशिरःस्थया ।
उपपतिसदृग् वेषाद् द्वेषाऽभिसारिकया ततो
द्वितयमभवत् कालन्धेकाऽपरा हरशेखरा ॥ १५ ॥

30

गुणपरिणता वेणी वैणीदृशो वसुधाकृते-
स्तपनतनया हंसोत्तंसप्रसूनविदर्भिता ।
रमणविषयप्रावीण्यं किं न दीपयति स सा
पुलिनजघनद्वैतं वेगक्रमात् स्पृशती सती ॥ १६ ॥

उभयतदयोर्हसश्रेणी गरुच्चलचामरै-
 र्जनितविभुताऽस्तोकैः कोकैरलङ्करणान्विताः ।
 मिलदलिपयोजन्मप्रेक्षाविचक्षणचक्षुषी
 विबुधमनसां व्यामोहायोदयतेव रवेः सुता ॥ १७ ॥
 तदपरिसरस्नानक्रीडापराम्बुजलोचना
 चलनकटकाऽऽरावैर्वादे जिता वरटाङ्गजाः ।
 तृणमिव बिशं भोज्यव्याजान्मुदा दधते मुखे
 कृतवसतयोऽमुष्यां चर्यां स्त्रिया इव शिक्षितुम् ॥ १८ ॥
 मदकललद्रामा कामाशयानुगपक्षिणां
 बिशकवलनैः संभोगार्थं कृतोद्वलनैः शनैः ।
 रसपरिणतिस्तस्यां वदयां करोति मृगीदृशं
 सपदि पदिकाः पार्श्वं तेन त्यजन्ति न कामुकाः ॥ १९ ॥
 विहगमिथुनक्रीडावीक्षावशादिव सत्त्वरा-
 न्तरपरिगतान् शैलान् मुञ्चत्यगम्यधिया रयात् ।
 जलनिधिमधिप्राप्तुं खेरस्तराऽऽशयनोदिता
 दिनकरसुता यान्ती लोकैर्व्यलोकि रसोद्वुरा ॥ २० ॥

[इति यमुनानदीवर्णनम्]

खयमपि तदादेशाधीशोऽध्यरुक्षदरुक्षधी-
 र्वहनमचिरात् प्राप्तुं पारं जयी विजयान्वितः ।
 ललितयुवतीगीतैः सूरैर्यशोभरदर्भिभूतै-
 र्निगदितमहामाङ्गल्यश्रीः सरिच्चरितोन्मनाः ॥ २१ ॥
 सरसनयनप्रेक्षापादप्रसादतदस्थता-
 हृदयधरणैः संभाव्यैनां हसत्कमलाननाम् ।
 पुरमथ पुरः प्रादक्षिण्यात् प्रविश्य यथेप्सितं
 विजयविधिनाऽऽदेशाध्यक्षस्तदा मुमुदेतराम् ॥ २२ ॥
 परिकरयुतः प्राप्तं पारं विलोक्य तमञ्जसा
 गगनजलधेः पारं लेभे सहस्ररुचिः समम् ।
 विमलमनसां नैव न्याय्या निशाचरता सता-
 मिति धृतमतिः खस्मिंस्तस्मिन् विमृश्य सुवृत्तताम् ॥ २३ ॥
 मदननृपतिः सजीचक्रेऽश्विनीप्रभवद्युतिं
 मदपरिणतेः पुन्नागानां वशाबलमग्रतः ।
 द्विजपतिपुरस्काराद् दोषाशनैर्ध्रुववारुणी
 रुचिपरिचयो नृणामासीत् ततः सुदृशां मतः ॥ २४ ॥

गतवति रथे भानोस्तस्मिन् क्षणे विशाररुतां
 स्खलनकरणाद् वारुण्याशाधिपानवशाद् गिरौ ।
 समुचितमतो लोके जज्ञे रथाङ्गविघटनं
 कलकलरवस्तदुःखेनाऽऽकुले नु वयःकुले ॥ २५ ॥
 सपदि विरहभ्रान्त्या स्त्रीभिः समं तरुमाश्रिते
 द्विजवरगणे तत्स्पर्शोत्थाद् रसान्मिलितेक्षणे ।
 द्विजपतिरपि छायां पायान्मदारुणदीधितिः
 स्मरपरवशो दिग्नारीषु ध्रुवं करमक्षिपत् ॥ २६ ॥
 स्मरविलसितं राजन्येवं विमृश्य रसादिव
 समयचतुराः कामिन्योऽपि प्रियाऽऽल्लयमाययुः ।
 प्रकटितरसाऽऽश्लेषं वेषं विधाय मनोमुबो
 मुवनवलये राज्यस्यैकातपत्रबलोदयात् ॥ २७ ॥
 उपहितमिव द्वन्द्वाधानं विचिन्त्य मनस्विनाऽ-
 भ्रियत हृदये प्रोत्साहश्रीस्तदा सुरताशये ।
 करसरसिजप्राप्तां रम्भामिवाम्बुजलोचनां
 समुदितरसोल्लासात् सद्योऽनुकूलयितुं धिया ॥ २८ ॥
 मतिमनुनयन्नूनं प्राणप्रिया चरणाग्रहे
 सरसवचनोद्गारं धीरः पिबन्नधरामृतम् ।
 हृदयनिहितं मानं चूर्णीचकार स कञ्चुके
 हृदतरकरक्षेपाद् भूमीपरिग्रहमण्डले ॥ २९ ॥
 ललितवपुषैकान्ते कान्ते स्वकाननचुम्बिनि
 पुलककलिकोन्मेषाऽऽश्लेषादिवैक्यमुपेयुषी ।
 स्मरशरभरोद्भेदान्मूर्च्छाश्लथावयवा निशि
 चतुररमणी कस्यावश्यं न वश्यमधान्मनः ? ॥ ३० ॥
 चिरविरहजं दुःखं प्रत्यादिदेश निदेशकृद्
 विविधवचनन्यासैर्हासैर्विलासकरः प्रियः ।
 सपदि हृदये तन्वावेष्टुं वधूरवधूतभी-
 स्तत इव लघुर्लम्बा कण्ठे चिरं बुभुजेऽमुना ॥ ३१ ॥
 कुसुमशयनादुच्चैर्नीत्वा घृता भुजयोर्युगे
 मुदमुदवहद् भार्या विश्वाप्रियैरवलालिता ।
 प्रणयविवशा भूषामाल्यादिके विगलत्यपि
 न हि गणयति त्यागी रागी कदापि वसुव्ययम् ॥ ३२ ॥

दृढतरगुणग्राहेऽन्योऽन्यं जने विषमेषु भू-
 समरसहिते विद्धे सिद्धे ततस्त्रिजगज्जये ।
 प्रतिगृहमधुर्दीपाद् ब्रीपाधिपोत्सवसंभव-
 त्तिलकललितं तारास्ताराक्षताचरणं दिवि ॥ ३३ ॥
 5 जगति स गुणग्रामा रामा प्रसाधितकुन्तला
 सजलजलरुणमालाधाना समाश्रितकौशला ।
 रुचितविषया मध्ये क्षामा लसन्मधुराधरा
 सहृदयजनद्वन्द्वक्रीडारसै रुरुचे तदा ॥ ३४ ॥
 रहसि हसितां सद्यो ब्राह्मीं प्रपद्य तया सह
 10 प्रणयनिपुणः स्मारं स्मारं प्रयाणमनारतम् ।
 विविधकरणाभोगाल्लभ्यं सभासुरताश्रमः
 समयविधिनाऽऽदेशस्वामी भजन् बुबुधे सुखम् ॥ ३५ ॥
 प्रवचनमहामातृस्थानानुजीविनि वल्लभाऽ-
 नवरतसुखैर्दिग्यात्रायै जने विहिताऽऽदरः ।
 15 कतिपयदिनान्यस्मिन् नीत्वा पुरे स पुरोऽचलद्
 बलमविरलं पुष्पान् मोहप्रहारविहारधीः ॥ ३६ ॥

[इति संप्रयोगमात्रवर्णनम्]

परिणतगजः साक्षादुच्चैः सुमेरुरहर्निश-
 मतिबलवतां नैवोल्लङ्घ्यः समाहितलक्षणः ।
 20 गणपतिमनोऽभीष्टस्तस्य प्रयाणपुरस्सरः
 समभवदलं गर्जन् मेघानुगामिरुचिस्ततः ॥ ३७ ॥
 भुवि निहितदृग् जीवाघाताद् दिगम्बरमण्डले
 ध्वनिजनितभीर्दुर्वादानामयं युवराजधीः ।
 रविरिव पुरः पूर्वाचारप्रवृत्तिधरो बभौ
 25 बलभरसहः संख्योऽसंख्योपदेशविधौ पटुः ॥ ३८ ॥
 कचन विषमस्थानं मत्वाऽल्यजद् बहुधा वनं
 कचन समतारागं नृणां विचार्य बहुस्थितिः ।
 कचन वचनादेशाद् देशाधिपानपि मोदयन्
 विदितसमयो धैर्यान्मेरुर्जगाम पुरःस्फुरन् ॥ ३९ ॥
 30 करपरिगता सौरीयस्य प्रभा विशदस्थिते-
 रुपनतगणोत्पत्तिर्भूयःकलाविकलाऽऽशयः ।
 स दिनविषयां शुद्धिं राज्ञो गमागमसंमतां
 मनसि विमृशन् स्पष्टीचक्रे समाननसाधनम् ॥ ४० ॥
 चरणपटुतायोगाद् देशांस्तदेवमनेकशो
 35 विषयविजयी न्यस्यस्तत्र वशीकुरुते स सः ।

मथितकुपथः सर्वा पूर्वाऽवनीमवनीपति-
 प्रतिममहसा पुण्यां मार्गोदयादभिनन्दयन् ॥ ४१ ॥
 पुरमथ पुरः पौरैर्गौरैर्यशोभिरलोभिभिः
 परिसरसरद्गङ्गासंगादिवाऽऽश्रितमध्वनि ।
 सुभगमगमन्नाम्ना धाम्ना प्रयागमनुत्तरं 5
 मुदितमनसाऽऽदेशाधीशः प्रभोः प्रभयाऽभयः ॥ ४२ ॥
 त्रिदशसरितोदीच्यां चञ्चत्तरङ्गपटाञ्चलैः
 प्रणयकलया संभोगान्ते श्रमापगमे कृते ।
 पुरि निवसतां यूनां नृत्यात् तरङ्गकरैर्मुदे
 भवति तरणेः पुत्री भ्रातुः प्रियां दिशमास्थिता ॥ ४३ ॥ 10
 उभयमुजयोः स्थाने यस्याः पुरः सरितौ लस-
 द्बलयकलया वीचीलक्षैः प्रपञ्चितकौशले ।
 शिरसि वहते प्राकारोऽपि स्फुरन्मुकुटश्रियं
 ननु तनुभृतस्तस्या वक्ष्यात्मनो कुरुते न किम् ? ॥ ४४ ॥
 अलघुसदनैर्यत्रेभ्यानां कृताम्बरलम्बनै- 15
 रूपगतरवेस्तापान्नैव क्षणं जनतासुखम् ।
 इति कृतमतिर्वेधा द्वेधा सरिच्चलितोच्छूल-
 द्विमलसलिलैः शैल्यं तस्यां विधापयति स्वयम् ॥ ४५ ॥
 दिवि सुरपुरं यन्माधुर्याद् विचार्य पराजितं
 भुवि नरवपुर्देवैः स्थानं कृतं रुचिराजितम् । 20
 प्रणयवशतस्तेषामेषाऽन्वगादिव निम्नगा
 तदिह तरवः क्रीडोद्याने बभ्रुर्मरुतामगाः ॥ ४६ ॥
 सकलहरितां मध्यं मेध्यक्रियाऽध्यवसायतः
 समजनि पुरी तीर्थं व्यर्थीकृताखिलपातका ।
 ऋषभचरणप्रत्यासत्त्या विवेकपरात्मनां 25
 तुलयति न तदिदं लङ्काऽलकाऽप्यनया नयात् ॥ ४७ ॥
 नगरपटले धाम्नां सीम्ना पुरं नृपुरन्दर-
 प्रतिममभितो लङ्कातङ्काऽलकादिनिषेवितम् ।
 तदिह यमुना-गङ्गे सङ्गे प्रकीर्णकवैभवं
 समनुभवतश्छत्रे साले विचालमुपस्थिते ॥ ४८ ॥ 30
 जिनदिनकरश्रेयस्तेजः प्रसूत्वरमद्भुतं
 पुरि सुमनसां हृत्पद्मानां विबोधनतः श्रुतैः ।
 परिणमयताऽऽदेशोशेन क्रमात् तटमीयुषा
 सुरसरिदपि स्पृष्ट्वा दिष्ट्वाऽचिरादुपतुष्टुवे ॥ ४९ ॥

॥ अथ गङ्गाऽष्टकं यथा—

दीक्षायाः समयेऽभ्यषेचि विबुधाधीशैर्जिनेष्वादिमो

नाभेयो भगवान् पयोभिरमलैर्दुग्धाम्बुधेरुद्धृतैः ।

तद्धारा मधुराऽधरातलमलश्रुतेऽथ शक्रेडिता

सा गङ्गा जगतां मलांपहतये विभ्राजतेऽद्याप्यसौ ॥ ५० ॥

ईशानेन्द्रः शिरसि वहते तत्प्रवाहं जिनेन्दो-

र्भक्त्या ब्रह्माऽधिपतिरपि च स्वात्मपावित्र्यहेतुम् ।

हस्ते नीराऽऽचमनविलसद्भाजने संनिधत्ते

देवाः सेवारसपरवशा एवमस्याः प्रशस्याः ॥ ५१ ॥

येनास्याः पयसोऽधिपानवशतो राजाऽधिराजो बला-

ज्जेता बाहुबली बभूव भरतं भूवल्लभो वा न कः ? ।

सर्वज्ञेन परं व्रतं निदधता श्रीशम्भुनोचैर्धृता

सौभाग्येन सुमङ्गलाप्रणयिना गङ्गा सुनन्दा ततः ॥ ५२ ॥

सिद्धास्त्वज्जलपानतः कति यतिस्वाभाव्यभव्याऽऽशयाः

नो विद्यामनवद्यप्यललितां प्रापुर्न बुद्ध्याः कति ? ।

गङ्गे ! शुभ्रतरङ्गसङ्गसुभगे ! श्रीपार्श्वविश्वेशितु-

र्बाल्ये स्नानविधानपावनवने नैर्मल्यमापादय ॥ ५३ ॥

उद्धृताधिकुशस्थलक्षितिभृतः प्राप्ता वरीतुं स्वयं

काशीशाङ्गभुवं रसैः शुचितरैर्नाम्ना प्रभावर्द्धिभा ।

गङ्गैकविभूषणा सुचरितैर्नाना पुनाना जग-

न्नैर्मल्याय सरस्वतीप्रियपदं ब्रह्मक्रियाणामियम् ॥ ५४ ॥

गाङ्गं साङ्गं हरतु दुरितस्तम्भमम्भः समस्तं

न्यस्तं खाङ्गे सुभगभगवद्भक्तिभाजां परं नः ।

विद्यानद्याश्रयमतिरयात् पूरयत्वन्तराय-

च्छेदाद् वेदादिव दिवसकृत् तुल्यकैवल्यसिद्धयै ॥ ५५ ॥

गङ्गासंगाद् विमलपयसा स्वात्मशुद्धिं विधत्तां

धीरे तीरेऽश्रमरमणतो यातु मे ध्यातुरंहः ।

स्पष्टश्वेतच्छदपदमदस्तल्लहर्यामहार्य-

ब्रह्मस्थानैर्भवतु कमलै राजहंसोचितायाम् ॥ ५६ ॥

त्वत्तीरे वसतस्त्वदम्बु पिबतस्त्वद्भानमाध्यायतः

शुभ्रत्वं तव पश्यतः सुरधुनि ! श्वभ्रात् समुद्धारकम् ।

पङ्कं दर्शनतोऽचिराद् विनयतः लात्रेण गात्रेऽर्हतः

सन्तापं हरतः प्रयान्ति दिवसाः पुण्यात्मनां भाखतः ॥ ५७ ॥

देवानामभिषिञ्चने तव जलं स्वर्गे सुरैर्नीयते

सारस्यं च मुदेऽभ्युदेति वज्रसां पानाद् बुधानामपि ।

सिद्धानां तदिनि ! स्फुटं विघटयस्यं होघटामुत्कटाम्
 विश्वायां स्वयमव्ययं सुमनसां दातुं प्रवाहस्त्वयम् ॥ ५८ ॥
 राजद्राजमरालपङ्क्तिवलयैस्त्वद्वीचिहस्तैः सदाऽऽ-
 स्लेषो मे सरसोऽस्तु वक्त्रकमला लोके न जाग्रन् मुदः ।
 नित्यानन्दनसंपदः प्रतिपदं भूयासुराश्वन्मदैः
 कोकानां निनदैः पदैश्च विशदैर्गङ्गेऽनुषङ्गे हितैः ॥ ५९ ॥
 दर्शनात् स्पर्शनान्नाहो हरसे हर ! सेचति ।
 विमलैः कमलैः कस्य गङ्गे ! त्वं गेयवीचिभिः ॥ ६० ॥

[इति गङ्गाऽष्टकम्]

गङ्गा महाभोगरसप्रसङ्गात् स्निग्धान्तरङ्गा धृतकान्तरङ्गा ।
 सादेशभर्त्रा चलवीचिहस्ताभिनन्दितैवं भुवि वन्दमाना ॥ ६१ ॥
 पत्रालिलालित्यमियं पयोजैः प्रकाशयन्ती नवविट्टुमाऽऽह्वया ।
 सरस्वतीं सूर्यसुतां सखीं स्वां रयान्मिलन्ती ददृशेऽमुनाऽपि ॥ ६२ ॥

[अथ त्रिवेण्या अष्टकम्]

श्रीमन्नाभितनूजवार्षिकतपःपूर्तां परं पारणा
 श्रेयांसेन रसालनिर्मलरसैर्धारा बलात् कारिता ।
 सिन्धुः सैव सरस्वती त्रिपथगा दिव्यामृता सारतः
 अद्भालुप्रमदाश्रुकज्जलजलैस्तत्रार्कजाऽप्यापतत् ॥ ६३ ॥
 सेयं त्रिवेणी प्रससार सारं सारस्वतं शाश्वतरूपतेजः ।
 त्रिवर्णसंसृष्टिनिःसृष्टभावं प्रोद्भावयन्ती भुवने दिदीपे ॥ ६४ ॥
 समवसरणयोगे नाभिभूभर्तृसूनोरसुरसुरन्तनाथैरागतैरागतैर्ब्यात् ।
 कृतमकृतकभक्त्या पूजनं तत्र नानास्थलजलजलवाहात् प्रादुरासीत् त्रिवेणी ॥ ६५ ॥
 प्रकटतरजदाभिर्विसितस्येव लक्ष्म्या जिननिकटवटद्रोर्दुग्धवर्षेण गङ्गा ।
 इह ध्रुवसृणरसेन ब्रह्मजाऽऽमोदमाद्यद्भ्रमरयुवतिराजी सूर्यजासंनियोगः ॥ ६६ ॥
 काली कालन्दिकाऽऽह्वया सलिलवलयितैर्दिव्यगङ्गाप्रसंगा-
 न्नैर्मल्यं सानुरागं जंगति विदधती मिश्रसारस्वताम्भा ।
 पुष्पस्रक्कसंनियोगाद् धवलमकलिता रक्तसूत्रानुषक्ता
 वेणी वैणीदृशोऽसौ प्रभवतु सुरतानन्दहेतुस्त्रिवेणी ॥ ६७ ॥
 कृष्णा कृष्णावताराऽऽश्रमरमणवशाद् देहभासाऽर्कपुत्री
 सूत्राच्छक्तिर्व्यनक्ति त्रिभुवनभविनां भावनां वैष्णवीयम् ।
 ब्राह्मी शक्तिः सरस्वत्यमलजलभरे शोणभावं दधाना
 शैवी शक्तिः सुराणां सरिदरिकरिभीहारिणी वा विवेश ॥ ६८ ॥
 सुधा श्रवन्ती वसुधातलेऽसौ सुधाभुजां सिन्धुरिति प्रतीमः ।
 रागादिवागाद् भुजगीव पातुं तां नागलोकाद् यमुनाभ्रमेण ॥ ६९ ॥

विषं तदीयं किमिवापहर्तुं सरस्वतीयं विधिना नियुक्ता ।
 जज्ञे त्रिवेणी त्रितयाऽऽश्रयेण श्रिया जयन्ती सुरवैजयन्तीः ॥ ७० ॥
 उत्पत्ति-व्यय-संस्थितित्रयमयी तीर्थेशितुर्वाङ्मयी
 भूता गौर्जगतां त्रयीं रसवशादामोदयन्ती ध्रुवम् ।
 5 द्वेधा तापमपाकरोतु भविनां भास्वत्रिवेणीपदाद्
 वेदानां त्रितयीव बोधनधवं सा व्यञ्जयन्ती नृणाम् ॥ ७१ ॥

[इति त्रिवेणीवर्णनम्]

भद्रिका विषयदुर्गममार्गं मार्गयन्नथ निसर्गमहौजाः ।
 प्राचलत् स गुणरोपबलेन दूरतोऽपहृतकण्टकवर्गः ॥ ७२ ॥
 10 शुद्धतन्ममधिवास्य समञ्चं संपदा प्रतिपदं चतुरङ्गम् ।
 श्रीनियोगद्वपतिः प्रचचाल कौशले कृतमुखः समितीनाम् ॥ ७३ ॥
 अध्वनि ध्वनितदिग्विजयश्रीः प्रध्वरेऽध्वरकृतां स कृतान्तः ।
 ईश्वरः खरसतः परशक्त्या जग्मिवान् निहतमारविकारः ॥ ७४ ॥
 आसयन्नसहनान् गहनान्तः कापि चापगुणकर्षणधैर्यात् ।
 15 स क्षणेन विषमाऽऽगमबन्धं भेदयन् नयनसौष्ठवमाधात् ॥ ७५ ॥
 पूर्वमार्गविशदीकरणेन दुर्णयव्ययकृताऽऽचरणेन ।
 उन्नयन् स्वसम्यं नयवृत्त्याऽऽदेशराट् सुमनास्स ररञ्ज ॥ ७६ ॥
 श्रेणिवद्धमणिराशिभासितां चित्रगन्धिशतपत्रवासिताम् ।
 चान्द्रनिर्झरणवारिणा सितां स क्रमाच्छिवपुरीमवापताम् ॥ ७७ ॥
 20 अहमहमिकयाऽयं गौरवैः पौरवगौरजनि जनितपूजस्तत्र सुत्रामधामा ।
 पुरि दुरितविनाशात् पार्श्वसर्वज्ञभास्वज्जननजननतायामुद्यतः स्तोतुमेवम् ॥ ७८ ॥

[अथ श्रीपार्श्वजन्मस्थानवाराणसीतीर्थवर्णनम्]

पुरी सुरीणामपि माधुरीणामेषा विशेषाद् धुरि वर्णनीया ।
 वाणारसी यत्र रसी वशी च जनो निवासी सुदृशां विलासी ॥ ७९ ॥
 25 श्रीपार्श्वभास्वानुदियाय यस्यां प्राच्यामिवान्तस्तमसां विभेदी ।
 तच्चित्तमद्यापि कविर्बुधश्च कलाधरोऽप्यभ्युदयी समग्रः ॥ ८० ॥
 द्विजाधिराजः सकलः कलङ्कं विभर्त्ति मेषोक्षझषालिभोगात् ।
 निमज्जनोन्मज्जनतस्तदस्य गङ्गाप्रसङ्गादपि वृद्धिहानी ॥ ८१ ॥
 नूनं निवासोऽपि सुरेश्वरस्य द्युलोकगर्वं हरतेऽत्र सर्वम् ।
 30 तल्लेखशाला सविशेषबाला प्रतिस्थलं संप्रति दृश्यतेऽस्याम् ॥ ८२ ॥
 महोदयोऽस्यां निवसज्जनस्य प्रतीयते साक्षरसंगतिश्च ।
 शिवानुरागोऽर्हति पार्श्वरूपे पुरी तदेषां शिवसन्निधाना ॥ ८३ ॥
 गाङ्गं पयः सन्निहितं यदस्यां पीयूषपूरं कुरुते विदूरम् ।
 आद्यस्य योमज्जडताविनाशः परस्य जाड्येऽग्निमुखास्सुरास्ते ॥ ८४ ॥

सुधाशनानां जडिमा न याति न लेखशालां यदमी त्यजन्ति ।
किमेवमामृश्य सुपर्वलोकः पुर्याममुष्यां विदधे स्वमोकः ॥ ८५ ॥

श्रीपार्श्वप्रमुणा स्वजन्मनि पुरा प्रेम्णा सुरा भाविता-

स्तै सर्वे किमुपाययुर्भगवतो मत्वाऽवतारं पुरे ।

तेनाऽऽनन्दमयी पुरी समवसद् वाणारसी मङ्गलै-

5

र्नित्याऽऽलोकविकाशिका शिवपदं नाम्नाऽप्यसौ काशिका ॥ ८६ ॥

यस्यां महेभ्यनिलया दिवि वृद्धिमीयुस्सौवर्णशैलशिखरालिजिगीषयेव ।

पत्रावलम्बनकृतः खलु वैजयन्तीव्याजान्नवाम्बरमणीरमणीयभासः ॥ ८७ ॥

सर्वे सुपर्वसुहिता विबुधा नगर्यां पर्यायमेत्य नु नृणामनृणं न्यवात्सुः ।

सौधश्रिया तदनुरागवशाद् विमाना मानातिगा भुवमयुर्मयुदर्शनीयाः ॥ ८८ ॥ 10

देवाऽऽगमादनु ननु शुपुरे किञ्चन्तः शेषा विशेषरुचयो मरुतां विमानाः ।

आलोकितुं किमिति यत्र नृणां निवासा उच्चैर्यियासव इति प्रविभान्ति शृङ्गैः ॥ ८९ ॥

दिव्यां रुचिं निदधिरे दधिरेणुगौरामन्तर्वसज्जनतथारुचिनिश्चयेन ।

इभ्याऽऽलया निजशिरःस्थितकेतुहस्तैरामन्त्रयन्त इव मार्गणवर्गमस्याम् ॥ ९० ॥

यस्यां परं जनसुखं बहुधर्मराज्यं निष्कम्पसंपदपि वैश्रमणानुभावात् ।

15

ऐन्द्री स्थितिर्धनवतां द्विविधा तदत्र युक्ता दिगीशवरमन्त्रनिमन्त्रणाऽभूत् ॥ ९१ ॥

यत्राऽऽपतन्ति सदनानि सुधाशनानां ज्योतिर्भ्रमादिव दिवः परिवस्तुमैक्ष्य ।

शृङ्गैर्महेभ्यनिलया अधरश्रियां वो नात्रावकाश इति वक्तुमिवोद्भजन्ति ॥ ९२ ॥

नैपुण्यपुण्यधनवज्जनरूपसंपद् भूदेवरूपनियताऽऽश्रयणेन यस्याः ।

स्पष्टाच्चतुष्टयसुवर्णदशाऽवसायात् तुल्याऽलका भवति किंपुरुषाऽऽश्रिता नो ॥ ९३ ॥ 20

उच्चैर्धनानि मनसा सममादधानाः पात्रेषु यत्र पुरुषा विभवप्रधानाः ।

मन्ये तदुच्चगतिसंगतिहेतवे स्वं तेषां गृहाणि पुपुषुर्दिवि वर्द्धमानम् ॥ ९४ ॥

पौरस्त्रियो निशितमस्त्रमिव स्मरस्य नृणां वशीकरणकर्मणि सावधानम् ।

यासां स्वरूपविजयेऽप्सरसां प्रियत्वं युक्तं सुरालयगतस्य सुराधिपस्य ॥ ९५ ॥

जाड्यस्पृशा जलरुहा यदिवेन्दुना नो वक्त्रं सकर्णविधिना तुलयेद् वधूनाम् ।

25

वैवर्ण्यमभ्युदयते द्वितयेऽप्यमुष्मिन् येन क्षणेन सुधियां स्फुटसीक्षणेन ॥ ९६ ॥

पत्रालिशालिचस्तैः परितोऽपि पद्मे साम्यं विधेयमधुना मधुपायिपूणैः ।

तन्नास्ति वस्तुविधया वनिताऽऽननानां येर्निर्जिताऽधररुचाऽस्य सुपल्लवश्रीः ॥ ९७ ॥

रामाभिरामवदनैर्मदनैपुणेन स्वीयोपमापदविलोपविधिव्यवायि ।

साधर्म्यपङ्क्तिषु ततो नवविन्दुरिन्दुर्देवैर्न्यवेशि दिवि शून्यपदेऽरुणोऽपि ॥ ९८ ॥ 30

वर्ण्यः सुराधिपसभासु सभासुरश्रीरिन्दुर्मदक्षतिरमुष्य विशिष्य कार्या ।

नार्याननैरिति गृहैर्वृधे नगर्यां द्रष्टुं परस्परकृतामिव वादचर्याम् ॥ ९९ ॥

मुक्ता परव्यसनसन्धसन्नं नराणां

सन्धसन्नं सन्धसन्नं वसनं यथेष्टम् ।

पुर्यां विमृश्य निलया धनिनां विमाना-

नुयान्ति शंसितुमिव प्रभया समानान् ॥ १०० ॥

उच्चत्वमेषु विषमेषु रसादिवास्यां वश्येषु दिग्युवतिवक्त्रनिरीक्षणेन ।

अन्योऽन्यमुच्चलितकेतुकरेणसंज्ञाप्रज्ञापकेषु भवनेषु विदूरतायाः ॥ १०१ ॥

5 मुख्यं सुमेरुशिखरैः सममंस्ति सख्यं धाम्नां पुरे कुमुदबान्धवसाधुधाम्नाम् ।

निर्णीयते तदिदमद्भुतदानशौण्डिकल्पद्रुकल्पपुरुषोत्तमसन्निधानात् ॥ १०२ ॥

नाहृददृष्टरुगनिष्ठगरिष्ठरिष्ठदुष्टामरादिजनितः परितापलेशः ।

पुर्यां तदुष्णमहसा विहितोऽपि तापो मा भूदिति व वृधे जनसौधवृन्दैः ॥ १०३ ॥

सिद्धिर्द्विधाऽपि नगरेऽङ्गभृतां सुसाधा बाधा न काचन वने भवनेऽवने वा ।

10 विश्वत्रयेऽपि महती बहतीह वृद्धिं ख्यातिर्न तद्गृहमहोदयविस्मयः स्यात् ॥ १०४ ॥

दध्रे जनैर्गिरिवरस्य चिरस्य धैर्यं लक्ष्मीः पुनर्विपणिभिर्मणिभिः प्रपूर्णैः ।

गोत्राऽऽश्रयश्च सचिवैरवशेष एष नूनं महेश्वरगृहैः परिवृद्धिवेषः ॥ १०५ ॥

ऊर्ध्वं दिवि स्थितिभृतोऽपि सुरानुरागादागामुका भुवि पुरे सुरभासुरेऽस्मिन् ।

देवालयाः खलु महेभ्यनिवासमूर्त्या तेषां तथापि स तथोच्चगतिस्वभावः ॥ १०६ ॥

15 उल्लङ्घ्य खेचरगणान् गगनेऽभ्ययास्यन् नूनं महेश्वरगृहाणि महान्ति शृङ्गैः ।

पादावनम्रशिरसा यदि नागलोकस्तेषां विलम्बकरणं भुवि नाग्रहीष्यत् ॥ १०७ ॥

पुण्यात्मनां परिचयान्नगरी गरीयःपुण्यैर्द्युलोकजयिनी जयनीतिपात्रम् ।

नृणां महोदयविधिं सहसाऽभिघत्तेऽसौ धैर्यधुर्यमणिनिर्मिततुङ्गसौधैः ॥ १०८ ॥

[इति श्रीवाणारसीनगर-नागर-भवनवर्णनम् ।]

20 तन्नाभिनम्य जिनपार्श्व-सुपार्श्वदेवतीर्थद्वयं सविजयं नमयन्नम्रान् ।

श्रीजैनशासनजयं नगरे नियोगी शक्त्योदघोषयदयं हृदयं दयायाः ॥ १०९ ॥

अध्वान्तरेऽप्यसुतरां सुतरां तरङ्गैर्गङ्गां व्यतीत्य कृतमार्गबहुप्रयत्नः ।

गच्छन्नतुच्छमुनिगच्छविधेयवृत्त्याऽऽदेशप्रभुर्भुवि वनानि मुदाऽऽल्लुलोके ॥ ११० ॥

अथ उपवनवर्णनम्, यथा—

25 उपवनपवनश्रीसौरभानुष्णभावैर्मनसि मनसिजस्य प्रादुरासीद् विकारः ।

तमथ कथमपि खं शुद्धमार्गप्रपन्नं समयरसिकवृत्त्याऽऽवेत्य स द्रागरौत्सीत् ॥ १११ ॥

अनवधिविधिबोधान्निर्विरोधप्रबोधात् सहृदयहृदयेऽन्तर्नन्दयन् न्यायधर्मम् ।

अपथमथनकर्मा संकथाभिः सुधर्माऽधिपतिरुपवनान्तः श्रान्तभावेऽध्युवास ॥ ११२ ॥

स्फुरति मरुति मन्दे तस्य खेदं बिभेद किशलयबलयानां चालनैः काननाली ।

30 परभृतभृतकस्तत् साधुवादं जगाद भ्रमरमुखरबन्दिस्तोत्रपाठानुसारी ॥ ११३ ॥

सुरतरव इवामी रेजुरुचैर्विशाला बहुदलफलभारैर्नम्रसर्वाङ्गशालाः ।

उपवनसंहकाराः स्पष्टपुष्पप्रकाराः परिणतसुरसार्थाऽऽमोदितक्षमापसार्थाः ॥ ११४ ॥

कुनकघटितमौलिर्मञ्जरीभिर्बभासे प्रसृमरबहुवर्णभ्रामरै रत्नपूर्णः ।

सकलतत्कुलेषु प्राज्यसाम्राज्यशंसी रुचिररुचिनिसर्गस्यूतचूताकरस्य ॥ ११५ ॥

श्रीफलैरविरलैर्भुवनानि नित्यमुत्सवहितानि वनानि ।
 तानि वीक्ष्य कृतसंवननानि तुष्टुवे स जनुभृज्जननानि ॥ १२६ ॥
 पूर्वं श्रीजिनवीरधीरचरितं दुर्गोपसर्गादिकं
 ध्यायं ध्यायमुपायतः स्थिरतमास्तद्विस्मयाऽऽस्वादतः ।
 5 खं पुष्पौघमवाकिरन्ति तरवस्तेऽद्यापि तीर्थस्थले
 स्मारं स्मारममी समीरकपटात् किं घूर्णयन्तः शिरः ॥ १२७ ॥
 कचनवननिकुञ्जे प्रत्ययी प्राप्तरूपैः
 स्वयमिह समुपेत्याऽऽशिश्रिये देशभूपैः ।
 अविकृतकृतहस्तैर्नीयमानः पुरस्तात्
 10 समितिसहितवाचाऽऽदेशराजः प्रगल्भः ॥ १२८ ॥

[इति पूर्वदेशमार्गवनवर्णनम् ।]

सुवर्णसावर्ण्यरुचिः सरोभुवां गलत्परागैररुणांशुपांशुभिः ।
 तेनोल्लङ्घ्येऽथ सुवर्णवालुका सरिद्धरिष्ठैः करिभिः परिस्तुता ॥ १२९ ॥
 देवदूष्यशकलं पुराऽर्हतः स्कन्धतः शतमखेन धारितम् ।
 15 संपपात जनपातकच्छिदे तद् दधार जलधारयेव सा ॥ १३० ॥
 तमसि तरणिकल्पः कल्पविन्निर्विकल्पः कृतसुकृतविनोदः प्राप्ततीर्थप्रमोदः ।
 मनसि निहितवीरस्तीरमस्याः प्रपेदे पटुवहनबलेनोत्तीर्य वेणीं सवीर्यः ॥ १३१ ॥
 कचनवचनभङ्ग्याऽऽरोग्ययोग्यप्रयत्नः करणकरनियुक्तान् बोधयन् योधलोकान् ।
 विदितविषयशुद्धिस्तेजसाऽऽदेशराजः प्रमुदितनृपचक्रः शक्रलक्ष्म्या रराज ॥ १३२ ॥
 20 कतिपयविषयाणां निग्रहं विग्रहेण विदधदधिकबोधिस्सोऽधिकारेऽधिरूढः ।
 यतिनृपतिरवापावापजापोदयश्रीरविरिव दिवसाऽऽस्ये पत्तनं पूर्वभूम्याः ॥ १३३ ॥

मत्वा तत्त्वविदस्तदागममिह श्रद्धाधनाः साधना-
 न्यानीयोच्चतुरङ्गपुङ्गवगजादीनि स्वयं तैः समम् ।
 प्रौढाऽऽडम्बरपूर्वमभ्ययुरतिप्रीता विनीताऽऽशयाः
 25 पूर्वापत्तनवासिनः प्रशमिनः श्रीचित्रभानूदये ॥ १३४ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते
 उदयश्रीकलिते पूर्वदिक्प्रयाणवन-भवन-नगरमार्गवर्णनो
 नाम एकादशः सर्गः ॥

॥ श्रीः ॥ छः ॥ कल्याणवह्निः पल्लववती भवतु ॥

द्वादशः सर्गः ।

आनन्दमेदुरतया दुरितैर्दुरन्तैर्मुक्तेन तेन गुरुणा गुरुणाऽऽदरेण ।
 संयुज्य पूज्यविधिना सुदृशस्तदेभ्या अन्तःपुरं तमथ निन्युरमन्युमान्यम् ॥ १ ॥
 गर्जत्सु वाद्यनिवहेषु चलन् समित्याऽऽदेशप्रभुः प्रभुतयाऽन्वितपार्श्वनाथम् ।
 चैत्ये समेत्य सह सङ्गजनेन वृत्तैस्तुष्टाव तुष्टमनसा परपुष्टभावात् ॥ २ ॥ 5
 स्वस्तिश्रियः प्रणयपात्रममात्रशक्तिश्चिन्तामणिर्दिनमणिर्जिनपार्श्वरूपः ।
 यस्यां सदाऽभ्युदयवान् भुवनावभासी सा पूर्वदिग् विजयतां जयताण्डवेन ॥ ३ ॥
 फुल्लत्फणीश्वरफणामणिशोणरोचिरुचीयमानमसमानममानमाह ।
 यस्य प्रभोः शिरसि सेवकसेव्यभूतेर्नित्यं महोदयमिह द्विविधं प्रसह्य ॥ ४ ॥
 प्राच्यामिवाभ्युदयिनो जिनपार्श्वमूर्त्तौ भक्त्यैव वश्यमनसः शशिमुख्यखेटाः । 10
 वक्त्रं शशीधरफणामणिकैतवेन भौमादयो दिनकरः कनकातपन्नम् ॥ ५ ॥
 येन प्रबोधविभवः कमलाकराणामुत्पाद्यते द्युतिभरेण तमो विभिद्य ।
 स्फुर्जत्फणामणिरुचाऽरुणिमाऽनुभावश्चिन्तामणिर्दिनमणिस्तदयं प्रतीतः ॥ ६ ॥
 सच्चक्रवालमपि मोदयति स्वभासाऽभ्यासात् करोति भुवने जडताविनाशम् ।
 नास्तं प्रयाति सुमनस्सु कृतावबोधस्तेनेश ! एव विजयी भुवने दिनेशः ॥ ७ ॥ 15
 यः पूर्वगोत्रविशदीकरणे पटीयान् राज्ञे हितं वसु ददाति सदाऽतिशायी ।
 कर्त्ता प्रभावविभवेन जगत्प्रभाऽऽख्यं पार्श्वात् ततो न हि परः परमार्थभाखान् ॥ ८ ॥
 ख्यातिं यतः समभजद् भुवनेऽश्वसेनाह्वानः क्षमापतिरतिस्पृहणीयतेजाः ।
 यद्री मयाऽप्यधिगता सुगुणैः प्रशंसा प्राच्या स किं न सविता सविता विभूत्याः ॥ ९ ॥

पूर्वाहरिज्जननतः सकलादितेय-

20

ध्येया बभूव नवभूवरवर्णनीया ।

काश्या प्रकाश्य निजरूपमतः स भाखान्

पार्श्वाऽख्यया विजयते जयतेजसाऽर्च्यः ॥ १० ॥

यस्य प्रभा प्रियतमाऽऽयतमानसस्य राजन्यजन्यमहिताऽवहितानुरागे ।
 मुक्त्वा परं जनपदं सहचारचारुस्तस्मिन्निहार्हति किमर्हति नार्करूपम् ॥ ११ ॥ 25
 भोगीन्द्रनिर्मितसहस्रफणामणीनां रोचिश्चयैर्धवलयन् वलयं धरण्याः ।
 क्षुद्रग्रहादिललितं हरते समग्रं तस्मिन् सहस्ररुचितानुचिता कथं स्यात् ॥ १२ ॥
 यस्योत्तरायनमपि प्रकटं भुजङ्गं चञ्चलाऽऽश्रये प्रतपतस्तपसाऽऽतपेन ।
 तद्दक्षिणायनमहो कलिकुण्डतीर्थं साम्योदधेस्तरणिसाम्यममुष्य मुख्यम् ॥ १३ ॥
 सूर्यः पुपोष जनने सति मासि पौषे धाम्नां सहस्रमधिकृत्य जिनस्य सेवाम् । 30
 नूनं तदूनमभवन्न कदाऽपि तस्य युक्तस्ततो भुवि सहस्ररुचिर्जिनोऽपि ॥ १४ ॥

दोषाकृतिर्विनिहता वपुषांशुपोषात् शोषाय वा प्रकटितं भुवि पङ्कराशेः ।

पद्मोदयं प्रणयता प्रणयेन येन चित्रं न तत्र वरतेजसि चित्रभानोः ॥ १५ ॥

पूर्वोदयं निदधता विधिनाऽधिमित्रं मित्रं विधाय ससृजे भुवनोपकारः ।

पार्श्वेन विश्वविभुना कमठप्रतिष्ठा प्रान्तं प्रकाश्य धरणीधरसंनियोगम् ॥ १६ ॥

5

यः पद्मिनीहृदयमध्यगतोऽपि कान्त्या तत्याज राजमहितो न सुवृत्तभावम् ।

कृत्वाऽस्तपप्रकटनं घटयन्नवन्यां पादप्रसादमुदितं भरतप्रदेशम् ॥ १७ ॥

पार्श्वं न मुञ्चति कदाऽपि कविर्यदीयं प्रीत्या पुरस्सरतया जनदर्शनीयः ।

तद्बुधोऽप्यनुगतावपि तौ प्रभावात् प्राप्तोदयाविव ततः शुचिसंचयेन ॥ १८ ॥

उच्चैर्गिरः स्तुतिपदं जगदुर्न भोगा यस्याऽऽगमे भुवि सपक्षतयाऽतिदक्षाः ।

10

गावः पुनर्दिशि दिशि प्रसृता रसौघश्रुत्या प्रियाः सुमनसां रुचिबर्द्धनेन ॥ १९ ॥

सर्वस्य वक्ष्यकरणे निपुणा गुणाढ्याः प्रादुर्बभूवुरिह बोधिकरस्य वाचः ।

उज्जागरः सकलनागरनागलोको यद्दर्शने स्फुरति साधयति स्वमर्थम् ॥ २० ॥

यस्याङ्गकान्तिविभवेन विसर्पतैव दर्पोऽपि कौशिककृतः परिसर्पति स्म ।

निद्राणतमनुबभूव परं कुवेलास्थानं सरोऽभिगमनीयमभूजनानाम् ॥ २१ ॥

15

विश्वप्रभाविह विवेश विधेर्निदेशात् सूरप्रभाऽरुणतयाऽभ्युदयप्रसक्ता ।

तेनाऽधरो धरति रागधुरं विशिष्य शेषः प्रभाकृति ततः सित एव वेषः ॥ २२ ॥

सौम्या रुचिर्मुखसरोरुहितीर्थभर्तुर्वप्रातपन्नरचनासु महेन्द्रलक्ष्मीः ।

मुक्तालतासु नवधिष्यकलाविलासः शीर्षे फणामणिगणे तरणिप्रकाशः ॥ २३ ॥

सिंहासने समुपविश्य गवां विलासैर्विश्वं विभासयति विश्वविभौ जिनेशे ।

20

व्यर्थीभवस्तदिह निर्मलधर्मचक्रमूर्त्या पुरः स्फुरति भृत्य इवोष्णकान्तिः ॥ २४ ॥

नैकः प्रकाशनपटुस्तरणिस्त्रिलोक्या न द्वादशापि विधिनावधिनाऽवगत्य ।

चक्रेऽस्य मूर्ध्नि फणिसप्तकमुत्फणासु पार्श्वस्य सप्तभुवनप्रतिभासनाय ॥ २५ ॥

ज्योतिर्भरे प्रसृमरे भगवान् स सूर्यद्वीपाधिपप्रतिकृतिः कृतिनां विभाति ।

जातिः सहस्रमहसां मणिभित्तिविम्बश्रीचुम्बनेन कुरुते गुरुपादसेवाम् ॥ २६ ॥

25

रविद्वीपाधीशः प्रभुरिह विनिर्णीयत इतः

शतस्तोमैः स्तुत्यः प्रतिदिनमयं नाम शतशः ।

जिनः पार्श्वश्चिन्तामणिरिति मनोऽभीष्टकरणाद्

भुवि ख्यातः प्रातर्मम विषयतां यातु स नतेः ॥ २७ ॥

स्तुत्वेति पार्श्वतरणिं तरणिं भवान्धेर्वाञ्छासुरद्रुकरणिं सरणिं शिवस्य ।

30

धर्माश्रये स्थितिमधाचतुरोऽपि मासानासाद्य पुण्यसमयं भगवन्नियोगी ॥ २८ ॥

उच्चैःसभामिव दिवः प्रसरत्सुधर्माऽऽख्यातां स साधुवसतेः शिखरे प्रपद्य ।

तत्रैक्षताऽखिलपुरः सुषमां स्वभासाऽऽदेशप्रभुस्त्रिभुवनेऽपि निदर्शनीयाम् ॥ २९ ॥

यत्रोत्तुङ्गविहारहारिललितैर्मानाद् विमाना दिवः

प्रच्युत्य प्रतिपत्तये धनवतां सौधश्रिया शिश्रियुः ।

तच्चिह्नं तु गवाक्षलक्षविलसद्गम्भानुरूपाङ्गना-
 प्रेक्षाभिः सहसाऽनिमेषनयना देवा इवामी जनाः ॥ ३० ॥
 यत्रोच्चैस्तरचैत्यकेतुचलनैस्त्रस्ता इवेतस्ततो
 भ्राम्यन्तोऽपि मृगादयः प्रियतमा राज्ञः श्रमं नेत्रति ।
 नक्षत्राण्यत एव ता ग्रहगणग्राहेण रात्रिचरा 5
 मेषोक्षायतराशिभिर्दृढतरं बद्धा सुधारदिमना ॥ ३१ ॥
 यस्मिन्निभ्यजनालयैर्नु विजिता देवालया व्योमनि
 भ्राम्यन्ति स्म सविस्मयास्तदनुगाः सूर्यादिखेटा अपि ।
 स्वर्णं स्वर्णगिरेर्जिघृक्षव इवोन्नीय स्वकीयान् करान्
 क्षीणाक्षीणतयैव राज्ञि विदितं दारिद्र्यमेषां ततः ॥ ३२ ॥ 10
 सौधानां किरणैः पराजिततयाऽप्यावश्यकाभ्यागमा-
 न्नक्षत्राणि समागतान्यपि समुत्तम्य स्वहस्तं मदात् ।
 न स्थातुं प्रभवन्ति तेन पुरतोऽश्विन्याः प्रचारे निशि
 राज्ञः सार्धमपि त्यजन्ति न मनाक् शून्यस्थलस्थान्यहो ! ॥ ३३ ॥
 मुख्यं सौख्यममुष्य सौधवसने मत्वा सुरैरुज्जिताः 15
 किं तेषां निलयाः परिभ्रममधुर्निस्सारयोगादिव ।
 निःश्रीका इव नीरसायनरता नित्यं तमःसंगता
 नक्षत्रोपधिना कचिन्मृगशिरःस्थानेन शून्यास्ततः ॥ ३४ ॥
 यत्रोत्तुङ्गनिवासशृङ्गनिबहव्यासङ्गसङ्घर्षत-
 स्ताराणां सकलाऽप्यहारि सुषमा रौद्राकृतिस्ताखतः । 20
 उद्धृतैव हि कृत्तिकाशतभिषक् सङ्गेऽपि तल्लोहिता-
 ङ्गस्याहर्निशविक्रियापरिणतिर्व्याहृत्यते नान्यतः ॥ ३५ ॥
 सेवायै जिनराजराजतलसच्चैलव्रजस्यानिशं
 देवा यत्र पुरे सुरेशमहिते पौरच्छलादाययुः ।
 तच्छेषः प्रतिभासते निशि कविः काणः कलङ्की शशी 25
 वक्रः पङ्कुरयोऽशनिः स नियतं स्वर्गे निवासी जनः ॥ ३६ ॥
 यद्देहालिमहामहोभिरभितो विस्तारिभिस्तारका-
 धीशः पाण्डुरितः कलङ्कविकलश्चित्राय यावद् भवेत् ।
 तावत् तुङ्गगवाक्षसङ्गतवधूरास्योपमासंभ्रम-
 च्छेदायेव सुखेन तं वितनुते नूनं तथैवाङ्गनात् ॥ ३७ ॥ 30
 प्रातर्भानुरयं तथाद्युतिभरैरेन विभ्राजते
 श्रीरत्नाकरतोऽप्युपेत्य विवसुः कोपारुणः स्वात्मनि ।
 संस्थाने करचालनादिह दृणां स्पष्टान् मणीनां गणान्
 मन्ये प्राप्तरुचिः करोति भुवनप्रोद्भासनं सोऽचिरात् ॥ ३८ ॥

सौधादङ्कुरितैः करव्यतिकरैः स्वस्वामिनां कामिनी-
 लोकस्याऽऽननसौहृदेन शशिनः काष्ण्यं निहन्तुं स्यात् ।
 यावन्निर्मलता क्रियेत सुचिरं तावत् तदीयाऽऽनना-
 म्भोजप्रेक्षणलज्जयेव स पुनः स्पष्टं कलङ्की विधुः ॥ ३९ ॥
 5 उच्चैस्त्वेन महौकसां धनवतां ग्रीष्मेऽपि यत् केतनै-
 र्वायुव्यञ्जनयाऽक्रियन्त हरयस्तीक्ष्णद्युतेः सुस्थिताः ।
 तेनामी हरितत्विषाऽत्र परितः खर्णाचलं भ्रामुका
 विस्मेरस्सरतोऽश्विनीमनुगता धावन्ति तत्कामुकाः ॥ ४० ॥
 नक्षत्राणि कथं व्रजन्ति परमं पारं वियन्तीरधेः
 10 प्राप्यं पादसहस्रधारिहरिणा वेगेन समार्वताम् ।
 पुर्यामिभ्यमहौकसां पथि न चेदालम्बनं सुन्दरं
 हासाभ्यासविलासलालसचधूप्रेमाभिलाषेक्षणैः ॥ ४१ ॥
 प्रोच्चैर्गन्तुमिवोत्सुकैर्जनगृहैर्द्यां जेतुकामैर्दिवोऽ-
 भ्याहूतेव किमश्विनी प्रतिपदं रत्नाङ्गणे बिम्बिता ।
 15 भीतस्तच्चरिताद् विशिष्य सकलः खल्लोक एवापतद्
 ज्योतिः संक्रमणच्छलेन पदयोस्तेषां स्फुरत्तेजसाम् ॥ ४२ ॥
 खल्लोकं प्रभयाऽधरं विदधता नक्षत्रविम्बोपधे-
 स्तेनोदस्त इव ध्वजव्रजतनुर्हस्तः प्रशस्तः श्रिया ।
 सौधानां निवहेन शुद्धरुचिना तत्रेन्दुसूर्यद्वयं
 20 क्रीडाकन्दुकचारुचित्रचरितं धत्तेऽप्रमत्तेऽङ्गितैः ॥ ४३ ॥
 स्फूर्तिं सातिशयां विमृश्य हरिणा यत्रेभ्यलोकौकसां
 नित्यं खर्गविधातिनीं प्रविदधे विघ्नाय तारास्थितिः ।
 तेषामुच्छिन्नकेतनैः प्रचलितैः संघृष्य दूरीकृता-
 स्ता अस्ताचलगण्डशैललुलिता गच्छन्ति विच्छाद्यताम् ॥ ४४ ॥
 25 सौधानामभिवर्द्धनेऽन्तरगतास्तारावतारा अपि
 व्याधूयन्त कृतान्तरायकृतया मूर्द्धन्यधन्यध्वजैः ।
 तेनामी प्रतिभान्ति चञ्चलतया वार्द्धेस्तरङ्गा इव
 नासूयाऽध्यवसायिनामिह भवेत् कुत्राऽपि नित्या स्थितिः ॥ ४५ ॥
 सौधानां निकरैर्महोन्नतिधरैर्दण्डैरिहाश्रंकषै-
 30 र्खत्वातादिविषट्ठुमा वितरणैः स्पर्द्धिष्णवः स्वाधिपैः ।
 तन्मूलं स्फुटमेव दूरपतितं चित्रा-विशाखा तथा
 पत्राणि प्रतिभान्ति कान्तिविलसन्तारावतारश्रिया ॥ ४६ ॥

अत्युच्चैस्तरचैत्यमूर्द्धनि लसत् सिंहप्रसङ्गान्नभः
 सिंही सूनुमसूत राहुमसितं प्राहुस्तमन्वीक्षकाः ।
 अन्तःसंगतपुत्रिका जनमुखाम्भोजन्मलक्ष्मीभर-
 स्पर्द्धिष्णोः शशिनोऽनुवाहनशशव्यादित्सुमसिन् पुरे ॥ ४७ ॥
 अश्विन्यः प्रतिवेश्म विस्मयपदं ब्राह्मीप्रवृत्तिः परा 5
 चारोऽप्याहितमङ्गलः श्रुतिरुचिः स्पष्टा बुधैः संगतिः ।
 सूरः पूर्णकलाघरश्च सकलो लोकः कवित्वाश्रय-
 स्तज्ज्योतिर्गणभासुरेऽत्र नगरे न्याय्या गुरोरादतिः ॥ ४८ ॥
 मा द्राक्षीन्नगरीजनः परिजनं रम्भादिकं स्वःपते-
 स्तुङ्गत्वेन निजौकसामिति धृतान्तर्जालिका वेधसा । 10
 ताराणामवतारणेन सहसा तां नागरे जागरे
 वायुर्दष्टिसुखाद्यदृष्टविभवात् प्रातर्विदूरेऽकरोत् ॥ ४९ ॥
 अस्माकं सुहृदः क्षमाधरवरास्तुङ्गश्रिया तान् द्विषन्
 इन्द्रः कीदृगितीश्वराश्रयगणं वर्द्धिष्णुमालोकिताम् ।
 द्यौर्मत्वाऽतिचलाचलग्रहमिषादुचैः श्रुतिश्चाश्वयुग- 15
 वृत्त्याऽस्ताद्रिदरीर्विहस्तकलया सद्यो भजत्यन्वहम् ॥ ५० ॥
 अत्युच्चैः श्रुतिसंपदामृषिरुचिव्यासङ्गतः प्रस्फुटं
 ब्राह्मीनिर्मलताजुषां ददतया सन्मार्गमासेदुषाम् ।
 आदित्यद्युतिशालिनामिह भवेत् किं ज्योतिषां विभ्रमः
 पातो चास्तगिरौ पुरोन्नतगृहैः पादाः स्खलेयुर्न चेत् ॥ ५१ ॥ 20
 ज्योतिर्हव्यभुजां कुतो दिवि भवेत् वक्त्रेऽतिचारेऽथवा
 गत्या मार्गविमुक्तिरत्र महसां राज्ञः प्रसारेऽप्यहो ।
 अत्युच्चैस्तरसौधमूर्ध्नि विलसल्लोलेक्षणावेक्षणा-
 दस्यां चेन्नहि विभ्रमः प्रसरति द्वेषा प्रभाऽऽच्छादनात् ॥ ५२ ॥
 सन्मार्गेण गुरोर्महोदयदशायुक्ताऽऽलयाणां जने 25
 क्षेत्रज्ञे बहुधान्यवृद्धिधरणप्रौढिः प्रसिद्धाऽऽगमे ।
 सर्वाऽऽशासु फलाऽऽल्यता क्षितिभृतां सारस्यमावश्यकं
 नृणां कामनयाऽऽदरेण फलितं साभोगभोगश्रियाम् ॥ ५३ ॥
 इभ्यानां गुरुदैवतं प्रियतरं चित्ते सचेता जनः
 सर्वोऽप्यश्वयुगेन साऽऽभरणिता बाहुल्यमोजखिनाम् । 30
 नेत्राभीप्सितसंगतिर्द्विजपतिः प्राभाकरीं वा रुचिं
 धत्ते तत्र पुरे न चित्रविधये ज्योतिर्महत्त्वं गुरौ ॥ ५४ ॥
 कान्तः शान्तविधेर्निशान्तममलखान्तः स्वसिद्धान्तविदू
 न भ्रान्तः कचिदर्थसाधनकृतौ भ्रान्तो न सत्कर्मणि ।

यस्मिन्निर्व्यसनः परं सुवसनः श्रद्धाऽतिशायी जनः
सौधर्मस्थितिलक्षणं समुचितं तस्मिन्नहो ! पत्तने ॥ ५५ ॥

विश्वाऽऽखण्डलमण्डलीमनुनयन् शोभाधनैः साधनै-
र्निःसामान्यवदान्यतादिसुगुणैर्यत्राऽऽस्तिकानां गणः ।

तत्रैश्वर्यकथां सदाऽप्यवितथां गङ्गाऽऽश्रयात् कुर्वति
सत्यः श्रीनगरेऽस्ति वर्णनविधिर्दिव्योऽभिनव्यश्रिया ॥ ५६ ॥

तत्र व्यतीत्य चतुरश्रतुरोऽपि मासानुद्बोधिबोधिनि जने जिनधर्मदार्ढ्यम् ।
कुर्वन् विमोहबलमुच्छलितच्छलेन वेगाज्जिगाय मुनियोगिनिनियोगिनागः ॥ ५७ ॥

10 प्रास्थापयद् विदिशि हव्यभुजो भुजौजाः पादातिचारबलमस्खलितं खलैः सः ।
सम्यग् मुहूर्त्तसमये समये प्रसिद्धं सम्मेततीर्थमथ नन्तुमना वनान्तः ॥ ५८ ॥

शुद्धाऽऽशयः स्वयमपि क्रमतश्चाल वाचालयन् जयरवैर्दशदिक्कदम्बम् ।
निर्वासयन् जनपदादनयप्रवृत्तिं कृत्वोपदेश-विनिवेशविधेः प्रबन्धम् ॥ ५९ ॥

सैवानुरागपरभक्तिरनेन धार्या स्मृत्यश्च मनसा गुरुगौतमीया ।
शालेयसंवरपरिक्रमणेन मार्गमभ्यस्यता भुवि कृतोऽविकृतः प्रयत्नः ॥ ६० ॥

15 कृत्वा विशिष्य समितिं वचसा ररञ्च स प्राकृतप्रतिपदस्थितिमादधानम् ।
भूपालवर्गमपवर्गनिसर्गरागाच्चर्यापरीषहसुहः सहसाऽध्वचारी ॥ ६१ ॥

अर्हद्विहारभवनाद् विविधोपहारप्राप्तां विहारनगरीं क्रमतो जगाम ।
सङ्ग्रामसाधुचरितैर्भुवि गीयमानैरादेशभूपतिरतिप्रतिपन्नधैर्यः ॥ ६२ ॥

तत्रापि चैत्यनमनान्न मनाग् विषण्णः स्तोतुं खतः प्रववृते जिनभाखतोऽर्चाम् ।
20 प्रत्यक्षतः क्षततमस्तमपार्श्वबान्नः सर्वार्थसाधनविधेर्जिततीव्रधान्नः ॥ ६३ ॥

खस्तिश्रियां निवसनस्थलमाननाब्जमब्जं जिगाय कलयैव सदोदयेन ।
यस्य प्रभोः कमठदर्पहरस्य कामं कामप्रथाभरहरस्य मनोहरस्य ॥ ६४ ॥

खस्तिश्रियः सुभगसंगतशोणवासस्तुल्या स्फुरन्ति परितः खलु यस्य भासः ।
उद्यत्फणामणिभुवः किल भूर्भुवःस्वःस्वामी स कामितमुदे शिवधामगामी ॥ ६५ ॥

25 खस्तिश्रियां करणमाभरणं त्रिलोक्या अर्हजिनेन्द्रभगवत्प्रभुनामधेयः ।
ज्ञातार्थजातपटुबोधसदावदातस्तातः स सातविधयेऽस्तु सतां कृपातः ॥ ६६ ॥

खस्तिश्रियां समुदयोऽभ्युदयेन यस्य प्रादुर्भवत्यखिलदुर्भवसंनिरोद्धुः ।
अखग्रतो विदधतः प्रकटोपदेशव्यास्या महेन्द्रदिशमाश्रयतः प्रभाभिः ॥ ६७ ॥

यद्दर्शने भुवि विनश्यति चौर्यचर्या तत्त्वानि पश्यति परिग्रहमोक्षपक्षे ।

80 लोकः शिवाय नमति प्रतिबद्धचेताश्चिन्तामणिर्दिनमणिप्रकृतिस्स जीयात् ॥ ६८ ॥

पाणेस्तलेऽस्य नियतः कमलानुषङ्गः पादोपयोगजनितस्त्रिजगत्प्रकाशः ।

पार्श्वस्य तस्य समताऽभिमताऽहिमांशोरत्यद्भुतं यदिह देहभृतां न तापः ॥ ६९ ॥

अर्हन्महः स्वहृदयेऽभ्युदयेन रम्यं सन्मानसाऽम्बुजविबोधकरं निदध्मः ।

प्रोद्दामकामतमसां हि विरामहेतुर्बामाश्वसेनद्वपतिप्रतिभाऽभ्यनन्दि ॥ ७० ॥

स्युः संपदः प्रतिपदं विपदं निहत्य राज्यं विराजिगजवाजिशताङ्गराजि ।
 सत्संगतिर्गतिरपि द्युसदां महेज्या यस्य प्रभाव-विभवानुभवाज्जनानाम् ॥ ७१ ॥
 नूनं सहस्रगुसहस्रमहः प्रसह्य संपिण्ड्य शुद्धविधिना विधिना व्यधायि ।
 तेजोभरः सकलपातकसंनिपातव्याघातहृज्जिनपतेः परमाश्वसेनेः ॥ ७२ ॥
 यो वारुणीं न चकमे न तथोत्तराशां तद्वन्न दण्डधरदिग्गमनं कदाचित् । 5
 सोऽपूर्वभानुरिव पूर्वदिशं प्रपन्नः पार्श्वः सदाऽभ्युदयवानिति नात्र चित्रम् ॥ ७३ ॥
 यस्य प्रभा सहचरी गिरिसानुरागा बालातपप्रकरणान्महिता महीशैः ।
 दूरीचकार भुवने जडिमाऽभिमानं त्यक्त्वा पराश्रयतयाऽङ्गभृतां नितान्तम् ॥ ७४ ॥
 त्रयी येनोद्गीर्णा समवसरणे यस्य पुरतोऽ-
 हयः श्रेणीरम्या वियति दधते नृत्यललितम् । 10
 यतः पद्मोल्लासो भवति नियतस्तं धनकरं
 नमामः श्रीपूर्वोदयिनमथ पार्श्वं दिनकरम् ॥ ७५ ॥
 स्तुत्वा जिनं प्रतिजनं विहिताऽतिभक्त्याऽऽदेशप्रभुर्नगरमैक्षत शस्त्रदक्षः ।
 साक्षात् तदीयसुषमा सुखमानिनाय चेतस्ततः स्तुतिमिमामचिरादुवाच ॥ ७६ ॥
 यत्र चित्ररचना वचनानां गोचरात् पटुधियामतिशेते । 15
 वेदमनां धनवतां सुरलोके लाघवं विदधतां विभवेन ॥ ७७ ॥
 मानवाऽऽश्रयभवाश्चशिवसिद्धिर्जायते दिवमतीत्य समस्ताम् ।
 इत्यवेत्य किमु पौरगृहाणि तुङ्गतामधिगतानि विशिष्य ॥ ७८ ॥
 अत्र कायमपहाय विवस्त्री भोगभाग् भवति वस्त्रमिवाङ्गी ।
 यात्वतः सहतनुर्मनुजन्मेऽतीव यत्र भवनेष्वतिवृद्धिः ॥ ७९ ॥ 20
 भास्करोपलदलैर्जनिताग्नेस्तापतो न जडिमा शिशिरेऽपि ।
 स्पर्द्धया शशिमणिक्षरदम्भः संभवान्नहि शुचावपि तापः ॥ ८० ॥
 उद्यतद्युतिमता हिमवृत्तिर्नाश्यते भुवनमत्र त्रिकादयः ।
 सौधपङ्क्तिरदसीयशरण्या जायते तपसि चान्द्रपयोभिः ॥ ८१ ॥
 सान्द्रचान्द्रविगलज्जलधारा धौतशुद्धकलधौतसवर्णा । 25
 साङ्गगाङ्गपयसा ह्यभिषिक्तं पुण्यमेव कुरुते परलोकम् ॥ ८२ ॥
 निर्दहद्भिरगुरुद्रुमसारैर्वान्तधूमकृतमण्डलयोगात् ।
 आतपन्नमिव यत्र बभासे राजतां प्रकटयन् नगराणाम् ॥ ८३ ॥
 यत्नबद्धशशिरत्नपयोभिर्जन्यते ग्रंथभिषेकविवेकः ।
 बालसूर्यमहसा सहसा स्यात् सांप्रतं बहलचन्दनचर्चा ॥ ८४ ॥ 30
 केतनैर्धनिनिकेतनलक्ष्मीचेतनैः पुरपुरन्दरमूर्त्तैः ।
 सा प्रकीर्णककला सकलाऽपि दृश्यतेऽपवनभूपवनेन ॥ ८५ ॥
 भूभृतां भवनपङ्क्तिनिवेशः पेशलश्रियमधादिह मौलेः ।
 तत्र रत्नभुवि बिम्बिततारामालया भवति मौक्तिकमाला ॥ ८६ ॥

श्रद्धया परिणतः स्वत एव तत्त्वविद्वचनभावितचेताः ।
 अक्षतामिह सदाऽऽर्हतवर्गो दक्षतां वहति तत्त्वविमर्शे ॥ ८७ ॥
 चेतसा वहति कश्चन रत्याऽऽशाम्बरीं स्थितिमलीनविबोधः ।
 तस्य न व्यवहृतिष्वनुरागो निश्चितः शिवपदेऽपि निवासः ॥ ८८ ॥
 पात्रसंगतिभृतः सुमनोभिः शोभितां दधति काश्चन वृत्तिम् ।
 आविका इह लता इव दिव्या मोहनाय खलु वैश्रमणानाम् ॥ ८९ ॥
 वर्द्धमानविभुनिर्वृतिधाम्नः सूपदेशरमणाच्छ्रुतनाम्नः ।
 संभवन्ति वनितास्तदपापाः केऽपि सन्ति पुरुषा न च पापाः ॥ ९० ॥

प्राबोधयद् धृतविहारविहारकर्मा-

- 10 ऽऽदेशाधिपोऽप्यवनता जनताः समस्ताः ।
 स्थित्वा दिनानि कतिचिद् विहितोपचाराः
 स्फारानुरागवनिता ध्वनितार्थसाराः ॥ ९१ ॥
 पुण्यपुण्यकथनैरथ नैःखं सज्जनस्य स निरस्य चिरस्य ।
 स्पष्टतामुपगते वृषमार्गे प्रातरेव विजहार विहारात् ॥ ९२ ॥
 15 तीर्थराजमभिवन्दितुकामे प्रस्थिते दिनकरोऽभ्युदयेन ।
 निस्तमस्त्वमुदयेन सहासिन्नाह साहसवतामिह मुख्ये ॥ ९३ ॥
 भानुमालिनि समीयुषि नृणां दृक्पयोरुहविकाशिनि पूर्वम् ।
 पूर्वदिक्पथविलम्बिनि शैले तारका कुसुमलिप्सुतयैव ॥ ९४ ॥
 रत्नपङ्क्तिपतयालु हि रत्नं न्यायमेवमधिगत् जगत्याः ।
 20 संयुयोज सहसा दिनरत्ने तारकामणिगणः प्रणयेन ॥ ९५ ॥
 स्पर्द्धयाऽन्यहरितां समवेक्ष्य तारकाऽऽभरणभारमिवैन्द्री ।
 दिक्खराज्यमदजातरुषेवाऽऽताम्रसूर्यनयनं समधत्त ॥ ९६ ॥
 तेजसामतिशयं न सहन्ते हन्त ! केऽपि बलिनोऽन्यजनस्य ।
 आचकर्ष तदमर्षसतर्षस्तारका करवसूनि विवस्वान् ॥ ९७ ॥
 25 उद्यते द्युतिभरेऽहिमरश्मेस्तारकेक्षणनिमीलनमासीत् ।
 लज्जया सकलदिग् युवतीनामिन्दुना सह विलासवतीनाम् ॥ ९८ ॥
 मन्दतामुपययौ विषमेषुश्चित्रमत्र विजयिन्यपि रागे ।
 तारकेक्षणकटाक्षविमोक्षान्मङ्गु दिग् युवतिभिश्च विरेमे ॥ ९९ ॥
 कल्पवर्त्तमकरोन्ननु तारासंकरेण सह चन्द्रिकयैव ।
 30 बालभानुरत एव तदीयज्योतिषां न विषयेऽद्भुतलेशः ॥ १०० ॥
 व्यानशे नु तमसा निबिडेन सर्वतो भुवनमस्तविवेकम् ।
 विष्णुचक्रमुदितं रविरूपं तद्विनाशनकृते ह्यनुरूपम् ॥ १०१ ॥
 विश्वतोऽवधिविधा इव तारा रेजिरे दिवि यथास्थलचारा ।
 केवलावगमजङ्गमरूपेऽभ्युद्गते दिनकरोऽस्तमयुक्ताः ॥ १०२ ॥

मूकतामुदवहद् यदुलूकोऽप्यन्निहगजरुचिराप विरामम् ।
 मन्दतां खलु बृहस्पतिरागात् तत्सिताम्बररुचिः समुदीतः ॥ १०३ ॥
 त्याजिता जगति मैथुनवृत्तिर्दिव्यकर्मणि नृणामनुयोगः ।
 कारितो भगवता प्रभयैवाध्वाऽप्यदर्शि भुवि नाभिभुवेव ॥ १०४ ॥
 लक्षदक्षजनभाजिनि वादे निर्जिते न हि दिवाऽपि निवादे ।
 निष्करेऽपि करसङ्करपूर्णे सोऽध्युवास नगरे सविलासः ॥ १०५ ॥
 लौकिकस्तदितरोऽपि च मार्गः सूत्रतश्चलति सार्थबलेन ।
 आदृतः प्रथमतो वृषभाद्यैः सर्वदर्शिपरपारगतैस्तैः ॥ १०६ ॥
 इत्यवेत्य हृदि चैत्यनिनंसुर्निश्चयात् स वृषभप्रभुयोगम् ।
 सार्थमुख्यमवलम्ब्य शिवाय शैलशालिनि पथि प्रचचाल ॥ १०७ ॥
 दुर्णयैरविनयं प्रतिपन्नैर्भीमदुर्गविषयप्रतिबद्धैः ।
 स्वल्पमानगतिरध्वनि नीचैर्नातिचारमतिरेष बभूव ॥ १०८ ॥
 बाढवेयनिवहैः सपरीतः प्रीतनिर्भयमना वनमध्ये ।
 नैगमानुसरणेन रणेन निर्जितारिरचलद् बलशाली ॥ १०९ ॥
 पार्वतीं श्रियमसावुपमुञ्जन् निर्ययौ गिरिशताऽऽक्रमणेन ।
 पृष्ठतश्च पुरतः सहभद्रो दुर्गमोक्षपथलीनमनस्कः ॥ ११० ॥
 केवलादुपनता उपदेशात् पार्वतीयमनुजा ननु जाल्याः ।
 तेन केचन कृताः सुकृतार्था दर्शने विषमबाणजयेन ॥ १११ ॥
 विक्रमी क्रमपरिक्रमनीत्या तीर्थराजगिरिपार्श्वमुपेत्य ।
 तस्थिवानकपटः पटकुट्यां प्रस्फुटं सितपटः स नियोगी ॥ ११२ ॥

श्रीसंकेतनिकेतनं गिरिवरः सम्मेतनामा जिनै-

निर्वाणेन पवित्रितः परिचितः श्रीशक्रचक्राऽऽगमैः ।

तं संप्राप्तमहोदयश्रियमयं प्रीत्या नियोगीशिता

दर्शं दर्शमिह स्वमेव मनसा मेने पुनस्तादृशम् ॥ ११३ ॥

इति श्रीदिग्विजयनाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेषविजयगणिविरचिते उद्दयश्रीकलिते

पूर्वापत्तनविहारनगरश्रीचिन्तामणिपार्श्वप्रभुस्तुतिवर्णननामा द्वादशः सर्गः ॥

त्रयोदशः सर्गः ।

अथ श्रीसम्मेताचलतीर्थराजवर्णनम् ।

मुक्ताचलाद् घटमुवाऽऽचरिता पवित्रीभूता हरिद् विमलशैलबलात् प्रतीची ।
पुण्योत्तरा ककुबसौ स्फुटिकाचलेन सम्मेदतीर्थगिरिणा गुरुणा दिगैन्द्री ॥ १ ॥

5. उच्चैर्वरारकखरैर्नखरप्रमाणै रेजे गिरिः स्वशिखरैरखरैः कचिच्च ।
रूप्यान् कपिद्वलितैर्वलितैश्च तिर्यग् हेम्ना तथा कपिशताकुलितैर्द्विधाऽपि ॥ २ ॥

आपूरयन् दशदिशोऽपवनप्रसून-
श्रेणीगलत्परिमलैर्मलैर्गिरीशः ।

10. दुर्गाऽऽश्रयेण फणिनां गणिनां वरेण्यैः
सेव्योऽस्य किं न महिमा स हिमाद्रिभाव्यः ॥ ३ ॥

उत्फुल्लमल्लितरुभिः कृतशेखरश्रीर्वेणुध्वनिध्वनितगोपवधूविलासः ।
नृत्यत्कलापिकुलपक्षरुचा विचित्रश्चित्राय सैष पुरुषोत्तमजैश्चरित्रैः ॥ ४ ॥
उच्चामरप्रभुतयाऽद्भुतया स साधुर्माधुर्यधुर्यरसनिर्झरणैर्नितान्तम् ।
सान्द्रद्रुमावलिकृताऽऽतपवारणेन भूभृत्पदं तदुचितं रुचितं विशेवैः ॥ ५ ॥

15. आपूर्यमाणविवरैर्मरुता स वंशैरापाद्य वाद्यगणनादमिहाऽऽदरेण ।
चारुप्रकारसहकारलताः स तालं सर्वत्र नर्तयति तीर्थसमर्थतायै ॥ ६ ॥
शत्रुञ्जयस्फुटिकभूधरैवताद्रिसम्मेदकार्बुदगिरिप्रमुखैश्च दुर्गैः ।
सार्वत्रिकं विजयते भरते प्रसिद्धमेकातपत्रमिहमार्हतधर्मराज्यम् ॥ ७ ॥
एकस्य निर्वृतिपदं यदि तीर्थभर्तुः स्यादुज्जयन्त इति लोकहिताय नाम्ना ।
20. विंशाऽऽर्हता मयि महोदयलब्धिधामसम्मेदकस्तदुचितः किल वैजयन्तः ॥ ८ ॥

पश्चापि मेरुगिरयः किल पञ्चतीर्थाऽऽकृत्या स्थिता भरतवर्षजमध्यखण्डे ।
धैर्यक्रियां समुपदेष्टुमिवाधिमैत्र्या वेलाबलोच्छलितनीरनिधेर्जडस्य ॥ ९ ॥
सर्वाङ्गपुण्यभरलिप्सुतया सुरेशस्तीर्थेशजन्मसमये कृतपञ्चरूपः ।

तच्छिक्षयेव कलधौतगिरिस्थाऽऽस्यात् श्रीपञ्चतीर्थतनुभिर्ननु भिन्नपापः ॥ १० ॥

25. अस्मिन् गिरावधिगते जिनभावेन पुण्यस्य विंशतिविशोपबलं फलं स्यात् ।
आवेदितुं किमिति विंशतिशृङ्गभङ्गीमङ्गीचकार शिवकारणमेष शैलः ॥ ११ ॥
दानं फलैरविरलैः कलयन् नगानां तीव्राऽऽतपात् कृततपा इव साक्षमालः ।
शैलाश्रयेण घटयन् बहुधातुदार्ढ्यं श्रीभूधरो धरति किं न गिरीशलीलाम् ? ॥ १२ ॥

प्रख्यापयद्गिरिव काञ्चनसिद्धिवीथीमभ्युन्नतैः सशिखरैः समहौषधीकैः ।
30. प्रीत्या गतागतकरैरमरैर्निषेव्यः किं स्यान्न निर्वृतिपदं विविधाऽऽगमार्थैः ? ॥ १३ ॥

योऽग्रैरनेकफलदैर्विहितेष्टसिद्धिर्गम्यो न जातु करिभिर्हरिभिर्बलाऽऽद्वैः ।
ध्यायन्निव स्थिरतया किमपि स्वरूपं स ब्रह्मलीनमनसां न कथं निरीक्ष्यः ? ॥ १४ ॥

जन्माभिषेकपयसाऽसि पवित्रितो घैराजीवितं भवतु तत्सविधे स्थितिर्मे ।
देवाद्विरित्यवगमात् कृतपञ्चमूर्तिः श्रीतीर्थपञ्चकमिषाद् भरतेऽध्यवात्सीत् ॥ १५ ॥

तीर्थङ्करा हि परिनिर्वृतिमीयुरस्मिन् शैल्यं ततः कनकचैत्यवति प्रसिद्धाः ।
भावं विभावयति नित्यपयोदवृष्टिः सृष्टिं विनाऽभ्रपटलस्य किमद्रिमूर्ध्नि ? ॥ १६ ॥

जन्मोत्सवेऽहमभवं भगवन्निषेवी कल्याणके जिनपनिर्वृतिजेऽपि तादृग् ।
भूयासमित्यभिनिविष्टमनास्सुमेरुः सम्मेदशैलवपुषा भरते समेतः ॥ १७ ॥

प्रोत्साहयन् पथि नटानवटातिगत्याऽदृष्टप्रपातहृतपातकसन्निपातः ।
वादित्रचित्ररवसंभवपूर्वमद्रिं वीर्योद्भटैः सहभटैरभजन्नियोगी ॥ १८ ॥

आरुह्य गुह्यकशतैः कृतसन्निधानस्तं तीर्थशैलमनुशीलितशालिशीलः ।
लीलावती जननिगीतयशा ववन्दे सङ्गेन चैत्यमनघेन समं समञ्ची ॥ १९ ॥

अभ्यर्च्य चन्दनसिताभ्रककुङ्कुमाद्यैर्माद्यन्मनोरथपथप्रतिपन्नसिद्ध्या ।
जाग्रत्प्रभावजिनभावनयाऽविलम्बं स न्यस्तबिम्बनयनः स्तुतिमाततान् ॥ २० ॥

जयति भगवाञ्श्रीनाभेयप्रभुर्जगदीश्वर-

स्त्रिभुवनमहासाम्राज्यश्रीवशीकरणं परम् ।
कनकरुचिकृत् सर्वाऽऽशासु स्वभासुरदीप्तिभि-
रभिनवरविध्वान्तध्वंसश्रियां समुपाश्रयः ॥ २१ ॥

भजत रजतक्षमाभृत्पीठे तमासनभासिनं
शिवमिव जना दुर्गाकारस्फुरद्गिरिभूषितम् ।

स्फुटतरजटाभारस्फारत्विषादविजित्वरं
श्रमणगणभृत्पूज्यं सिद्धं शिवालयसंगतम् ॥ २२ ॥

विजयमनिशं देयान्नाम्ना जिनोऽजितयार्चितः
परमपदभाक् शर्मे वाप्तौ दुर्मैरतिविद्रुमे ।

विजयिविजयासूनुर्नृनं सुवर्णसवर्णभा-
स्त्रिजगति परं साम्यं मूर्त्यन्तरं परिभावयन् ॥ २३ ॥

कमनदमनः सौभाग्येन ध्रुवं जनरञ्जन-

स्त्रिदशवनिताभावोल्लासी प्रभुर्ननु शम्भवः ।

सकलकलया शुद्धः सिद्धः सम्मेतगिरौ गुरु-

गुरुरिव दिवः शास्ताशास्ताः प्रपूरयतां हि नः ॥ २४ ॥

अनुदिनमयं भूयाद् भूत्यै जिनो ह्यभिनन्दनः

समितिमतिमान् मानी मानं जयन्नयिशाश्वतः ।

विबुधललनालालित्येनाप्यविक्रियमानसः

शिरसि रसिकः सिद्धेः सिद्धः समेतमहीभृतः ॥ २५ ॥

उदयशिखरि श्रीमन्मौलौ यथा दिवसप्रभु-

र्भवति कमलाऽऽनन्दी बन्दीकृतप्रभुताऽद्भुतः ।

सुमतिभगवाँस्तद्वच्छैले समेत्य समेतके
 समगमदयं शैवं रूपं शिवाय स नः सना ॥ २६ ॥
 दिशतु विशदां पद्मां प्रद्वप्रभः प्रभुरार्हतीं
 गिरिशिरसि यः सिद्धावस्थाऽवलम्बितबिम्बभाक् ।
 5 दधदिव दृढं मूर्त्तं मूर्त्तौ विमुक्तिनितम्बिनी
 हृदयनिहितं रागं सद्योऽभ्युदितरविच्छविः ॥ २७ ॥
 विपदवनिजच्छेदः पार्श्वे सुपार्श्वजिनेश्वरः
 खतनुमहसां भारैस्तारैर्जितोऽग्रदिनेश्वरः ।
 जगति जयताद् यस्यावश्यं स्तुतीस्त्रिदशेश्वरः
 10 प्रमुदितमना भक्त्याऽऽसक्तः करोति विकस्वरः ॥ २८ ॥
 कुवलयमुदे चन्द्रश्चन्द्रप्रभः प्रभयाऽऽभयः
 शशधरसुधासारस्फारप्रकाशियशोमयः ।
 मनसि लसितं शुक्लध्यानं बहिः प्रथयन्निव
 शिव इव सितः शैवं दैवं प्रकाशयतां मयि ॥ २९ ॥
 15 सुविधिरधिकं श्रेयः पुष्पात्वनुष्णरुचिप्रभः
 स भवनमुमाप्रज्ञादीनां विधेः सविधे स्थितेः ।
 निरवधिसुखस्थानं दानं ददद् भुवि वार्षिकं
 सपदि भगवान् यो दारिद्र्यं जहार कृपादृशा ॥ ३० ॥
 मनसि वचसि स्वाङ्गे शैल्यं परं कथयन्नथ
 20 शिवपथरथः सेव्यो भव्यैः कृतार्थमनोरथः ।
 दशमभगवान् गीतः प्रीतैः सुरैर्जिनशीतलः
 सफलयतु मे वारं वारं मनीषितमञ्जसा ॥ ३१ ॥
 उपशमवधूप्रेयान् श्रेयान् जिनोऽञ्जनवर्जितः
 शिवनवरमाऽऽश्लेषी मौलौ समेतमहागिरेः ।
 25 दनुजमनुजैः पूज्यो नाम्ना ह्यनन्तचतुष्टयी
 परिणतमयी भावं धेयान्मयीहितपूरणः ॥ ३२ ॥
 वसुपरिवृतस्त्रेधा मेधा दधातु मनस्विनां
 जिनपतिरतिप्रीत्या पूज्यः सुरैर्वसुपूज्यभूः ।
 शिव इव जने नित्यं मृत्युं जयन् विजयप्रदः
 30 शिवपरिणतेश्चम्पाऽकम्पापरैरपुनाद् यकः ॥ ३३ ॥
 विमलभगवान् पुष्यान्मुख्यां सुखश्रियमाश्रयः
 प्रशमविनयादीनां दीनज्जिनां कमलाऽऽकरः ।
 करणविजयी दाता भक्ताऽऽत्मनां नृपसंपदः
 पदसलिलजन्यासाच्छैलं समेतमिहोन्नयन् ॥ ३४ ॥

जनयतु सुखाऽऽनन्त्यं नित्यं जिनोऽवृजिनोऽङ्गिनां
शिवपदमिति ध्यानाच्छैलं समेतमुपेयुषाम् ।
शिवमनुनयन् नाग्राऽनन्तः सतां विषमेष्वपि
नटनघटनाकौशल्येनार्चितस्त्रिदशैरपि ॥ ३५ ॥

हृदयकमले श्रद्धाभाजां जिनो रमतां मतां
रतिमनुनयन् दिष्ट्याऽभीष्टप्रधानविधानतः ।

5

उपवनघटारम्ये सम्यक् समेतगिरौ शिवं
समधिगतवान् धर्मः शर्मश्रियाः समुपाश्रयः ॥ ३६ ॥

अशिवनिवहे शान्तिः कान्तिर्भृशं जगतीमुवा-
मरिपरिभवे श्रान्तिः क्षान्तिः परस्परसङ्गरे ।

10

मुवि भगवतो यस्यावश्यं बभूव जनुर्दिने
दिशतु स शिवं सिद्धः शान्तिः समेतनगोत्तमे ॥ ३७ ॥

अतिशयरमापात्रं गात्रं यदीयमदीप्यत
शिखरिणि ययौ यो निर्वाणं समेदकसंज्ञिते ।

तदनुभजनासक्ते व्यक्ते दधन्मधुरश्रियं

15

स जयतु जिनः काकुत्स्थाख्यस्तथाऽपरकुन्धुवाक् ॥ ३८ ॥

शमरसपयोराशिर्नूनं विकाशि(सि)तसन्मना
अरजिनवरः कुर्याद् धुर्या महोदयसंगतिम् ।

विजितसमरः कर्माणीनां भरेऽपि स सङ्गरः

करपरिकरव्यासाद्धासाऽऽश्रयीकृतभास्करः ॥ ३९ ॥

20

सुकृतविलसद्गुह्यफुल्लक्रियासु पयोधरः

करिहरिभयव्यापत्पल्लीविनाशनृपोद्भुरः ।

दिशतु भगवान् मल्लिर्मल्लीप्रसूनलसद्यशाः

रसधरवशा मुक्तिप्राणप्रियासुरतेर्दशाः ॥ ४० ॥

यदुकुलनभोभास्वान् भूयान्मुदे मुनिसुव्रतः

25

क्षपितदुरितस्तीव्रैर्भूरिघ्नैर्घनमूषणः ।

अमृतसमये मूर्धन्यद्रेः समेतवरस्य यः

स्थिरतरतनुर्वैदूर्यस्य श्रियं चिरमाश्रयत् ॥ ४१ ॥

दमितविषयः खेष्टं दद्यादवयविभेदनः

प्रशमितजगदोषः श्रीमान् नमिर्जिनपुङ्गवः ।

30

परमपदवीलाभे यस्याऽचलस्थलमन्वभूत्

सुरसमुदये वेदीभावं समेतमहाह्वयम् ॥ ४२ ॥

विजयकमलां यस्याऽऽदेशाल्ललौ कमलापतिः

परिणयमिषाद् राजीमत्या विबोधविधायिनः ।

जयतु स शिवानन्दी योगीश्वरः परभूतिमान्

यदुकुलरविर्नेमिः सिद्धिं गतः खलु रैवते ॥ ४३ ॥

पार्श्वः शाश्वतबोधनेन भगवान् भाखानिवाभ्युद्यतः

शैलेक्ष्या शिवमाप तापरहितः शैले समेताभिधे ।

तीर्थं तत् प्रथितं मुनीन्द्रकथितं जातं सुजातं नृणां

पुण्यायेव महोदयाय सुदृशां योगाय भोगाय च ॥ ४४ ॥

माहात्म्यं निजगाद यस्य भगवाँस्तीर्थस्य तीर्थङ्करः

सिद्धार्थक्षितिपाङ्गजः शिवपुरीसार्थस्य वै पार्थिवः ।

श्रीपापापुरि सिद्धिभाक् स जयताच्छैलः समेतश्चिरं

छत्रीभूत इव क्षमातललललक्ष्म्याः प्रभासंभृतः ॥ ४५ ॥

स्थित्वा दिनानि कतिचित् तदुपत्यकायां कुर्वन् मरुत्तरिवार्थिसमर्थभक्तिम् ।

निर्णीय शुद्धवृषभप्रभुमार्गनीतिं भीतिं विमुच्य पुनराववृते स धीमान् ॥ ४६ ॥

भूभृत्प्रकम्पनरतिः कटकाधिवासैः कूटस्थितिं पथि निरस्य जने खवृत्त्या ।

धृत्वाऽथवा नरवरान् स बलं नवादाख्यानं विशिष्टनगरं स समाप दिष्ट्या ॥ ४७ ॥

तीर्थाभिवन्दनबलाद् भरते दधानः सामान्यमन्यनिजयोर्विजयोऽर्जितश्रीः ।

सान्द्रद्रुमाद्रिनिवहाद् बहिराजगाम सूरः स सूर इव वार्दलचारुवृन्दात् ॥ ४८ ॥

निर्माय निर्मलयशा बहुसङ्गभक्तेरत्यादरं गतदरः स दरीनिवासे ।

वीरार्हतोऽपि परिनिर्वृतिभूप्रदेशे पादद्वयीनमनतः प्रमदं प्रपेदे ॥ ४९ ॥

सारं सुरासुरनिखातसरः प्रतीर्य पारंगतः सरभसा बहुबाहुवीर्यः ।

खं तीर्णदुस्तरभवार्णवमेव मेने सेनेश्वरः खरसभाखरशाश्वतश्रीः ॥ ५० ॥

अन्तर्वर्णं गणपतिः परितः परीतं वैभाररत्नविपुलोदयहेमशैलैः ।

संप्राप्य राजगृहसीम्नि स तीर्थभक्तस्तीर्थाधिनाथमुनिसुव्रतमाननाम ॥ ५१ ॥

उल्लासिपद्मवनमण्डनकुण्डनीरैर्निलोष्णतामनुभवन्नवनीविभागे ।

वीराभिवन्दनसमागतचन्द्रसूर्याख्यानां कथामवितथां सरसादमस्त ॥ ५२ ॥

श्रीशालिभद्रभवनोत्तमवप्रसौधैर्यौघैस्तथा गुणशिलावनजातबोधैः ।

अद्यापि यत्र जिनशासनराज्यमेकच्छत्रं पवित्रमनसां प्रतिभाति चित्रम् ॥ ५३ ॥

व्यालोक्य राजगृहनामपुरं त्रिलोक्यां दूरस्थिता अपि जिनैः कथिताः पदार्थाः ।

साक्षात्कृता इव रुचिं द्रढयन्ति बाढं पुंसां भवन्ति च ततः खलु ते कृतार्थाः ॥ ५४ ॥

शाखापुरं पुरत एव महत्तदीयं गत्वा नियोगपतिरर्चितवीरमूर्तिः ।

नाभेयचैत्यगृहमेत्य कृतप्रणामस्तत्प्राज मानसमलं समलङ्कितः ॥ ५५ ॥

नत्वेन्द्रभूतिपदयोः सदयोदयश्रीर्धुगमं पदे विमलकेवलबोधसिद्धेः ।

श्रीगौतमोत्तमगुरुप्रतिबिम्बरत्नं तुष्टाव भाववशतः शतशुद्धवृत्तैः ॥ ५६ ॥

राजतां गणपतिः सुरराजां वन्दनीयचरणः शुभमूर्तिः ।

यत्पुरस्सरतयाऽनुगतैव शाश्वती विजयभृङ्गणलक्ष्मीः ॥ ५७ ॥

मन्द्रगर्जितकलाऽपि यदीया देशनादिविषया गुरुरेव ।
 मङ्गलाय भवति श्रुतिमार्गसंगता व्यसनवारणकर्मा ॥ ५८ ॥
 साधुसिन्धुरमुखस्य निनादश्चलिकादिपदभूर्गणभर्तुः ।
 सागरान् विजयते स विशेधैरङ्गसाधनमयैः शुभवृत्त्या ॥ ५९ ॥
 दुर्द्धरान्तररिपोर्विजयोऽस्मान्निश्चितः समितिशूरनराणाम् । 5
 पूर्वसाधुगणभृद्गजराजां बृंहितं महितमेव महीन्द्रैः ॥ ६० ॥
 कालिकाङ्गजमतिर्वमति स मानमाश्रयति संगतिरागम् ।
 सिन्धुजा गणपतेर्ध्वनितेनाप्यूर्मिकाप्रणयिनीव रसेन ॥ ६१ ॥
 गन्धहस्तिललितान्यतिशेते यः प्रवृत्तिनिहितप्रभयैव ।
 तेन कश्चरणगौरवरीत्या स्पर्द्धते गणभृताऽनिभृताऽऽत्मा ॥ ६२ ॥ 10
 सिंहजध्वनिधरप्रतिशब्दं यो जिगाय दृढधैर्यवचोभिः ।
 सर्वतोऽभ्युदितपद्ममहागोनिर्व्यवायविधिसाधननिष्ठः ॥ ६३ ॥
 यः करेऽतिशयभृन्महिमानं मानवैरभिमतं निदधाति ।
 विश्रुतः श्रुतिधरेषु गुरुत्वे भद्रजातिकलभाधिकृताङ्गः ॥ ६४ ॥
 आननै स्फुरति यस्य महेभाऽऽकार एव सुभगो ध्वनिसौम्यः । 15
 मानसे परिणताऽऽकृतियुक्तिः साहसाय निहिताऽप्यसुभाजाम् ॥ ६५ ॥
 पार्श्वमेव सततं धरते यस्तेजसां विहितविघ्नविनाशम् ।
 वर्धमानवरशासनमुच्चैः स्पष्टयन् नयनमङ्गलकारी ॥ ६६ ॥
 सामजन्म नियतं वदनेऽस्य सौष्ठवं सकललोकहिताय ।
 निश्चितैव समरोचितलक्ष्मीर्भासतेऽनुपदवृत्तविधाने ॥ ६७ ॥ 20
 दुर्द्धिजिह्ववशातः सकलोर्व्यां निश्चिताऽऽदरभृता बिलवृत्त्या ।
 यद् विशुद्धचरणद्वयभाजा स्थायते बहुसुखेन वृषेण ॥ ६८ ॥
 यो द्विमातृतनयप्रभुवीरख्यातिमत्र निदधे पदवृत्त्या ।
 ब्रह्मचारिविधिवान्धवधर्मा पोषयन् जगति काञ्चनसिद्धिम् ॥ ६९ ॥
 याऽङ्गजास्य रुचिराशु जिगाय शुद्धधौतकलधौतविभासम् । 25
 चित्रभानुशरणं प्रतिपन्नं प्राकृतयाऽभ्युदयने भुवि शुद्धैः ॥ ७० ॥
 इष्टतास्य न शिवाङ्गनिवेशात् कापि वस्तुनि परे परमार्थात् ।
 ब्रह्मणा परिचितेऽप्युचिता तच्छान्भवी प्रतिकृतिर्गणनाथे ॥ ७१ ॥
 आनने प्रसरति स्फुटमेव दानवृत्तिरतिशायितयाऽस्य ।
 सेव्यते प्रतिदिनं नृपनागैः पार्श्वमुल्लसितशाश्वतबुद्धैः ॥ ७२ ॥ 30
 सर्वदैव परमोदकभावो मानसेऽभिरमते गणभर्तुः ।
 पीनदीर्घयुगबाहुसमृद्धेरादिमङ्गलमिह प्रणिधानम् ॥ ७३ ॥
 स्थाप्यते सुकृतकर्मसुसिद्धैः यः सुरैः सुरवरैरपि नाम्ना ।
 लब्धिरूपपयसां भरतोऽब्धिरेव कस्य गणभृन्न नमस्यः ॥ ७४ ॥

जीयते यदमुना यमुनाभितेजसाङ्गनिहितेन हितेन ।
 श्रीसुदर्शनभृताऽप्यनुगम्ये सम्यगेव गणभृत्पदमस्मिन् ॥ ७५ ॥
 ब्रह्मणादिमतया प्रथितोऽपि न्यस्यतेऽन्त्यपद एव कुमारः ।
 येन साधुचरणेन स वज्रः ख्यातिमान् असुरदुर्गजयेन ॥ ७६ ॥

5 स्थूलभद्रवदनेन धरायां प्रापि निर्मलयशः शशलक्ष्म्या ।
 द्राण् यथासमयमर्थविशेषसाधनेन शुचिशीलघनेन ॥ ७७ ॥
 वाञ्छितार्थकरणेन सुरद्रोरन्यधः स्थितिकृता गणराजा ।
 भिक्षवो विभवभोगविलासं निन्यिरे सुमनसामभिमान्याः ॥ ७८ ॥
 सा विनायकमुपेत्य शिवश्रीर्जायते नवसुधाऽश्ननसौख्यम् ।
 10 एतमेव घनलब्धिसमेतं निश्चयाद् गणपतिं प्रणिदध्मः ॥ ७९ ॥

येऽसिन्दूरमुपादधुर्मधुरिमा नित्यं गवां यान् पुनः
 शिश्रायातिशयेन यैश्च सुषमा संपादिता वैभवे ।
 येभ्यो दानमहोहितं च विहितं देवैः सदैवानुगैः
 येभ्यो ब्रह्मरुचिः सतां समुचिता जज्ञे व्यवायव्ययात् ॥ ८० ॥

15 येषामङ्गमहोदयः प्रतिपदं सिद्धिः स्वहस्ते परा
 शुद्धानेकपता मुखे परिणता येषु स्थिरा श्रीर्वरात् ।
 सर्वाऽऽशापरिपूरकैर्गणधरैः प्राप्तप्रतिष्ठैरिति
 तैर्धार्या प्रभुभिः स्वचेतसि शिशौ भक्ते कृपा शाश्वती ॥ ८१ ॥
 यैर्नेन्द्रभूतिरयमित्युपलक्षितोऽपि तेषामपि त्वमिह साधयसे हृदीष्टम् ।
 20 दत्त्वेन्द्रभूतिपदमुत्तमगौतमेशः मूर्खे बुधेऽपि महतां समदृष्टिरेव ॥ ८२ ॥
 स्तुत्वाऽऽदिमं गणधरं बहुधोपलब्ध्याऽऽदेशप्रभुः पुनरमुष्य स देशभाजम् ।
 मूर्तिं सुधर्मगणभर्तुर्बुद्धिः साक्षात् पूजापुरस्सरमदःस्तुतिमप्युवाच ॥ ८३ ॥
 यदीयकीर्तिः प्रससार गौरी गौरीकृताऽशेषपदार्थरूपा ।

भूपालमौलिष्वपि माल्यवेषाऽऽश्रयेण नित्याऽऽहतसौमनस्या ॥ ८४ ॥
 25 गौरीमुखे बाण धृतशुद्धवर्णावासस्थकान्तिस्तत एव गौरी ।
 गौरीयशःश्रीस्तत एव देहे भासा स गौरीमय एव देवः ॥ ८५ ॥
 गौरीगुरोश्चापि महेश्वरस्य विमुच्य पार्श्वं गुणरागवश्या ।
 नास्य प्रभोरुज्झति सन्निधानं गौरीं नु देवी सुधियां निधानम् ॥ ८६ ॥
 गौर्याः कुतः स्याद् भुवि गौरवासिर्न गौरवं संनिधिमेत्यसौ चैत् ।

80 स्याद् भारती नात्र कृतावतारा न भारती अप्यनया तदाप्ये ॥ ८७ ॥
 औदार्यमाचार्यरविं प्रपद्य स्वनामनामाऽलभताऽन्वितार्थम् ।
 परोपकारादिवरेण्यपुण्यैश्चकार पुण्यं स्वभिहोपयुज्य ॥ ८८ ॥
 प्रागल्भ्यमभ्यस्यति भाग्यलभ्यं विस्तारमन्यत्र सुपात्रभावैः ।
 निधाय मूलं गुरुपादमूले परप्रबोधप्रतिभाऽलुकूले ॥ ८९ ॥

माधुर्यमेषामुचितं सुवृत्तप्रवृत्तिभाजां गुरुराजराजम् ।
 मनोवचःकायनिकाययोगात् त्रैलोक्यतः पिण्डितमेकदेशे ॥ ९० ॥
 धैर्यस्थितेरक्षयसेवधैर्यः स्वर्णाचलं चालयति स्र वादे ।
 प्रदक्षिणा लक्षणतस्ततोऽमी ग्रहास्तमारुह्य दिवि भ्रमन्ति ॥ ९१ ॥
 शोभातिलोभादिव सद्गुणानां यः संग्रही कार्मुकवत् सुवन्द्यः ।
 सौरस्य जाग्रन्महसो निदानं शुद्धोपजापं तनुतेऽवदानम् ॥ ९२ ॥
 यदङ्गरेगत्तरदीप्तिजालैर्जितप्रवालैरभितो विशालैः ।
 कृते सुवर्णस्य रुचामवर्णे बहौ ह्रियाऽह्वाय तदा विवेश ॥ ९३ ॥
 व्रतेन गौरी रमणस्वभावं ब्रूधौ द्विजाधीशकलामलीके ।
 गौरीगुरोः कान्तिमधश्चकार गणेश्वरः स्वीययशःप्रशस्त्या ॥ ९४ ॥
 जीयादयं श्रीगणभृत् सुधर्मा यत्कीर्त्तिगानेन सभा सुधर्मा ।
 मनोवचःकायमलं निरस्य सदस्यलोकं कुरुते स्ववन्द्यम् ॥ ९५ ॥
 त्वं सात्त्विकत्वेन विधिस्वरूपं प्राकाशयः श्रीपुरुषोत्तमोऽपि ।
 मत्याऽवमत्याऽखिलमन्युभावं विभर्षि विश्वानि शिवानुरागी ॥ ९६ ॥
 गणाग्रणीस्त्वं जिनवर्धमानपट्टस्य भूषाकरणेन पूषा ।
 द्विधाऽपि पूर्वातिशये समाशाभरप्रकाशाद् वपुषाऽपि धत्से ॥ ९७ ॥
 त्वं पञ्चमोऽपि प्रथमः परम्परागणेशिनां विश्वपरोपकारिणाम् ।
 दृष्टोऽप्य दृष्ट्या धवलस्वभावतस्तद्भ्यानतः स्वः प्रभुणा सदानतः ॥ ९८ ॥
 एवं श्रीजिनशासनोन्नतिमधाद् यात्रापवित्राशयाऽऽ-
 देशेशो ह्युपदेशपेशलतया मोहव्यपोहं सृजन् ।
 नुन्नः पत्तनवासिनागरजनैः श्रीवर्धमानोद्भव-
 स्थानं तीर्थमथ प्रणन्तुमचिरादभ्युद्यतः संयतः ॥ ९९ ॥
 प्राप्ते क्षत्रियकुण्डनान्नि नगरे कृत्वोपवासं तदाऽऽ-
 देशस्य प्रसुरासमागधमहातीर्थेशवन्द्यक्रमः ।
 चक्री वाचलदुर्गमार्गं विषयान्तश्चारचारुः पुनः
 श्रीवीरप्रतिपत्तिनिश्चितमना रेजे शुभै राजितः ॥ १०० ॥
 यत् सेव्यते नु मधुराख्यपुरं सुरार्च्यं तीर्थं जिनेन्द्रजननाज्जननाथवर्ण्यम् ।
 तेनाऽऽश्रितैह मधुरा मधुराज्यमैत्रा जज्ञे प्रिया समधुरा मरुतां पुरस्य ॥ १०१ ॥
 एवं देवनिषेवणं प्रणयिनां सर्वाऽपि पूर्वा हरित्-
 तीर्थानामभिवन्दनेन सुहृदा संभाविता तेन सा ।
 संप्राप्तेन महोदयश्रियमहो पुण्यैरगण्यैस्तत-
 आतुर्मास्यविधानतः पुनरपि श्रीपत्तनान्तस्थितम् ॥ १०२ ॥
 इति श्रीदिग्विजयचाम्नि महाकाव्ये महोपाध्यायश्रीमेषविजयमणिविरचिते उदयश्रीसंकलिते
 श्रीतीर्थराजगिरिश्रीगौतमस्वामिश्रीसुधर्मस्वामिस्तुतिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

॥ श्रीरस्तु ॥

३५

परिशिष्टम् ।

महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिरचितं
श्रीतपगच्छपट्टावलीसूत्रवृत्त्यनुसन्धानम् ।

ऐं वीतरागाय नमः ।

5 अथ प्राक्तनपट्टावलीसूत्रान्तसंहितगाथात्रयव्याख्या यथा-

श्रीविजयसेणसूरी पट्टे गुणसट्टिमे सुगुणसिद्धे ।

वाए साहिसहाए जेण ठुविओ स जिणधम्मो ॥ १ ॥

सिरि त्ति-श्रीमज्जगद्गुरुविरुद्धारि-महाराजाधिराजपातिसाहिश्रीअकब्बरप्रबोधकारि-श्रीहीरविजयसूरी-

पट्टे एकोनषष्ठितमे श्रीविजयसेनसूरिर्भगवान् जज्ञे । किंविशिष्टः ? 'सुगुणसिद्धे' सुगुणैः श्रेष्ठः-गुणाः स्वभावजा
10 ज्ञानादयो विभावजा औदार्यादयस्तैरतिशयेन प्रशस्यो वर्णीनीयः । येन स्वामिना वादे उपस्थिते श्रीसाहिसभायां
स जगत्प्रसिद्धो जिनधर्मः प्रमाणयुक्त्या साधितोऽर्हतां शासनं च स्थापितम् ।

तस्य च प्रभोर्विक्रमात् १६०४ वर्षे नारदपुर्यां वृद्धोपकेशशाखीयघोषागोत्रभृत् सा० कमा तद्भार्या
कोडिमा, तयोर्गृहे जन्म । सं० १६१३ वर्षे मात्रा पित्रा च सह श्रीविजयदानसूरिहस्ते श्रीहीरविजयसूरिनिश्रया
दीक्षा । सं० १६२६ पंन्यासपदम्, सं० १६२८ वर्षे फाल्गुणसितसप्तम्यां श्रीअहम्मदावादनगरे उपाध्याय-

15 पददानपूर्वकं आचार्यपदम् । सं० १६५२ वर्षे भाद्रसितैकादश्यां तिथौ भट्टारकपदम् । ते च श्रीगुरवो भट्टा-
रकत्वं विंशतिवर्षाणि प्रपाल्य श्रीस्तम्भतीर्थे सं० १६७१ वर्षे ज्येष्ठशुद्धैकादश्यां स्वर्गमलञ्चक्रुः । एतच्चरितं
विस्तरतो विजयप्रशस्तिकाव्याद् वेद्यम् । किञ्चिल्लिख्यते-

श्रीगुरुभिः सं० १६३२ वर्षे चांपानेरदुर्गे समहोत्सवमनेकाहर्हत्प्रतिमाशतानां प्रतिष्ठा कृता । तथा सूरति-

बन्दिरे श्रीचिन्तामणिप्रमुखानेकसम्यग्भट्टसमक्षं श्रीभूषणनामा दिगम्बराचार्यो निर्जितः । तथा 'नमो दुर्वार-

20 रागादि' इत्यस्य श्रीयोगशास्त्राद्यश्लोकस्य सप्तशतान्यर्थाः सूक्तावल्यादिग्रन्थाश्च कृताः । राजनगरे श्रीखानखाना-
ऽऽख्यनवाबपर्वदि जैनधर्मव्यवस्थापनेन जयश्रीरलङ्कृता । तत्रैव च श्रीविद्याविजयनाम्ना स्वपदयोग्यं शिष्यं
प्रब्राज्य श्रीसाहिबदेकारिता प्रतिष्ठा चक्रे । ततो गन्धारबन्दिरे सा० इन्द्रजीकारितां प्रतिष्ठां श्रीवीरस्य कृत्वा
स्तम्भतीर्थे श्रीधनाईकारितां प्रतिष्ठां विधाय श्रीसूरयस्तत्रैव चतुर्मासीं चक्रुः ।

अत्रान्तरे श्रीहीरविजयसूरिषु विद्यमानेष्वपि एषां श्रीसूरीणां गुणातिशयाऽऽकर्णनादुत्कण्ठाभाजः पालि-

25 साहिश्रीअकब्बरसम्राजः श्रीसूरीन् लाभपुरे आकार्य श्रीहीरसूरीश्वरकुशलप्रभूपूर्वं धर्मवार्ता पप्रच्छुः । तत्र
गुरुवचश्चातुर्यरञ्जिता मुख्यशिष्यकृताष्टावधानदर्शनाच्चमत्कृताः साहिपादाः श्रीगुरूणां बहुगौरवं चक्रुः । तदा
केनचिद् भट्टेन 'अमी जैना जगदीश्वरं सूर्यं गङ्गां च न मन्यन्ते' इत्युक्ते श्रीसाहिसमक्षं पञ्चशतभट्टैः सार्द्धं
श्रीगुरुभिर्विवादः प्रारब्धे ।

यं शैवाः समुपासते शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो बौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटवः कर्मेति मीमांसकाः ।

30 अर्हन्निग्रथ जैनशासनरताः कर्तेति नैयायिकाः सोऽयं वो विद्वान् वाञ्छितफलं त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ १ ॥

इति श्रीहनुमन्नाटकोक्तेन । तथा—

अधाम धाम धामेदं वयमेव स्वचेतसि । यस्याऽस्तव्यसने प्राप्ते त्यजामो भोजनोदके ॥ २ ॥

तथा गङ्गोदकं विना नास्माकं देवप्रतिष्ठा स्यात् । इत्यादियुक्तिभिस्तदा भट्टा विजितास्तेन श्रीसाहिपादा-
स्तप्रसादाः श्रीगुरुणां कालीसरस्वती इति विरुदं दत्तवन्तः । गो^१-वृषे-महिष-महिषीवैध-मृतद्रव्याऽऽदान-
बन्धरोध-निषेधरूपषड्जल्पस्फुरन्मानं श्रीसाहिभिर्वत्वा लाभपुरेऽत्याग्रहेण चतुर्मासिकद्वयं श्रीगुरुणां कारितम्, 5
ततः श्रीहीरविजयसूरिभिरबाधावशाद् विजयसेनमुखान्निर्यामनामिच्छद्भिराकारिताः । श्रीसाहिपादानापृच्छय,
श्रीसूरयश्चतुर्मासिकमध्येऽपि चलन्तः पट्टननगरं प्रापुः । तदा सं० १६५२ वर्षे भाद्रसितैकादश्यां प्रातर्जातं
श्रीहीरसूरीश्वरस्वर्गमनं श्रुत्वा तत्रैव तस्थुः, भट्टारकत्वेन सुमुहूर्ते समहोत्सवं श्रीगुरुपट्टमलञ्चक्रुः । ततः क्रमेण
श्रीगुरुभिः स्तम्भतीर्थे राजिआ-वजिआऽऽख्यकारितां श्रीचिन्तामणिपार्श्वविम्बप्रतिष्ठां कृत्वा सं० १६५४ वर्षे
अहम्मदावादे भूमध्याग्नितश्रीविजयचिन्तामणिपार्श्वविम्बस्य शकन्दरपुरे स्थापना चक्रे, तथाऽहम्मदपुरे सं० 10
भोटाकारिता तथा सा० लहुयाऽऽख्यकारिता च प्रतिष्ठा विदधे । समये च लाडोलिग्रामे सूरिमन्त्रध्यानं विधाय
श्रीस्तम्भतीर्थे श्रीविजयदेवसूरीणां सूरिपदं दत्त्वा पत्तननगरे तेषां गणानुज्ञां नन्दि श्रीगुरवः कृतवन्तः, तत्र च
पञ्चसप्तत्यायकुलाहर्तृप्रतिमानां पदप्रतिष्ठाश्च । तदा सङ्घपतिहेमराजसङ्घो मरुस्थलीतः श्रीशत्रुञ्जयतीर्थयात्रार्थं
ब्रजन्, सप्तशताश्ववारकटकद्वादशशतशकटसंयुक्तः श्रीगुरुस्तत्राभ्येत्य वन्दितवान्, स्वर्णरूपमुद्राभिरर्चितवाञ्छ ।
तद्दर्शनाद् राजनगरवास्तव्य-सा० सुराऽऽख्यः श्रीगुरुपदेशेन मार्गे प्रतिश्राद्धगृहं महमुदिकालभनिकां कुर्वन् 15
श्रीअर्बुदाचल-श्रीराणपुरादितीर्थेषु मरुदेशेऽनेकनगरसङ्घेन समं तीर्थयात्रां विधाय निर्विघ्नं प्रत्यागत्य श्रीगुरुन्
ननाम । तद्वत्सरे श्राद्धैर्लक्ष्ममहमुदिकाव्ययश्चक्रे । तदनु श्रीगुरवो राजधान्यपुरे प्रतिष्ठाद्वयम्, पुनः स्तम्भतीर्थे
प्रतिष्ठाद्वयम्, गन्धारवन्दिरे प्रतिष्ठाद्वयं विधाय सुराष्ट्रदेशे विजहुः । तत्र चतुर्मासिकत्रयं प्रतिष्ठाष्टकं श्रीसिद्धाचल-
श्रीगिरनारप्रमुखमहातीर्थयात्रास्तत्रत्यसङ्घेन सह कृतवन्तः । ततो हृष्टारदेशे नवानगरे चतुर्मासीं विधाय
तद्देशपति जामराजोऽपि धर्मोपदेशैः श्रीगुरुभिः प्रमोदितः । इत्येवं नानादेशविहारैः भूतलं पवित्रयन्तः श्रीगुर- 20
वोऽनेकजीवान् प्रत्यबुधन्, पञ्चाशज्जिनप्रतिष्ठाञ्चक्रुः । अष्टौ वाचकपदानि, सार्धशतं पण्डितपदानि ददुः ।
द्विसहस्रयतिपरिवृताः सवाईश्रीहीरविजयसूरय इति विरुदं विभ्राणाः श्रीविजयसेनसूरयः प्रवचनं बहूनि वर्षाणि
प्रभावयामासुः ।

प्रान्ते च विजयदेवसूरीश्वरान् विश्वलज्जगरे च सङ्घाऽऽग्रहात् समनुज्ञाप्य स्वयं श्रीस्तम्भतीर्थे सर्वातिचारा-
लोचनपूर्वं कृतानशनाः समाधिना सं० १६७१ वर्षे ज्येष्ठसितैकादश्यां श्रीगुरवः स्वर्गमलञ्चक्रुः । तत्राऽद्यापि 25
बहुवित्तव्ययेन सङ्घकारितं स्तूपं जयतीति गाथार्थः ॥ १ ॥

तत्पट्टे सूरसमो सट्टितमो विजयदेवसूरिगुरु ।

साहिजहांगीरेणं महातवस्सि त्ति बद्ध.....हो.....॥ २ ॥

तत्पट्टे इति—तत्पट्टे प्रकाशकत्वात् सूर्यसमः तपस्तेजसा षष्ठीतमः श्रीविजयदेवसूरिनाम्ना गुरुर्बभूव ।
किंविशिष्टः ? साहिना पातिसाहिना श्रीअकब्बरभूपालजन्मना श्रीजहांगीरेण महातपा इति कृतनूमा इत्यने- 30
नाऽऽख्य सूरैः तपःप्राधान्यं व्यञ्जितम् । अनेकशः षष्ठाष्टमादिभिः विंशतिस्थानकाद्युत्कृष्टतपश्चरणात् यावज्जीव-

मुपवासाऽऽचाम्ल-निर्विकृतिक-स्थानभक्तपानरूपनित्यतपःकरणात् तस्य च प्रभोर्विक्रमात् सं० १६३४ वर्षे ईडरदुर्गे वृद्धोपकेश-ओष्ठतवालमोत्रभृत् सान्धिरा तद्व्याया रूपा, तयोर्गृहे जन्म । सं० १६४३ वर्षे जनन्या सह दीक्षा । सं० १६५५ वर्षे पण्डितपदम् । सं० १६५६ वर्षे वैशाखशुक्लषष्ठ्या उपाध्यायपदपूर्वमाचार्यपदम् । सं० १६७१ वर्षे भट्टारकपदम् । सं० १७१३ वर्षे श्रीऊनानगरे आषाढदेवशयनैकादश्यां प्रातःकालेऽष्टमभक्तेन 5 स्वर्गप्राप्तिः । तत्र स्तूपं भणशाली-रायचन्द्रकारितं श्रीहीरगुरोर्मुख्यस्तूपपात्रे समुद्रतीरेऽस्ति । तस्य भगवतो द्वितीयस्वर्गोत्तरदिशि देवत्वेनावतरणम् । इष्टदेवेन निजाराधकानामुक्तं श्रद्धेयमेव । यतो नाम्ना देवः सर्वत्र नर-देवमान्यः । प्रकृत्याऽपि देवपट्टादृशादिषु देवाऽऽराधकः देवसान्निध्यवान् । अतस्तदुक्तस्य युक्तत्वात् । अत एव देवशयनैकादश्यां देववैलायां स्वर्गतिरिति ।

एतच्चरितं खरतरमतीय-श्रीवाचनाचार्य-श्रीवल्लभकृत-विजयदेवमाहात्म्यकाव्यात् तथा मत्कृतमाघसमस्यारूप-

10 देवानन्दकाव्याद् ज्ञेयम् । समासस्त्वेवम्-

श्रीमतामेतेषां गुरुणां सूरिपदोत्सवे स्तम्भतीर्थेऽनेकदेश-ग्राम-नगरसङ्घाऽऽह्वानेन सप्तशतीमुनिपरिवृतान् विजयसेनसूरीन् बहुधा विज्ञप्य स्ववेशसनि द्विधाऽपि विमानश्रियं दधाने सुपर्वशोभाभासुरे प्रचण्डमण्डपाडम्बरेण विचित्रराजवादित्रविधौर्बैर्नभसि गर्जति सति सर्वसङ्घभोजनपरिधापनादिभिः श्रीमल्लनामश्रेष्ठिना स्वभातृसोमा-न्वितेन दशसहस्ररूप्यकव्ययेन महती प्रभावना चक्रे । सुमुहूर्त्ते श्रीगुरुभिः सूरिपदं प्रदाय श्रीविजयदेवसूरिरिति 15 नीम संदधे । तदा पुनस्तदुत्सवनिमित्तमेवाष्टसहस्ररूप्यकव्ययेन ठक्कर-कीकाऽऽख्येन प्रतिष्ठा कारिता पुनश्चैषां सं० १६५८ वर्षे परीक्षकसहस्रवीरेण पञ्चसहस्रमहमुदिकाव्ययेन कृतोत्सवपत्तने गणानुज्ञानन्दिमहो महान् जज्ञे । तथा श्रीविजयदेवसूरिभिः प्रतिष्ठाद्वयं राजनगरे, प्रतिष्ठाचतुष्टयं पत्तने, प्रतिष्ठात्रयं स्तम्भतीर्थे सातिशय-महोत्सवपूर्वं चक्रे ।

इलादुर्गे च कल्याणमल्लराजप्रबोधन्यात् तत्समास्थितान् भट्टान् पं० श्रीपद्मसागरगणिनामाऽऽज्ञादत्तेन 20 जपयित्वा राजाऽऽमहात् तत्र चतुर्मासीं चक्रे । तदा च तत्रत्यगिरिशिरसि प्रभूषदेशात् श्रीशङ्खभदेवविम्बं नवीनचैत्योद्धारपूर्वं श्राद्धैर्नेदीपद्रे महदाडम्बरेण प्रतिष्ठायां श्रीगुरुभ्य एव प्रतिष्ठाप्य स्थापयामास ।

अत्रान्तरे सं० १६७३ वर्षे ऋत्विचिदुपाध्यायैः संभूय कतिचिल्लोकान् स्वायत्तीकुल आग्रहबुद्ध्या स्वकी-यमतं प्रादुष्कृतम् । तन्मतवासिते च स्वकीये भार्ये द्वे सा० देवचन्द्रेण स्तम्भतीर्थवास्तव्येन मृत्वा देवीभूतेन तन्मतश्राद्धजेमनवारायां पाषाणवृत्त्या संतर्क्य 'अहं भवलोभर्त्ता देवचन्द्रः सप्तदशभिर्देवैः श्रीविजयदेवसूरीणां 25 सान्निध्यं कुर्वाणोऽस्मि, तद्भवतीभ्यामप्ययमेव पारम्पर्याऽऽगतः श्रीगुरुः सेव्यः' इत्युक्त्वा श्रीगुरुभक्ते कृते इत्यद्भुतदेवसान्निध्यादनेकशो लोकाः कुमतानि परितल्लुः ।

तथा घोघाऽऽख्यबन्दिरवास्तव्य-सा० सोमजीनाम्ना स्वकुटुम्बं पूर्वं धर्माद् भ्रष्टं देवीभूय प्रागुक्तवत् प्रबोध्य श्रीगुरोर्भक्तं चक्रे । तदतिशयश्रवणान्महाराज-श्रीजहांगीरपातिसाहिः श्रीसूरीन् सबहुमानमाकार्य श्रीमण्डपाचले श्रीगुरुभिः समं धर्मप्रभादिवातां विदधे । तदा सुधासमानदेशनाश्रवणेन तपसैजोमयमूर्तिदर्शनेन भृशं तुष्टः 30 श्रीसाहिबराजोऽयं गुरुर्महत्तपा इति विरुद्धं दत्तवान् । तदनुलब्धयशोवासाः श्रीसूरिपादाः श्रीसाहिना स्वयमनु-ज्ञापितस्वकीयदक्षिणीयमहावाचचादवादिभिः श्रीचन्द्रपालादिसमूहश्राद्धैः सोत्सवं प्रतिपदं सुवर्णमुद्राणां न्युत्पन्नकेषु क्रियमाणेषु भट्ट-चारणादिमार्गानां मार्गे आहच्छिकदत्तेन सहस्रमुद्राश्रये पदावधारणं चक्रे ।

किं बहुना ! श्रीजिनप्रवचनप्रासादे कलशाऽऽरोपणमिदमद्भुतं प्राप्सीसरत् । ततो गूर्जरत्रां पवित्रीकृत्य सुराष्ट्रदेशे द्वीपबन्दिरे किरङ्गीपातिसाहिप्रदत्तव्याख्यानानुज्ञापूर्वं चतुर्मासकद्वयम्, हल्लारदेशे तद्देशस्वामिभक्त्यनुरोधेन कतिचि-
हिनावस्थानं च कृत्वा स्तम्भतीर्थे चतुर्मासकं तस्थुः । अत्रान्तरे उपाध्यायपाक्षिकैः सागरपाक्षिकैश्च क्रियमाणं जनव्युद्गाहमेवैक्य श्रीसाबल्यां श्रीगुरवो ध्यानं विदधुः । मासत्रयं ध्यानेनाधिकप्रवृद्धधामानः परेषां द्रष्टुमपि दुष्प्रेक्षास्तत्रैव प्रतिष्ठाद्वयं चतुर्मासीं कृत्वा इलादुर्गे प्रतिष्ठात्रयं सङ्केन समं तद्देशतीर्थयात्रां कृत्वा क्रमेण आरासणे 5 मूलनायकप्रतिष्ठां चक्रुः । कालान्तरे च इलादुर्गेऽभ्येत्य सा०सहजकृतमहोत्सवेन सं० १६८१ वर्षे वैशाख-
सितषष्ठां श्रीविजयसिंहसूरीन् यौवराज्येऽस्थापयत् । तदा तद्देशभूषेण रणमल्लचोकीनामकं गिरिशृङ्गं गुरुपदेशा-
न्नव्यचैत्यस्थापनाय सङ्घस्य प्रसादीकृतम् । ततः सीरोहं चतुर्मासककरणादनु जाबालकपुरे समागत्य श्रीगुरुराजाः सादडीग्रामे गीतार्थानुज्ञाप्य लुम्पाकपाक्षिकान् श्रीउदयपुरे राणाश्रीकर्णसिंहसमक्षं सभायां बादपूर्वं निरुत्तरान् कारयामासुः । ततः श्रीतपागच्छप्रौढिर्महती बभूव । तत्र च योधपुराधीश्वर-श्रीगजसिंहराजस्य मुख्यमान्य- 10 श्रीजयमल्लनाम्ना जालोरदुर्गे प्रतिष्ठात्रयमन्तराऽन्तरा चतुर्मासकत्रयं श्रीगुरुणामत्याग्रहेण कारयित्वा स्वर्णगिरौ चैलं स्वकारितं प्रतिष्ठापयामास ।

सं० १६८४ वर्षे सहस्रशो रूप्यकव्ययेन श्रीविजयसिंहसूरीणां गणानुज्ञानन्दिमहोत्सवः कारितः । तदनु मेढतानगरे प्रतिष्ठाद्वयं विधाय वन्ध्यनगरे चतुर्मासीस्थितान् श्रीगुरुन् श्रुत्वा तन्माहात्म्यश्रवणेन तुष्टो राणा-
श्रीजगत्सिंहजीनामा श्रीवरकाणकपार्थयात्रार्थाऽऽगतानां लोकानां पोषदशम्यां शुल्कमोचनं चक्रे । पारणायां च 15 त्वरितमेव स्वप्रधानज्ञाला-श्रीकल्याणजीकस्य सन्मुखप्रेषणेन श्रीगुरुन् दर्शनोत्कण्ठया चाऽऽजुहाव ।

ततः श्रीगुरुपादाः खमणोरग्रामे प्रतिष्ठाद्वयम्, देवकुले चैकप्रतिष्ठाम्, ततो नाहीग्रामे आघाटपुरे चेति प्रतिष्ठापञ्चकं कृत्वा श्रीउदयपुरे राणाजी[सहित]सङ्घाग्रहाच्चतुर्मासीं विदधुस्तदा गुरुपदेशाद् राणाश्रीजगत्सिंहजी-
न्मन्ना चतुरो जल्पाः प्रपन्नाः । तद् यथा -

[१] अद्यप्रभृति पीछोला-उदयसागरनामसरोद्वये मीनग्रहणजालनिषेधः ।

20

[२] रात्र्याभिषेकदिने गुरुवारं जीवाऽमारिः कार्यः ।

[३] जन्ममासे भाद्रपदे च जीवहिंसा न कार्या ।

[४] मचिन्दुर्गे श्रीकुम्भाराणाकारितजिनचैत्योद्धारश्च कार्यः । ततोऽत्यन्तं श्रीजिनशासनोन्नतिर्जज्ञे ।

तदनुक्रमेण गूर्जरधरायां द्वि-त्रीणि वर्षाणि विहित्य सुराष्ट्रदेशेन तत्सिद्धाचल-रैवतकादितीर्थयात्रां सङ्गाव-
गमनेन कुर्वाणाः परमगुरवः प्रतिष्ठात्रयं चतुर्मासीद्वयं च कृत्वा हल्लारदेशे नवानगरे तद्देशेश्वरलाक्षाभिधान- 25 जामप्रतिबोधनेन चतुर्मासीं कृतवन्तः ।

अत्रान्तरे दक्षिणप्रदेशे कन्नडदेशे श्रीबीजापुरादिनगरसङ्केन श्रीपूज्यपादानामानयनविज्ञप्तये प्रेषिता महेभ्या
श्राद्धी चतुरानाम्नी श्रीगुरुन् ववन्दे । प्रतिष्ठां चैकां महोत्सवेन कारयामास । वर्षचतुष्टयं यत्र श्रीगुरवो विहरन्ति
सा तत्र तन्नान्विषाय ।

ततो दक्षिणायसङ्घात्याग्रहात् पुनर्गूर्जरात्रायामभ्येत्य कतिचिद्वर्षाणि तत्र स्थित्वा दक्षिणदेशं विजिहीर्षवः 30 प्रभुपादाः सुरतिबन्दिरे समहोत्सवं समाजग्मुः ।

तत्र च सं० १६८७ वत्सरे समुत्पन्नसागरमतवासितैः श्राद्धैः स्वमतस्य श्रीगुरुमुखात् सत्यमिदमिति कथनाय बहुद्वयव्ययेन मीरमोजाऽऽख्यभूपं स्ववशीकृत्य स्वपाक्षिकगीतार्थानाहूय वादः प्रारब्धः । श्रीगुरुभिरपि सागरमतप्ररूपणा उत्सृजत्वान्न सत्येति प्रामाणिकपर्वदि राजसमक्षं गीतार्थाननुज्ञाप्य वादेन सागरपाक्षिकास्तिरस्कारयाश्चक्रिरे । ततो लब्धजयवादाः श्रीगुरुपादाः सप्रसादाऽवनिनायकेन सम्मानिताः परे च पराभवं प्रापिता इति ।

ततो दक्षिणदेशे विहृतवन्तः, तत्र बीजापुरेऽन्तरा चतुर्मासकचतुष्टयीं चक्रुः । श्रीगुरुपादतपोमाहात्म्यप्रसरद्यशःपरिमलानुभवेन तत्रत्यपातिसाहि-श्रीईदलसाहिर्देशेनोत्सुकः श्रीगुरुनाहूय सबहुमानं धर्मस्वरूपं पप्रच्छ । ततः श्रीगुरूणां वचःपीयूषमासाद्य माद्यन्मना यावद् गुरुस्थिति गोवधनिषेधं प्रपन्नवान्, जिनप्रवचनमानन्दमेदुरं स्फातिमायाति स्म ।

10 पारणायां च बीजापुराद्यनेकनगरसङ्घेनान्वीयमानाः श्रीगुरवः पयोधितटनिकटस्थ-श्रीकरहेडपार्श्वनाथ-श्रीकलिकुण्डपार्श्वनाथादितीर्थयात्रां कुर्वाणास्तत्तदेशराजप्रभृतीन् लोकान् धर्मे स्थापयाश्चक्रुः ।

ततश्चावरङ्गावादनगरे चतुर्मासकमेकं सोत्सवं विधाय खानदेशे बर्हानपुरे चतुर्मासकद्वयं सान्तरं चक्रुः । ततः प्रचल्य सङ्घेन सह श्रीअन्तरीकपार्श्व-श्रीमाणिक्यस्वामितीर्थयात्रां सृजन्तस्तिलिङ्गदेशे गलकुण्डप्रत्यासन्नभाग्यनगरे पातिसाहि-श्रीकुतुबसाहिना सङ्गत्य तत्सभायां तैलङ्गभटान् वादे विजित्य जैनधर्मव्यवस्थापनया 15 श्रीपार्तिसाहिं प्रमोदितवन्तस्तद्देशानुज्ञाश्च तत्रार्हत्प्रतिमानामनेकासां प्रतिष्ठां चक्रुः । एवं च विविधोत्सवैः प्रतिपदं राजप्रबोधादिना सर्वत्र दक्षिणमण्डले विहृत्य प्रतिष्ठासप्तकं चतुर्मासकसप्तकं च कृत्वा श्रीमज्जिन-शासनमयं तन्मण्डलं विदधुः ।

बीजापुरे सा० देवचन्द्रेण प्रथमं प्रतिष्ठा कारिता । तत्र षोडशसहस्ररूप्यकव्ययश्चक्रे । द्वितीयस्यां प्रतिष्ठायामष्टसहस्ररूप्यकव्ययश्चक्रे । तत्र पं० श्रीवीरविजयानां सं० १७०१ वर्षे पंच्यासपदं ददुः । दक्षिण- 20 मण्डले च सर्वाण्यशीतिपण्डितपदानि, एकमुपाध्यायपदं च प्रसादितवन्तः । ततः पुनः सङ्घाऽऽग्रहाद् गुर्जरात्रां श्रीगुरवः पवित्रीचक्रुः ।

इतश्च श्रीविजयसिंहसूरयोऽपि गुर्वाञ्जया मरु-मेवात-मेदपाटादौ विहृत्य राणाश्रीजगत्सिंहजीनामानं प्रबोध्य विशेषतो जीवद्यासु देशस्थितजैनतीर्थेषु सप्तदशभेदपूजाकरणोपदेशादिभिश्च हृदीकृत्य श्रीजिनधर्मं प्रभावयन्तः श्रीमरुदेशे एकां प्रतिष्ठां मेढतानगरे आगरावास्तव्यपातिसाहिरन्नव्यवहारमुख्य-सा० हीरानन्दभार्यया आविका- 25 मनीत्यभिधानवत्या कारितां निर्माय श्रीकृष्णदुर्गे राठौडवंशीय-श्रीरूपसिंहमहाराजस्य महामात्य-श्रीरायचन्द्र-नाम्नाऽत्याग्रहाच्चतुर्मासकं चक्रुः । तत्पारणके सहस्रशो रूप्यकव्ययेन मन्त्रिणा कारितप्रतिष्ठायां बहूनि बिम्बानि जिनानां महोत्सवेन प्रत्यतिष्ठपन् ।

तत्रैवाऽऽह्मणपुरादागतेन श्रीमद्देशदास-मन्त्रिश्रीसुगुणाऽऽह्वयेन बहुवित्तव्ययपूर्वं सुवर्णमुद्रार्चादिना महोत्सवेन श्रीगुरवो वन्दिताः । ततः क्रमान्मात्यपुर-बुन्दी-चत(व)लेरपार्श्वप्रमुखतीर्थयात्रां संघेन सह कुर्वन्तः 30 श्रीजयतारणनगरे चतुर्मासीं विधाय श्रीस्वर्णगिरौ यात्रां कृत्वा क्रमात् श्रीअहम्मदावादनगरे श्रीगुरून् नेसुः ।

तैः सहिताः श्रीपरमगुरवः सं० १७०५ वर्षे इलादुर्गे पत्तनवास्तव्य-श्रा० श्रीवन्त्या कारितां प्रतिष्ठां विदधुः । तत्र चतुःषष्टिविबुधेन्द्रान् देवसूरय इव स्थापयामासुः । क्रमेण पत्तन-राजनगरादिषु चतुर्मासककरणेन लोकाननुगृह्य स्तम्भतीर्थे चतुर्मास्यां तस्थुः ।

श्रीविजयसिंहसूरीणां सं० १६४४ वर्षे जन्म, सं० १६५४ व्रतम्, सं० १६७२ वाचकपदम्, सं० १६८१ सूरिपदम् । ते सूरयः परमक्षमापात्रं यावज्जीवं गुर्वाङ्गाराधका विवेकाद्यनेकगुणोद्धयोऽष्टाविंशति-वर्षाणि सूरिपदं प्रपाल्य, सर्वातिचारालोचनपूर्वमनशनेन सं० १७०८ वर्षे अहम्मदावादपार्श्वस्थनवीनपुरे आषाढसितद्वितीयायां श्रीविजयसिंहसूरयः स्वर्जगमुः ।

तत्श्रवणाद् भृशं दुःखार्त्ताः परमगुरवोऽपि संसारानित्यतां विमृश्य क्रमाद् विगतशोका बभूवुः । 5

एषां च श्रीगुरुणां तपस्तेजसा देवकृतसानिध्येन च निरन्तरायतया भूयांसस्तीर्थयात्रासङ्गाः साढम्बराः श्रीशत्रुञ्जयादितीर्थेषु जीर्णोद्धारश्च जाताः । देवसानिध्यं चैषां स्फुटमेव मण्डपाचलप्रस्थाने कमाऽऽख्यपरमारस्य भूतार्त्तस्य लोकानां मारणात् पित्रा निगडितस्य श्रीगुरुवासक्षेपेण सज्जीभवनात्, एवं राजनगरवास्तव्यवणिक्-पुत्रोऽपि सप्तवर्षाणि प्रागुग्रथिलः सोऽपि, तथा मेढतानगरे साधानाऽऽख्यक्षेत्रपालाधिष्ठितश्च वासक्षेपात् प्रादुर्बभूव । एवं चैते भगवन्तः स्वविहारेण गूर्जरात्रा-सुराष्ट्र-हृद्वार-मरु-मेदपाट-छाट-दक्षिणदेशेषु धर्मवीजानि 10 वपन्तः तद्देशसुभिक्षादिभवनेन स्फुटतरयुगप्रधानातिशयाः शुद्धाशयाश्चिरं भरतमुवि प्रवचनं प्रभावयामासुः । समये च निजायुःशेषं वर्षचतुष्टयं ज्ञात्वा सं० १७१० वर्षे स्वपट्टे श्रीवैशाखसितदशम्यां श्रीविजयप्रभसूरीन् स्थापयामासुः । तद्व्यतिकरस्त्वनन्तरमेव वक्ष्यते -

“सिरिविजयदेवपट्टे पठमं जाओ गुरु विजयसीहो ।

सगगए तम्मि गुरु पट्टे विजयप्पहो सूरी” ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ।

- 15

तप्पट्टंबुजपहकरसरिसो हरिसेण दरिसणिज्जमुहो ।

इगसट्टियमोऽणुवमो विजयप्पहणाम गच्छगुरु ॥ ३ ॥

व्याख्या - तप्पट्टंबुज इति - तस्य श्रीविजयदेवगुरोः पट्टलक्षणेऽम्बुजे प्रकाशकत्वात् प्रभाकरः सूर्यः, तुत्सदृशस्तुल्यः । एकोत्तरषष्ठितमः श्रीविजयप्रभनामा गच्छगुरुर्मयवान् सूरिर्विजयवान् । किंविशिष्टः ? हरिसेण - हर्षेण दर्शनीयमुखः । इत्यनेनास्य नित्यप्रसन्नता ख्यापिता । तथा चास्य भगवतो भाग्यविस्फूर्जितस्य 20 नित्योदयत्वं प्रशान्तत्वं च ध्वन्यते । कुपाक्षिकानां प्रत्यर्थिनां मनसाऽप्येतस्य गुरोरहितचिन्तकानां स्वत एव नाशात् ; घनस्थाभ्युदये शरभानामिव । यद्वा हरिः कृष्णः सेनायां यस्य स हरिसेनो देवानामिन्द्रः ।

“सेनाचरीभवदिभाननदानवारिवासेन यस्य जनितासुरमी रणश्रीः” इति नैषधीयकाव्यवचनात् । एवं हरिशब्दस्य तुरग-गजाद्यर्थे हरिसेना नृपाः । अहीनामर्थे धरणेन्द्राद्या नागकुमारा प्राक्षाः । तेषामपि दर्शनीयं मुखं यस्य स तथा । इत्यत्रार्थे त्रिजगद्वन्द्वत्वं भगवतो दर्शितम् । पुनः किंविशिष्टम् ? अनुपमोऽतुल्यः । 25 एतेनास्य सूरः सर्वसूरिभ्यो धैर्यौदार्य-गाम्भीर्य-सौभाग्यता-निस्तन्द्रता-पाण्डित्य-क्षमादिगुणानामधिकता ज्ञाप्यते ।

अस्य च प्रभोः सं० १६७७ वर्षे माघसित-एकादश्यां श्रीकच्छदेशे श्रीमनोहरपुरे वृद्धोपकेशवंश-घोषा-गोत्रभृत् सा० सिवगण-भार्याभानुमतीगृहे जन्म । सं० १६८६ वर्षे दीक्षा । सं० १७०१ वर्षे पन्यासपदम् । सं० १७१० वर्षे आचार्यपदम् । सं० १७१३ वर्षे भट्टारकपदम् । ते चामी श्रीगुरुपादाः साम्प्रतमपि प्रत्यक्ष-लक्ष्यलक्षप्रभावा नितरां ज्ञानाभ्यास-पुस्तकशोधन-अनेकभव्यजनविबोधनविविधक्रियामग्नमनसो दुस्तपतपन- 30 निजीर्यमाणतमसो गच्छस्य स्मरण-वारणादिविधाभिरधिकश्रियं पुष्पन्तः सत्यसन्धाः कल्पान्तेऽप्यविचलवाचः स्वप्रतिपन्नगच्छगीतार्थसङ्गाभ्युदयदायिनो विजयन्ते । एतेषां महिमाऽतिमहान्, न कात्कर्त्येन वर्णयितं शक्यः । तथाऽपि किञ्चिदुच्यते -

एकस्मिन् समये परमगुरुतपागच्छाधिपाः श्रीविजयदेवसूरयः स्वामिनो जिनशासनपट्टपरम्पराप्रवाहं प्रवर्धयितुं श्रीसूरिमन्त्रेण ध्यानं चक्रुः; यदस्मदग्रे कः शासनाधिनाथो भविष्यतीति । तदा च प्रवर्धमानतपः-पूर्वकजपावधानाऽऽकृष्टो मन्त्राधिराजाधिष्ठायको देशेऽभ्येत्य नमस्कृत्वा विज्ञप्तवान्—“स्वामिन्! अद्यापि शासनाधिशीतुर्न दीक्षाऽपि प्रवृत्ता, भगवतामपि युष्माकं चिरायुष्कता, तत् किमनया चिन्तयाऽधुना? समये 5 स्वल्पेनाऽपि तपसाऽहं स्वरणीयः, तदैवाऽऽगत्य वक्ष्यामि” इत्युक्त्वा सुरस्तिरोबभूव ।

कालान्तरे च स्वकीयपट्टे श्रीजिनशासनस्वामिस्थापनाऽवसरं निभाल्य श्रीगन्धपुरे गत्वा श्रीगुरुभिर्ध्यानं प्रारभे । तदा तत्क्षणादेव मन्त्राधिष्ठायको देवः समेत्य निवेदितवान्—“हे स्वामिनः! पण्डितः श्रीवीरविजयनामा सौभाग्यनिधिः विधामहोदधिः निरुपधिः चारित्रगुणानामवधिः, अजिह्वब्रह्मविधिः विधिरिव सा.....भुवनो-पकारकः, केशव इव पुरुषोत्तमः, नरकान्तकृत् कुमोदकः, शिव इव महाव्रती, कामासहनो दक्षजातिस्निग्धः, 10 त्रिदशगुरुरिव निर्मलमतिः, सुमनसामग्रणीरसौ स्वपट्टे स्थाप्यः, यतोऽस्याग्रे महिमा हि मानाधिको भावी” इत्युक्त्वा देवे तिरोभूते श्रीगुरुभिः गाम्भीर्यशालिभिः जनप्रत्ययनाय बहिः शकुनगवेषणादावपि देवोक्तानुवादे दृढीभूते सति राजनगरात् त्वरिताभ्यागत-सा० रत्न-प्रमुखराजनगरीयसङ्घाग्रहेण श्रीस्तम्भतीर्थ-श्रीपत्तन-श्रीसूरति-बन्दिरप्रमुखानेकदेश-ग्राम-नगरसमक्षं श्रीमहावीरस्वामिसातिशयमूर्तेः पुरः पत्रिकाविलोकनाऽऽनन्दितसकल-लोके श्रीगन्धारबन्दिरे विक्रमात् सं० १७१० वर्षे वैशाखसितदशम्यां भृगुवासरे पुष्यनक्षत्रे सुसुहृते रत्नदुत्तङ्ग- 15 मण्डपाऽखण्डशोभादिदृश्येबाभ्यागतेषु मुक्तानिकरदम्भान्नक्षत्रपक्षेषु वाद्यमानविविधाऽऽतोद्याडम्बरेण गर्जयत्यम्बरे दृश्यमानासु दुर्जनमनःशकटिकास्त्रिव धूपघटिकासु रसेनाऽऽपूर्यमाणासु सर्वसङ्घप्रमोदतटिकास्त्रिव घटिकासु प्रसरद्यशोभिरिव पुष्पप्रकरैराकीर्णं भूवल्लये श्रीवीरपट्टाधिपस्त्रज्ञापनायेव श्रीवीरजिनभवनाऽऽसन्नदेशे मण्डपेऽभ्यागत्य पं० श्रीवीरविजयाः श्रीविजयदेवसूरिभिः स्वपट्टे स्थाप्याश्चक्रिरे । तदा साधुश्रीअखईनाम्नः सुतेन श्रीवर्द्धमानसंज्ञेन स्वमातृसाहिबदेवीसहितेन प्रतिगृहं सरूप्यमुद्रस्थालिकालम्भनिका चतुर्विधसङ्घवल्लपनिधाप- 20 नादिना भूरिद्रव्यव्ययेन महानुत्सवश्चक्रे । श्रीगुरुणा स्वयं चिन्तितम्, इष्टोपदेशेन उ० श्रीकमलविजयगणिभिर्ज्ञा-पिताचार्यपदं प्रदाय ‘श्रीविजयप्रभसूरिः’ इति नाम निर्ममे ।

विजयी जगदाराध्यो यशस्वी च प्रभाववान् । भगवन्नाद्यवर्णैस्त्वन्नाम्नाऽभूद् विजयप्रभः ॥ १ ॥

तदनु श्रीगुरुः श्रीविजयप्रभसूरिणा सह सूरतिबन्दिरे एकं चातुर्मासकं विधाय, श्रीराजनगरे चतुर्मासीं कृतवान् । तत्पारणायां सङ्घमुख्य-सा० सूरपुत्र-सा० धनजीनाम्ना विज्ञप्य श्रीगुरुणां वन्दनकमहोत्सवः प्रारभे । 25 तत्र च मिलिताऽस्तोकलोकस्थानाय कमनीयप्रकटपटमण्डपैर्मां शून्यदर्शनं भूद्, इतीवाऽऽच्छादिते वियति सुवर्ण-खचितनिश्चितश्रुतिपञ्चवर्णचन्द्रोदयप्रभासङ्करेण रात्रिदिवातीतविमानोपमानतायामुपनतायां जगति सुसीमताकारि-ज्ञमैकसाम्राज्यविजयमाने तत्र न तपनकरप्रचार इतीव सहस्रकरकरेषु भूमिमस्पृशत्सु विविधधवल्लगान-श्रवणैकाग्र्येण चित्रतुल्यनिश्चलनरामरोगैः शोभितेषु पटकुलेषु विश्वविश्रान्तिशारदाभ्रपटलेषु इवाऽत्युच्चमण्डपेषु सिंहासने श्रीविजयप्रभसूरिं निवेदय भगवान् स्वयं स्वतुल्यताज्ञापनार्थं पुरः स्थित्वा सुसुहृते वन्दनकानि 80 दत्तवान् । जातश्च महान् प्रमोदः । तदनु सर्वसङ्घसमक्षं श्रीपरमगुरुणाऽभाणि—“यथाऽहं तथाऽयं सर्वसङ्गेन सेवनीयः । संसारसागरे प्रवहणमयं कदापि न मोक्तव्यः” ।

ततः कृतसंस्कारो मणिरिव, घननिर्मुक्तः सूर्य इव, आहुत्युदीपितः पावक इव, भावप्रतिबिम्बनाद् दर्पण इव, प्रोक्षालितः कनककलश इव, तैलापूर्णः प्रदीप इव, कृताऽलङ्कारः क्षितिपतिरिव, घननिर्धौतः कनकगिरिरिव, शोधितो ग्रन्थ इव, अधिकं सञ्जातवन्दनकोत्सवपरिकर्मा स श्रीविजयप्रभसूरिर्भूरितेजसा दिदीपे ।

तदा सा० श्रीधनजीनाम्नाऽष्टसहस्रमहमूदिकानां यशोबीजानामिव प्रभावना चक्रे, सर्वसङ्घपरिधापनिका च । ततश्चैकं चतुर्मासकं अहम्मदपुरे विधाय श्रीपरमगुरुभिः सहैव श्रीविजयप्रभसूरिः..... युगादिदेवयात्रायां द्वीपवास्तव्यभणसालीयसा० रायचन्द्रप्रमुखसङ्घेन सह.....नालोच्य सुराष्ट्रासङ्घाग्रहेण श्रीउन्नतपुरमलञ्चके ।

क्रमेण देवशयनैकादश्यां.....श्रीविजयप्रभसूरिभिः कृतनिर्यामनाविधयः श्रीविजयदेवसूरयः 5 स्वर्जग्मुः । ततः श्रीवीरनिर्वृते श्रीगौतमस्वामीव श्रीपरमगुरौ स्वर्गतेऽत्यन्तदुःखाऽऽवेशात् श्रीविजयप्रभसूरिभिः, कतिचिद् दिनानि विमनस्कतया निन्ये ।

तदनु चतुर्विधसङ्घाग्रहेण संसारस्वभावमनुभाव्य विगतशोकाः सुमुहूर्ते श्रीविजयप्रभसूरिपादाः भट्टारक-पदोद्भूतशोभाप्राग्भारभासुराः श्रीगुरुपदं विभूषयामासुः । तद्दिन एव शिवपुरीदेशे यतीनां विहारस्य प्राग् वर्षद्वयं यावन्निषेधस्य मुक्तलता जाता, तद्वर्धनिका आगता । तद्वर्षे च श्रीद्वीपवास्तव्यसा० नेमिदासनाम्नाऽष्ट- 10 सहस्रमहमूदिकाव्ययेन श्रीगुरुन् सार्धमादाय श्रीशत्रुञ्जयतीर्थयात्रासङ्घो महान् चक्रे ।

एवं श्रीगुरुभिः सुराष्ट्रायां चतुर्मासदशकं चक्रे । तत्प्रभावात् सं० १७१५, सं० १७१७, सं० १७२० वर्षसत्कात्त्रयोऽपि दुष्कालाः सुराष्ट्रादेशे न प्रसारमापुः । तच्चिह्नं तु जीर्णदुर्गादिभ्यो गूर्जरात्रायां धान्यागमनं प्रतीतमेव । सं० १७२३ वर्षे घोघाबन्दिरे श्रीजसूनाम्ना कारिताऽनेकजिनप्रतिमानां श्रीसूरिभिः प्रतिष्ठा चक्रे ।

एषु च गुरुषु विपक्षभावमावहन्तः केचिद् बालिशः स्वत एव लोकापवादविडम्बिता अधुना दृश्यन्ते । 15 ततः श्रीअहम्मदावादनगरसङ्घाग्रहेण श्रीगुरवो गूर्जरात्रायामाजग्मुः । तत्प्रभावाल्लोकानां सुभिक्षेण महान् हर्षो बभूव । इत्यादि परमर्षीणामेषां महिमा प्रकट एव । तेन निश्चीयते, एतदाज्ञावर्तित्वमेव उभयथाऽपि शिवाय ।

सिरिविजयरयणसूरिपमुहेहिं नेगसाहुवग्गेहिं ।

परिकलिआ पुहविअले सूरिवरा दिन्तु मे भहं ॥ ४ ॥

श्रीगूर्जर-मरु-मालव-मेदपाट-मेवात-कच्छ-हज्जार-सुराष्ट्रा-दक्षिणादिदेशेषु श्रीगुरुतपस्तेजसा साम्प्रतं 20 धर्मकर्माणि निरन्तरं जायन्त इति ।

सोऽयं वीरपरम्पराप्रणयिनीप्राणप्रियः सत्क्रियः, जीयात् श्रीतपगच्छपः सुरवरैः संसेव्यमानक्रमः ।

नाम्ना वीर इति क्षमाधरवरप्रोन्नीतनृत्यक्रियः, प्रत्यक्षं विजयप्रभो गणपतिः श्रीवर्द्धमानप्रभः ॥ १ ॥

श्रीवीरतीर्थान्तिकलब्धराज्यः श्रीवर्द्धमानेन कृतोत्सवश्रीः ।

देवाभियुक्तोऽभिधयाऽपि वीरः श्रीवीरतीर्थे गुरुरेष जीयात् ॥ २ ॥

श्रीविजयप्रभसूरैरुपासकः श्रीकृपादिविजयानाम् । विदुषां शिष्यो मेघः सम्बन्धमिमं लिलेख मुदा ॥ ३ ॥

॥ इति श्रीपद्मावलिस्तोत्रोपरिशिष्टगाथात्रयविवरणं सम्पूर्णम् ॥

दिग्विजयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नां सूचिः ।

[अकाराद्यक्षरानुक्रमेण]

अकबर [सम्राट्]	३०, ३१, १३४, १३५	उद्योतनसूरि	२९	खानखाना [नवाब]	१३४
अक्षपाद [आचार्य]	५९	उदयसागर [तटाक]	१३७	खानदेश [देश]	१३८
अखड़ [श्रावक]	१४०	उन्नतपुर [आगरा]	१४१	गङ्गा [नदी]	१५, १८, १०९, ११०, १११
अचलगिरि [तीर्थ]	४४	उपाध्याय [पद]	१३८	गजसिंह [नृप]	१३७
अजितदेवसूरि	२९	ऊना [नगर]	१३६	गन्धपुर [गन्धार]	१४०
अतिशीता [नदी]	८	ऐरावत [क्षेत्र]	१३	गन्धार बन्दिर [नगर]	१३४, १३५, १४०
अन्तरीकपार्श्व [तीर्थ]	१३८	ओछतवाल [गोत्र]	१३६	गलकुण्ड [,,]	१३८
अपापपुः [तीर्थ]	२७	औरङ्गाबाद [नगर]	१३८	गिरिनार [तीर्थ]	१३५
अभिनवनगर	३३	कच्छ [देश]	१३९, १४१	गुणशिला [वन]	१३०
अमरचन्द्र [नाचक]	३५	कन्नड [,,]	१३७	गुर्जरात्रा [देश]	१३७
अर्गलापुर [आगरा]	१००	कमलविजय [गणि]	१४०	गूर्जर [,,]	३२, ३५, १३७, १४१
अर्बुदगिरि [तीर्थ]	१२६	कमा [श्रावक]	१३४, १३९	गूर्जरात्रा [,,]	१३७
अर्बुदाचल [,,]	१३५	करहेडापार्श्व [तीर्थ]	३४, १३८	गूर्जरात्रा [,,]	१३८, १३९, १४१
अवरङ्गपुः [नगर]	३३	कर्णसिंह [राणा]	१३७	गौतम	६, ५७
अहमदाबाद [,,]	३२, ३५, १३४, १३८, १३९, १४१	कलिकुण्डपार्श्व [तीर्थ]	३४, ११७, १३८	घनौघपुर [घोषा]	३९
अहम्मदपुर [,,]	१३५, १४१	कलिन्दिकन्यका [नदी]	९८	घोषा [नगर]	१३६, १४१
अहिमदवाद [,,]	३९	कल्याणजी [मन्त्री]	१३७	घोषा [गोत्र]	१३४, १३९
आगरा [,,]	१३८	कल्याणमल्ल [नृप]	१३६	चत(व)लेरपार्श्व [तीर्थ]	१३८
आघाटपुर [ग्राम]	१३७	कालन्दिका [नदी]	१११	चतुरा [श्राविका]	३४, १३७
आरासण [तीर्थ]	१३७	कालन्दी [,,]	१०५	चतुरिका [चतुरा]	३३
आनन्दविमलसूरि	३०	कालीसरस्वती [विरद]	१३५	चन्द्र [गच्छ]	२९
आर्यमहागिरि	२८	काशि [काशी]	८३	चन्द्रपाल [श्रावक]	१३६
आर्यसुहस्ती	२८	काशिका [,,]	११३	चन्द्रसूरि	२८
आह्मणपुर [नगर]	१३८	काशी [नगरी]	११०, ११७	चांपानेर [नगर]	१३४
इन्द्रजी [श्रावक]	१३४	कीका [श्रावक]	१३६	जगन्मन्दसूरि	२९
इन्द्रदिग्विजय	२८	कुतुबसाहि [पातसाह]	१३८	जगतसिंह [राणा]	३२, १३७, १३८
इन्द्रभूति	६, १३२	कुम्भा [राणा]	१३७	जम्बू [गणधर]	२८
ईडरदुर्ग	१३६	कुशस्थल [देश]	११०	जम्बू [वृक्ष]	१३
ईदलसाहि [पातसाह]	१३८	कृपाविजय [मुनि]	१४१	जम्बूद्वीप	८, १२, ९०
ईलादुर्ग	१३६, १३८, १३९	कृष्णदुर्ग	१३८	जयतारणी [तीर्थ]	१३८
उग्रसेनपुर [आगरा]	१००	कैलास [पर्वत]	१९	जयदेव [सूरि]	२८
उज्जयन्त [तीर्थ]	१२६	कोडिमा [श्राविका]	१३४	जयानन्दसूरि	२९
उत्तरकुर्ग [क्षेत्र]	१३	कोशला [देश]	१७	जसू [श्राविका]	१४१
उदयनगर	४४, ४६, ५४	क्षत्रियकुण्ड [नगर]	१३३	जहांगीर [सम्राट्]	१३५, १३६
उदयनगराधीश [नृप]	४८	खडगपुर	५२	जाबालकपुर	१३७
उदयपुर	५२, १३७	खमणोर [ग्राम]	१३७	जाम [नृप]	१३७
		खरतर [गच्छ]	१३६	जालन्धर [देश]	९०

जाकोर [दुर्ग]	१३७	पद्मसागरगणि	१३६	मानसुङ्ग [सूरि]	२८
जीर्णदुर्ग [तीर्थ]	१४१	परमार [जाति]	१३९	मानदेव [सूरि]	२८, २९
जीव [श्रावक]	५१	प्रद्युम्नसूरि	२९	मीरमोज [नृप]	१३८
जीवा [जीव]	४४, ४६	प्रद्योतनसूरि	२८	मुनिचन्द्रसूरि	२९
जात [वंश]	२०	पन्थास [पद]	१३८	मुनिसुन्दरसूरि	३०
झाला [जाति]	१३७	प्रभव [गणधर]	२८	मेघ [ग्रन्थकार]	४१, ८३, १४१
ठक्कर [गोत्र]	१३६	प्रभास [नगर]	४४	मेढता [नगर]	१३७, १३८, १३९
सपगच्छ	१४१	प्रयाग [तीर्थ]	१०९	मेदपाट [देश]	३२, १३८, १३९, १४१
सपगच्छ	१३७, १४०	पातिसाहि [जहांगीर]	९६, ९९	मेदिनीपुर-री [नगरी]	५६, ९१
सपगण	३०, ३२, ४४, ९३	पातिसाहिपुर [आगरा]	९५	मेरु [पर्वत]	१५
तिलिङ्ग [देश]	३४, १३८	पातिसाहिसदन	९८	मेवार [देश]	१३८, १४१
तैलङ्ग [भट]	१३८	पापापूः [अपापापूः]	१३०	यदुकुल [वंश]	३२९, १३०
दक्ष [जाति]	१४०	पीछोला [तटाक]	१३७	यमुना [नदी]	१०९, १११
दक्षिण [देश]	१४१	फिरङ्गीपातिसाहि	१३७	यशोदेवसूरि	२९
दक्षिणामण्डल [,,]	३६, १३८, १३९	बर्हानपुर [नगर]	३४, १३८	यशोभद्रसूरि	२८, २९
दशास्यपुरी [नगरी]	९७, १००	बल [भद्र]	१५	योगशास्त्र [ग्रन्थ]	१३४
दिग्विजय [काव्य]	८	बाहुबली	११०	योधपुर [नगर]	१३७
दिग्विजय	२८	जुन्दी [नगर]	१३८	रणमल्लचोकी	१३७
द्वीप [नगर]	३७, १३७, १४१	भद्रबाहु [पूर्वधर]	२८	रत्न [श्रावक]	१४०
देवकुल [क्षेत्र]	१३	भरत [क्षेत्र]	१४, १५, १६, ९०, ११८, १२६, १२७, १२९	रत्नशेखरसूरि	३०
देवचन्द्र [श्रावक]	३४, ३५, १३६, १३८	भरत [चक्रवर्ती]	१९, ११०	रत्नसाधु [पर्वत]	१२
देवसुन्दरसूरि	२९	भणशाली [गोत्र]	१३६, १४१	रम्यक [क्षेत्र]	१३
देवसूरि	२९, ३५	भाग्यपुरी [नगर]	३५	रविप्रभसूरि	२९
देवानन्द [सूरि]	२९	भाग्यनगर [भाग्यपुरी]	१३८	राठौड [वंश]	१३८
देवानन्द [काव्य]	१३६	भानुमती [श्राविका]	१३९	राजगृह [नगरी]	७, १३०
देवेन्द्रसूरि	२९	भूषण [आचार्य]	१३४	राजधान्य [नगर]	१३५
धनजी [श्रावक]	१४०, १४१	भोटा [श्रावक]	१३५	राजनगर [अहमदाबाद]	१३५, १३६, १३८, १४०
धनाह [श्राविका]	१३४	मचिन्द [दुर्ग]	१३७	राजिआ [श्रावक]	१३५
धर्मधोषसूरि	२९	मणिरत्नसूरि	२९	राणपुर [तीर्थ]	१३५
धाना [क्षेत्रपाल]	१३९	मण्डपाचल [तीर्थ]	१३६, १३९	रायचन्द्र [श्रावक]	१३६, १४१
नदीपट्ट [नगर]	१३६	मथुरा [नगरी]	१३३	रायचन्द्र [महामात्य]	१३८
नरसिंहसूरि	२९	मनी [श्राविका]	१३८	रुक्मि [पर्वत]	१३
नर्मदा [नदी]	१०२	मनोहरपुर [नगर]	१३९	रूपसिंह [नृप]	१३८
नवादा [नगर]	१३०	मरु [देश]	३२, ५६, ५८, १३५, १३८, १३९, १४१	रूप्याद्रि [पर्वत]	१४
नवानगर	१३५, १३७	मलय [पर्वत]	९८, १०२	रूपा [श्राविका]	१३६
नवीनपुर	१३९	मल्ल [श्रावक]	१३६	रूप्याद्रि [पर्वत]	१४
नारदपुरी [नगरी]	१३४	महातपा [बिरुद]	१३५, १३६	रैवत-क [,,]	१२६, १३०, १३७
नारायणपुर [नगर]	५६	महेशदास [श्रावक]	१३८	लक्ष्मीसागरसूरि	३०
नाहीपुर-आम	४६, १३७	माधसमस्या [ग्रन्थ]	१३६	लघुहिमाद्रि	१३
निषध [पर्वत]	११	माणिक्यस्वामी [तीर्थ]	१३८	लङ्गुया [श्रावक]	१३५
नील [,,]	११	माकव [देश]	१४१	लङ्कापुरी	४३
नैषधीय [काव्य]	१३९	माक्यपुर [नगर]	५६, १३८	लाक्षा [नृप]	१३७
पण्डित [पद]	१३८			लाभपुरी	३१
पत्तन, पट्टण [नगर]	४१, ११६, १२२, १३३, १३५, १३६, १३८, १४०				

छाट [देश]	१३९	वीरसूरि	२८	सुधर्मा [गणधर]	२८, १३२, १३३
छाडोलि [ग्राम]	१३५	वृद्धदेवसूरि	२८	सुनन्दा	११०
छाभपुर [नगर]	१३४, १३५	वृद्धोपकेश [शाखा]	१३४, १३६, १३९	सुप्रभु [प्रतिब] ड [सूरि]	२८
छुम्पाक [पक्ष]	१३७	वैताळ [पर्वत]	१४	सुमति सूरि	३०
चञ्च	१३२	वैभार [,,]	१३०	सुमङ्गला	११०
चञ्चसूरि	२८	शकन्दरपुर [नगर]	१३५	सुमेरु	८, ९, ११
चञ्चसेव	२८	शङ्खेश्वर [तीर्थ]	४०, ४३, ७०, ७१, ८०, ८४	सुराष्ट्रा [देश]	३२, ३३, ३५, १३५, १३७, १३९, १४७
चञ्चौथा [श्रावक]	१३५	शत्रुञ्जय [तीर्थ]	१२६, १३५, १३९, १४१	सुवर्णशैल [तीर्थ]	९०
चन्धेयनगर	१३७	शक्यम्भवसूरि	२८	सुवर्णाचल [सुवर्णशैल]	९१
चरकाणक [तीर्थ]	१३७	शालिमद्र	१३०	सुस्थित [सूरि]	२८
चर्द्धमान [श्रावक]	१४०, १४१	शिखरी [पर्वत]	१४	सूरतिबन्दिन [नगर]	१३४, १३७, १४०
चल्लभ [उपाध्याय]	१३६	शिवपुरी [सीरोही]	६७, ७१, १४१	सूरा [श्रावक]	१३५, १४०
वागडभूपति	५२	शिवपूः [,,]	८२	सूर्यसूता [यमुना]	१११
वागडभण्डल	५२	शीता [नदी]	८	सोम [श्रावक]	१३६
वाणारसी [तीर्थ]	११२, ११३	श्रीवन्ती [श्राविका]	१३८	सोमजी [,,]	१३६
वाङ्गपुर [नगर]	९७	श्रेयांस	१११	सोमलिलकसूरि	२९
विक्रमभूपति	६७	सङ्ग्रामसाधु	१२२	सोमप्रभसूरि	२९
विक्रमसूरि	२९	सङ्ग्रामपुर	५६	सोमसुन्दरसूरि	३०
विजयदानसूरि	३०, १३४	समुद्रसूरि	२९	सौवर्णगिरि [तीर्थ]	८९
विजयदेवमाहात्म्य [काव्य]	१३६	सम्भूतिविजय	२८	सम्भतीर्थ	१३४, १३५, १३६, १३७, १३८, १४०
विजयदेवसूरि	३१, १३५, १३६, १३९, १४०, १४१	सम्मेततीर्थ-गिरि	१२२, १२५, १३०	स्थूलभद्र [सूरि]	२८, १३२
विजयप्रभसूरि, } ३५, ३७, १३९, १४०, १४१		सरस्वती [नदी]	१८, १११, ११२	स्यद्धतिपुर	४३
विजयप्पह	१४१	सर्वदेवसूरि-प्रथम	२९	स्वर्णगिरि	१३७, १३८
विजयप्रशस्तिकाव्य [ग्रन्थ]	१३४	सवाई हीरविजयसूरि	१३५	हनुमन्नाटक [ग्रन्थ]	१३५
विजयरत्नसूरि	५८	सहजू [श्रावक]	१३७	हरिवर्ष [क्षेत्र]	१३
विजयसिंहसूरि	२९, ३२, ३३, १३७, १३८, १३९	सागर [गच्छ]	१३७, १३८	हल्लार [देश]	१३५, १३७, १३९, १४१
विजयसेनसूरि	३१, ३६, १३४, १३५, १३६	सादही [ग्राम]	१३७	हिमगिरि	९८, १०२
विदेहवर्ष [क्षेत्र]	११	सान्धिरा [श्राविक]	१३६	हिमवान् [हिमगिरि]	१४, ९६
विद्यापुर [वीजापुर]	३३, ३४, ३५	सासच्छदिकपुर [सादही]	५५	हिमशैल [,,]	९८
विद्याविजय	१३४	साबली [ग्राम]	१३७	हिमाद्रि [,,]	१२६
विद्युधप्रभसूरि	२९	सामन्तभद्र [सूरि]	२८	हीरगुरु [सूरि]	१३६
विमलगिरि [तीर्थ]	३३, ३८	साहिबदे-देवी [श्राविका]	१३४, १४०	हीरविजयसूरि	३०, ३६, १३४, १३५
विमलशिखरी [,,]	३९	सिद्धाचल [तीर्थ]	१३५, १३७	हीरसौभाग्य [काव्य]	३०
विमलचन्द्रसूरि	२९	सिन्धु [नदी]	१४	हीरानन्द [श्रावक]	१३८
विमल [नगर]	१३५	सिवगण [श्रावक]	१३९	हेमराज [संचपति]	१३५
विहार [नगरी]	१२२, १२४	सिंहगिरि [सूरि]	२८	हेमविमलसूरि	३०
वीजापुर [नगर]	१३७, १३८	सीरोही [नगर]	१३७	हेमन्त [क्षेत्र]	१५
वीरविजय [विजयप्रभसूरि]	३५, १३४, १४०	सुकावली [ग्रन्थ]	१३४	हरण्यक [,,]	१५
		सुगुण [मन्त्री]	१३८		